

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۳۴

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 34

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۴۱	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۳۴
۴۱	مشخصات کتاب
۴۱	۱- تکلیف
۴۱	۱- تکلیف
۴۱	۲- آثار ترک تکلیف
۴۳	۳- آثار تکلیف سخت
۴۳	۴- آثار سختی تکلیف
۴۵	۵- آثار سستی در تکلیف
۴۵	۶- آثار سهولت تکلیف
۴۶	۷- آثار صبر در تکلیف
۴۷	۸- آثار عمل به تکلیف
۵۵	۹- آداب عمل به تکلیف
۵۵	۱۰- آرزوی محرومیت از تکلیف
۵۵	۱۱- ارتباط تکالیف
۵۷	۱۲- ارزش تکلیف سخت
۵۷	۱۳- استقامت در عمل به تکلیف
۵۷	۱۴- اضطرار در تکلیف
۵۷	۱۵- اضطرار و رفع تکلیف
۵۹	۱۶- اعتدال در تکلیف
۵۹	۱۷- امتحان با تکلیف
۶۰	۱۸- امتحان با تکلیف سخت
۶۱	۱۹- امتناع آسمان ها از تکلیف
۶۱	۲۰- امتناع زمین از تکلیف

- ۶۱ ..... ۲۱- امتناع کوه ها از تکلیف
- ۶۳ ..... ۲۲- اهمیت تکلیف
- ۶۳ ..... ۲۳- اهمیت عمل به تکلیف
- ۶۷ ..... ۲۴- بهانه جویی در تکلیف
- ۶۷ ..... ۲۵- بهانه جویی در عمل به تکلیف
- ۶۷ ..... ۲۶- پاداش استقامت در تکلیف
- ۶۷ ..... ۲۷- پاداش عمل به تکلیف
- ۶۷ ..... ۲۸- تخفیف در تکلیف
- ۶۹ ..... ۲۹- ترک تکلیف
- ۶۹ ..... ۳۰- ترک تکلیف قوم سبأ
- ۶۹ ..... ۳۱- ترک تکلیف مشرکان
- ۷۱ ..... ۳۲- ترک تکلیف منافقان
- ۷۱ ..... ۳۳- ترک عمل به تکلیف
- ۷۱ ..... ۳۴- تساوی در تکلیف
- ۷۳ ..... ۳۵- تشریح تکلیف شاق
- ۷۳ ..... ۳۶- تشویق به تکلیف
- ۷۳ ..... ۳۷- تکلیف آدم(ع) در بهشت
- ۷۵ ..... ۳۸- تکلیف آل داود(ع)
- ۷۶ ..... ۳۹- تکلیف ابراهیم(ع)
- ۷۹ ..... ۴۰- تکلیف ابلیس
- ۸۰ ..... ۴۱- تکلیف اجتماعی مؤمنان
- ۸۱ ..... ۴۲- تکلیف اسحاق(ع)
- ۸۱ ..... ۴۳- تکلیف امت های پیشین
- ۸۳ ..... ۴۴- تکلیف انبیا
- ۸۳ ..... ۴۵- تکلیف انسان
- ۸۸ ..... ۴۶- تکلیف انسان ها

- ۴۷- تکلیف بنی اسرائیل ۹۲
- ۴۸- تکلیف به غیرمقدور ۹۴
- ۴۹- تکلیف پیروان نوح(ع) ۹۵
- ۵۰- تکلیف ثروتمندان ۹۵
- ۵۱- تکلیف جن ۹۷
- ۵۲- تکلیف جنیان ۱۰۱
- ۵۳- تکلیف حوا در بهشت ۱۰۳
- ۵۴- تکلیف داود(ع) ۱۰۴
- ۵۵- تکلیف دختران محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۰۵
- ۵۶- تکلیف رهبران دینی ۱۰۵
- ۵۷- تکلیف زن ۱۰۷
- ۵۸- تکلیف سخت ۱۰۹
- ۵۹- تکلیف سلیمان(ع) ۱۱۱
- ۶۰- تکلیف شوهر ۱۱۱
- ۶۱- تکلیف شوهران ثروتمند ۱۱۱
- ۶۲- تکلیف شوهران فقیر ۱۱۲
- ۶۳- تکلیف شیاطین ۱۱۳
- ۶۴- تکلیف شیطان ۱۱۳
- ۶۵- تکلیف صحابه ۱۱۵
- ۶۶- تکلیفظهارکنندگان ۱۱۵
- ۶۷- تکلیف عبادی مؤمنان ۱۱۶
- ۶۸- تکلیف عمومی ۱۱۷
- ۶۹- تکلیف فردی مؤمنان ۱۱۷
- ۷۰- تکلیف قریش ۱۱۸
- ۷۱- تکلیف قوم ثمود ۱۱۹
- ۷۲- تکلیف قوم داود ۱۱۹

- ۷۳- تکلیف قوم سبأ ۱۱۹
- ۷۴- تکلیف کافران ۱۲۱
- ۷۵- تکلیف مادر موسی(ع) ۱۲۴
- ۷۶- تکلیف مالی مؤمنان ۱۲۵
- ۷۷- تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۲۵
- ۷۸- تکلیف مرد ۱۵۹
- ۷۹- تکلیف مسلمانان ۱۶۰
- ۸۰- تکلیف مسلمانان صدر اسلام ۱۶۴
- ۸۱- تکلیف مشرکان ۱۶۵
- ۸۲- تکلیف مشمولان نعمت ۱۶۷
- ۸۳- تکلیف ملائکه ۱۶۷
- ۸۴- تکلیف موجودات ۱۶۹
- ۸۵- تکلیف موحدان ۱۷۱
- ۸۶- تکلیف موسی(ع) ۱۷۱
- ۸۷- تکلیف مؤمنان ۱۷۳
- ۸۸- تکلیف نوح(ع) ۱۸۸
- ۸۹- تکلیف هارون(ع) ۱۸۹
- ۹۰- تکلیف همسران محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۸۹
- ۹۱- تکلیف همگانی ۱۹۵
- ۹۲- تکلیف یحیی(ع) ۱۹۹
- ۹۳- تکلیف یعقوب(ع) ۱۹۹
- ۹۴- تکلیف یهود ۱۹۹
- ۹۵- تلاش در عمل به تکلیف ۱۹۹
- ۹۶- توصیه عمل به تکلیف ۲۰۱
- ۹۷- توفیق عمل به تکلیف ۲۰۱
- ۹۸- توکل در عمل به تکلیف ۲۰۱

- ۹۹- خدا و تکلیف ۲۰۳
- ۱۰۰- دعا برای عمل به تکلیف ۲۰۳
- ۱۰۱- دلایل تکلیف قریش ۲۰۳
- ۱۰۲- رد تکلیف بر خدا ۲۰۵
- ۱۰۳- رغبت در عمل به تکلیف ۲۰۵
- ۱۰۴- رفع تکلیف از مضطر ۲۰۶
- ۱۰۵- رفع تکلیف حرجی ۲۰۷
- ۱۰۶- رفع تکلیف شاق ۲۰۷
- ۱۰۷- روش تسهیل تکلیف ۲۰۹
- ۱۰۸- روش عمل به تکلیف ۲۰۹
- ۱۰۹- زمینه ترک تکلیف ۲۱۰
- ۱۱۰- زمینه ترک عمل به تکلیف ۲۱۱
- ۱۱۱- زمینه تشخیص تکلیف سخت ۲۱۳
- ۱۱۲- زمینه تکلیف ۲۱۳
- ۱۱۳- زمینه تکلیف انبیا ۲۱۵
- ۱۱۴- زمینه تکلیف قریش ۲۱۵
- ۱۱۵- زمینه سازی اجرای تکلیف ۲۱۵
- ۱۱۶- زمینه عمل به تکلیف ۲۱۷
- ۱۱۷- زمینه عمل به تکلیف سخت ۲۳۷
- ۱۱۸- زمینه عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله) ۲۳۷
- ۱۱۹- زمینه های عمل به تکلیف ۲۳۷
- ۱۲۰- سبقت در عمل به تکلیف ۲۴۱
- ۱۲۱- سرزنش تبعیض در عمل به تکلیف ۲۴۱
- ۱۲۲- سرزنش ترک تکلیف ۲۴۱
- ۱۲۳- سرزنش ترک تکلیف سخت ۲۴۱
- ۱۲۴- سستی در تکلیف ۲۴۳

- ۱۲۵- سستی در عمل به تکلیف ۲۴۳
- ۱۲۶- سلامتی در تکلیف ۲۴۳
- ۱۲۷- سوء استفاده از تکلیف ۲۴۳
- ۱۲۸- سهولت تکلیف ۲۴۵
- ۱۲۹- شرایط تکلیف ۲۵۱
- ۱۳۰- شرایط رفع تکلیف ۲۵۷
- ۱۳۱- شک در عمل به تکلیف ۲۵۹
- ۱۳۲- صبر در تکلیف ۲۵۹
- ۱۳۳- صبر در عمل به تکلیف ۲۶۱
- ۱۳۴- ضرر و رفع تکلیف ۲۶۱
- ۱۳۵- عذر در تکلیف ۲۶۳
- ۱۳۶- عرضه تکلیف به آسمان ها ۲۶۳
- ۱۳۷- عرضه تکلیف به زمین ۲۶۳
- ۱۳۸- عرضه تکلیف به کوه ها ۲۶۵
- ۱۳۹- علم به تکلیف ۲۶۵
- ۱۴۰- علم و تکلیف ۲۶۵
- ۱۴۱- عمل به تکلیف ۲۶۷
- ۱۴۲- عمل به تکلیف ابراهیم(ع) ۲۷۷
- ۱۴۳- عمل به تکلیف اسحاق(ع) ۲۷۹
- ۱۴۴- عمل به تکلیف انبیا ۲۷۹
- ۱۴۵- عمل به تکلیف اولیاء الله ۲۸۱
- ۱۴۶- عمل به تکلیف بنی اسرائیل ۲۸۱
- ۱۴۷- عمل به تکلیف خضر(ع) ۲۸۱
- ۱۴۸- عمل به تکلیف سخت ۲۸۱
- ۱۴۹- عمل به تکلیف سلیمان(ع) ۲۸۲
- ۱۵۰- عمل به تکلیف شعیب(ع) ۲۸۲

- ۱۵۱- عمل به تکلیف صالح(ع) ۲۸۳
- ۱۵۲- عمل به تکلیف محسنان ۲۸۴
- ۱۵۳- عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله) ۲۸۴
- ۱۵۴- عمل به تکلیف ملائکه ۲۸۶
- ۱۵۵- عمل به تکلیف موسی(ع) ۲۸۸
- ۱۵۶- عمل به تکلیف مؤمنان ۲۹۱
- ۱۵۷- عمل به تکلیف نوح(ع) ۲۹۲
- ۱۵۸- عمل به تکلیف هارون(ع) ۲۹۴
- ۱۵۹- عمل به تکلیف هود(ع) ۲۹۴
- ۱۶۰- عمل به تکلیف یحیی(ع) ۲۹۶
- ۱۶۱- عمل به تکلیف یعقوب(ع) ۲۹۶
- ۱۶۲- عمومیت تکلیف ۲۹۸
- ۱۶۳- عوامل ترک تکلیف ۲۹۸
- ۱۶۴- عوامل تشریح تکلیف ۲۹۸
- ۱۶۵- عوامل رفع تکلیف ۳۰۰
- ۱۶۶- عوامل سختی تکلیف ۳۰۴
- ۱۶۷- عوامل سهولت تکلیف ۳۰۴
- ۱۶۸- عوامل عمل به تکلیف ۳۰۵
- ۱۶۹- عوامل مؤثر در عمل به تکلیف ۳۰۶
- ۱۷۰- فضیلت سرعت در عمل به تکلیف ۳۰۶
- ۱۷۱- فلسفه تخفیف تکلیف ۳۰۷
- ۱۷۲- قاطعیت در عمل به تکلیف ۳۰۸
- ۱۷۳- قدرت در تکلیف ۳۰۸
- ۱۷۴- قصور در عمل به تکلیف ۳۲۴
- ۱۷۵- کراهت از تکلیف ۳۲۴
- ۱۷۶- کیفیت تعلق تکلیف ۳۲۵

- ۱۷۷- کیفیت عمل به تکلیف ۳۲۶
- ۱۷۸- محدوده تکلیف ۳۲۶
- ۱۷۹- مراد از تکلیف ۳۲۸
- ۱۸۰- مسلمانان صدر اسلام و تکلیف ۳۲۸
- ۱۸۱- معفو از تکلیف ۳۲۸
- ۱۸۲- منشأ تکلیف ۳۳۰
- ۱۸۳- منشأ تکلیف همسران محمد(صلی الله علیه و آله) ۳۳۰
- ۱۸۴- منشأ سهولت تکلیف ۳۳۲
- ۱۸۵- منشأ عمل به تکلیف ۳۳۲
- ۱۸۶- منشأ عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله) ۳۳۲
- ۱۸۷- منشأ فراموشی تکلیف ۳۳۳
- ۱۸۸- موارد رفع تکلیف ۳۳۴
- ۱۸۹- موانع تکلیف ۳۳۴
- ۱۹۰- موانع ضعف در عمل به تکلیف ۳۳۶
- ۱۹۱- موانع عمل به تکلیف ۳۳۶
- ۱۹۲- موجبات عمل به تکلیف ۳۳۸
- ۱۹۳- مؤمنان و عمل به تکلیف ۳۳۸
- ۱۹۴- مهمترین تکلیف ۳۳۸
- ۱۹۵- نشاط در تکلیف ۳۴۲
- ۱۹۶- نشاط در عمل به تکلیف ۳۴۴
- ۱۹۷- نظام تکالیف ۳۴۴
- ۱۹۸- نظام تکلیف ۳۴۴
- ۱۹۹- نفی تکلیف سخت ۳۴۴
- ۲۰۰- نفی تکلیف سخت از محمد(صلی الله علیه و آله) ۳۴۶
- ۲۰۱- نقش تکلیف انسان ها ۳۴۶
- ۲- تکوین ۳۴۷

- ۱- تشریح و تکوین ۳۴۷
- ۲- تکوین و تشریح ۳۴۸
- ۳- عدالت در تکوین ۳۴۸
- ۴- مراحل تکوین نطفه ۳۵۰
- ۵- تکوین و تشریح ۳۵۰
- ۶- تکوین و تشریح ۳۵۲
- ۳- تگرگ ۳۵۴
- ۱- بارش تگرگ ۳۵۴
- ۲- عوامل بارش تگرگ ۳۵۴
- ۴- تلاش ۳۵۵
- ۱- آثار تلاش ۳۵۵
- ۲- آثار تلاش برای عبادت ۳۶۲
- ۳- آثار تلاش برای نماز ۳۶۲
- ۴- آثار تلاش خواهر موسی(ع) ۳۶۲
- ۵- آثار تلاش در راه خدا ۳۶۲
- ۶- آثار تلاش مریم(س) ۳۶۴
- ۷- آثار تلاش مؤمن آل فرعون ۳۶۴
- ۸- آثار تلاش مؤمنان ۳۶۴
- ۹- آثار تلاش همگانی ۳۶۵
- ۱۰- آداب تلاش ۳۶۶
- ۱۱- احسان تلاش گران در راه خدا ۳۶۶
- ۱۲- ارزش تلاش ۳۶۶
- ۱۳- ارزش تلاش برای تکامل ۳۶۸
- ۱۴- افراط در تلاش ۳۶۸
- ۱۵- اهتمام به تلاش خادم ۳۶۸
- ۱۶- اهمیت تلاش ۳۶۸

- ۱۷- اهمیت تلاش برای روزی ۳۷۰
- ۱۸- اهمیت تلاش برای نماز جمعه ۳۷۰
- ۱۹- اهمیت تلاش مؤمنان ۳۷۲
- ۲۰- اهمیت زمینه تلاش ۳۷۲
- ۲۱- بی ارزشی تلاش جهنمیان ۳۷۲
- ۲۲- بی تأثیری تلاش قارون ۳۷۴
- ۲۳- بی تأثیری تلاش گناهکاران ۳۷۴
- ۲۴- بی تأثیری تلاش لوط(ع) ۳۷۴
- ۲۵- بی تأثیری تلاش محمد(صلی الله علیه و آله) ۳۷۵
- ۲۶- بی تأثیری تلاش نوح(ع) ۳۷۵
- ۲۷- بی ثمری تلاش اهل عذاب ۳۷۵
- ۲۸- بی ثمری تلاش قوم ثمود ۳۷۵
- ۲۹- بی منطقی تلاش مکذبان وحی ۳۷۶
- ۳۰- بیهودگی تلاش کافران ۳۷۷
- ۳۱- پاداش تلاش ۳۷۷
- ۳۲- پوچی تلاش منکران انبیا ۳۷۷
- ۳۳- تباهی تلاش ابو لهب ۳۷۹
- ۳۴- تشویق به تلاش ۳۷۹
- ۳۵- تفاوت تلاش انسان ها ۳۷۹
- ۳۶- تلاش ابراهیم(ع) ۳۸۱
- ۳۷- تلاش ابلیس ۳۸۱
- ۳۸- تلاش اخروی کافران ۳۸۱
- ۳۹- تلاش اخروی مشرکان ۳۸۲
- ۴۰- تلاش اسماعیل(ع) ۳۸۲
- ۴۱- تلاش اشراف قوم نوح ۳۸۲
- ۴۲- تلاش انبیا ۳۸۵

- ۴۳- تلاش انسان - ۳۸۵
- ۴۴- تلاش انسان ها - ۳۸۵
- ۴۵- تلاش اولیاء الله - ۳۸۷
- ۴۶- تلاش برادران یوسف - ۳۸۷
- ۴۷- تلاش برای آخرت - ۳۸۷
- ۴۸- تلاش برای آمرزش - ۳۸۹
- ۴۹- تلاش برای ارتداد مسلمانان - ۳۸۹
- ۵۰- تلاش برای امکانات مادی - ۳۹۱
- ۵۱- تلاش برای انعطاف پذیری محمد(صلی الله علیه و آله) - ۳۹۱
- ۵۲- تلاش برای بازگشت به خدا - ۳۹۱
- ۵۳- تلاش برای بهشت - ۳۹۳
- ۵۴- تلاش برای بی تأثیری آیات خدا - ۳۹۳
- ۵۵- تلاش برای پاداش های اخروی - ۳۹۵
- ۵۶- تلاش برای تأمین معاش - ۳۹۵
- ۵۷- تلاش برای تسلیم ملکه سبأ - ۳۹۵
- ۵۸- تلاش برای تقرب - ۳۹۷
- ۵۹- تلاش برای جاودانگی در بهشت - ۳۹۸
- ۶۰- تلاش برای حق پذیری فرعون - ۳۹۹
- ۶۱- تلاش برای حق پذیری فرعونیان - ۳۹۹
- ۶۲- تلاش برای دنیا - ۳۹۹
- ۶۳- تلاش برای ذلت کافران - ۴۰۱
- ۶۴- تلاش برای رستگاری - ۴۰۱
- ۶۵- تلاش برای رستگاری بزرگ - ۴۰۱
- ۶۶- تلاش برای رضایت خدا - ۴۰۱
- ۶۷- تلاش برای روزی - ۴۰۳
- ۶۸- تلاش برای زندگی اخروی - ۴۰۳

- ۴۰۵ ----- ۶۹- تلاش برای سعادت اخروی -----
- ۴۰۵ ----- ۷۰- تلاش برای لذایذ اخروی -----
- ۴۰۵ ----- ۷۱- تلاش برای نجات از عذاب -----
- ۴۰۵ ----- ۷۲- تلاش برای نعمت های اخروی -----
- ۴۰۷ ----- ۷۳- تلاش برای نماز جمعه -----
- ۴۰۷ ----- ۷۴- تلاش بهشتیان -----
- ۴۰۷ ----- ۷۵- تلاش بی ارزش -----
- ۴۰۷ ----- ۷۶- تلاش بی حاصل -----
- ۴۰۹ ----- ۷۷- تلاش بیماردلان مدینه -----
- ۴۰۹ ----- ۷۸- تلاش پسندیده -----
- ۴۰۹ ----- ۷۹- تلاش توطئه گران علیه آیات خدا -----
- ۴۱۱ ----- ۸۰- تلاش جادوگران فرعون -----
- ۴۱۱ ----- ۸۱- تلاش جهنمیان -----
- ۴۱۱ ----- ۸۲- تلاش حبیب نجار -----
- ۴۱۳ ----- ۸۳- تلاش حواریون -----
- ۴۱۳ ----- ۸۴- تلاش خواهر موسی(ع) -----
- ۴۱۳ ----- ۸۵- تلاش در امیدواری -----
- ۴۱۳ ----- ۸۶- تلاش در راه خدا -----
- ۴۱۵ ----- ۸۷- تلاش در روز -----
- ۴۱۸ ----- ۸۸- تلاش در عمل به تکلیف -----
- ۴۱۹ ----- ۸۹- تلاش دشمنان -----
- ۴۱۹ ----- ۹۰- تلاش دنیوی جهنمیان -----
- ۴۱۹ ----- ۹۱- تلاش دنیوی کافران -----
- ۴۱۹ ----- ۹۲- تلاش ذوالقرنین -----
- ۴۲۱ ----- ۹۳- تلاش رهبران شرک -----
- ۴۲۱ ----- ۹۴- تلاش زلیخا -----

- ۴۲۱ ..... ۹۵- تلاش سلیمان(ع)
- ۴۲۲ ..... ۹۶- تلاش شیاطین
- ۴۲۴ ..... ۹۷- تلاش شیطان
- ۴۲۵ ..... ۹۸- تلاش صالح(ع)
- ۴۲۵ ..... ۹۹- تلاش فرعون
- ۴۲۹ ..... ۱۰۰- تلاش فرعونیان
- ۴۲۹ ..... ۱۰۱- تلاش کافران
- ۴۳۱ ..... ۱۰۲- تلاش کافران صدراسلام
- ۴۳۱ ..... ۱۰۳- تلاش کافران مکه
- ۴۳۳ ..... ۱۰۴- تلاش لوط(ع)
- ۴۳۳ ..... ۱۰۵- تلاش مبلغان
- ۴۳۵ ..... ۱۰۶- تلاش متخلفان از غزوه تبوک
- ۴۳۵ ..... ۱۰۷- تلاش متخلفان از مسافرت به حدیبیه
- ۴۳۷ ..... ۱۰۸- تلاش متولیان غار اصحاب کهف
- ۴۳۷ ..... ۱۰۹- تلاش محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۴۱ ..... ۱۱۰- تلاش مخالفان محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۴۱ ..... ۱۱۱- تلاش مرفهان صدر اسلام
- ۴۴۱ ..... ۱۱۲- تلاش مسلمانان
- ۴۴۳ ..... ۱۱۳- تلاش مسلمانان صدر اسلام
- ۴۴۳ ..... ۱۱۴- تلاش مسیحیان
- ۴۴۳ ..... ۱۱۵- تلاش مسیحیان علیه مسلمانان
- ۴۴۵ ..... ۱۱۶- تلاش مشرکان
- ۴۴۷ ..... ۱۱۷- تلاش مشرکان صدراسلام
- ۴۴۷ ..... ۱۱۸- تلاش مشرکان مکه
- ۴۴۷ ..... ۱۱۹- تلاش معبودان باطل
- ۴۴۹ ..... ۱۲۰- تلاش مکذبان قیامت

- ۴۴۹ ..... ۱۲۱- تلاش مکذبان وحی
- ۴۴۹ ..... ۱۲۲- تلاش منافقان
- ۴۵۱ ..... ۱۲۳- تلاش منافقان صدر اسلام
- ۴۵۳ ..... ۱۲۴- تلاش منافقان مدینه
- ۴۵۳ ..... ۱۲۵- تلاش منافقان مدینه در غزوه احزاب
- ۴۵۵ ..... ۱۲۶- تلاش منافقان مدینه علیه مسلمانان
- ۴۵۵ ..... ۱۲۷- تلاش موسی(ع)
- ۴۵۷ ..... ۱۲۸- تلاش مؤمن آل فرعون
- ۴۵۷ ..... ۱۲۹- تلاش مؤمنان
- ۴۵۹ ..... ۱۳۰- تلاش مهتدین
- ۴۵۹ ..... ۱۳۱- تلاش یعقوب(ع)
- ۴۶۱ ..... ۱۳۲- تلاش یوسف(ع)
- ۴۶۱ ..... ۱۳۳- تلاش یوشع(ع)
- ۴۶۱ ..... ۱۳۴- تلاش یهود
- ۴۶۳ ..... ۱۳۵- توصیه به تلاش مفید
- ۴۶۳ ..... ۱۳۶- دعا و تلاش
- ۴۶۳ ..... ۱۳۷- زمینه تلاش
- ۴۶۵ ..... ۱۳۸- فلسفه تلاش جنیان مؤمن
- ۴۶۵ ..... ۱۳۹- فلسفه تلاش فرعونیان
- ۴۶۵ ..... ۱۴۰- فلسفه تلاش موسی(ع)
- ۴۶۷ ..... ۱۴۱- گناه تلاش برای ارتداد
- ۴۶۷ ..... ۱۴۲- محدوده تلاش
- ۴۶۷ ..... ۱۴۳- محدوده تلاش مسلمانان مکه
- ۴۶۸ ..... ۱۴۴- موانع افراط در تلاش
- ۴۶۹ ..... ۱۴۵- نافرجامی تلاش شیاطین
- ۴۶۹ ..... ۱۴۶- نافرجامی تلاش کافران

- ۱۴۷- وقت تلاش ۴۶۹
- ۱۴۸- هدایت تلاش گران در راه خدا ۴۷۱
- ۱۴۹- هماهنگی دین با تلاش ۴۷۱
- ۱۵۰- تلاش گران ۴۷۱
- ۱۵۱- هدایت تلاش گران در راه خدا ۴۷۱
- ۵- تلاوت ۴۷۳
- ۱- آثار ترتیل در تلاوت قرآن ۴۷۳
- ۲- آثار تلاوت آیات خدا ۴۷۳
- ۳- آثار تلاوت انجیل ۴۷۳
- ۴- آثار تلاوت بسمله ۴۷۴
- ۵- آثار تلاوت تدریجی قرآن ۴۷۴
- ۶- آثار تلاوت تورات ۴۷۴
- ۷- آثار تلاوت سوره زلزال ۴۷۴
- ۸- آثار تلاوت قرآن ۴۷۶
- ۹- آثار تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله) ۴۸۲
- ۱۰- آداب تلاوت قرآن ۴۸۲
- ۱۱- آموزش کنندگان قرآن ۴۸۴
- ۱۲- احکام تلاوت قرآن ۴۸۴
- ۱۳- ارزش تلاوت قرآن ۴۸۴
- ۱۴- استعاذه در تلاوت قرآن ۴۸۴
- ۱۵- امیدواری تلاوت کنندگان قرآن ۴۸۶
- ۱۶- اهمیت بسمله در تلاوت قرآن ۴۸۶
- ۱۷- اهمیت تلاوت آیات خدا ۴۸۶
- ۱۸- اهمیت تلاوت قرآن ۴۸۸
- ۱۹- اهمیت تلاوت قرآن در شب ۴۹۰
- ۲۰- اهمیت تلاوت قرآن رهبران ۴۹۰

- ۴۹۲ ..... ۲۱- اهمیت تلاوت قرآن مبلغان دین
- ۴۹۲ ..... ۲۲- اهمیت تلاوت کتب آسمانی
- ۴۹۲ ..... ۲۳- بسمله در تلاوت قرآن
- ۴۹۲ ..... ۲۴- بشارت به تلاوت کنندگان قرآن
- ۴۹۴ ..... ۲۵- پاداش تلاوت قرآن
- ۴۹۴ ..... ۲۶- تأتی در تلاوت قرآن
- ۴۹۴ ..... ۲۷- تداوم تلاوت قرآن
- ۴۹۵ ..... ۲۸- ترتیل در تلاوت قرآن
- ۴۹۶ ..... ۲۹- تشکر از تلاوت کنندگان قرآن
- ۴۹۸ ..... ۳۰- تفضل به تلاوت کنندگان قرآن
- ۴۹۸ ..... ۳۱- تکرار تلاوت قرآن بر محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۹۸ ..... ۳۲- تلاوت آیات خدا
- ۵۰۴ ..... ۳۳- تلاوت آیات خدا بر مردم
- ۵۰۵ ..... ۳۴- تلاوت آیات خدا بر مشرکان
- ۵۰۶ ..... ۳۵- تلاوت آیات خدا در خانه همسران محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۵۰۶ ..... ۳۶- تلاوت حکمت در خانه همسران محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۵۰۶ ..... ۳۷- تلاوت سوره فلق
- ۵۰۶ ..... ۳۸- تلاوت قرآن
- ۵۱۱ ..... ۳۹- تلاوت قرآن با ترتیل
- ۵۱۲ ..... ۴۰- تلاوت قرآن بر کافران
- ۵۱۲ ..... ۴۱- تلاوت قرآن بر کافران صدراسلام
- ۵۱۲ ..... ۴۲- تلاوت قرآن بر محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۵۱۶ ..... ۴۳- تلاوت قرآن بر مردم
- ۵۱۶ ..... ۴۴- تلاوت قرآن بر مردم صدر اسلام
- ۵۱۶ ..... ۴۵- تلاوت قرآن برای گناهکاران
- ۵۱۸ ..... ۴۶- تلاوت قرآن برای متجاوزان

- ۴۷- تلاوت قرآن در تهجد ۵۱۸
- ۴۸- تلاوت قرآن در نماز ۵۱۸
- ۴۹- تلاوت قرآن در نماز شب ۵۱۸
- ۵۰- تلاوت قرآن صحابه ۵۲۰
- ۵۱- تلاوت قرآن علما ۵۲۰
- ۵۲- تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۲۰
- ۵۳- تلاوت قرآن مسلمانان صدراسلام ۵۳۱
- ۵۴- تلاوت کتب آسمانی ۵۳۲
- ۵۵- تلاوت کنندگان قرآن ۵۳۲
- ۵۶- تلاوت وحی ۵۳۲
- ۵۷- جوسازی هنگام تلاوت قرآن ۵۳۴
- ۵۸- خیریت تلاوت قرآن ۵۳۴
- ۵۹- ذکر آیات خدا هنگام تلاوت قرآن ۵۳۴
- ۶۰- ذکر صفات خدا هنگام تلاوت قرآن ۵۳۴
- ۶۱- زمینه تلاوت قرآن ۵۳۶
- ۶۲- سکوت در تلاوت قرآن ۵۳۶
- ۶۳- شیطان هنگام تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۳۸
- ۶۴- عفو تلاوت کنندگان قرآن ۵۳۸
- ۶۵- فضایل تلاوت کنندگان قرآن ۵۳۸
- ۶۶- فضیلت تلاوت قرآن ۵۳۸
- ۶۷- فلسفه تلاوت قرآن علما ۵۴۰
- ۶۸- فلسفه تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۴۰
- ۶۹- فواید تلاوت قرآن ۵۴۲
- ۷۰- کافران صدر اسلام هنگام تلاوت قرآن ۵۴۲
- ۷۱- کافران هنگام تلاوت آیات خدا ۵۴۲
- ۷۲- کیفیت تلاوت قرآن ۵۴۲

- ۷۳- محمد(صلی الله علیه و آله) و تلاوت قرآن ۵۴۴
- ۷۴- مسیحیان و تلاوت کتاب آسمانی ۵۴۴
- ۷۵- مشرکان هنگام تلاوت قرآن ۵۴۴
- ۷۶- مقدار تلاوت قرآن ۵۴۶
- ۷۷- ممانعت از تعجیل در تلاوت قرآن ۵۴۶
- ۷۸- منافع تلاوت قرآن ۵۴۶
- ۷۹- منشأ تلاوت ۵۴۶
- ۸۰- منشأ تلاوت قرآن ۵۴۸
- ۸۱- منشأ قدرت تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۴۸
- ۸۲- یهود و تلاوت کتاب آسمانی ۵۴۸
- ۶- تلبیه ۵۴۹
- ۱- تلبیه در حج ۵۴۹
- ۲- فلسفه تشریح تلبیه ۵۴۹
- ۷- تمایلات ۵۵۰
- ۱- آثار تمایلات ۵۵۰
- ۲- آثار تمایلات انسان ۵۵۰
- ۳- آثار تمایلات کافران ۵۵۰
- ۴- آثار رد تمایلات هواپرستان ۵۵۱
- ۵- ارضای تمایلات در بهشت ۵۵۱
- ۶- اقسام تمایلات ۵۵۱
- ۷- انبیا و تمایلات نفسانی ۵۵۲
- ۸- پیروی از تمایلات جاهلانه ۵۵۲
- ۹- تحریک تمایلات انسان ۵۵۲
- ۱۰- تعدیل تمایلات انسان ۵۵۲
- ۱۱- تمایلات آدم(ع) ۵۵۵
- ۱۲- تمایلات اخروی انسان ۵۵۵

- ۵۵۵ ----- ۱۳- تمایلات اخروی انسان ها
- ۵۵۵ ----- ۱۴- تمایلات انسان
- ۵۵۹ ----- ۱۵- تمایلات اهل کتاب
- ۵۵۹ ----- ۱۶- تمایلات باطل
- ۵۶۰ ----- ۱۷- تمایلات بنی اسرائیل
- ۵۶۱ ----- ۱۸- تمایلات بهشتیان
- ۵۶۱ ----- ۱۹- تمایلات جنسی بهشتیان
- ۵۶۳ ----- ۲۰- تمایلات جنسی جن
- ۵۶۴ ----- ۲۱- تمایلات جنیان
- ۵۶۵ ----- ۲۲- تمایلات حق
- ۵۶۵ ----- ۲۳- تمایلات زن
- ۵۶۵ ----- ۲۴- تمایلات شیطان
- ۵۶۶ ----- ۲۵- تمایلات قوم لوط
- ۵۶۷ ----- ۲۶- تمایلات مادی در قیامت
- ۵۶۷ ----- ۲۷- تمایلات مسلمانان صدر اسلام
- ۵۶۷ ----- ۲۸- تمایلات منحرفان
- ۵۶۹ ----- ۲۹- تهییج تمایلات انسان
- ۵۶۹ ----- ۳۰- جاودانگی تمایلات انسان
- ۵۶۹ ----- ۳۱- رهبران دینی و تمایلات مردم
- ۵۷۰ ----- ۳۲- نقش تمایلات
- ۵۷۱ ----- ۳۳- نقش تمایلات انسان
- ۵۷۱ ----- ۳۴- نقش تمایلات انسان ها
- ۵۷۳ ----- ۳۵- هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی
- ۵۷۳ ----- ۳۶- انبیا و تمایلات نفسانی
- ۵۷۳ ----- ۳۷- هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی
- ۵۷۴ ----- ۸- تمدن

- ۱- اسلام و تمدن ۵۷۴
- ۲- انقراض تدریجی تمدن ها ۵۷۴
- ۳- انقراض تمدن ها ۵۷۴
- ۴- اهمیت تمدن ۵۷۷
- ۵- تاریخ تمدن ۵۷۸
- ۶- تاریخ تمدن ها ۵۸۵
- ۷- تمدن اقوام پیشین ۵۸۶
- ۸- تمدن تاتار ها ۵۸۷
- ۹- تمدن در دوران ذوالقرنین ۵۸۷
- ۱۰- تمدن در دوران فرعون ۵۸۷
- ۱۱- تمدن در دوران لوط(ع) ۵۸۹
- ۱۲- تمدن در سرزمین سبأ ۵۸۹
- ۱۳- تمدن در مغرب سرزمین ذوالقرنین ۵۸۹
- ۱۴- تمدن قوم ثمود ۵۸۹
- ۱۵- تمدن قوم عاد ۵۹۱
- ۱۶- تمدن مردم شمال سرزمین ذوالقرنین ۵۹۱
- ۱۷- تمدن مردم مشرق سرزمین ذوالقرنین ۵۹۳
- ۱۸- تمدن مردم مغرب سرزمین ذوالقرنین ۵۹۳
- ۱۹- تمدن مصرباستان ۵۹۳
- ۲۰- تمدن مغولان ۵۹۳
- ۲۱- تمدن ها در تاریخ ۵۹۵
- ۲۲- تمدن های قبل از اسلام ۵۹۵
- ۲۳- تمدن های منقرض ۵۹۵
- ۲۴- زمینه انحطاط تمدن ها ۵۹۵
- ۲۵- زمینه انقراض تمدن ها ۵۹۷
- ۲۶- ظهور تمدن ها ۵۹۷

- ۲۷- عبرت از انقراض تمدن ها ۵۹۹
- ۲۸- عوامل انحطاط تمدن ها ۵۹۹
- ۲۹- عوامل انقراض تمدن ها ۶۰۱
- ۳۰- عوامل بقای تمدن ها ۶۰۴
- ۳۱- مطالعه فرجام تمدن ها ۶۰۵
- ۳۲- منشأ انقراض تمدن ها ۶۰۵
- ۳۳- منشأ انقراض جوامع ۶۰۷
- ۳۴- منشأ پیدایش تمدن ها ۶۰۷
- ۳۵- منشأ تمدن ۶۰۷
- ۳۶- منشأ رشد تمدن ۶۰۹
- ۳۷- نابودی تمدن بنی اسرائیل ۶۰۹
- ۳۸- نشانه های تمدن های پیشین ۶۰۹
- ۳۹- انقراض تدریجی تمدن ها ۶۰۹
- ۴۰- انقراض تمدن ها ۶۱۱
- ۴۱- تاریخ تمدن ها ۶۱۵
- ۴۲- تمدن ها در تاریخ ۶۱۵
- ۴۳- زمینه انحطاط تمدن ها ۶۱۵
- ۴۴- زمینه انقراض تمدن ها ۶۱۵
- ۴۵- ظهور تمدن ها ۶۱۷
- ۴۶- عبرت از انقراض تمدن ها ۶۱۸
- ۴۷- عوامل انحطاط تمدن ها ۶۱۹
- ۴۸- عوامل انقراض تمدن ها ۶۱۹
- ۴۹- عوامل بقای تمدن ها ۶۲۳
- ۵۰- مطالعه فرجام تمدن ها ۶۲۳
- ۵۱- منشأ انقراض تمدن ها ۶۲۵
- ۵۲- منشأ پیدایش تمدن ها ۶۲۵

- ۶۲۷ - تملق ..... ۹- تملق
- ۶۲۷ - تملق ..... ۱- تملق
- ۶۲۷ - تملق اهل کتاب ..... ۲- تملق اهل کتاب
- ۶۲۷ - سرزنش تملق ..... ۳- سرزنش تملق
- ۶۲۸ - تناقض گویی ..... ۱۰- تناقض گویی
- ۶۲۸ - تناقض گویی فرعون ..... ۱- تناقض گویی فرعون
- ۶۲۸ - تناقض گویی کافران ..... ۲- تناقض گویی کافران
- ۶۲۹ - تناقض گویی کافران مکه ..... ۳- تناقض گویی کافران مکه
- ۶۲۹ - تناقض گویی مشرکان ..... ۴- تناقض گویی مشرکان
- ۶۲۹ - تناقض گویی مشرکان جاهلیت ..... ۵- تناقض گویی مشرکان جاهلیت
- ۶۲۹ - تناقض گویی مکذبان حق ..... ۶- تناقض گویی مکذبان حق
- ۶۳۱ - تناقض گویی مکذبان قرآن ..... ۷- تناقض گویی مکذبان قرآن
- ۶۳۱ - تناقض گویی مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله) ..... ۸- تناقض گویی مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۶۳۱ - تناقض گویی مکذبان معاد ..... ۹- تناقض گویی مکذبان معاد
- ۶۳۳ - عوامل تناقض گویی ..... ۱۰- عوامل تناقض گویی
- ۶۳۴ - تنبلی ..... ۱۱- تنبلی
- ۶۳۴ - تنبلی ..... ۱- تنبلی
- ۶۳۴ - آثار تنبلی ..... ۲- آثار تنبلی
- ۶۳۶ - آثار تنبلی در عبادت ..... ۳- آثار تنبلی در عبادت
- ۶۳۶ - ایمان و تنبلی ..... ۴- ایمان و تنبلی
- ۶۳۸ - تنبلی در جنگ ..... ۵- تنبلی در جنگ
- ۶۳۹ - تنبلی در جهاد ..... ۶- تنبلی در جهاد
- ۶۴۲ - تنبلی در دین ..... ۷- تنبلی در دین
- ۶۴۲ - تنبلی در مسلمانان ..... ۸- تنبلی در مسلمانان
- ۶۴۲ - تنبلی مسلمانان ..... ۹- تنبلی مسلمانان
- ۶۴۴ - سرزنش تنبلی ..... ۱۰- سرزنش تنبلی

- ۶۴۶-..... ۱۱- عوامل تنبلی
- ۶۴۷-..... ۱۲- عوامل رفع تنبلی
- ۶۴۹-..... ۱۲- تنبه
- ۶۴۹-..... ۱- آثار تنبه
- ۶۴۹-..... ۲- اهمیت تنبه انسان ها
- ۶۵۲-..... ۳- اهمیت تنبه فطرت
- ۶۵۴-..... ۴- اهمیت تنبه مردم
- ۶۵۴-..... ۵- اهمیت تنبه مستعدان
- ۶۵۴-..... ۶- اهمیت تنبه مؤمنان
- ۶۵۴-..... ۷- بی تأثیری تنبه در قیامت
- ۶۵۵-..... ۸- بی تأثیری تنبه کافران
- ۶۵۶-..... ۹- بی ثمری تنبه در قیامت
- ۶۵۶-..... ۱۰- تنبه اخروی انسان ها
- ۶۵۶-..... ۱۱- تنبه اخروی خطاکاران
- ۶۵۸-..... ۱۲- تنبه اخروی کافران
- ۶۵۸-..... ۱۳- تنبه اخروی کافران پیرو
- ۶۶۰-..... ۱۴- تنبه اصحاب الجنه
- ۶۶۰-..... ۱۵- تنبه انسان
- ۶۶۰-..... ۱۶- تنبه انسان ها
- ۶۶۲-..... ۱۷- تنبه باغدار متکبر
- ۶۶۲-..... ۱۸- تنبه بت پرستان قوم ابراهیم
- ۶۶۲-..... ۱۹- تنبه به ملائکه
- ۶۶۲-..... ۲۰- تنبه جادوگران فرعون
- ۶۶۴-..... ۲۱- تنبه دنیاطلبان بنی اسرائیل
- ۶۶۴-..... ۲۲- تنبه عابدان
- ۶۶۴-..... ۲۳- تنبه فطرت

- ۶۶۶ ..... ۲۴- تنبه قوم ابراهیم
- ۶۶۸ ..... ۲۵- تنبه کافران
- ۶۶۸ ..... ۲۶- تنبه گمراهان
- ۶۶۸ ..... ۲۷- تنبه گناهکاران هنگام عذاب
- ۶۶۸ ..... ۲۸- تنبه مرفهان
- ۶۷۰ ..... ۲۹- تنبه موسی(ع)
- ۶۷۰ ..... ۳۰- راههای تنبه رهبران شرک
- ۶۷۰ ..... ۳۱- راههای تنبه رهبران کفر
- ۶۷۲ ..... ۳۲- روش تنبه
- ۶۷۲ ..... ۳۳- زمینه تنبه
- ۶۷۶ ..... ۳۴- زمینه تنبه امت های پیشین
- ۶۷۶ ..... ۳۵- زمینه تنبه انسان ها
- ۶۷۶ ..... ۳۶- زمینه تنبه حق طلبان
- ۶۷۶ ..... ۳۷- زمینه تنبه فرعونیان
- ۶۷۸ ..... ۳۸- زمینه تنبه فطرت
- ۶۸۰ ..... ۳۹- زمینه تنبه قوم ابراهیم
- ۶۸۰ ..... ۴۰- زمینه تنبه کافران
- ۶۸۲ ..... ۴۱- زمینه تنبه مشرکان
- ۶۸۲ ..... ۴۲- زمینه تنبه مشرکان صدراسلام
- ۶۸۲ ..... ۴۳- زمینه تنبه مکذبان انبیا
- ۶۸۴ ..... ۴۴- زمینه تنبه منحرفان
- ۶۸۴ ..... ۴۵- عوامل تنبه
- ۶۹۴ ..... ۴۶- عوامل تنبه انسان ها
- ۶۹۴ ..... ۴۷- عوامل تنبه جن
- ۶۹۴ ..... ۴۸- عوامل تنبه حق ستیزان
- ۶۹۶ ..... ۴۹- عوامل تنبه دنیاطلبان

- ۵۰- عوامل تنبه عابدان ۶۹۶
- ۵۱- عوامل تنبه غافلان ۶۹۶
- ۵۲- عوامل تنبه فطرت ۶۹۶
- ۵۳- عوامل تنبه کافران ۷۰۲
- ۵۴- عوامل تنبه گمراهان ۷۰۴
- ۵۵- عوامل تنبه گناهکاران ۷۰۴
- ۵۶- مراتب تنبه ۷۰۶
- ۵۷- موانع تنبه ۷۰۶
- ۵۸- موجبات تنبه ۷۰۶
- ۱۳- تنبیه ۷۰۸
- ۱- تنبیه در تربیت ۷۰۸
- ۲- تنبیه زن ۷۰۸
- ۳- تنبیه گناهکاران ۷۱۰
- ۴- تنبیه همسر ایوب(ع) ۷۱۰
- ۵- روش تنبیه ۷۱۱
- ۶- نقش تنبیه ۷۱۲
- ۱۴- تندخویی ۷۱۳
- ۱- آثار تندخویی ۷۱۳
- ۲- سرزنش تندخویی ۷۱۳
- ۱۵- تنفس ۷۱۴
- ۱- شمارش تعداد تنفس ۷۱۴
- ۲- عظمت تنفس اسب مجاهدان ۷۱۴
- ۱۶- تنهایی ۷۱۵
- ۱- تنهایی اخروی انسان ها ۷۱۵
- ۲- تنهایی اخروی مشرکان ۷۱۵
- ۳- تنهایی اخروی معبودان باطل ۷۱۵

- ۴- تنهایی اخروی موجودات باشعور ----- ۷۱۶
- ۵- تنهایی در قیامت ----- ۷۱۶
- ۶- تنهایی زکریا(ع) ----- ۷۱۸
- ۷- تنهایی لوط(ع) ----- ۷۱۹
- ۸- تنهایی مریم(س) ----- ۷۲۰
- ۹- نجات از تنهایی ----- ۷۲۰
- ۱۰- نجات از تنهایی صالحان ----- ۷۲۲
- ۱۱- نجات از تنهایی مؤمنان ----- ۷۲۲
- ۱۷- توابین ----- ۷۲۳
- ۱- توابین ----- ۷۲۳
- ۲- آثار ذکر توابین ----- ۷۲۳
- ۳- آموزش توابین ----- ۷۲۳
- ۴- برخورد با توابین ----- ۷۲۶
- ۵- پاداش توابین ----- ۷۲۶
- ۶- توابین صادق ----- ۷۲۶
- ۷- تهجد توابین ----- ۷۲۸
- ۸- رحمت بر توابین اهل مدین ----- ۷۲۸
- ۹- زمینه آموزش توابین ----- ۷۲۹
- ۱۰- فضایل توابین ----- ۷۳۰
- ۱۱- محبت به توابین ----- ۷۳۰
- ۱۲- منشأ تبدیل گناه توابین ----- ۷۳۱
- ۱۸- تواضع ----- ۷۳۳
- ۱- آثار تواضع ----- ۷۳۳
- ۲- آثار تواضع بندگان خدا ----- ۷۳۴
- ۳- آثار تواضع بندگان خدا ----- ۷۳۴
- ۴- اجتناب از تواضع برای قرآن ----- ۷۳۶

- ۵- ارزش تواضع ۷۳۶
- ۶- ارزش تواضع برای والدین ۷۳۶
- ۷- امتناع از تواضع بر خدا ۷۳۶
- ۸- اهمیت تواضع ۷۳۸
- ۹- اهمیت تواضع با مؤمنان ۷۳۸
- ۱۰- اهمیت تواضع رهبران دینی ۷۳۸
- ۱۱- پاداش تواضع ۷۳۹
- ۱۲- تواضع انبیا ۷۴۰
- ۱۳- تواضع با جاهلان ۷۴۰
- ۱۴- تواضع با مؤمنان ۷۴۰
- ۱۵- تواضع بر رهبران دینی ۷۴۲
- ۱۶- تواضع بر علمای دینی ۷۴۲
- ۱۷- تواضع بر کافران ۷۴۲
- ۱۸- تواضع بر مؤمنان ۷۴۲
- ۱۹- تواضع برای حاکمان بر حق ۷۴۴
- ۲۰- تواضع برای قرآن ۷۴۴
- ۲۱- تواضع برای مؤمنان ۷۴۵
- ۲۲- تواضع برای والدین ۷۴۶
- ۲۳- تواضع بندگان خدا ۷۴۶
- ۲۴- تواضع به مؤمنان ۷۴۸
- ۲۵- تواضع جادوگران فرعون ۷۴۸
- ۲۶- تواضع در انفاق ۷۵۰
- ۲۷- تواضع مجاهدان ۷۵۰
- ۲۸- تواضع محمد(صلی الله علیه و آله) ۷۵۰
- ۲۹- تواضع مسیحیان ۷۵۲
- ۳۰- تواضع مشمولان نعمت ۷۵۲

- ۳۱- تواضع مقربان ۷۵۴
- ۳۲- تواضع ملائکه ۷۵۴
- ۳۳- تواضع موحدان ۷۵۴
- ۳۴- تواضع موسی(ع) ۷۵۴
- ۳۵- تواضع مؤمنان ۷۵۶
- ۳۶- تواضع یوسف(ع) ۷۵۶
- ۳۷- زمینۀ تواضع ۷۵۷
- ۳۸- زمینۀ تواضع با رهبران دینی ۷۵۸
- ۳۹- زمینۀ تواضع با محمد(صلی الله علیه و آله) ۷۵۸
- ۴۰- سختی تواضع ۷۵۸
- ۴۱- صبر در تواضع ۷۶۰
- ۴۲- عوامل تواضع ۷۶۰
- ۴۳- عوامل تواضع حاکمان ۷۶۰
- ۴۴- عوامل تواضع مستبدان ۷۶۰
- ۴۵- ملاک تواضع ۷۶۲
- ۱۹- توبه ۷۶۳
- ۱- توبه ۷۶۳
- ۲- آثار اجتناب از توبه ۷۶۵
- ۳- آثار اخروی توبه ۷۶۵
- ۴- آثار اصرار بر توبه ۷۶۵
- ۵- آثار تداوم توبه ۷۶۷
- ۶- آثار ترک توبه ۷۶۷
- ۷- آثار توبه ۷۶۷
- ۸- آثار توبه بندگان خدا ۷۹۵
- ۹- آثار توبه پذیری خدا ۷۹۷
- ۱۰- آثار توبه حق ستیزان ۷۹۷

- ۱۱- آثار توبه داود(ع) ۷۹۷
- ۱۲- آثار توبه فاسقان ۷۹۷
- ۱۳- آثار توبه قاذف ۷۹۹
- ۱۴- آثار توبه کافران ۷۹۹
- ۱۵- آثار توبه مخالفان انبیا ۷۹۹
- ۱۶- آثار توبه مرتد ۸۰۱
- ۱۷- آثار توبه مسرفان ۸۰۱
- ۱۸- آثار توبه منافقان ۸۰۱
- ۱۹- آثار توبه نصوح ۸۰۲
- ۲۰- آثار توبه یونس(ع) ۸۰۳
- ۲۱- آثار حنث توبه ۸۰۳
- ۲۲- آثار ذکر توبه پذیری خدا ۸۰۳
- ۲۳- آثار صداقت در توبه ۸۰۵
- ۲۴- آثار قبول توبه قاذف ۸۰۵
- ۲۵- آثار مرگ بی توبه ۸۰۵
- ۲۶- آداب توبه ۸۰۷
- ۲۷- آداب قبول توبه ۸۰۸
- ۲۸- آمرزش قبل از توبه ۸۰۹
- ۲۹- ارزش توبه ۸۰۹
- ۳۰- ارکان توبه ۸۱۱
- ۳۱- اهمیت توبه ۸۱۱
- ۳۲- بسمله در سوره توبه ۸۱۹
- ۳۳- پاداش توبه ۸۱۹
- ۳۴- پذیرش توبه ۸۱۹
- ۳۵- تأخیر توبه ۸۲۱
- ۳۶- تشویق به توبه ۸۲۱

- ۳۷- تظاهر به توبه ----- ۸۲۷
- ۳۸- تعلیم توبه به آدم(ع) ----- ۸۲۷
- ۳۹- تناسب توبه با گناه ----- ۸۲۷
- ۴۰- توبه آدم(ع) ----- ۸۲۹
- ۴۱- توبه اخروی کافران ----- ۸۳۰
- ۴۲- توبه از ارتداد ----- ۸۳۱
- ۴۳- توبه از استهزا ----- ۸۳۱
- ۴۴- توبه از استهزای مؤمنان ----- ۸۳۱
- ۴۵- توبه از انحراف ----- ۸۳۱
- ۴۶- توبه از بی احترامی با محمد(صلی الله علیه و آله) ----- ۸۳۳
- ۴۷- توبه از بی احترامی به والدین ----- ۸۳۳
- ۴۸- توبه از تجسس ----- ۸۳۳
- ۴۹- توبه از تعقل ناپسند ----- ۸۳۴
- ۵۰- توبه از جادو ----- ۸۳۵
- ۵۱- توبه از زنا ----- ۸۳۵
- ۵۲- توبه از سوء ظن ----- ۸۳۵
- ۵۳- توبه از سوزاندن مؤمنان ----- ۸۳۷
- ۵۴- توبه از شرک ----- ۸۳۷
- ۵۵- توبه از ظلم ----- ۸۳۹
- ۵۶- توبه از عمل ناپسند ----- ۸۳۹
- ۵۷- توبه از غیبت ----- ۸۴۱
- ۵۸- توبه از قضاوت خطا ----- ۸۴۱
- ۵۹- توبه از کفر ----- ۸۴۱
- ۶۰- توبه از گناه ----- ۸۴۲
- ۶۱- توبه از گناهان کبیره ----- ۸۴۷
- ۶۲- توبه از گوساله پرستی ----- ۸۴۷

- ۶۳- توبه از لواط ۸۴۷
- ۶۴- توبه از منابزه ۸۴۷
- ۶۵- توبه اسیر ۸۴۹
- ۶۶- توبه اصحاب الجنه ۸۴۹
- ۶۷- توبه امت ها ۸۵۱
- ۶۸- توبه امت های هلاک شده ۸۵۱
- ۶۹- توبه اهانت کنندگان به دین ۸۵۱
- ۷۰- توبه اهل کتاب ۸۵۱
- ۷۱- توبه با تبعید ۸۵۳
- ۷۲- توبه با خودکشی ۸۵۳
- ۷۳- توبه برادران یوسف ۸۵۳
- ۷۴- توبه برگزیدگان موسی(ع) ۸۵۳
- ۷۵- توبه بنی اسرائیل ۸۵۵
- ۷۶- توبه بی اثر ۸۵۷
- ۷۷- توبه بی ثمر ۸۵۷
- ۷۸- توبه پذیری اسلام ۸۵۹
- ۷۹- توبه پذیری خدا ۸۵۹
- ۸۰- توبه پذیری معبود راستین ۸۶۳
- ۸۱- توبه پس از مرگ ۸۶۵
- ۸۲- توبه توبه شکنان ۸۶۵
- ۸۳- توبه خدا ۸۶۵
- ۸۴- توبه داود(ع) ۸۶۸
- ۸۵- توبه در ادیان ۸۶۹
- ۸۶- توبه در ادیان آسمانی ۸۶۹
- ۸۷- توبه دزد ۸۶۹
- ۸۸- توبه رباخوار ۸۷۱

- ۸۷۱ ..... ۸۹- توبه زن
- ۸۷۳ ..... ۹۰- توبه زناکار
- ۸۷۳ ..... ۹۱- توبه سلیمان (ع)
- ۸۷۵ ..... ۹۲- توبه سوزانندگان مؤمنان
- ۸۷۵ ..... ۹۳- توبه شکنی بنی اسرائیل
- ۸۷۵ ..... ۹۴- توبه صالحان
- ۸۷۵ ..... ۹۵- توبه صحابه
- ۸۷۷ ..... ۹۶- توبه ظالمان
- ۸۷۷ ..... ۹۷- توبه غیرمقبول
- ۸۷۷ ..... ۹۸- توبه فاسدان اقوام پیشین
- ۸۷۹ ..... ۹۹- توبه فرار از جنگ
- ۸۷۹ ..... ۱۰۰- توبه فرعون
- ۸۷۹ ..... ۱۰۱- توبه قاتل
- ۸۸۱ ..... ۱۰۲- توبه قاذف
- ۸۸۱ ..... ۱۰۳- توبه قبل از عذاب
- ۸۸۳ ..... ۱۰۴- توبه قبل از مرگ
- ۸۸۳ ..... ۱۰۵- توبه کافران
- ۸۸۵ ..... ۱۰۶- توبه کتمان کنندگان حق
- ۸۸۷ ..... ۱۰۷- توبه گمراهان
- ۸۸۷ ..... ۱۰۸- توبه گناهکار
- ۸۸۹ ..... ۱۰۹- توبه گناهکاران
- ۸۹۰ ..... ۱۱۰- توبه گوساله پرستان بنی اسرائیل
- ۸۹۱ ..... ۱۱۱- توبه متخلفان
- ۸۹۱ ..... ۱۱۲- توبه متخلفان از مسافرت به حدیبیه
- ۸۹۳ ..... ۱۱۳- توبه متخلفان غزوه تبوک
- ۸۹۳ ..... ۱۱۴- توبه متقین

- ۸۹۴ ..... ۱۱۵- توبه مجاهدان
- ۸۹۵ ..... ۱۱۶- توبه مجرمان
- ۸۹۵ ..... ۱۱۷- توبه محارب
- ۸۹۶ ..... ۱۱۸- توبه محتضر
- ۸۹۷ ..... ۱۱۹- توبه مرتد
- ۸۹۹ ..... ۱۲۰- توبه مشرکان
- ۹۰۱ ..... ۱۲۱- توبه مغضوبان خدا
- ۹۰۳ ..... ۱۲۲- توبه مفسدان
- ۹۰۳ ..... ۱۲۳- توبه منافقان
- ۹۰۵ ..... ۱۲۴- توبه موسی(ع)
- ۹۰۷ ..... ۱۲۵- توبه مؤمنان
- ۹۰۷ ..... ۱۲۶- توبه نصح
- ۹۰۹ ..... ۱۲۷- توبه و اصلاح
- ۹۰۹ ..... ۱۲۸- توبه و رحمت خدا
- ۹۰۹ ..... ۱۲۹- توبه هنگام عذاب
- ۹۱۱ ..... ۱۳۰- توبه هنگام عذاب استیصال
- ۹۱۱ ..... ۱۳۱- توبه هنگام مرگ
- ۹۱۱ ..... ۱۳۲- توبه در توبه
- ۹۱۳ ..... ۱۳۳- توصیه به توبه
- ۹۱۳ ..... ۱۳۴- توصیه توبه به حفصه
- ۹۱۴ ..... ۱۳۵- توصیه توبه به عایشه
- ۹۱۵ ..... ۱۳۶- توفیق توبه منافقان
- ۹۱۵ ..... ۱۳۷- درخواست توبه از قوم ثمود
- ۹۱۷ ..... ۱۳۸- درخواست قبول توبه
- ۹۱۷ ..... ۱۳۹- دعوت به توبه
- ۹۱۹ ..... ۱۴۰- ذکر توبه پذیری خدا

- ۱۴۱- رد توبه اهل عذاب ۹۲۱
- ۱۴۲- رد توبه ظالمان ۹۲۱
- ۱۴۳- رد توبه فرعون ۹۲۱
- ۱۴۴- رد توبه کافران ۹۲۱
- ۱۴۵- رد توبه مشرکان ۹۲۳
- ۱۴۶- رد توبه هنگام عذاب ۹۲۳
- ۱۴۷- روحیه توبه در مؤمنان ۹۲۳
- ۱۴۸- زمین توبه ۹۲۳
- ۱۴۹- زمین توبه خدا ۹۳۳
- ۱۵۰- زمین توبه سلیمان(ع) ۹۳۳
- ۱۵۱- زمین قبول توبه ۹۳۳
- ۱۵۲- زمین قبول توبه اصحاب اخدود ۹۳۵
- ۱۵۳- زمین های توبه ۹۳۶
- ۱۵۴- سختی توبه ۹۳۷
- ۱۵۵- سلب توفیق توبه ۹۳۷
- ۱۵۶- شرایط توبه ۹۳۷
- ۱۵۷- شرایط توبه نصوح ۹۳۹
- ۱۵۸- شرایط قبول توبه ۹۳۹
- ۱۵۹- شرایط قبول توبه قاذف ۹۴۷
- ۱۶۰- شرایط قبولی توبه ۹۴۷
- ۱۶۱- صبر در توبه ۹۵۰
- ۱۶۲- عوامل توبه ۹۵۱
- ۱۶۳- عوامل قبول توبه ۹۵۱
- ۱۶۴- فراگیری توبه ۹۵۱
- ۱۶۵- فرصت توبه ۹۵۲
- ۱۶۶- فلسفه توبه ۹۵۶

- ۱۶۷- فوریت توبه ۹۵۷
- ۱۶۸- قبول توبه ۹۵۷
- ۱۶۹- قبول توبه آدم(ع) ۹۶۵
- ۱۷۰- قبول توبه بنی اسرائیل ۹۶۷
- ۱۷۱- قبول توبه تضييع کنندگان نماز ۹۶۷
- ۱۷۲- قبول توبه سوزانندگان مؤمنان ۹۶۷
- ۱۷۳- قبول توبه شکنجه گران مؤمنان ۹۶۷
- ۱۷۴- قبول توبه ظالمان ۹۶۹
- ۱۷۵- قبول توبه قوم یونس ۹۶۹
- ۱۷۶- قبول توبه کافران ۹۶۹
- ۱۷۷- قبول توبه گناهکاران ۹۶۹
- ۱۷۸- قبول توبه متخلفان از جهاد ۹۷۱
- ۱۷۹- قبول توبه متخلفان غزوه تبوک ۹۷۱
- ۱۸۰- قبول توبه محارب ۹۷۱
- ۱۸۱- قبول توبه مرتد ۹۷۳
- ۱۸۲- قبول توبه مرتدان ۹۷۳
- ۱۸۳- قبول توبه مستغفران ۹۷۳
- ۱۸۴- قبول توبه مشرکان ۹۷۳
- ۱۸۵- قبول توبه مفسدان ۹۷۵
- ۱۸۶- قبول توبه منافقان ۹۷۵
- ۱۸۷- قبول توبه مؤمنان ۹۷۵
- ۱۸۸- قبول توبه هواپرستان ۹۷۷
- ۱۸۹- قبولی توبه ۹۷۷
- ۱۹۰- کيفر ترک توبه ۹۷۹
- ۱۹۱- کيفر توبه شکنی ۹۷۹
- ۱۹۲- کيفیت توبه ۹۸۰

۹۸۱	۱۹۳- کیفیت توبه قاذف
۹۸۱	۱۹۴- محدوده قبول توبه
۹۸۱	۱۹۵- محرومیت از توبه
۹۸۳	۱۹۶- مراد از توبه نصح
۹۸۳	۱۹۷- معرضان از توبه
۹۸۳	۱۹۸- مکان توبه آدم(ع)
۹۸۵	۱۹۹- منافقان و توبه
۹۸۵	۲۰۰- منشأ توفیق توبه
۹۸۵	۲۰۱- منشأ قبول توبه
۹۸۷	۲۰۲- منشأ قبول توبه قاذف
۹۸۷	۲۰۳- منشأ قبول توبه مشرکان
۹۸۷	۲۰۴- موارد توبه
۹۸۸	۲۰۵- موارد عدم پذیرش توبه
۹۸۹	۲۰۶- موانع توبه
۹۹۱	۲۰۷- موانع قبول توبه
۹۹۲	۲۰۸- موانع قبول توبه فرعون
۹۹۳	۲۰۹- موانع نقض توبه
۹۹۳	۲۱۰- مؤمنان و توبه
۹۹۳	۲۱۱- نشانه های توبه
۹۹۵	۲۱۲- نشانه های توبه واقعی
۹۹۵	۲۱۳- نیاز به توبه
۹۹۵	۲۱۴- وعده قبول توبه
۹۹۷	۲۱۵- وقت توبه
۹۹۷	۲۱۶- توبه شکنی بنی اسرائیل
۹۹۷	۲۱۷- کیفر توبه شکنی
۹۹۹	درباره مرکز

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 34

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- تکلیف

1- تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 228 - 5

5 - ایمان به خدا و روز قیامت ، ضامن انجام تکالیف الهی

و لا یحلّ لهّنّ . . . ان کنّ یؤمننّ باللّٰه و الیوم الآخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 200 - 20

20 - صبر در انجام فرائض و در برابر مصائب و آمادگی برای پیروی از دستورات ائمه ، وظیفه مؤمنان

یا ایّها الذّٰین امنوا اصبروا و صابروا

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: اصبروا علی الفرائض و صابروا علی المصائب و رابطوا علی الأئمه.

کافی، ج 2، ص 81، ح 3؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 334، ح 2 و 6 و 11.

2- آثار ترک تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

39 - ترك عمدى عمل به احكام الهى ، على رغم اقرار به حقانيت آنها ، موجب تباهى عمل آدمى

و من يكفر بالايمان فقد حبط عمله

امام صادق(ع) درباره آيه فوق فرمود: من ترك العمل الذى اقر به . . .

كافى، ج 2، ص 387، ح 12؛ نورالثقلين، ج 1، ص 595، ح 67.

ص: 1

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 9

9 - پشیمانی، اندوه و حسرت در آخرت، پیامد تباہ کردن فرصت دنیا و کوتاهی در انجام تکالیف

قد خسر الذین کذبوا بقاء اللّٰه .. قالوا یحسرتنا علی ما فرطنا فیها

ضمیر «ها» در «علی ما فرطنا فیها»، به «ما بر می گردد و معنا چنین می شود: «یا حسرتنا علی تفریطنا». و چون متعلق تفریط محذوف است، بر اطلاق متعلق تفریط دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 63 - 16

16 - ترک وظایف الهی به خاطر خوشایند کافران، مایه خسارت و تباہی است .

فما تزیدوننی غیر تخسیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 25 - 6

6 - نفاق و امتناع از تکالیف دشوار دین، به مثابه ارتداد است .

إنّ الذین ارتدّوا علی أدرهم

با توجه به این که آیات پیشین در رابطه با بیمار دلان گریزان از جهاد بود، «الذین ارتدّوا» ممکن است نظر به آنان داشته باشد.

3- آثار تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 4

4 - آشکار شدن صداقت توبه کنندگان واقعی، در میدان عمل و تکالیف دشوار

قل للمخلفین من الأعراب ستدعون إلى قوم أولى بأس شدید

4- آثار سختی تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 20 - 10

10- آیات جهاد و تکالیف دشوار دین ، زمینه ساز شناسایی منافقان و سست ایمان ها

فإذا أنزلت سورة محكمة و ذکر فیها القتال رأیت الذین فی قلوبهم مرض ینظرون إلیک نظر

ص: 2

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 21 - 9

9- لحظه عمل به تکالیف دشوار دین ، لحظه جدا شدن صف صادقان از مدعیان صداقت

فإذا عزم الأمر فلو صدقوا الله لكان خيراً لهم

از آیه شریفه استفاده می شود که پس از قطعیت یافتن فرمان های الهی به تکالیف دشواری چون جهاد، صادقان راستین از مدعیان دروغین صداقت متمایز می شوند و بدین جهت خداوند فرموده است: «فلو صدقوا الله لكان خيراً لهم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 7

7- ظهور مکنونات انسان ، در جریان تکالیف شاق

إن یسئلكموها .. و یخرج أضغثکم

5- آثار سستی در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 63 - 10

10- پیامبران ، در صورت مسامحه در امر رسالت و ترک ابلاغ توحید ، گنه کارند .

فمن ینصرنی من الله إن عصیته

6- آثار سهولت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 4,9

4 - تکالیف آسان ، جلوه امتنان الهی نسبت به انسان ها

و لانکلف نفساً إلاّ وسعها

9 - تکالیف آسان و در حد توان ، نمودی از مبرا بودن نظام تشریح الهی از هرگونه ظلم

و لا تكلف نفساً إلاّ وسعها .. وهم لا يظلمون

7- آثار صبر در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 5

ص: 3

5- صبر و شکیبایی در انجام تکالیف و ترک محرمات الهی ، عامل بهره مندی از نعمت ها و درجات عالی بهشت

الذین یمشون علی الأرض هوناً .. و الذین إذا أنفقوا لم یسرفوا ... و الذین لایشهدو

8- آثار عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 58 - 13

13 - اجرای فرمان های الهی ، زمینه ساز آمرزش گناهان است .

ادخلوا الباب سجداً .. نغفر لکم خطیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 181 - 9

9- آدمی در صورت انجام وظیفه خویش در امر وصیت ، در پیشگاه خدا مسؤول نبوده و مؤاخذة نخواهد شد ، هر چند به وصیت های او عمل نشود .

فإنما إثمہ علی الذین یدلونہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 36

36- عمل به احکام دین و پایبندی به حدود الهی ، زمینه ساز نایل شدن به تقوای پیشگی است .

تلك حدود اللہ فلا تقربوها کذلک یدین اللہ ءایته للناس لعلہم یتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 232 - 12

12 - پذیرش احکام الهی و عمل به آن ، باعث رشد و طهارت انسان

و اذا طلقتم النساء .. ذلکم ازکی لکم و اطهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انجام فرایض دینی ، وسیله آمرزش گناهان

سارعوا الی مغفره من ربکم

امیرالمؤمنین علی (ع) درباره «سارعوا الی مغفره من ربکم» فرمود: الی اداء الفرائض.

مجمع البیان، ج 2، ص 836؛ نورالثقلین، ج 1، ص 389،

.354

ص: 4

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 27 - 3

2 - حفظ حریم احکام الهی در ازدواج و مسائل جنسی ، زمینه روی آوردن خداوند به بندگان

حرمت ... و المحصنات ... و الله یرید ان یتوب علیکم

به نظر می رسد جمله «یرید الله ل... یتوب» در آیه قبل اشاره به انشاء و جعل احکام باشد. و جمله «و الله یرید ان یتوب»، ناظر به مرحله عمل به آن احکام است. یعنی در صورت عمل به این احکام، خداوند عنایتش را نسبت به انسانها تمام خواهد کرد و به ثمر خواهد نشاند.

3 - عمل به احکام و مقررات الهی ، زمینه بازگشت خداوند به بندگان

و لا تنکحوا ... حرمت ... و المحصنات ... و الله یرید ان یتوب علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 2

2 - پابندی به مقررات الهی در ازدواج و روابط جنسی ، زمینه سبکباری و دور ماندن جوامع از مشقت ها و رنجهاست .

یرید الله ان یخفف عنکم

بیان خواست الهی به سبکباری انسانها پس از تبیین احکام و مقررات ازدواج، اشاره به این است که دوری جوامع بشری از رنجها و مشقتها در گرو پیروی از آن احکام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 36 - 3

3 - تحقق احکام و مقررات الهی در خانواده و پرهیز زن و شوهر از ناسازگاری ، زمینه ساز عبادت خداوند *

الرجال قوامون ... و ان خفتن ... و اعبدوا الله

امر به عبادت و پرستش خداوند پس از بیان احکام خانواده، اشاره به این دارد که عبادت خالصانه خداوند در پرتو تنظیم صحیح روابط خانوادگی امکان پذیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - خیر و سعادت انسان در گرو عمل به احکام الهی

و لو انهم فعلوا ما یوعظون به لکان خیراً لهم

11 - ثبات و پایداری در ایمان از نتایج عمل به احکام و مواعظ الهی

و لو انهم فعلوا ما یوعظون به لکان خیراً لهم و اشدّ تثبیثاً

متعلق «تثبیثاً» به قرینه آیات قبل، ایمان گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - هدایت به صراط مستقیم، نتیجه عمل به احکام و مواعظ الهی

و لو انهم فعلوا ما يوعدون به . . . و لهديناهم صراطا مستقيما

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 6 - 35

35 - انجام تكاليف الهى ، زمينه ساز سپاسگزارى خداوند

لعلكم تشكرون

در برداشت فوق «لعلكم تشكرون»، علت و غايت براى «فاغسلوا . . . فاطهروا . . . فتييموا»، كه از احكام الهى هستند، گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 26 - 7

7 - فرجام ملت ها در گرو كيفيت موضعگيرى ايشان در برابر فرمان هاى خداوند

إنا لن ندخلها ابداً . . . فانها محرمة عليهم اربعين سنه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 32 - 4

4 - آخرت، سرايى خوب براى كسانى كه معاد را تكذيب نكرده و در انجام تكاليف كوتاهى نمى كنند.

و للدار الآخرة خير للذين يتقون

بنابراين كه «خير» صفت مشابه باشد. يتقون» در اين آيه، به قرينه تقابلى كه با آيه قبل دارد و در آن آيه بحث از تكذيب لقاء الله و تقريظ در دين و تكاليف الهى بود، به معناى تكذيب نكردن معاد و انجام تكاليف الهى است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 118 - 8

8 - التزام عملى به احكام خداوند، نشانه ايمان به آيات اوست.

فكلوا . . . إن كنتم بأئته مؤمنين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 153 - 15

15 - نیل به تقوا در گرو عمل به احکام دین و پرهیز از قوانین غیر الهی است.

ذلکم وصیکم به لعلکم تتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 86 - 5

5- خیر و سعادت امته، در ایمان و باور به معارف الهی و عمل به احکام دین است .

بقیت الله خیر لکم

ص: 6

برخی از مفسران مراد از «بقیت الله» را اطاعت از خدا و برخی مقصود از آن را احکام و معارف دانسته اند. برداشت فوق، براساس این نظریه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 4

4 - احکام و مقررات الهی ، در راستای خیر و سعادت انسان

و من يعظم حرمت الله فهو خير له عند ربه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 4

4 - سلامت جامعه بشری و مصون ماندن آن از فساد و تباهی ، در گرو اجرای قوانین الهی و ایستادگی در برابر تمایلات حق ستیزان

ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموات والأرض ومن فيهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 9

9 - خداوند ، خواهان برجیدن گناه و منکر ، از طریق عمل به تکالیف شرعی است .

أقم الصلوه إنّ الصلوه تنهى عن الفحشاء والمنکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 7

7- ایمان و کفر و طاعت و معصیتِ خلق ، بی تأثیر در ساحت خداوندی *

إنّ الذین کفروا و .. لن یضروا الله شیئاً

جمله «لن یضروا الله شیئاً» می رساند که کفر و عصیان خلق در برابر خدا و رسول او، زیانی به خداوند نمی رساند. به قرینه مقابله می توان استفاده کرد که ایمان و طاعت آنان نیز، نفعی برای خداوند ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - حرکت در مسیر تکلیف الهی، در پی دارنده امداد های خداوند و غیرقابل تحلیل با محاسبات بشری *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا .. بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ

خداوند، صلح حدیبیه را «فتح مبین» نام داده و در این آیه تحلیل اعراب متخلف را، تحلیلی نادرست معرفی کرده است؛ از این نکته استفاده می شود که سفر حدیبیه، طبق محاسبات ظاهری می توانسته خطر آفرین باشد؛ ولی اراده الهی به حمایت از دین و پیامبر (صلی الله علیه و آله) از این سفر پرخطر، فتوحی مبین را پدید آورده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 7

10 - نوید خداوند به امکان رفع مشکل زنان مطلقه و همسرانشان ، در صورت رعایت تعالیم و رهنمود های الهی

لینفق ذو سعه من سعته . . . سیجعل الله بعد عسر یسراً

11 - زنان مطلقه و شوهران تنگ دست آنان - در صورت رعایت آموزه ها و رهنمود های الهی - مورد عنایت و حمایت خدا قرار می گیرند .

سیجعل الله بعد عسر یسراً

9- آداب عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 195 - 14، 12

12 - اهل ایمان ، باید اعمال و وظایف الهی خویش (جهاد ، دفاع ، انفاق و . . .) را به صورت نیکوی آن انجام دهند .

قتلوا فی سبیل الله . . . و أنفقوا فی سبیل الله . . . و أحسنوا

14 - انجام کار ها و وظایف الهی به صورت نیکوی آن ، موجب جلب محبت خداوند است .

و أحسنوا إن الله یحب المحسنین

10- آرزوی محرومیت از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 40 - 15

15 - آفریده شدن به صورت خاک و محرومیت از شعور و تکلیف از آغاز پیدایش ، آرزوی کافران در قیامت

و یقول الکافر یلیتینی کنت تراباً

11- ارتباط تکالیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 30

30 - تکالیف پنجگانه (پرهیز از شرک و ...) دارای ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر و به منزله تکلیفی واحد

ذکر و وصیکم

آوردن ضمیر مفرد «به» و نیز اسم اشاره مفرد «ذلکم» برای اشاره به محرمات پنجگانه، می تواند حاکی از این باشد که آن محرمات آن چنان مرتبط با یکدیگرند که گویا یک تکلیف هستند.

ص: 8

12- ارزش تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 12 - 2

2 - تکالیف دشوار ، دارای ارزشی فراتر از حد تصور و بیان ، برای عموم مردم

و ما أدریک ما العقبه

استفهام در «ما أدراک» حقیقی نیست؛ بلکه عظمت «عقبه» و آسان نبودن درک حقیقت آن را بیان می کند. در این استفهام، مخاطب خاصی مورد نظر نیست و نظیر ضرب المثل های رایج، هر فردی می تواند مخاطب آن باشد.

13- استقامت در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 25 - 5

5 - ترغیب پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سوی خداوند به صبر و پایداری در انجام رسالت خویش ، به رغم تکذیب و مخالفت کافران و مشرکان

وإن یکذبوک فقد کذب الذین من قبلهم جاءتهم رسلهم

14- اضطرار در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 9

9 - اضطرار از میان برنده تکلیف است.

وقد فصل لکم ما حرم علیکم إلا ما اضطررتم إلیه

15- اضطرار و رفع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 9

9 - مرض ، موجب تخفیف در تکلیف

فمن كان منكم مريضاً أو به أذى من رأسه ففديه

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - بقرہ - 2 - 239 - 3

ص: 9

3 - سقوط برخی از شرایط نماز در هنگام ترس

فان خفتم فرجالا اورکباناً

16- اعتدال در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 53 - 4

4 - مجموعه قوانین و احکام خداوند ، در حد اعتدال و به دور از افراط و تفریط

قل يعبادى الذين اسرفوا على انفسهم

از تعبیر اسراف درباره گناه - که به معنای عمل نکردن به قوانین و احکام الهی است - برداشت یاد شده به دست می آید.

17- امتحان با تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 1

1 - خداوند ، پیامبرش ابراهیم (ع) را با تکالیفی سنگین و دشوار بیازمود .

و إذ ابتلى إبرهیم ربه بكلمت

«ابتلاء» به معنای آزمودن است. تعبیر کردن از مواد آزمون به کلمات (سخنان) اشاره به این دارد که: آن مواد فرمانهایی بوده که ابراهیم باید آنها را امثال می کرد و لذا کلمات در برداشت، به تکالیف تفسیر شد. نکره آوردن (کلمات) حکایت از عظمت آن دارد، که به مناسبت آزمون، از آن به دشواری و سنگینی تعبیر شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 23

23 - « عن الرضا (ع) : . . . و أمّا قوله : « لیلوکم ائکم أحسن عملاً » فإنه عزوجل خلق خلقه لیلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان و التجربة لآنه لم یزل علیماً بکل شیء . . . »

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . اما سخن خداوند: (لیلوکم ائکم أحسن عملاً) پس خداوند عزوجل مخلوقاتش را آفرید تا آنان را بهوسیله تکلیف نمودن به طاعت و عبادت خود، آزمایش کند؛ ولی این آزمودن، برای تجربه اندوزی و آگاهی یافتن نبود؛ زیرا خداوند همیشه به تمام اشیا عالم بوده است. . . .»

18- امتحان با تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 10

5- تکالیف دشوار و میدان جهاد ، صحنه آزمون انسان ها و تمایز مؤمنان واقعی از مدعیان ایمان

قل للمخلفین من الأعراب ستدعون إلى قوم أولى بأس شديد

19- امتناع آسمان ها از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

لام در «لِيعَذَّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّبَ» قرینه است که مراد از «الأمّانه» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

20- امتناع زمین از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

لام در «لِيعَذَّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّبَ» قرینه است که مراد از «الأمّانه» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

21- امتناع کوه ها از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

ص: 11

لام در «لِيعَذَّبُ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّبُ» قرینه است که مراد از «الأمانه» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

22- اهمیت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 10، 7

7 - درخواست مؤمنان از خداوند برای عدم مؤاخذه نسبت به خطا و فراموشی در تکالیف الهی

لا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَسْعَهَا .. رَبَّنَا لَا تَأْخُذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ إِخْطَأْنَا

10 - التزام مؤمنان به ترک معاصی و انجام تکالیف الهی

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا .. رَبَّنَا لَا تَأْخُذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ إِخْطَأْنَا

توجه به پیشامد خطا و نسیان در تکالیف الهی و درخواست عفو در مورد آن، گویای مراقبت مؤمنان از اعمال و رفتار خویش است.

23- اهمیت عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 97 - 15

15 - ضرورت عمل به تکالیف الهی، هر چند لازمه آن ترک دیار و هجرت به سرزمین دیگر باشد.

قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 62 - 5

5 - از امام باقر (ع) روایت شده که فرمود: « وجدنا فی کتاب علی بن الحسین (ع) « أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » قال : إذا أدوا فرائض الله و أخذوا بسنن رسول الله (صلی الله علیه و آله)، و توڑعوا عن محارم الله و زهدوا فی عاجل زهره الدنيا و رغبوا فیما عند الله و اکتسبوا الطیب من رزق الله لا یریدون به التفاخر و التکاثر ثم انفقوا فیما یلزمهم من حقوق واجبه فأولئك الذین بارک الله لهم فیما اکتسبوا و یثابون علی ما قدموا لأخرتهم ;

در نوشته امام علی بن الحسین (ع) یافتیم که به دنبال ذکر این آیه شریفه «ألا إن أولياء الله .. » فرموده است: هر گاه [کسانی] واجبات خدا را انجام می دهند و به سنتهای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عمل کنند و از حرامهای خدا پرهیز نمایند و به زرق و برق دنیا بی اعتنا باشند و به آنچه نزد خداست روی آورند و روزی حلال و پسندیده خدا را کسب کنند و آن را وسیله تفاخر و تکاثر قرار ندهند؛ بلکه در مصارف لازمه و حقوق واجبه خود مصرف نمایند، اینانند که خداوند دستاوردهایشان را با برکت قرار می دهد برای آنچه پیش فرستاده اند برای آخرتشان، پاداش می گیرند».

ص: 12

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 77 - 17

17- لئامت و پستی مردم ، نباید آدمی را از کار خیر و انجام وظیفه باز دارد .

استطعما أهلها فأبوا .. فأقامه

گرچه اهل شهر، مردمی فرومایه و بدرفتار بودند، ولی در عین حال، خضر(ع)، بدون هیچ کراهتی، وظیفه خود را به انجام رساند. و برخورد سرد مردم، باعث سستی و تأخیری در کار او نشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 41 - 3

3 - مراقبت و سرپرستی خداوند از موسی (ع) ، در جهت انجام خواسته ها و اجرای دستورات الهی در بین انسان ها بود .

واصطنعتک لنفسی

قید «لنفسی» گویای این نکته است که خداوند موسی(ع) را برای اهداف خویش پروراند و او را بر عملی کردن خواسته ها و دستورات آسمانی خود نیرومند ساخت. آیه - بعد که فرمان رفتن به سوی فرعون را می دهد - گواه این معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 2 - 11

11- عمل به قوانین و دستورات خداوند ، شرط ایمان راستین به خدا و روز قیامت

الزانیه و الزانی فاجلدوا. .. إن كنتم تؤمنون بالله و اليوم الآخر

برداشت یاد شده، از جمله شرطیه «إن كنتم تؤمنون بالله. ..» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 56 - 7

7 - هجرت از دارالکفر ، در صورت مناسب نبودن آن برای انجام دادن تکالیف دینی ، امری لازم است .

إن أرضی وسعه فیّ-ی فاعبدون

5 - خداوند برای انسان ها ، اوامر و تکالیفی دارد که باید بدون کم و کاست انجام پذیرد .

لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ

«قضاء» در وجوه گوناگونی استعمال دارد که بازگشت همه آنها، به پایان یافتن و کامل شدن است. این ماده در معانی «فیصله دادن»، «فراغت یافتن»، «ادا کردن» و «به پایان رساندن» کاربرد دارد. (لسان العرب)

ص: 13

24- بهانه جویی در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 148 - 8

8 - جبرگرایی بهانه ای برای فرار از مسؤلیت است.

سيقول الذين أشركوا لو شاء الله ما أشركنا

25- بهانه جویی در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 75 - 4

4 - مشروط نمودن انجام فرایض و صالح شدن، به برخورداری از مال و ثروت، خصلتی است منافقانه.

و منهم من عهد الله... لنكونن من الصالحين

26- پاداش استقامت در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 23 - 3

3- بهشت عدن، پاداش صبر و استقامت بر فرمان های الهی، برپا داشتن نماز و انفاق کردن

والذين صبروا... أولئك لهم عقبى الدار. جنّت عدن

27- پاداش عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 67 - 2

2 - پاداش بزرگ الهی، پیامد تسلیم همه جانبه در برابر احکام خداوند و عمل به مواعظ او

ويسلموا تسليما... ولو أنهم فعلوا ما يوعظون به... و إذا لأتيناهم من لدنا

28- تخفیف در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 22

ص: 14

22 - انعطاف پذیری احکام الهی و تخفیف در تکالیف ، پرتوی از رحمت الهی است .

فمن عفی له من أخیه شیء .. ذلک تخفیف من ربکم ورحمه

29- ترک تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 8

8 - ترک عمل به وظیفه و ادعای انجام آن و انتظار ستایش در برابر عملی که انجام نشده ، ناپسند و موجب عذاب دنیا و آخرت است .

و یحبّون ان یحمدوا .. فلا تحسبّنهم بمفازه من العذاب و لهم عذاب الیم

تکرار کلمه عذاب دلالت بر این دارد که آنها به دو عذاب گرفتار می شوند، و به نظر می رسد یکی از آن دو، عذاب دنیوی و دیگری عذاب اخروی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 12

12 - مصونیت نیافتن انسان از مقدرات الهی ، با گریز از خطرگاه های تکلیف و مسؤولیت

قل فمن یملک لکم من اللّٰه شیئاً ان اراد بکم ضرّاً او اراد بکم نفعاً

با توجه به صدر آیه شریفه - که درباره تخلف برخی اعراب از دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود - تعبیر «فمن یملک ..» می رساند که اساس تخلف آنان، تلاش برای گریز از خطراتی بود که در سفر مکه پیش بینی می کردند.

30- ترک تکلیف قوم سبأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 16 - 1

1 - مردم سبأ ، از مأموریت شکرگزاری به درگاه خداوند روی برگرداندند .

کلوا من رزق ربکم و اشکروا له .. فأعرضوا

31- ترک تکلیف مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مردان و زنان مشرک ، در قبال امانت الهی ، به وظیفه خود عمل نمی کنند .

ص: 15

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ .. لِيَعَذَّبَ اللَّهُ ... و المشرکین و المشرکت

32- ترک تکلیف منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 73 - 3

3 - مردان و زنان منافق ، در قبال امانت الهی ، به وظیفه خود عمل نمی کنند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ .. لِيَعَذَّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ و المنفقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 26 - 6

6- بیمار دلان و منافقان گریزان از تکالیف دینی ، دارای زمینه گرایش به دشمنان اسلام

و ذکر فیها القتال رأیت الذین فی قلوبهم مرض .. قالوا للذین کرهوا ... سنطیعکم

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین، می توان نتیجه گرفت که میان بیمار دلی و گریز از تکالیف دشوار و تمایل به دشمنان اسلام، ارتباطی تنگاتنگ وجود دارد.

33- ترک عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 5

5 - هشدار خداوند به مؤمنان ، نسبت به عدم اجرای احکام ارث و قوانین الهی

تلك حدود الله .. و من يعص الله ورسوله و يتعدّ حدوده يدخله ناراً

34- تساوی در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 4

4 - همگان (زن و مرد و ...) در حلیت بهرهوری از خوردنیهای حلال برابرند.

قل لا أجد... طاعم يطعمه

تعبیر «طاعم يطعمه» ظاهراً ردی است بر تبعیض مشرکان بین زن و مرد در بهره برداری از برخی چهارپایان که در آیات قبل به آن اشاره شد. (و محرم علی أزوجنا.)

ص: 16

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 68 - 3

3 - تساوی زن و مرد در برابر تکالیف الهی

وعد الله المنفقين و المنفقت .. نار جهنم خلدین فیها

35- تشریح تکلیف شاق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 146 - 6

6 - جعل احکام سخت و محدود کردن بهره برداری از مواهب، از انواع مجازاتهای خداوند برای برخی اقوام بوده است.

و علی الذین هادوا حرمنا کل ذی ظفر .. ذلک جزینهم بیغیهم

36- تشویق به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 154 - 10

10 - ترغیب اهل ایمان به انجام تکالیف الهی با بیان پشتوانه فکری آن تکالیف، از روش های قرآن است.

و لاتقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموت بل احياء

خداوند پس از فراخوانی مردم به صبر در راه ایمان و تحمل مشکلات آن - که جلوه بارز آن، پیکار و کشته شدن است - با بیان این واقعیت که کشته شدگان راه خدا از حیاتی ویژه برخوردارند، اندیشه نیست شدن شهیدان را نفی کرده تا اهل ایمان دستوراتش را (پیشه کردن صبر در راه دین و ..) به شایستگی انجام دهند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 77 - 32

32 - بهره برداری از سرشت سودجویی انسان، از روش های قرآن برای ترغیب به انجام تکالیف

قل متاع الدنيا قليل و الاخره خیر لمن اتقى

37- تکلیف آدم (ع) در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 5,8,12

5 - استفاده از تمام خوراکی های بهشت ، برای آدم (ع) و همسرش مباح بود .

ص: 17

و کلا منها رغداً حیث شئتما

8 - خداوند تناول و خوردن از درختی مخصوص را بر آدم (ع) و حوا تحریم کرد .

و لاتقربا هذه الشجرة

به قرینه «و کلا» (بخورید) می توان گفت: مراد از «لاتقربا» (نزدیک نشوید) استفاده خوراکی از شجره منهییه بوده است.

12 - هر گونه بهره برداری از شجره منهییه بر آدم (ع) و حوا ممنوع بود . *

و لاتقربا هذه الشجرة

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که: جمله «و لاتقربا . . .» کنایه از حرمت همه تصرفات باشد نه خصوص خوردن. جمله مذکور ابایی از این احتمال ندارد، بلکه توجیه پسندیده ای است برای این پرسش که چرا نفرمود: و لاتاکلا من هذه الشجرة.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 117 - 9

9 - آدم (ع) و حوا، در بهشت مسکونی خود نیز به انجام تکالیف، ملزم بوده اند .

فلا یخرجنکما

گرچه نهی در «فلا یخرجن» متوجه ابلیس است؛ ولی خطاب آن به آدم (ع) و حوا، به معنای نهی آن دو از تأثیرپذیری از القانات او است.

38- تکلیف آل داود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 13 - 10، 14

10 - آل داوود، موظف به انجام عمل صالح به منظور ادای شکر به درگاه خداوند

اعملوا آل داود شکرًا

«اعملوا» مقول قول محذوف است و مفعول «اعملوا» چیزی همانند «عملاً صالحاً» محذوف بوده و «شکرًا» مفعول له آن می باشد.

14 - آل داوود موظف به شکرگزاری به درگاه خداوند

اعملوا آل داود شکرًا

بنابراین که «شکراً» مفعولٌ به «اعملوا» باشد، «اعملوا» متضمن معنای «اشکروا» خواهد بود.

39- تکلیف ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 73 - 11

11- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، مأمور به انجام کار نیک ، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

ص: 18

و أوحينا إليهم فعل الخيرت و إقام الصلوه و إيتاء الزكوه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 27 - 1

1 - فراخوانی مردم به حج از سوی حضرت ابراهیم (ع) به فرمان خداوند

و أذن في الناس بالحجّ

«تأذین» (مصدر «أذن») به معنای اعلان و ندا در دادن است؛ یعنی، «ای ابراهیم! به میان مردم برو و آنان را به حج و زیارت بیت الله، فرا بخوان».

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صافات - 37 - 102 - 11، 10، 15

10 - ذبح فرزند (اسماعیل) برای ابراهیم (ع)، یک مأموریت الهی بود.

أتى أذبحك .. قال يأت افعل ما تؤمر

11 - مأموریت ابراهیم (ع)، به ذبح فرزندش از راه خواب بود.

بينى إتى أرى فى المنام أتى أذبحك .. قال يأت افعل ما تؤمر

15 - اسماعیل، مأموریت پدرش در رؤیا را مبنی بر ذبح کردن وی درک کرد.

إتى أرى فى المنام أتى أذبحك .. قال يأت افعل ما تؤمر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) تنها خواب خود را برای اسماعیل نقل کرد و از مأمور بودن خود سخنی به میان نیاورد؛ ولی اسماعیل(ع) این خواب را مأموریت الهی تلقی کرد و به پدر گفت: پدرجان مأموریت خود را انجام بده.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صافات - 37 - 105 - 1، 2، 5

1 - اعلام خداوند به ابراهیم (ع) مبنی بر تحقق یافتن رؤیای او و عمل کردن وی مطابق آنچه در خواب دیده و مأموریت یافته بود.

قد صدقت الرؤيا

تصدیق رؤیا - برابر نظر بیشتر مفسران - به معنای تحقق بخشیدن رؤیا در عالم خارج است. به عبارت دیگر، ابراهیم(ع) مطابق آنچه در خواب دیده بود، عمل کرد.

2 - به خاک افکندن اسماعیل با یک طرف پیشانی او ، پایان مأموریت ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش بود .

إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ .. وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ... قَدْ صَدَّقَتِ الرَّءْيَا

5 - توفیق انجام مأموریت ذبح فرزند با زنده ماندن وی ، پاداش خداوند به ابراهیم (ع)

قَدْ صَدَّقَتِ الرَّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 106 - 3

1 - تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل (ع) ، یک آزمایش الهی بود .

ص: 19

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

3- تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل ، محنت ورنجی آشکار برای ایشان بود .

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

یکی از معانی و کاربرهای «بلاء»، محنت ورنج است و برداشت یاد شده با توجه به همین معنا و کاربرد می باشد.

40- تکلیف ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 31 - 3

3- ابلیس چونان فرشتگان ، مأمور به سجده بر آدم (ع) بود .

فسجد الملائكة كلهم أجمعون . إلا إبليس أبى أن يكون مع الساجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 8

8- ابلیس نیز مانند فرشتگان ، مأمور سجده برای آدم بود .

فسجدوا إلا إبليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 8

8- آدم (ع) ، دارای مقام و جایگاهی برتر از ملائکه

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 74 - 1

1 - ابلیس چونان فرشتگان ، مکلف و موظف به سجده برای آدم (ع)

فقعوا له سجدین . فسجد الملائكة ... إلا إبليس

41- تکلیف اجتماعی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 71 - 13

13 - لزوم اهتمام مؤمنان به اصلاح جامعه و تأمین نیازهای معیشتی آنان، همپای اهتمام به تکالیف عبادی و فردی

و المؤمنون... یأمرون بالمعروف... و یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه

ص: 20

امر به معروف و نهی از منکر، در راستای اصلاح جامعه و پرداخت زکات در جهت تأمین نیازهای مالی مؤمنان و اقامه نماز از عبادات فردی انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 16 - 12

12 - مؤمنان راستین، به اعمال فردی و اجتماعی و عبادی و مالی خود عمل می کنند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا .. . تَتَجَافَىٰ جُنُوبَهُمْ ... يَدْعُونَ رَبَّهُمْ

فرازهای «تتجافی..» و «یدعون...» مربوط به اعمال فردی و عبادی و فراز «مما رزقناهم...» امری اجتماعی - مالی است.

42- تکلیف اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 73 - 11

11- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، مأمور به انجام کار نیک، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

و أَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ

43- تکلیف امت های پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 12

12 - تحمیل تکالیف دشوار و مشقتبار از جانب خداوند بر امت های پیشین

و لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

«إصر» به معنای چیزی است که آدمی را محبوس کند و دست و پای او را ببندد. و در آیه شریفه، کنایه از تکالیف دشوار و مشقتبار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 67 - 2

2- هر امتی از امت های گذشته موظف بودند مراسم قربانی را، آن گونه که از سوی خدا مقرر شده، برگزار کنند .

جمله «هم ناسکوه» در محل نصب و صفت است برای «منسکاً» و جمله فوق انشا در قالب اخبار است؛ یعنی، هر امتی موظف بود آن منسک را، آن گونه که ما مقرر کردیم، انجام دهد. گفتنی است که قید «هم ناسکوه» متضمن دستوری است از سوی خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و بالتبع به مسلمانان که آنان نیز موظف اند منسک خود را، آن گونه که خدا مقرر کرده، انجام دهند.

44- تکلیف انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 79 - 6

6- ضرورت عبادت و ارتباط بیشتر با خدا برای انبیا و رهبران الهی

و من الیل فتهجد به نافله لك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 8

8 - عبادت خالصانه ، مهم ترین وظیفه در برابر خداوند ، حتی برای پیامبران است .

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 38 - 7، 3، 2

2 - خداوند ، برای پیامبران پیشین ، دستور ها و احکام ویژه ای مقرر کرده بود .

ما كان على النبي من حرج فيما فرض الله له سنه الله في الذين خلوا من قبل

«سنه» مفعول مطلق فعل محذوف است. مراد از «الذين خلوا» به قرینه آیه بعد (الذين يبلغون رسالات الله) انبیای پیشین اند.

3 - در تنگنا نبودن پیامبران پیشین برای عمل به مقررات و احکام تعیین شده برای آنان ، سنتی خداوندی است .

ما كان على النبي من حرج فيما فرض الله له سنه الله في الذين خلوا من قبل

7 - پیامبر خدا ، ممکن است احکام و تکالیفی ویژه داشته باشد .

ما كان على النبي من حرج فيما فرض الله له

45- تکلیف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 7

7- پایبندی به میثاق های خدا، از وظایف ضروری بندگان است .

وإذ أخذنا ميثقكم ورفعنا فوقكم الطور خذوا ماءاتينكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 21 - 13

13- یقین به حقانیت وعده های خداوند و باور به معاد، تکلیفی الهی و معرفتی ارجمند است .

أعثرنا عليهم ليعلموا أنّ وعد الله حقّ وأنّ الساعة لا ريب فيها

ص: 22

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 5

5- انسان ها ، همواره ، باید به یاد خدا باشند .

واذکر ربک إذا نسیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 92 - 6

6- بشر ، مأمور پرستش و عبودیت خداوند واحد است .

و أنا ربکم فاعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2,4

2 - جن و انس ، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لکم ایة الثقلان

4- ارجمندی و مرتبت جن و انس ، به عنوان دو موجود شعورمند و مسؤول در نظام جهان

سنفرغ لکم ایة الثقلان

ممکن است وصف «ثقلان» (دو موجود وزین و گران سنگ) از آن جهت به جن و انس اطلاق شده باشد که در پرتو شعور و مسؤولیتشان، مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرند و شایستگی آن را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم ایة الثقلان . فبأی ءالآء ربکمما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 39 - 4

4 - جن نیز همچون آدمیان ، مکلف و مسؤول است .

فیومئذ لایسل عن ذنبه انس و لاجانّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 3

3 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول در برابر فرمان های الهی .

أم لکم ایمن . . . إنّ لکم لما تحکمون

ص: 23

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5- جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 7

7- انسان ، موجودی مکلف و مسؤول در پیشگاه خداوند

نبتلیه

آزمایش شدن انسان، نشان دهنده مکلف و مسؤول بودن او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 4

4- انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول .

إِذَا شَاكَرًا وَإِذَا كَفُورًا

نشان دادن راه درست و آن گاه تهدید کردن به دوزخ و یا بشارت دادن به بهشت - که در آیات بعد آمده - گویای مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 10 - 6

6 - خداوند ، انسان را به تلاش بی استراحت ، برای تهیه معاش موظف نساخته است .

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا

آیه بعد، تهیه معاش را در برابر لباس بودن شب و توقف آفرین بودن خواب، قرار داده است. بنابراین می توان گفت: اگر تلاش پی گیر، مطلوب خداوند بود؛ موانعی از قبیل خواب و تاریکی شب را بازدارنده انسان نمی ساخت.

46- تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 3

3- مردم، باید پیایی برای زیارت خانه خدا (حج و عمره) به سوی آن جایگاه روانه شوند .

وإذ جعلنا البيت مثابة للناس وأمناً واتخذوا

جمله «إتخذوا...» که جمله ای انشایی و دستوری است می تواند قرینه بر این باشد که مقصود از «جعلنا البيت...» نیز معنایی انشایی و دستوری است؛ یعنی، مراد از «جعل»، تشریح قانون است. بنابراین مفاد جمله چنین می شود: باید مردم به سوی خانه

ص: 24

خدا بیایند و امنیت آن را به شایستگی پاس بدارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 159 - 3

3 - همه مردم ، مخاطبان کتب آسمانی و موظف به فراگیری معارف و احکام آن هستند .

من بعد ما بینه للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 99 - 2

2- عبادت پروردگار ، وظیفه بندگان در تمام عمر

و اعبد ربك حتى یأتیک الیقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 6

6- اجتناب از شرک به خداوند ، تکلیفی الهی بر بندگان

و لاتجعل مع الله إلهًا اخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 6

6- لزوم عبودیت در برابر پروردگار ، وظیفه ای بی نیاز از هرگونه استدلال

و إنَّ الله ربِّي وربكم فاعبدوه

در کلام عیسی (ع) این موضوع که «هرکس ربّ باشد، سزاوار پرستش است»، اصلی پذیرفته شده تلقی شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 5

5- مردم ، موظف اند کار های خود را برای رضای خدا ، یک و یا دو نفره و به دور از غوغا سالاری و هیاهو انجام دهند .

أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ فِرْدَى

احتمال دارد سفارش به قیام برای خدا به صورت دو نفری (اقل جمع) و یا یک نفری، به خاطر پرهیز از هیاهو و هرچه خالصانه تر شدن آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 4,6,20

4- انسان ها در همه ادیان آسمانی ، موظف به رعایت حقوق والدین و احسان به ایشان

و وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِإِحْسَانًا

ماضی آمدن واژه «وصَّيْنَا» و نیز اطلاق و شمول واژه «الإنسان»، می رساند که این فرمان مخصوص نسل یا امتی نیست؛ بلکه

ص: 25

مطلق انسان ها مأمور به آن بوده و هستند.

6- انسان ، مکلف به رعایت هر چه بیشتر حقوق والدین و احسانی فراتر از رفع نیاز های اولیه آنان *

ووصینا الإنسن بولدیه إحسنًا

در واژه «إحساناً»، نوعی خدمت فزون تر از حد ضرورت نهفته است. به علاوه تنوین «إحساناً» بر بزرگی و تفخیم دلالت دارد.

20- انسان ، موظف به سپاس گزاری در برابر خدا ، به خاطر نعمت های عطا شده به او و پدر و مادرش

إذا بلغ أشده .. قال ربّ أوزعنی أن أشکر نعمتک الّتی أنعمت علیّ وعلیّ ولدیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 38 - 1، 2

1 - هیچ کتاب آسمانی ، آدمیان را در انتخاب راه درست و نادرست ، آزاد ندانسته ؛ بلکه همگان را به گزینش راه درست مکلف ساخته است .

إنّ لکم فیہ لما تخیرون

2- انسان در دیدگاه کتاب های آسمانی ، موجودی مکلف و مسؤول است ؛ نه آزاد مطلق و عنان گسیخته .

إنّ لکم فیہ لما تخیرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 5

5 - خداوند برای انسان ها ، اوامر و تکالیفی دارد که باید بدون کم و کاست انجام پذیرد .

لّمّا یقض ما أمره

«قضاء» در وجوه گوناگونی استعمال دارد که بازگشت همه آنها، به پایان یافتن و کامل شدن است. این ماده در معانی «فیصله دادن»، «فراغت یافتن»، «ادا کردن» و «به پایان رساندن» کاربرد دارد. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 1 - 3

3 - اعتراف به پاک بودن خداوند از هر عیب و نقصی ، وظیفه ای الهی بر عهده همه انسان ها است .

سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ

خطاب «سَبَّحَ»، ممکن است ویژه پیامبر (صلی الله علیه و آله) نباشد؛ گرچه روی سخن با آن حضرت است؛ زیرا مفاد آیات قرآن بدون توجه به آیه های قبل و بعد نیز مراد بوده و در محتوای عام خود قابل تمسک هستند.

47- تکلیف بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 6

6 - پذیرش تورات با جدیت تمام و استوارسازی رفتار و اندیشه ها بر اساس آن ، فرمان خداوند به بنی اسرائیل

ص: 26

خذوا ماءً اتينكم بقره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 12 - 7

7 - نماز ، زکات ، ایمان به همه انبیا و حمایت از آنان و انفاق ، از تکالیف بنی اسرائیل

لئن اقمتم الصلوه وءاتیتم الزکوه . . . و عززتموهم و اقرضتم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 21 - 13

13 - بنی اسرائیل ، مأمور داخل شدن به سرزمین مقدس شام

ادخلوا الارض المقدسه

از امام باقر(ع) در توضیح آیه فوق روایت شده: یعنی الشام . . .

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 305، ح 75؛ نورالثقلین، ج 1، ص 607، ح 114.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 59 - 9

9 - بنی اسرائیل ، موظف به پیروی از عیسی (ع) در عصر رسالت آن حضرت

و جعلنه مثلاً لبنی اسرائیل

این که عیسی(ع) الگو و مثلی برای بنی اسرائیل قرار داده شده، نشانگر این حقیقت است که آنان موظف به پیروی از آن حضرت بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 24 - 1

1 - دستور خداوند به موسی (ع) و بنی اسرائیل ، در عبور از نیل و وانهادن رود آرام و فروهشته به حال خویش

و اترك البحر رهواً

«رهُو»، به معنای حالت آرام و یا گودی و شکافتگی شیء است.

48- تکلیف به غیر مقذور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 46 - 7

7- «عن إبراهيم بن أبي محمود قال : سألت أبا الحسن الرضا (ع) . . . هل يكلف (الله) عباده ما لا يطيقون فقال : كيف ذالك ؟ و هو يقول : « و ما ربك بظلام للعبيد . . . » ;

ص: 27

ابراهیم بن ابی محمود می گوید: از امام رضا(ع) سؤال کردم. .. آیا خدا بندگان را به چیزی که قدرت بر آن ندارند تکلیف می کند؟ فرمود: چگونه چنین کاری را می کند در حالی که فرموده: «و ما ربک بظلام للعبید».

49- تکلیف پیروان نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 48 - 1

1- خداوند ، پس از استقرار کشتی نوح بر کوه جودی ، به او و همراهانش فرمان داد تا از کشتی پیاده شوند و از کوه فرود آیند .

واستوت علی الجودی . . . قیل ینوح اهبط

«هبوط» به معنای فرود آمدن است. متعلق «اهبط» - به قرینه «استوت علی الجودی» - کشتی و نیز کوه جودی است؛ یعنی: أنزل من الفلک و من الجودی ... نیاوردن متعلق، دلیل این شمول است. فاعل محذوف «قیل» به قرینه «منا» خداوند است.

50- تکلیف ثروتمندان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 22 - 5,6

5 - تأمین نیازمند های خویشاوندان ، بینوایان و مهاجران ، بر اغنیا و ثروتمندان واجب است .

و لایاتل أولوا الفضل منکم و السعه أن یؤتوا أولى القربی و المسکین و المهجری

6 - تأمین نیازمندی های مهاجران مسلمان صدر اسلام ، وظیفه ای الهی بر عهده توانگران بود .

و لایاتل أولوا الفضل منکم و السعه أن یؤتوا . . . المهجرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 18 - 12

12 - « عن أبی عبد الله (ع) قال إن الله عزوجل . . . فرض فی أموال الأغنیاء حقوقاً غیر الزکاه فقال عزوجل : « . . . أقرضوا الله قرضاً حسناً » و هذا غیر الزکاه . . . »

از امام صادق(ع) روایت شده که خدای عزوجل . . . در اموال صاحبان ثروت، حقی غیر زکات واجب نموده... و فرموده است: «...أقرضوا الله قرضاً حسناً» و این «قرض حسن» غیر از زکات است...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 24 - 2

2 - نیازمندان ، دارای حق در اموال توانگران و شریک ثروت آنان

و الذین فی أموالهم حقّ معلوم

تعبیر «حق»، می تواند بیانگر حقیقت یاد شده باشد.

ص: 28

51- تکلیف جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 8

8 - جن ، همانند انسان ، موجودی دارای شعور و اختیار و تکلیف و کیفر است .

لَأْمَلَانَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 12 - 14، 15

14 - در خدمت سلیمان (ع) بودن گروهی از جنیان ، براساس تکلیف الهی بود .

و من الجنّ من يعمل بين يديه . . . و من يزغ منهم عن امرنا نذقه

از تهدید به عذاب جنیان در خدمت سلیمان(ع)، استفاده می شود که آنان موظف به انجام چنین کاری بوده اند.

15 - جنیان ، موجوداتی مکلف به انجام تکلیف از سوی خداوند

و من الجنّ من يعمل بين يديه . . . و من يزغ منهم عن امرنا نذقه من عذاب السعير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 158 - 8

8 - جن ، موجودی مکلف و مسؤول در برابر عقاید و رفتار خود

و لقد علمت الجنّة إنّهم لمحضرون

احضار شدن جن برای حسابرسی در روز رستاخیز، بیانگر مکلف و مسؤول بودن او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 25 - 14

14 - جنیان ، مکلف به تکالیف الهی و مستحق کیفر در صورت کفر و حق ستیزی

و حقّ عليهم القول في أمم قد خلت من قبلهم من الجنّ و الإنس

6- جن ، موجودی دارای شعور ، تکلیف ، مرگ و معاد ، همانند انسان

حَقُّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ

قرار گرفتن «جن» در کنار «انس»، به عنوان امت هایی که برخی از آنان مشمول کیفر حتمی الهی شده اند، می رساند که: اولاً جن مانند انسان دارای شعور و تکلیف است؛ زیرا بدون آن کیفر معنا ندارد و ثانیاً آنان نیز دارای مرگ و معاداند؛ زیرا برای انکار معاد، کیفر شده اند.

ص: 29

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 29 - 13

13- جن ، همانند انسان ، دارای شعور و اراده و تکلیف

و إذ صرفنا إليك نفرًا من الجنّ . . . ولّوا إلى قومهم منذرين

استماع قرآن، ایمان به آن و انداز دیگران، گویای مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 31 - 13

13- وجود کیفر کردار برای جن ، همانند آدمیان

قالوا يقومنا . . . ءامنوا به يغفر لكم من ذنوبكم و يجركم من عذاب أليم

از تعبیر «يجركم. . .»، استفاده می شود که اگر غفران و پناه الهی نباشد، گناه آنان نیز همانند آدمیان دارای کیفری سخت خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 3

3- جن ، موجودی شعورمند و دارای تکلیف ، همچون انسان

و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون

از این که «جن» در کنار «انس» قرار گرفته و هدفی همسان برایشان در نظر گرفته شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2،4

2- جن و انس ، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لكم أيّه الثقلان

4- ارجمندی و مرتبت جن و انس ، به عنوان دو موجود شعورمند و مسؤول در نظام جهان

سنفرغ لكم أيّه الثقلان

ممکن است وصف «ثقلان» (دو موجود وزین و گران سنگ) از آن جهت به جن و انس اطلاق شده باشد که در پرتو شعور و مسؤولیتشان، مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرند و شایستگی آن را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم ایة الثقلان . فبأی ءالآء ربکمما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 30

18 - رحمن - 55 - 39 - 4

4- جن نیز همچون آدمیان ، مکلف و مسؤول است .

فیومئذ لا یسل عن ذنبه إنس و لاجانّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5- جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

و أنّهم ظنّوا کما ظننتم أن لن یبعث الله أحداً

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 13 - 8

8- جن ، موجودی مکلف و مسؤول و مورد مجازات الهی در آخرت

و أنّا لَمَّا سمعنا الهدی ءامنا به .. فلا یخاف بخسًا و لا رهقًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 14 - 2

2- جن ، وظیفه دار ایمان به قرآن و تسلیم در برابر تعالیم آن

و أنّا ممّا المسلمون

52- تکلیف جنیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 4

4- جنیان موجوداتی دارای اراده و اختیار و تکلیف هستند.

یمعشر الجن قد استکثرتم من الإنس

بازخواست شدن جنیان در قیامت، بیانگر مکلف بودن آنان و برخورداری آنان از اختیار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 80 - 7

7 - تمامی افراد و امت های مکلف (انسان ها ، جنیان و . . .) پیش از قوم لوط مبرا از ارتکاب لواط بودند .

ما سبقکم بها من أحد من العلمین

مراد از کلمه «العلمین»، به مناسبت حکم و موضوع، مکلفان، اعم از جن و انس، است. تأکید نفی با من زایده (من احد) حکایت از آن دارد که حتی یک نفر نیز قبل از قوم لوط به چنین گناهی مبتلا نبوده است.

ص: 31

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 9

9- جنیان نیز نظیر انسانها، مکلف به احکام الهی و موظف به پذیرش دین حقند.

لأملأَنَّ جهنم من الجنة والناس

53- تکلیف حوا در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 5،8،12

5 - استفاده از تمام خوراکی های بهشت، برای آدم (ع) و همسرش مباح بود.

و کلا منها رغداً حیث شئتما

8 - خداوند تناول و خوردن از درختی مخصوص را بر آدم (ع) و حوا تحریم کرد.

و لا تقربا هذه الشجرة

به قرینه «و کلا» (بخورید) می توان گفت: مراد از «لا تقربا» (نزدیک نشوید) استفاده خوراکی از شجره منهیة بوده است.

12 - هر گونه بهره برداری از شجره منهیة بر آدم (ع) و حوا ممنوع بود.*

و لا تقربا هذه الشجرة

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که: جمله «و لا تقربا...» کنایه از حرمت همه تصرفات باشد نه خصوص خوردن. جمله مذکور

ابایی از این احتمال ندارد، بلکه توجیه پسندیده ای است برای این پرسش که چرا نفرمود: و لا تاكلا من هذه الشجرة.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 117 - 9

9- آدم (ع) و حوا، در بهشت مسکونی خود نیز به انجام تکالیف، ملزم بوده اند.

فلا یخرجنکما

گرچه نهی در «فلا یخرجن» متوجه ابلیس است؛ ولی خطاب آن به آدم(ع) و حوا، به معنای نهی آن دو از تأثیرپذیری از القائنات او است.

54- تکلیف داود(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 11 - 7

7- داوود (ع) و قومش ، به انجام اعمال صالح از سوی خداوند مأمور بودند .

و اعملوا صلحاً ائتی بما تعملون بصیر

ص: 32

55- تکلیف دختران محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 7، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف است به همسران و دختران خود و همسران مؤمنان، آموزش دهد که خود را بپوشانند.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزْجِكَ وبناتك و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

«یدنین» از ریشه «دنا» به معنای «قرب و نزدیکی» است. «جلیب» جمع «جلباب» به معنای پیراهن و یا روسری است (مفردات راغب). متعدی شدن «یدنین» به «علی» چه بسا، متضمن معنای فروانداختن و به گونه ای از بالا به سمت پایین انداختن و پوشاندن باشد.

7 - همسران و دختران رسول خدا، در حفظ حجاب و پوشش خود، بر دیگران برتر و مقدم بودند.

قل لَأُزْجِكَ وبناتك و .. یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

ذکر «أزواجك وبناتك» در بیان حکم حجاب و نیز مقدم آوردن آنها بر «نساء المؤمنین» می تواند اشعار به تقدم آنها در رعایت حکم حجاب داشته باشد.

56- تکلیف رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 103 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و حاکم اسلامی، موظف به گرفتن صدقه (مالیات شرعی) از مردم و منتظر نماندن برای اقدام خود مردم به پرداخت آن

خذ من أموالهم صدقه

به کارگیری امر «خذ» (بگیر) - به جای مثلا «تقبل» - حکایت از آن دارد که حاکم اسلامی نباید در انتظار پرداخت صدقه باشد؛ بلکه باید خود اقدام به أخذ آن کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 94 - 5

5- صراحت و قاطعیت در بیان اصول و مبانی دین، امری لازم و تکلیفی واجب بر رهبران اسلامی

فاصدع بما تؤمر و أعرض عن المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 79 - 6

6- ضرورت عبادت و ارتباط بیشتر با خدا برای انبیا و رهبران الهی

ص: 33

57- تکلیف زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 16

16 - زن و مرد هر دو شایسته بر عهده گرفتن تکلیف های الهی و مسؤول در پیشگاه خداوند

و لا تقربا هذه الشجرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 28، 26، 23، 15، 9، 6، 3، 1

1 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از نظر دوختن و خیره شدن به مردان نامحرم

و قل للمؤمنت یغضضن من أبصرهنّ

3 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از چشم دوختن به عورت و شرمگاه دیگران

و قل للمؤمنت یغضضن من أبصرهنّ

6 - زنان مؤمن ، وظیفه دار اجتناب از آلودگی به زنا و فحشا هستند .

و قل للمؤمنت . . . و یحفظن فروجهنّ

9 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و محل آنها (بدن) از دید نامحرمان اند ؛ جز آنچه که خود به خود آشکاراست (

مثل سرمه ، انگشتر ، حنا و . . .) .

و قل للمؤمنت . . . و لا یبدین زینتهنّ إلا ما ظهر منها

درباره مقصود از «زینتهنّ» (زینت زنان) دو دیدگاه وجود دارد: 1- مقصود محل زینت آلات است؛ زیرا آشکار کردن خود زینت آلات به

تنهایی معنی ندارد. 2- مراد خود زینت آلات است، در حالی که بر روی بدن قرار دارد. در این صورت به طریق اولی آشکار کردن محل

زیورآلات (بدن)، حرام خواهد بود. گفتنی است مقصود از استثنا در «إلا ما ظهر منها»، زیورآلاتی است که، به طور متعارف آشکارا

استفاده می شود؛ مثل: انگشتر، سرمه، حنا و . . .

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را بپوشاند (مصباح المنیر).

23 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و مواضع آنها از خدمت کاران نیازمند به زن و راغب به زناشویی و نیز از کودکان آگاه و با خبر از مسائل جنسی

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ .. أو التبعین غیر اُولی الإربه من الرجال أو الطفل الذی

26 - زنان مؤمن ، موظف اند به هنگام راه رفتن ، به گونه ای گام بردارند که زینت هایشان (چون خلخال) بر نامحرمان آشکار نشود .

و لا یضربن بأرجلهنّ لیعلم ما یخفین من زینتهنّ

ص: 34

28 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از هر گونه رفتار تحریک آمیز و جلب کننده توجه نامحرمان به سوی خویش

و لایضربن بأرجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن

لام در «لیعلم» برای تعلیل و بیان علت حرمت پای کوبیدن بر زمین است و در چنین مواردی، تعلیل موجب تعمیم حکم می شود. از این رو می توان استفاده کرد که هر آنچه موجب آشکار شدن زینت زنان شود، همین حکم را دارد و حرام خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 4

4 - شایسته است که زنان ، خود را از معرض نگاه نامحرمان ، دور نگاه داشته و از خودآرایی ، به منظور در معرض نمایش گذاشتن زیبایی هایشان ، خودداری کنند .

و قرن فی بیوتکن و لاتبرجن تبرج الجهلیه الأولى

58- تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 13 - 2

2 - آزادسازی بردگان و سهیم شدن در آزادی آنان ، وظیفه ای سنگین ، پرارزش و نیازمند همتی والا است .

و ما أدریک ما العقبه . فکّ رقبه

فعل «فکّ»؛ یعنی، آزاد و رها کرد. گفته شده است: مراد از «فکّ رقبه»، کمک به پرداخت قیمت بردگان است (مصباح). بنابراین «فکّ»، شامل «عتق عبد»، «کتابه»، «تدبیر» و پرداخت بخشی از قیمت عبد نیز می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 15 - 3

3 - رساندن غذا به یتیمان در سال های قحطی ، تکلیفی سنگین و نیازمند همتی والا است .

ما العقبه .. أو إطعم فی یوم ذی مسغبه . یتیمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 16 - 3

3- سیر کردن گرسنگان - که در سال های قحطی ، دستشان از هر آذوقه ای کوتاه است - وظیفه ای سنگین ، پرارزش و نیازمند همتی والا است .

و ما أدريک ما العقبه . . . أو مسکیناً ذا متربه

ص: 35

59- تکلیف سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 13 - 15

15 - سلیمان (ع) ، موظف به انجام عمل صالح به منظور شکرگزاری به درگاه خداوند

و لسلیمن الریح . . . اعملوا ءال داود شکرًا

این که پس از طرح قصه سلیمان (ع) و ذکر فضایی که خداوند به او داده بود، خطاب «آل داود» آورده شده احتمال دارد به این منظور باشد که سلیمان (ع) را به عنوان عضوی از خاندان داود (ع)، موظف به انجام عمل صالح کند.

60- تکلیف شوهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 5 - 3

3 - احکام طلاق و عدّه زنان مطلقه ، تکلیفی مهم و مؤکد برعهده همسران

فطلّقوهنّ لعدّتهنّ . . . ذلک أمر الله أنزله إليکم

مطلب یاد شده، از اطلاق تصریح «أمر الله» بر احکام مربوط به طلاق و عدّه زنان، به دست می آید.

61- تکلیف شوهران ثروتمند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 7 - 1,2

1 - مردان متمکن و توانگر ، باید به میزان توانایی و فراخ دستی خویش ، هزینه زندگی زنان مطلقه را در دوران شیردادن به نوزادان - افزون بر پرداخت اجرت شیردادن - پردازند .

لینفق ذو سعه من سعته

در این که حکم انفاق در این آیه، اختصاص به دوران شیردادن زنان مطلقه به نوزادشان دارد و یا شامل دوران عدّه نیز می شود، میان مفسران اختلاف هست. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

2 - مردان متمکن و توانا ، باید به میزان توانایی و فراخ دستی خویش ، هزینه زندگی زنان مطلقه خود را در دوران عدّه پردازند .

لينفق ذو سعه من سعته

62- تكليف شوهران فقير

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - طلاق - 65 - 7 - 4, 3

ص: 36

3 - مردان تنگ دست ، باید به مقدار توانایی خویش هزینه زندگی زنان مطلقه را در دوران شیردادن به نوزادان - افزون بر پرداخت اجرت شیردادن - پردازند .

و من قدر علیه رزقه فلینفق ممّا آتیه الله

4 - مردان تنگ دست ، باید به میزان توانایی خویش ، هزینه زندگی زنان مطلقه را در ایام عده پردازند .

و من قدر علیه رزقه فلینفق ممّا آتیه الله

63- تکلیف شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 9 - 3

3 - شیاطین ، موجوداتی مکلف و مسؤول و مورد کیفر و بازخواست الهی

و لهم عذاب واصب

برداشت یاد شده از مبتلا شدن به عذاب و کیفر الهی به دست می آید؛ زیرا کیفر و عذاب بدون تکلیف و مسؤولیت، معقول نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 14

14 - شیطان ها ، موجوداتی مختار و مکلف

للشیطین و أعتدنا لهم عذاب السعیر

مطلب یاد شده، با توجه به این نکته است که عذاب و کیفر شدن، دلیل مکلف بودن و تکلیف شدن نشانه آزاد و مختار بودن است؛ زیرا تکلیف اجباری، نه کیفر دارد و نه ثواب.

64- تکلیف شیطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 63 - 7

7- شیطان ، موجودی مختار و مکلف است .

اذهب فمن تبعک منهم فإن جهنم جزاؤکم جزاءً موفورًا

وعدۀ ههٔم به ابلیس و پیروان وی حکایت از این دارد که ابلیس مکلف به انجام تکلیفهایی است. چون اصولاً کیفر، برای تمرد از انجام وظیفه است.

ص: 37

65- تکلیف صحابه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 7،9،11،23،24،25

7 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در آغاز بعثت مدتی چند به شب زنده داری به میزان دوسوم یا نصف و یا یک سوم از شب موظف شده بودند .

و طائفه من الذین معک . . . علم أن لن تحصوه

9 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به تلاوت قرآن در شب هنگام به میزان میسور و ممکن

فاقرءوا ما تیسّر من القرآن

11 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به نماز در پاسی از شب به میزان میسور و ممکن

تقوم أدنی من ثلثی الّیل . . . فاقراءوا ما تیسّر من القرآن

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که مقصود از قرائت قرآن، نماز باشد؛ زیرا خواندن قرآن از اجزای مهم نماز است. گفتنی است چون جمله های پیش درباره نماز شب بود، می تواند قرینه بر مطلب یاد شده باشد.

23 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به برپایی نماز مأمور شدند .

و أقیموا الصلوه

24 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به پرداخت زکات مأمور شدند .

و ءاتوا الزکوه

25 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به انفاق و صدقه در راه خدا مأمور شدند .

و أقرضوا اللّٰه

به گفته مفسران، مقصود از قرض به خدا، انفاق و صدقه در راه او است.

66- تکلیف ظهارکنندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 3 - 7

7- آزاد کردن بنده، وظیفه ای مهم بر عهدهظهارکننده است و او نباید آن را سرسری گرفته و به آن بی توجهی کند.

فتحیر رقبه... ذلکم توعظون به

توصیه خداوند به آزاد کردن بنده - پس از این که در «فتحیر رقبه» فرمان آن را داده است - شاید بدان منظور است کهظهارکننده می تواند آن را جدی نگیرد و احیاناً با بی توجهی از کنار آن بگذرد.

67- تکلیف عبادی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 16 - 12

ص: 38

12 - مؤمنان راستین ، به اعمال فردی و اجتماعی و عبادی و مالی خود عمل می کنند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا .. . تتجافى جنوبهم ... يدعون ربهم

فرازهای «تتجافی. . .» و «یدعون...» مربوط به اعمال فردی و عبادی و فراز «مما رزقناهم...» امری اجتماعی - مالی است.

68- تکلیف عمومی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 5

5 - مردم ، باید تنها به فرمان خداوند گردن نهاده ، فرمان روایی او را پذیرا باشند .

ملک الناس

توصیف خداوند به فرمان روای مردم، بیانگر این حقیقت است که فرمان روای حقیقی، او است و مردم نباید مطیع کسی جز او باشند.

69- تکلیف فردی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 71 - 13

13 - لزوم اهتمام مؤمنان به اصلاح جامعه و تأمین نیازهای معیشتی آنان ، همپای اهتمام به تکالیف عبادی و فردی

و المؤمنون ... یأمرون بالمعروف ... و یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه

امر به معروف و نهی از منکر، در راستای اصلاح جامعه و پرداخت زکات در جهت تأمین نیازهای مالی مؤمنان و اقامه نماز از عبادات فردی انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 16 - 12

12 - مؤمنان راستین ، به اعمال فردی و اجتماعی و عبادی و مالی خود عمل می کنند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا .. . تتجافى جنوبهم ... يدعون ربهم

فرازهای «تتجافی. . .» و «یدعون...» مربوط به اعمال فردی و عبادی و فراز «مما رزقناهم...» امری اجتماعی - مالی است.

70- تکلیف قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 3 - 1

ص: 39

1 - قریش ، باید خود را به عبادت خداوند و بندگی نکردن غیر او ، ملزم می ساختند .

فلیعبدوا ربّ هذا البیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 4 - 9

9 - امنیت بخشیدن خداوند به قریش و از بین بردن ترس آنان ، عبادت او را بر آنان الزامی ساخت .

فلیعبدوا .. الذی ... وءامنهم من خوف

71- تکلیف قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 28 - 6,7

6 - قوم ثمود ، موظف به رعایت قانون و تجاوز نکردن به سهم ناقه از آب

کلّ شرب محتضر

7 - مجاز نبودن قوم ثمود ، برای حضور در کناره های آب در زمان اختصاص یافته به ناقه صالح

قسمه بینهم کلّ شرب محتضر

ظاهراً واژه «محتضر» علاوه بر دخالت نکردن هر یک در سهم دیگری، این معنا را نیز افاده می کند که حتی حضور یافتن هر کدام در کنار نهر یا چشمه، محدود به زمان خاص خودشان بود.

72- تکلیف قوم داود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 11 - 7

7 - داوود (ع) و قومش ، به انجام اعمال صالح از سوی خداوند مأمور بودند .

و اعملوا صلحاً إتی بما تعملون بصیر

73- تکلیف قوم سبأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 15 - 3

3 - مردم سبأ ، مجاز به استفاده از نعمت های خدادادی و موظف به شکر به درگاه او

كلوا من رزق ربكم واشكروا له

ص: 40

74- تکلیف کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 123 - 8

8 - کافران ، همچون مؤمنان ، مکلف به فروع و در قبال آن مسؤول و معاقبند . *

من يعمل سوءاً یجز به

از مصادیق مورد نظر برای «من يعمل . . .» اهل کتاب هستند. بنابراین اگر آنها مرتکب گناه شوند، همچون مسلمانان عقوبت خواهند شد و این معنا بیانگر مکلف بودن اهل کتاب بر احکام فرعی اسلام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 5

5 - مشرکان و کافران همچون مؤمنان ، مکلف به فروع دین اند .

یضعف له العذاب یوم القیمه

دو چندان شدن مجازات مشرکان و کافران در صورت ارتکاب بزه کاری، می تواند گویای برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 39 - 4

4 - مشرکان و کافران ، مخاطبان شریعت و مکلف به فروع دین اند . *

و ما تجزون إلا ما کنتم تعملون

تأکید خداوند بر مجازات کافران و مشرکان متناسب با رفتارشان، گویای این حقیقت است که آنان نیز همچون مؤمنان و معتقدان به اصول دین، مخاطبان شریعت و مکلف به فروع دین هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 43 - 6

6 - مکلف بودن کافران به فروع دین و انجام فرائض (همچون نماز)

يدعون إلى السجود و هم سلمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - حاقه - 69 - 34 - 3

3 - كافران ، مكلف به احكام و فروع دين اند .

و لا يحض على طعام المسكين

برداشت ياد شده، با توجه به دو نکته به دست می آيد: 1- مورد آيه شريفه درباره كافران است؛ 2- طعام مسكين، از احكام فروع دين است.

ص: 41

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 44 - 6

6 - کافران ، به فروع دین و احکام شریعت - همچون اصول دین - مکلف اند .

قالوا لم نک من المصلّین . و لم نک نطعم المسکین

برداشت یاد شده، به این سبب است که اگر کافران به فروع دین مکلف نبودند، ترک نماز و اطعام مساکین را در ردیف تکذیب روز قیامت، از عوامل دوزخی شدن خود بر نمی شمردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 31 - 5

5 - کافران ، نسبت به فروع دین - همچون اصول دین - مکلف اند .

فلا صدق و لا صلّی

برداشت یاد شده، به این سبب است که اگر کافران به فروع دین مکلف نباشند، ترک نماز به عنوان نشانه آنان شمرده نمی شد و فردی مثل ابوجهل، به جهت آن ملامت نمی گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 21 - 8

8 - کافران ، بر ترک فروع دین نیز توبیخ می شوند .

فما لهم .. لا یسجدون

مراد از سجود در آیه ممکن است معنای اصطلاحی آن و به خاک افتادن هنگام شنیدن آیات قرآن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 3 - 5

5 - اهل کتاب و مشرکان ، ملزم به ترک کفر خویش ، پس از ابلاغ معارف استوار و قوام بخش قرآن به آنان

لم یکن .. منفکین حتّی تأتیهم البینه ... فیها کتب قیمه

75- تکلیف مادر موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 39 - 2

2 - خداوند ، مادر موسی را به نهادن او در صندوق و افکندن آن به رود نیل ، فرمان داد .

أن اقلذیه فی التابوت فاقلذیه فی الیم

مدلول «قذف» پرتاب کردن و افکندن است (مقایس اللغه) و «اقلذی» که هم در مورد گذاردن موسی (ع) در صندوق و هم افکندن صندوق به آب، به کار رفته، گویای این است که باید موسی (ع) به گونه ای در صندوق قرار داده شده و به آب افکنده شود

ص: 42

که هر بیننده ای گمان کند آن را دور انداخته اند. «تابوت»، یعنی صندوق (نهایه ابن اثیر) و «یَم» به معنای دریا است و در آیه، مراد رود نیل است (لسان العرب).

76- تکلیف مالی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 16 - 12

12 - مؤمنان راستین، به اعمال فردی و اجتماعی و عبادی و مالی خود عمل می کنند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا... تَتَجَافَى جُنُوبَهُمْ... يَدْعُونَ رَبَّهُمْ

فرازهای «تتجافی...» و «یدعون...» مربوط به اعمال فردی و عبادی و فراز «مما رزقناهم...» امری اجتماعی - مالی است.

77- تکلیف محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 84 - 2, 4, 1

1 - نهی شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای همیشه، از نمازگزاردن بر جنازه منافقان و دعا کردن برای آنها بعد از جنگ تبوک

و لاتصل علی أحد منهم مات أبداً

2 - ممنوع نبودن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از نمازگزاردن بر جنازه منافقان و حضور یافتن بر قبر آنها، تا قبل از جنگ تبوک

و لاتصل علی أحد منهم مات

با توجه به سیاق آیات، که پس از جنگ تبوک نازل شده است، برداشت فوق به دست می آید.

4 - ممنوع شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از حضور یافتن بر سر قبر منافقان و دعا و استغفار برای آنان

و لاتقم علی قبره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 103 - 1, 3

1 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) مبنی بر گرفتن صدقه (زکات) از اموال مردم

خذ من أموالهم صدقه

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و حاکم اسلامی ، موظف به گرفتن صدقه (مالیات شرعی) از مردم و منتظر نماندن برای اقدام خود مردم به پرداخت آن

خذ من أموالهم صدقه

به کارگیری امر «خذ» (بگیر) - به جای مثلا «تقبل» - حکایت از آن دارد که حاکم اسلامی نباید در انتظار پرداخت صدقه باشد؛ بلکه باید خود اقدام به أخذ آن کند.

ص: 43

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 108 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مورد نهی مؤکد الهی از حضور یافتن و اقامه نماز در مسجد ضرار

لا تقم فيه أبداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 113 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، حق استغفار کردن برای مشرکان را ندارند .

ما كان للنبي و الذين ءامنوا أن يستغفروا للمشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 105 - 5

5 - خداوند ، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را از انعطاف پذیری در برابر آیین شرک ، نهی اکید فرمود .

و أن أقم وجهك للدين حنيفاً و لا تكونن من المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 106 - 1

1 - خداوند ، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را از نیایش به درگاه هر چیزی غیر خودش بر حذر داشته است .

و لا تدع من دون الله ما لا ينفعك و لا يضرك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 109 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور بود از آنچه که به او وحی می شد ، تبعیت کند .

و اتبع ما يوحى إليك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به استقامت و پایداری بر توحید و پرستش خدا، فرمان داد.

فاستقم كما أمرت

متعلق «استقم» ذکر نشده تا حکایت از عموم داشته باشد؛ ولی از آن جا که بحث آیات پیشین درباره توحید و پرستش خدا بود، در برداشت فوق از آنها نام برده شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 36 - 6,7

6- پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ناحیه خداوند فرمان داشت که تنها او را بپرستد و برای او شریکی قائل نباشد.

ص: 44

قل إنما أمرت أن أعبد الله و لا أشرك به

7- پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ناحیه خداوند فرمان داشت ، یکتاپرستی خویش و گریزش از شرک را اعلام کند .

قل إنما أمرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 88 - 2، 1

1- خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از هرگونه چشم دوختن و مجذوب شدن به امکانات دنیوی کافران برحذر داشت .

لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزواجاً منهم

«مدّ» به معنای زیاده و طولانی کردن است و هر گاه در رابطه با چشم و نظر به کار رود، به معنای چشم دوختن، خیره شدن و مجذوب شدن است.

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار متمرکز کردن تمامی توجه خویش به کافران برای هدایت آنان بدون توجه به امکانات فراوان دنیوی آنها

لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزواجاً منهم

برای آیه فوق احتمالاتی ذکر شده است و برداشت فوق بر این احتمال است که مراد از «لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزواجاً» این باشد که: به ذهنت خطور نکند که چرا کافران دشمن خدا از امکانات دنیوی زیادی برخوردار هستند؟ و با این فکر خود را به آن امکانات مشغول بکنی و از هدف اصلی باز بمانی؛ بلکه توجه خود را معطوف به خود آنان کن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 89 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور اعلان قلمرو مسئولیت خویش (انذار) برای مردم

و قل إنی أنا النذیر المبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 94 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) به ابلاغ رسالت و مأموریت الهی خویش به صورت آشکارا، صریح و بی پرده ، مأمور گردید .

«صدع» در لغت به معنای سخن گفتن به صورت آشکار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 99 - 1

1- دستور خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) به عبادت پروردگار تا پایان عمر

و اعبد ربک حتی یأتیک الیقین

برداشت فوق مبتنی بر این است که مقصود از «یقین»، مرگ باشد؛ چنان که در آیه 47 از سوره «مدثر» از مرگ به «یقین» تعبیر شده است. گفتنی است تعبیر «آمدن» (یأتی) به جای «تحصیل یقین» می تواند مؤید همین مطلب باشد.

ص: 45

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 73 - 6,8

6- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در هیچ شرایطی مجاز نیست غیر از وحی، سخنی را به خداوند نسبت دهد.

و إن کادوا لیفتنونک عن الذی أوحینا إلیک لتفتری علینا غیره

8- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به حرکت دقیق بر اساس وحی الهی و پرهیز از هر عملی مغایر با آن

و إن کادوا لیفتنونک عن الذی أوحینا إلیک لتفتری علینا غیره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 78 - 1

1- فرمان الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای اقامه نمازهایی، از هنگام زوال خورشید تا نیمه شب و نیز در سپیده صبح

أقم الصلوه لدلوک الشمس إلی غسق الیل و قرءان الفجر

«دلوک» به معنای رفتن خورشید به سوی غروب، «غسق» به معنای شدت ظلمت است (مفردات راغب). با توجه به معناهای لغوی، برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «لدلوک الشمس» زوال خورشید و «غسق الیل» نیمه شب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 79 - 1,2

1- فرمان الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مورد بیدار شدن در بخشی از شب، برای اقامه نافله شب

و من الیل فتهجد به نافله لک

2- نماز شب، تکلیفی واجب بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) علاوه بر سایر واجبات

و من الیل فتهجد به نافله لک

با توجه به معنای لغوی «نافله» که به معنای زیادت بر واجب است؛ (مفردات راغب) و نیز لام اختصاص «لک» نکته یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای دعا و نیایش همراه با نماز و نوافل

أقم الصلوه .. فتهجد به نافلة لك ... وقل رب أدخلى مدخل صدق

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که عبارت «و قل رب» عطف به «فتهجد..» بوده و ذکر خاص بعد از عام بیانگر یکی از اعمال باشد که شایسته است در تهجد و نماز شب انجام گردد.

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به درخواست از خداوند برای توفیق انجام هر عملی از آغاز تا فرجام، بر اساس نیتی خالص و آمیخته با صدق و راستی

و قل رب أدخلى مدخل صدق وأخرجنى مخرج صدق

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور به دعا و نیایش به درگاه خدا، برای کسب قدرت و توان در انجام پیروزمندانه رسالت خویش

و قل رب .. واجعل لى من لدنك سلطاناً نصيراً

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «سلطان» - آن گونه که برخی از مفسران گفته اند - به معنای نیروی قوی و برتر

باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 110 - 12،13

12- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به رعایت اعتدال در قرائت نماز و پرهیز از آواز بلند یا با صدای بسیار آهسته

و لاتجهر بصلاتک و لاتخافت بها

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به رعایت جهر در برخی نمازها و اخفات در بعضی دیگر

و لاتجهر بصلاتک و لاتخافت بها و ابتغ بین ذلک سبیلاً

بنابر اینکه مراد آیه این باشد که همه نمازهای را به جهر و یا همه را به اخفات نخوان و مراد از «و ابتغ...» این باشد که برخی را به جهر و بعضی را به اخفات بخوان، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 111 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به ستایش خدا و منحصر دانستن همه ستایشها به ذات یکتای او

و قل الحمد لله

الف و لام «الحمد» برای استغراق (شمول و فراگیری) و لام «الله» برای اختصاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 22 - 13

13- مسکوت گذاردن تعداد اصحاب كهف و احاله علم آن به خداوند، تکلیفی الهی برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله) و برای رشد و تربیت او است.

قل ربی أعلم بعدتهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 16

16- خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از ترک همنشینی با خداجویان تهیدست و عطف توجه از آنان به طبقه اشراف، برحذر داشت.

و اصبر نفسک . . . و لاتعد عیناک عنهم

نهی در «لاتعد عیناک» گرچه متوجه چشمان است (چشمان ات از آن گروه نگذرد) ولی مراد، نهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) از برگرداندن نظر و توجه خود از تهیدستان به ثروت مندان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 5

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وظیفه دار پرستش خداوند و صبر و تحمل در راه عبادت او

فاعبده واصطبر لعبده

ص: 47

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 6,7

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان، موظف به تسبیح و حمد پروردگار، پیش از طلوع و غروب خورشید

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا

«باء» در «بحمد ربّک» یا برای مصاحبت است و یا استعانت. در هر صورت، فرمان به حمد و تسبیح با هم است. خطاب «سَبِّحْ» گرچه مربوط به پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد، ولی آیات بعد، قرینه ای بر منحصر نبودن این تکالیف به آن حضرت است.

7 - تسبیح و حمد پروردگار در برخی از اوقات شب و در دو طرف روز، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

و من ءانآی الیل فسبّح و اطراف النهار

«آناء» به معنای «ساعات و اوقات» است و «من» معنای تبعیض دارد. بنابراین «من آناء اللیل»؛ یعنی، پاره هایی از شب را به تسبیح و تحمید بگذران. «بحمد ربّک» در صدر آیه، قرینه بر این است که این تسبیح نیز باید با حمد همراه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 2

2 - خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از توجه به سرمایه های چشمگیر کافران و اشتیاق بهره گیری از آن، برحذر داشت.

و لاتمدّنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزوجًا منهم

«مدّالعین» (چشم کشیدن)، برداشتن نگاه از چیزی و متوجه ساختن و کشاندن آن به سوی چیز دیگر است و به قرینه آیاتی دیگر (نظیر «لاتعد عیناک عنهم» کهف/ 28) مراد آیه، معطوف ساختن توجه از تهیدستان به سوی ثروتمندان است. برخی احتمال داده اند که مراد از کشاندن، ادامه دادن است و آیه ناظر به نگاه سیر و عمیق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 1,3,24

1 - فرمان دادن و فراخوانی خانواده و خویشاوندان به نماز، از جمله وظایف الهی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وَأمر أهلك بالصلوة

اهل هر شخصی، عشیره و خویشاوندان او هستند و نیز به کسانی که وابستگی بیشتری به شخص داشته باشند «اهل» گفته می شود (لسان العرب) و چون سوره «طه» در مکه نازل شده است، بستگان آن حضرت در مکه (علی (ع)، خدیجه (س) و ..) مورد نظر هستند.

3 - مداومت و مراقبت پی گیر بر اقامه نماز ، از جمله مسؤولیت های پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وَأمر أهلك بالصلوة واصطبر عليها

«إصطبار»؛ یعنی، با تمام توان صبر را بر خود تحمیل کردن (مفردات راغب).

24 - « روی عن الباقر (ع) فی قوله تعالی : « وَأمر أهلك بالصلوة واصطبر علیها » قال : أمر الله نبیّه أن یخص أهل بیته و أهله دون الناس لیعلم الناس أن لأهله منزله عند الله لیست لغيرهم فأمرهم مع الناس عامّه ثم أمرهم خاصة ;

از امام صادق (ع) روایت شده که در باره سخن خدا «وَأمر أهلك بالصلوة ..» فرمود: خدا به پیامبر خود امر کرده که خانواده و خاندان خود را جدای از مردم [در امر به نماز] اختصاص دهد تا مردم بدانند که برای اهل پیامبر (صلی الله علیه و آله) منزلتی در نزد خداوند است که برای غیر آنان نیست، پس خدا [یک بار] اهل پیامبر (صلی الله علیه و آله) را با جمع مردم فرمان داده است. سپس آنان را به طور خاص مورد امر قرار داده است.»

ص: 48

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 93 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور التجا به خداوند برای ایمن ماندن از عذاب دامنگیر ظالمان

قل ربِّ إِمَّا تَرَيْتَنِي مَا يُوْعَدُونَ

«إِمَّا» مرکب از «إِنْ» شرطیه و «مَآی» زائده و «مَا» در «ما یوعدون» کنایه از عذاب است. جواب شرط نیز در آیه بعد آمده است: «رَبِّ فَلَآتَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ؛ پروردگارا! پس مرا در جمع ظالمان قرار مده».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 48 - 5

5 - قضاوت میان مردم ، از مسؤولیت ها و منصب های پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود .

و إِذَا دَعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 51 - 6

6 - قضاوت میان مردم ، از مسؤولیت ها و منصب های پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود .

إِذَا دَعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 59 - 1

1 - به جا آوردن سپاس و ستایش خدا ، به خاطر بقای خط رسالت و اضمحلال جبهه کفر و فرستادن سلام و درود بر رسولان او ، رهنمود الهی به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

قل الحمد لله و سلم على عباده الذين اصطفى

با توجه به این که در آیات پیشین نام چند تن از پیامبران (موسی، داوود، سلیمان، صالح و لوط) و یاد تلاش ها و مبارزات آنان و پیروزی نهایی حق و اضمحلال کافران به میان آمده است، آیه یاد شده می تواند ختامی بر آن مجموعه یادها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - همه انسان ها حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به توکل بر خدا در ایفای وظایف خویش

فتوکل علی الله إنک علی الحق المبین

گرچه مخاطب آیه رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) است، اما با توجه به این که مورد، مخصص نیست، می توان گفت که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از آن جهت که فرد اعلای امت می باشد، مخاطب قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) همانند همه مردم، مکلف به پرستش خدای یگانه و تسلیم شدن در برابر او

أمرت أن أعبد ربّ هذه... وأمرت أن أكون من المسلمين

آمدن «أمرت...» به صورت متکلم وحده، می تواند از آن جهت باشد که بفهماند پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز - با همه مقامات معنوی - مکلف به عبادت و تسلیم است و تعالی معنوی، سبب برداشته شدن تکلیف نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 92 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به پیروی دقیق از قرآن *

إنما أمرت أن أعبد ربّ هذه البلده... وأن أتلوا القرآن

واژه «أتلوا» می تواند از مصدر «تَلَوُ» (تبعیت و پیروی) مشتق شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 85 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) پیش از هر کس، موظف به پیروی از قرآن و عمل کردن به دستورات آن بود.

إنّ الذی فرض علیک القرآن

«فَرَضَ» (مصدر «فَرَضَ») به معنای واجب کردن است. بنابراین «فرض علیک القرآن»؛ یعنی، «قرآن را بر تو واجب فرمود». واجب شدن قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) می تواند به این معنا باشد که عمل کردن به دستورات آن نخست بر خود آن حضرت واجب می باشد و سپس بر دیگران. هم چنین می تواند به این معنا باشد که پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دارد قرآن را بر مردم تلاوت کند و پیام آن را به مردم ابلاغ نماید. برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 38 - 5

5 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در انجام دادن برخی از کارهای مباح و روا، در تنگنا بوده و شرایط مناسب اجتماعی برای او، فراهم نبوده است.

ما كان على النبيّ من حرج فيما فرض الله له

صدور چنین حکمی، از جانب خداوند درباره پیامبر (صلی الله علیه و آله) حکایت می کند که آن حضرت، در انجام دادن برخی از امور،

مانند ازدواج با مطلقه پسر خوانده اش، در شرایط سختی قرار داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 47 - 2، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور ابلاغ نداشتن هیچ چشمداشت مادی از مردم، در قبال رسالتش

قل ما سألتکم من أجر فهو لکم

این تعبیر که پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: هر پاداشی از شما طلب کردم مال خودتان باشد، تعبیری است کنایی و اشاره دارد به این که از شما انتظار هیچ مزدی ندارم و نمی خواهم.

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف بود تا خاطر مردم را آسوده کند که رسالتش را در قبال مال و جاه انجام نمی دهد.

ص: 50

قل ما سألتكم من أجر فهو لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 174 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یاران ایشان ، مأمور به صبر و شکیبایی در برابر آزار ها و کارشکنی های مشرکان و کافران معاند

فتولّ عنهم حتّی حین

توصیه به اعراض و بی اعتنایی، در شرایطی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یاران آن حضرت، مورد آزار و شکنجه دشمنان کافر قرار داشتند، در حقیقت توصیه به صبر و شکیبایی بیشتر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 175 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به صبر و انتظار در خصوص شکست کافران معاند و عذاب شدن آنان

فتولّ عنهم . . . و أبصرهم

توصیه به نظاره کردن بر احوال کافران معاند - پس از توصیه به بی اعتنایی به آنان (فتولّ عنهم . . .) - در حقیقت سفارش به صبر و انتظار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 178 - 3

3 - پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و یاران ایشان ، مأمور به صبر و شکیبایی در برابر آزار ها و کارشکنی های مشرکان و کافران معاند

و تولّ عنهم حتّی حین

توصیه به اعراض و بی اعتنایی در شرایطی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یارانش مورد آزار و شکنجه دشمنان کافر قرار داشتند، در حقیقت توصیه به صبر و شکیبایی بیشتر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 179 - 1,3

1 - پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) مأمور به نظاره و دقت در سرانجام شوم و احوال مشرکان و کافران معاند

مفعول فعل «أبصر» - به قرینه آیه مشابه (175) - ضمیر «هم» است.

3 - پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، مأمور به صبر و انتظار در خصوص شکست کافران معاند و عذاب شدن آنان

و تولّ عنهم... و أبصر

توصیه به نظاره کردن بر احوال کافران معاند، پس از سفارش به بی اعتنایی به آنان (و تولّ عنهم) در حقیقت، توصیه به صبر و انتظار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 1

ص: 51

1 - پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)، مأمور به صبر و شکیبایی در برابر استهزا، گفتار مغرضانه و تبلیغات سوء سران کفر و شرک

اصبر علی ما یقولون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 1,2,5

1 - پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)، مأمور به ابلاغ رسالت و تکلیف خود به مردم و رفع اتهام از خویش

قل إنّما أنا منذر

حصر «إنّما أنا...» از نوع حصر اضافی است و نسبت به افتراهای مشرکان علیه پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) سنجیده شده است. آنان حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) را به ساحر، شاعر و یا مجنون بودن متهم می کردند. خداوند نیز در پاسخ آنان فرمود: او تنها منذر و اخطارگر الهی است.

2 - انذار و اخطار به مردمان، رسالت و تکلیف پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إنّما أنا منذر

5 - پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)، مأمور اعلام صریح مواضع عقیدتی خود به مردم

قل... ما من إله إلاّ الله الواحد القهار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 67 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور ابلاغ عظمت رسالت خویش و موضوع قیامت و توحید الهی به مردم

قل هو نبؤا عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 70 - 2

2 - پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)، مأمور به ابلاغ رسالت و تکلیف خود به مردم و رفع اتهام از خویش

إن یوحى إلیّ إلاّ أنّما أنا نذیر مبین

حصر در «إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ..» از نوع حصر اضافی است و نسبت به افتراهای مشرکان علیه پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) سنجیده شده است. آنان، ایشان را به شاعر، ساحر، دروغگو و مجنون بودن متهم می کردند. خداوند نیز در پاسخ آنان فرمود: او تنها یک منذر و اخطارگر الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 86 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به اعلام این که هیچ چشم داشت مادی و درخواست مزدی از مردم ندارد.

قل ما أسئلكم عليه من أجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 11 - 2

ص: 52

2- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر عبادت و فرمان بری خالصانه او

أمرت أن أعبد الله مخلصاً له الدين

واژه «دین» در چند معنا (جزا، عادت، ملت، اسلام، عبادت و طاعت) به کار می رود (قاموس المحيط); ولی در این جا - با توجه به این که مخاطبان آیات مورد بحث مشرکان هستند و نیز در این آیه واژه عبادت به کار رفته است - ممکن است به معنای عبادت و طاعت استعمال شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 12 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به پیش گام شدن در پذیرش اسلام ، به عنوان نخستین مسلمان ، مأمور و موظف شد .

و أمرت لأن أكون أول المسلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 13 - 5

5- تساوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دیگر مردمان در برابر قانون الهی و در پیشگاه عدل خداوند در قیامت

إني أخاف إن عصيت ربي عذاب يوم عظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 14 - 2

2- عبادت خالصانه خدا ، تکلیفی الهی برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل الله أعبد مخلصاً له ديني

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به ستایش پروردگار و نیایش به درگاه او

قل اللهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به صبر و شکیبایی در برابر مشکلات رسالت

فاصبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 66 - 1,6

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از آغاز دریافت دلایل و برهان های الهی ، از عبادت غیر خدا نهی شده بود .

قل إني نهيت أن أعبد الذين تدعون من دون الله لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَات

ص: 53

6- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به تسلیم همه جانبه در برابر پروردگار جهان

وَأْمُرْت أَنْ أُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 3،7،13،21

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) مکلف به استقامت و پایداری در برابر مشکلات و دشواری های دعوت

فَادِعُ وَاسْتَقِم

7- تسلیم نشدن در برابر فشارِ خواسته ها و تمایلات گوناگون مخالفان فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فَادِعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مکلف به اعلام ایمان خویش به تمامی کتاب های آسمانی

وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كُتُبٍ

برداشت یاد شده بر این اساس است که منظور از «کتاب» در جمله «ءامنتم بما أنزل الله من کتاب» همه کتاب های نازل شده از سوی خداوند (تورات، انجیل و قرآن) باشد. گفتنی است که تنوین «کتاب» - که برای تنويع است - مطلب بالا را تأیید می کند.

21- تفاوت نگذاشتن بین طبقات مختلف اجتماعی در مقام تبلیغ و هدایت و اجرای شریعت ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وَأْمُرْت لِأَعْدَلُ بَيْنَكُمْ

بنابراین که «أمرت لأعدل بینکم» مربوط به نحوه اجرای دعوت و اقامه دین به وسیله پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد، برداشت بالا به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 43 - 1،2

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از جانب خداوند مأمور تمسک به پیام وحی و پایداری در راه دعوت به آن

فَاسْتَمْسِكْ بِالذِّئْبِ أَوْحَى إِلَيْكَ

2- خداوند ، حامی و نگاهبان پیام وحی ، و پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به انجام وظیفه ابلاغ

فَاتَا مِنْهُمْ مَن تَقْمُونَ ... فَاتَا عَلَيْهِمْ مَقْتَدِرُونَ . فَاسْتَمْسَكَ بِالذِّئْبِ اَوْحَى اِلَيْكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 19 - 7،8

7- پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور در خواست کمک از خداوند ، برای زدایش سختی ها و پیامد های سنگین رسالت *

و استغفر لذنبک

برداشت بالا بنابر این نکته است که واژه «استغفر» در معنای طلب ایجاد مصونیت و «ذنب» در معنای پیامدها، به کار رفته باشد؛ یعنی، رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) سختی هایی را برای خود آن حضرت و مؤمنان واقعی (از قبیل هجرت، جهاد و ..) به دنبال داشته و حضرت برای کاهش این دشواری ها، باید از خداوند استمداد کند.

8- دستور خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در آمرزش خواهی برای تمامی مردان و زنان با ایمان

و استغفر ... للمؤمنین و المؤمنات

ص: 54

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 17 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور عدم پذیرش منت مسلمانان در مورد اسلام آوردنشان

يَمْتُونُ عَلَيْكَ .. قُلْ لَا تَمْتُونَا عَلَيَّ اِسْلَمَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 5

5 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور تسبیح و ستایش پروردگار ، قبل از طلوع خورشید و قبل از غروب آن

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 40 - 1,4

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به عبادت و تسبیح پروردگار در بخشی از شب

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به ادامه تسبیح پروردگار در پی هر سجده (نماز)

فَسَبِّحْهُ وَادْبِرَ السُّجُودِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 48 - 12,9,1

1 - فرمان پایداری و شکیبایی از سوی خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در راستای تبلیغ دین

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

مراد از «لحکم ربّک» می تواند حکم رسالت و تبلیغ دین باشد. در این صورت پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور شده است تا در برابر اذیت و آزار تکذیب کنندگان، صبر پیشه کند و تحمل خویش را از دست ندهد.

9 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور تسبیح و حمد پروردگار ، هم زمان با آغاز هر تلاش

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

درباره «حین تقوم» چندین احتمال از سوی مفسران مطرح شده است. به نظر می رسد ارتباط «و سبِّح» با «و اصبر لحکم ربِّک» می تواند گزینه باشد بر این که مراد، هنگام برخاستن پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای انجام تبلیغ و رسالت است.

12 - دستور اقامه نماز ظهر به پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

برداشت بالا بدان احتمال است که «سَبِّحْ بِحَمْدِ...»، نماد نماز و «حین تقوم» نظر به برخاستن از خواب نیمروز باشد که بر زوال شمس و هنگام نماز ظهر، منطبق می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 49 - 4، 2، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به تسبیح پروردگار، در بخشی از شب (سحرگاهان)

ص: 55

و من الیل فسبّحه

«من» در «من الیل» تبعیضیه است؛ یعنی، بخشی از شب (سحرگاهان).

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به تسبیح خداوند در بین الطلوعین

و إدبر النجوم

مراد از «إدبار النجوم»، (زمان عقب نشینی ستارگان) وقتی است که فجر طلوع می کند؛ زیرا با طلوع فجر، کم کم ستارگان پنهان می شوند و چنین به نظر می رسد که آنها عقب نشینی می کنند. در نقطه مقابل آن غروب آفتاب است که به نظر می رسد ستارگان کم کم به پیش می آیند و خود را نشان می دهند.

4- دستور نماز مغرب، عشا و صبح، به پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

و من الیل فسبّحه و إدبر النجوم

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که «من الیل»، نظر به نماز مغرب و عشا و «إدبار النجوم» نظر به نماز صبح داشته باشد، چه این که «حین تقوم» در آیه شریفه قبل می تواند نظر به نماز نیمروز داشته باشد. بر این اساس نمازهای پنجگانه در این دو آیه، مورد اشاره قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 29 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مکلف به اعراض از مشرکان دنیا محور و خداگریز

فأعرض عن من تولّى عن ذكرنا و لم يرد إلاّ الحيوة الدنيا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 74 - 5

5 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور تسبیح گفتن خداوند و مبرّا اعلام کردن ساحت او از هر نقص و کاستی

فسبّح باسم ربك العظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 96 - 5

5 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور تسبیح گفتن خداوند و مبرّا اعلام کردن ساحت او از هر عیب و نقص

فسّیح باسم ربّک العظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 14

14 - « عن أبي جعفر (ع) . . انّ الله أمر نبيّه (صلی الله علیه و آله) و المؤمنین بالبرائه من قومهم ماداموا كفّاراً فقال : « قد كانت لكم أسوه حسنه في إبراهيم و الذين معه إذ قالوا لقومهم إنا برآؤا منكم و ممّا تعبدون . . . » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: خداوند به رسول خود و مؤمنان امر فرموده تا از قوم خود، مادامی که در حال کفر هستند، برائت جویند [آن جا که] می فرماید: «برای شما در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند الگوی خوبی است؛ زیرا آنان به قوم خود گفتند: إنا برآؤا منکم و ممّا تعبدون».

ص: 56

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 12 - 1

1 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در پذیرش بیعت زنان گرویده به ایمان و پایبند به لوازم آن

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ . . . فَبَايِعْهُنَّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 9 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به جهاد با کافران و منافقان فرمان یافت .

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 9 - 3

3 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر سازش نکردن با کافران تکذیب گر و نپذیرفتن هرگونه پیشنهاد سازش

فَلَا تَطْعَمِ الْمُكذِّبِينَ . وَدَّوَا لَوْتَدَهْنِ فَيَدْهِنُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 48 - 2، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور صبر و شکیبایی در برابر فرمان های الهی

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور صبر و شکیبایی در مدت مهلت یافتن کافران تکذیب گر و به تأخیر افتادن نصرت و پیروزی

مُسْلِمَانَانَ بِرَأْسَانِ

وَأْمَلِي لَهُمْ . . . فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

به گفته مفسران، آیه شریفه اشاره به مسأله مهلت یافتن مشرکان است که در آیه پیش ذکر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور بیان علنی مواضع اعتقادی خویش برای همگان

قل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 4 - 5، 3

3 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر قرائت قرآن با تأنّی و به صورت شمرده شمرده در عبادت و شب زنده داری

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً

«ترتیل» در قرائت و سخن، به معنای آهسته آهسته و درست و بدون شتاب خواندن است (برگرفته از صحاح، مفردات راغب و

ص: 57

مصباح المنیر).

5- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر قرائت قرآن با تأتی و شمرده شمرده در نماز های نیمه شب

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که چون آیه به دنبال توصیه به نماز شب آمده است، اشاره دارد به قرائت قرآن در حین نماز؛ زیرا قرائت قرآن از ارکان نماز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 5

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف بود تا در زندگی خود ، خدامحوری و بریدن از غیر او را با تلاش گسترده روزانه همراه سازد .

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا . . . وَتَبَّتْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 10 - 5

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مرحله نخست بعثت (در مکه) ، از هرگونه تعرض به دشمنان بدگو (پاسخ گفتن به بدگویی های آنان و مقابله به مثل) منع شد .

و اھجرھم ھجرًا جمیلًا

آیه بعد (ذرنی و المکذبین. . .) شاهد این است که این «هجر»، به معنای عدم تعرض و مقابله به مثل نکردن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 3 - 1

1- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر بزرگ شمردن او در دل و جان خویش

و ربک فکبّر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 7 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به صبر و پایداری در انجام دادن رسالت خویش

و لربک فاصبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 26 - 4،7،1

1 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر سجده برای او در پاسی از شب

و من الیل فاسجد له

«من» در «من الیل»، برای تبعیض است؛ یعنی، بخشی از شب.

4 - فرمان الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر شب زنده داری و تسبیح خداوند در بیشتر اوقات شب

و سبحه لیلاً طویلاً

ص: 58

7 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) مبنی بر گزاردن نماز شب

و سَبَّحَهُ لَيْلًا طَوِيلًا

یکی از معانی «تسبیح»، نماز است (قاموس المحيط و لسان العرب). بر این اساس مقصود از آن در این آیه، ممکن است نماز شب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 27 - 10

10 - دنیاگرایی و آخرت گریزی گنه پیشگان و کافران ، فلسفه منع شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از پیروی از آنان

و لا تطع منهم ءاثمًا أو کفورًا .. . إن هؤلآء یحبّون العاجله و یذرون وراءهم یومً

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام تعلیل برای منع از اطاعت از گنه پیشگان و کافران (و لا تطع منهم آثمًا أو کفورًا) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 1 - 1

1 - تسبیح خداوند و دور نگه داشتن نام های او از اوصاف ناروا ، وظیفه ای الهی برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سَبَّحَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 4

4 - خداوند ، با یادآوری دوران فقر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امداد های خویش به آن حضرت ، او را بر انفاق به مستمندان فرمان داد .

و وجدک عائلاً فأغنی .. . و أمآ السائل فلا تنهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 8 - 1

1 - حاجت خواستن از خداوند و تصرّح به درگاه او ، تکلیف و توصیه ای الهی به رسول اکرم (صلی الله علیه و آله)

وإلی ربّک فارغب

«رغب إليه»؛ یعنی، در دعا خالصانه کوشید و یا اظهار فروتنی کرد و حاجت خواست. (برگرفته از قاموس)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 19 - 3,4,8,13

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، هرگز به ترک نماز بر اثر نهي و تهديد مخالفان مجاز نبود.

ينهي . عبداً اذا صلّى ... فليدع ناديه ... كلاً لاتطعه و اسجد

4 - خداوند، بر حذر دارنده پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ترتیب اثر دادن به تهديد های تکذيب کنندگان دين و هراس از آرایش نیروی آنان

فليدع ناديه .. كلاً لاتطعه

8 - سجده به درگاه خداوند، وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص: 59

13 - تلاش برای تقرّب به درگاه خداوند ، وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

واقتراب

«اقتراب» از باب افتعال است که بر تکلف و اجتهاد دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 2 - 1،2

1 - نماز ، از تکالیف الهی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فصلّ

2 - اخلاص در نماز و انجام دادن آن تنها به جهت فرمان خدا ، وظیفه ای بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فصلّ لربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 11

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور مغفرت خواهی و درخواست عفو خداوند ، از کوتاهی در تسبیح و حمد او و تقاضای توجّه و عنایت مجدد او به آن حضرت

و استغفره

استغفاری که در این سوره به آن امر شده است - به قرینه تعلیق بر نصرت و فتح و عطف بر تسبیح و حمد - استغفار ویژه ای است. این استغفار، در ارتباط با حمد و تسبیح، به معنای درخواست عفو از کاستی های آن و در ارتباط با «توّاباً»، به معنای درخواست رجوع مجدد و مکرر خداوند و تقاضای عنایت های تازه به تازه او است.

78- تکلیف مرد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 16

16 - زن و مرد هر دو شایسته بر عهده گرفتن تکلیف های الهی و مسؤول در پیشگاه خداوند

و لا تقربا هذه الشجره

79- تكليف مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 183 - 1

1 - وجوب روزه بر مسلمانان

ص: 60

يأيتها الذين ءامنوا كتب عليكم الصيام

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 185 - 26

26 - هر مسلمان بايد در سال يك ماه را روزه بگيرد .

فعدة من أيام أخر . . لتكملوا العده

برداشت فوق با استدلال بيان شده در توضيح برداشت پيشين، استفاده مي شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 41 - 2

2 - شركت در جهاد و پيكار با دشمنان اسلام، وظيفه تمامي مسلمانان، هر چند فاقد امكانات و تجهيزات كافي نظامي باشند .

انفروا خفافاً و ثقالا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 67 - 3

3 - مسلمانان، موظف به انجام مراسم قرباني، آن گونه كه از سوي خدا مقرر شده است .

لكل أمة جعلنا منسكاً هم ناسكوه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صافات - 37 - 174 - 3

3 - پيامبر (صلي الله عليه و آله) و ياران ايشان، مأمور به صبر و شكيبايي در برابر آزارها و كارشكني هاي مشركان و كافران معاند

فتولّ عنهم حتى حين

توصيه به اعراض و بي اعتنايي، در شرايطي كه پيامبر (صلي الله عليه و آله) و ياران آن حضرت، مورد آزار و شكنجه دشمنان كافر قرار داشتند، در حقيقت توصيه به صبر و شكيبايي بيشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

12 - امت اسلامی ، موظف به داشتن محبت اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل لا أسئلكم عليه أجرًا إلا الموده فی القربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 4 - 19

19 - امت اسلامی ، موظف به نبرد بی امان با جبهه کفر تا فرونشاندن شعله های شرارت آنان

فشدوا الوثاق . . . حتی تضع الحرب أوزارها

خطاب آیه، می تواند به امت اسلامی در همه زمان ها باشد؛ یعنی، هرگاه جبهه کفر با اسلام به ستیز برخاست، مسلمانان موظف اند

ص: 61

تا مرحله خلع سلاح جبهه کفر به مبارزه ادامه دهند. این مطلب از ملاک هایی که آیه به دست داده است (أُتِخْتَمُوهُمْ ... تَضَعُ الْحَرْبُ) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 17 - 4

4 - مسلمانان ، مورد نهی الهی از منت نهادن اسلام خویش بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قُلْ لَا تَمْتَنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 13 - 9، 8، 7

7 - اقامه نماز ، تکلیفی الهی برعهده مسلمانان

فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ

8 - مسلمانان ، موظف به پرداخت زکات اند .

وَأَتُوا الزَّكَاةَ

9 - اطاعت از خدا و رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) و اجتناب از نافرمانی آنان ، فرمان الهی به مسلمین

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

12 - مسلمانان ، باید بر اقامه نماز ، پرداخت زکات و اطاعت از خدا و رسول او ، پایبند بوده و از سهل انگاری درباره آنها کیداً پرهیز نمایند .

فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ ... وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

ارتباط صدر و ذیل آیه شریفه، بیانگر این حقیقت است که خداوند، هر چند درباره مسأله صدقه نجوا از کسانی که نسبت به آن کوتاهی نمودند، سخت گیری نکرد؛ لکن نسبت به اقامه نماز، پرداخت زکات و ... هرگز تسامح نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 7 - 1

1 - مسلمانان برای تزکیه کسانی که خود را از تعالیم الهی بی نیاز می پندارند ، هیچ تکلیف و مسؤولیتی ندارند .

و ما علیک الّا یزّکی

ما در «و ما علیک الّا یزّکی» می تواند نافیّه باشد که با تقدیر مبتدای محذوف معنای آیه چنین می شود: «نیست بر تو باکی در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش» و نیز ممکن است استفهامیه و مفاد آن چنین باشد: «چيست بر تو در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش؟» در هر صورت مراد این است که بی توجهی شخص کافر به تزکیه خویش، برای تو مسؤولیت آفرین نیست که هدایت او را بر پذیرش مؤمن مقدم می داری!

80- تکلیف مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 62

7 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در آغاز بعثت مدتی چند به شب زنده داری به میزان دوسوم یا نصف و یا یک سوم از شب موظف شده بودند .

وطائفه من الذین معک . . . علم أن لن تحصوه

9 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به تلاوت قرآن در شب هنگام به میزان میسور و ممکن

فاقرءوا ما تیسّر من القرآن

11 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به نماز در پاسی از شب به میزان میسور و ممکن

تقوم أدنی من ثلثی الّیل . . . فاقراءوا ما تیسّر من القرآن

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که مقصود از قرائت قرآن، نماز باشد؛ زیرا خواندن قرآن از اجزای مهم نماز است. گفتنی است چون جمله های پیش درباره نماز شب بود، می تواند قرینه بر مطلب یاد شده باشد.

81- تکلیف مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 5

5 - مشرکان و کافران همچون مؤمنان ، مکلف به فروع دین اند .

یضعف له العذاب یوم القیمه

دو چندان شدن مجازات مشرکان و کافران در صورت ارتکاب بزه کاری، می تواند گویای برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 39 - 4

4 - مشرکان و کافران ، مخاطبان شریعت و مکلف به فروع دین اند . *

و ما تجزون إلا ما کنتم تعملون

تأکید خداوند بر مجازات کافران و مشرکان متناسب با رفتارشان، گویای این حقیقت است که آنان نیز همچون مؤمنان و معتقدان به اصول دین، مخاطبان شریعت و مکلف به فروع دین هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 3 - 5

5- اهل کتاب و مشرکان ، ملزم به ترک کفرِ خویش ، پس از ابلاغ معارف استوار و قوام بخش قرآن به آنان

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه . . . فیها کتب قیمه

ص: 63

82- تکلیف مضمولان نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 6 - 7 - 94

6 - تلاش برای عبادت و دعا ، تکلیفی الهی برعهده بهره مندان از نعمت

الم نشرح ... و وضعنا... و رفعنا... فإذا فرغت فانصب

خطاب آیه شریفه گرچه متوجه پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی از تفریع «فإذا فرغت..» بر نعمت های بیان شده در آغاز سوره، می توان اصلی کلی انتزاع کرد و بر همگان تعمیم داد.

83- تکلیف ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 11

11- دستور خداوند به فرشتگان برای سجده بر آدم (ع) پس از آفرینش او

و إذ قال ربك للملائكة... فإذا سويته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 30 - 1

1- در پی فرمان خداوند به فرشتگان برای سجده بر آدم (ع) ، همه آنان بی استثنا در برابر او به سجده افتادند .

فقعوا له سجدین . فسجد الملائكة كلهم أجمعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 50 - 6

6- فرشتگان ، مکلف به انجام تکالیفی اند .

و الملائكة... و يفعلون ما يؤمرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 2

2- خداوند ، به همه فرشتگان فرمان داد تا آدم را سجده کنند .

وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

«ال» در «الملائكة» برای استغراق است؛ یعنی: «همه ملائکه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 8، 2

2 - فرشتگان ، به فرمان خداوند ، موظف به سجده برای آدم و خضوع در برابر او شدند .

ص: 64

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

8- آدم (ع)، دارای مقام و جایگاهی برتر از ملائکه

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 27 - 6

6- ملائکه، موجوداتی مکلف و موظف در برابر خداوند

و هم بأمره يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 7

7- فرمان خداوند به فرشتگان برای سجده بر آدم (ع) پس از آفرینش او

فإذا سويته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 74 - 1,8

1 - ابلیس چونان فرشتگان، مکلف و موظف به سجده برای آدم (ع)

فقعوا له سجدین . فسجد الملائكة ... إلا ابلیس

8 - تکلیف سجده کردن فرشتگان بر آدم، تکلیفی بس مهم و بزرگ در پیشگاه خداوند

فقعوا له سجدین . فسجد الملائكة ... إلا ابلیس استکبر و کان من الکفرین

از این که ابلیس، به خاطر سرپیچی از سجده بر آدم، از سوی خداوند کافر شمرده شد، برداشت یاد شده به دست می آید.

84- تکلیف موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 12

12 - شعور مندی و تکلیف تمامی موجودات زنده هستی *

و هو علی جمعهم إذا یشاء قدیر

چنانچه «دایه» بر همه جنبندگان اطلاق شود و آیه شریفه محشور گشتن تمامی آنان در قیامت را متذکر گردد، این احتمال قوت می گیرد که عقل، شعور و تکلیف اختصاص به انسان ندارد.

ص: 65

85- تکلیف موحدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 20

20 - تلاش برای تحقق و برپایی عدالت ، وظیفه دینی یکتاپرستان

وَأْمُرْتِ لِأَعْدَلِ بَيْنَكُمْ

برداشت یاد شده با توجه به اصل اولیه اشتراک احکام دینی بین پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دیگران است.

86- تکلیف موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 12 - 4

4 - خداوند به موسی (ع) فرمان داد ، به پاس احترام محضر پروردگار خود ، نعلین از پای درآورد و با پای برهنه در وادی مقدس گام نهد .

فاخلع نعلیک إناک بالواد المقدّس طوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 13 - 4

4 - خداوند ، موسی (ع) را پس از برگزیدن به پیامبری ، به گوش فرادادن و دریافت وحی فرمان داد .

وَأنا اخترتک فاستمع لما یوحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 6

6 - تأکید بر لزوم عبادت خداوند و پرهیز از پرستش غیر او ، اولین تذکر خداوند به موسی (ع) در آغاز نبوت او

لا إله إلا أنا فاعبدنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 31 - 1

1 - فرمان الهی به موسی ، در وادی طور مبنی بر افکندن عصای خویش

وَأَنْ أَلْقَ عَصَاكَ

«إلقاء» (مصدر «ألق») به معنای انداختن است.

ص: 66

87- تکلیف مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 153 - 1

1 - صبر پیشگی و برپایی نماز ، توصیه و فرمان خدا به مؤمنان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 195 - 12

12 - اهل ایمان ، باید اعمال و وظایف الهی خویش (جهاد ، دفاع ، انفاق و . . .) را به صورت نیکوی آن انجام دهند .

قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ . . . وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ . . . وَأَحْسِنُوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 28 - 3

3 - ممانعت از نزدیک شدن مشرکان به مسجدالحرام ، بر اهل ایمان واجب است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 41 - 4

4 - مؤمنان ، موظف به جهاد با مال (کمک های اقتصادی به لشکر اسلام و چشم پوشی از منافع مادی) همپای جهاد با جان

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 95 - 9

9 - مؤمنان ، مکلف به اجتناب و دوری جستن از هر گونه پلیدی (پلیدی مادی و روحی) و مبارزه با آن

إِنِّهٖم رَجَسٌ

«رجس» (پلید) بودن، به عنوان علت وجوب اعراض از منافقان ذکر شده و این امر می نمایاند که اصولاً اجتناب از هر گونه رجس واجب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 113 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، حق استغفار کردن برای مشرکان را ندارند .

ما كان للنبي والذين آمنوا أن يستغفروا للمشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 120 - 4

ص: 67

4- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، دارای مقام ولایت و مؤمنان موظف به پیروی بی چون و چرا از آن حضرت

ما کان .. أن يتخلفوا عن رسول الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 7

7- مؤمنان به آیات الهی ، همواره ، باید نگران اعمال گذشته خود و درصدد جبران و اصلاح آن باشند .

و من أظلم ممّن ذكّر بأيت ربّه فأعرض عنها ونسى ما قدّمت يداه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 6,7

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، موظف به تسبیح و حمد پروردگار ، پیش از طلوع و غروب خورشید

و سبح بحمد ربّك قبل طلوع الشمس و قبل غروبها

«باء» در «بحمد ربّك» یا برای مصاحبت است و یا استعانت. در هر صورت، فرمان به حمد و تسبیح با هم است. خطاب «سبح» گرچه مربوط به پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد، ولی آیات بعد، قرینه ای بر منحصر نبودن این تکالیف به آن حضرت است.

7 - تسبیح و حمد پروردگار در برخی از اوقات شب و در دو طرف روز ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

و من آناي الیل فسبح و أطراف النهار

«آناء» به معنای «ساعات و اوقات» است و «من» معنای تبعیض دارد. بنابراین «من آناء اللیل»؛ یعنی، پاره هایی از شب را به تسبیح و تحمید بگذران. «بحمد ربّك» در صدر آیه، قرینه بر این است که این تسبیح نیز باید با حمد همراه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 1,3,6

1 - مردان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از نظر دوختن و خیره شدن به نامحرمان اند .

و قل للمؤمنین یغضّوا من أبصرهم

برداشت یاد شده با توجه به دو نکته است: 1. «غضّ» (مصدر «یغضّوا») به معنای کاستن از نگاه و صدا است (مفردات راغب). مقصود از آن در آیه شریفه، اجتناب از نظر دوختن و خیره شدن به نامحرمان است، نه نگاه اولیه و ناخودآگاه. 2. «من» در «من أبصارهم» برای

تبعیض است و مقصود، فرو بستن چشم از چیزهایی است که نگاه به آنها ناشایست و حرام است (مثل نگاه به نامحرمان).

3 - مردان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از چشم دوختن و خیره شدن به شرمگاه دیگرانند .

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم

مقصود از چشم فرو بستن (یغضوا من أبصارهم) - به قرینه «و یحفظوا فروجهم» - می تواند چشم فرو بستن از عورت و شرمگاه دیگران باشد.

6 - مردان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از آلودگی به فحشا و زنا

قل للمؤمنین . . . یحفظوا فروجهم

مقصود از جمله «و یحفظوا فروجهم» (مردان شرمگاه خود را حفظ کنند) - به قرینه آیات قبل که درباره حکم فحشا و قذف بود - می تواند خودداری از ارتکاب فحشا و زنا باشد.

ص: 68

1 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از نظر دوختن و خیره شدن به مردان نامحرم

و قل للمؤمنت یغضضن من أبصرهنّ

3 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از چشم دوختن به عورت و شرمگاه دیگران

و قل للمؤمنت یغضضن من أبصرهنّ

6 - زنان مؤمن ، وظیفه دار اجتناب از آلودگی به زنا و فحشا هستند .

و قل للمؤمنت . . . و یحفظن فروجهنّ

9 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و محل آنها (بدن) از دید نامحرمان اند ؛ جز آنچه که خود به خود آشکار است (مثل سرمه ، انگشتر ، حنا و . . .) .

و قل للمؤمنت . . . و لایبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

درباره مقصود از «زینتهنّ» (زینت زنان) دو دیدگاه وجود دارد: 1- مقصود محل زینت آلات است؛ زیرا آشکار کردن خود زینت آلات به تنهایی معنی ندارد. 2- مراد خود زینت آلات است، در حالی که بر روی بدن قرار دارد. در این صورت به طریق اولی آشکار کردن محل زیورآلات (بدن)، حرام خواهد بود. گفتنی است مقصود از استثنا در «إلاّ ما ظهر منها»، زیورآلاتی است که، به طور متعارف آشکارا استفاده می شود؛ مثل: انگشتر، سرمه، حنا و . . .

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را پوشاند (مصباح المنیر).

26 - زنان مؤمن ، موظف اند به هنگام راه رفتن ، به گونه ای گام بردارند که زیت هایشان (چون خلخال) بر نامحرمان آشکار نشود .

و لایضربن بأرجلهنّ لیعلم ما یخفین من زینتهنّ

28 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از هر گونه رفتار تحریک آمیز و جلب کننده توجه نامحرمان به سوی خویش

و لایضربن بأرجلهنّ لیعلم ما یخفین من زینتهنّ

لام در «لیعلم» برای تعلیل و بیان علت حرمت پای کوبیدن بر زمین است و در چنین مواردی، تعلیل موجب تعمیم حکم می شود. از این رو می توان استفاده کرد که هر آنچه موجب آشکار شدن زینت زنان شود، همین حکم را دارد و حرام خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 56 - 4، 1

1 - مؤمنان ، وظیفه دار برپایی نماز و پرداخت زکات

وعد الله الذین ءامنوا. .. و اقموا الصلوه و ءاتوا الزکوه

4 - مؤمنان ، وظیفه دار اطاعت و فرمان بری همه جانبه از فرمان های رسول خدا

وعد الله الذین ءامنوا. .. و اطیعوا الرسول

حذف متعلق «اطیعوا» دلیل اطلاق آن است؛ یعنی، اطاعت از رسول (صلی الله علیه و آله) شامل تمامی اوامر و نواهی او می باشد.

ص: 69

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 5

5 - مشرکان و کافران همچون مؤمنان ، مکلف به فروع دین اند .

يضعف له العذاب يوم القيمة

دو چندان شدن مجازات مشرکان و کافران در صورت ارتکاب بزه کاری، می تواند گویای برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 41 - 2

2 - همواره به یاد خداوند بودن ، فرمان خداوند به مؤمنان است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

«ذِكْر» به معنای «در خاطر و یاد داشتن» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 31 - 5

5 - مؤمنان ، باید به کتاب های آسمانی پیشین ، همچون قرآن ، ایمان بیاورند .

لن نؤمن بهذا القرآن ولا بالذي بين يديه

از این که کافران به صراحت و قاطعیت اعلام کرده اند که به قرآن، تورات و انجیل ایمان نمی آورند، استفاده می شود که ایمان به کتاب های پیشین نیز لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 10 - 5

5 - رعایت تقوای الهی ، امری لازم و واجب برای مؤمنان

الذين ءامنوا اتقوا ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - مؤمنان در برابر تلاش های پیامبران ، موظف به قدردانی و سپاسگزاری

قل لا أسئلكم عليه أجرًا إلاّ

آیه شریفه، اصل اجر و مزد خواهی در برابر رسالت را نفی نکرده؛ بلکه جنبه مادی آن را انکار نموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - مؤمنان ، نباید به واسطه تنگنای معیشت به خداوند سوء ظن داشته باشند .

ولو بسط الله الرزق .. إنّه بعباده خبير بصير

ص: 70

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 38 - 5

5 - اقامه نماز و گسترش فرهنگ نماز خوانی ، از مهم ترین تکالیف الهی برای اهل ایمان

و الذین استجابوا لربهم و أقاموا الصلوه

با توجه به این که «استجابوا لربهم» اجرای تمامی تکالیف الهی را در بر دارد، ذکر اقامه نماز پس از آن، دلیلی بر اهمیت ویژه برپایی نماز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 33 - 1,3

1- همه مؤمنان ، موظف به اطاعت از خدا و رسول او

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ

3- تأکید خداوند به اطاعت مؤمنان ، از فرمان جهاد و تأثیرناپذیری از کارشکنی منافقان *

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین که درباره جهاد و موضع منفی منافقان بود برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 1 - 1

1 - مؤمنان ، مورد نهی الهی از سبقت جستن بر خدا و رسول ، در گفتار و رفتار

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 2 - 2, 1

1 - نهی الهی ، از سخن گفتن مؤمنان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) با صدایی فراتر از صدای آن حضرت

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ

2 - مؤمنان ، موظف به رعایت ادب و احترام در محضر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لا ترفعوا أصواتكم فوق صوت النبي و لا تجهروا له بالقول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 6 - 1

1 - مؤمنان ، موظف به بررسی درستی گزارش های شخص فاسق و اکتفا نکردن به صرف خبر دادن او

يأيها الذين ءامنوا إن جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 9 - 8

ص: 71

8 - گردن نهادن گروه های مؤمن متخاصم به صلح ، تکلیفی الهی است .

فقتلوا التي تبغى حتى تقىء إلى أمر الله

تعبیر «إلى أمر الله» - به جای تعبیر «إلى السلم» - بیانگر این معنا است که دستور صلح و مسالمت، صرفاً رهنمود اخلاقی نیست؛ بلکه تکلیفی شرعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 15، 22، 1

1 - نهی الهی ، از اقدام اهل ایمان به استهزا و تمسخر یکدیگر

يأيتها الذين آمنوا لا يسخر قوم من قوم

15 - لزوم پرهیز اهل ایمان ، از بر چسب زدن و نسبت دادن القاب زشت به یکدیگر

و لا تتابزوا بالألقاب

«تابز»، در لغت به معنای لقب دادن به یکدیگر است و معمولاً در مورد القاب زشت به کار می رود.

22 - لزوم پرهیز مؤمنان ، از هر حرکت منفی و برهم زننده اخوت اجتماعی

إنما المؤمنون إخوة... لا يسخر قوم من قوم... ولا تلمزوا أنفسكم ولا تتابزوا

با الغای خصوصیت از موارد سه گانه یاد شده در آیه، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 41 - 6

6 - صبر بر ناگواری ها ، عبادت در برابر پروردگار و ایمان به قیامت ، تکلیف تمامی مؤمنان

فاصبر... و سبّح... و استمع يوم يناد المناد

هر چند واژه های «اصبر»، «سبّح» و «استمع» ظاهراً خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی در حقیقت تکلیفی است برای همگان و پیامبر (صلی الله علیه و آله) از آن جهت که الگوی امت است، به تنهایی مخاطب قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفاق ، وظیفه ای الهی برعهده مؤمنان

ءامنوا باللّٰه . . . و أنفقوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انفاق در راه خداوند ، وظیفه ای واجب بر مؤمنان

و ما لكم ألا تنفقوا فی سبیل اللّٰه

خطاب در آیه شریفه، متوجه مؤمنان و استفهام در «ما لكم» توییخی است. توییخ مؤمنان از سوی خداوند، به خاطر کوتاهی آنان در امر انفاق، بیانگر واجب بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 8 - 7

7 - مؤمنان ، باید بر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به همان تحیتی که خدا به آن حضرت گفته است ، تحیت بگویند .

و إذا جاءوك حيّوك بما لم يحيك به الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 1 - 5,8

1 - فرمان الهی به مؤمنان ، در اجتناب از دوستی با دشمنان خدا و دشمنان جامعه اسلامی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

5 - ممنوعیت پیوند دوستانه اهل ایمان ، با کافران و منکران دین و پیامبر

تلقون إليهم بالموَدَّةِ و قد كفروا بما جاءكم من الحقِّ

8 - نهی خداوند از دوستی اهل ایمان با کافران که باعث خروج ناخواسته پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از سرزمینشان (مکه) شده بودند .

لَا تَتَّخِذُوا . . . يَخْرُجُونَ الرِّسُولَ وِإِيَّاكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا بِاللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 14

14 - « عن أبي جعفر (ع) . . . إِنَّ اللَّهَ أَمَرَ نَبِيِّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ الْمُؤْمِنِينَ بِالْبِرَاءَةِ مِنْ قَوْمِهِمْ مَا دَامُوا كُفَّارًا فَقَالَ : « قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَ الَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بِرَأْوَا مِنْكُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ . . . » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: خداوند به رسول خود و مؤمنان امر فرموده تا از قوم خود، مادامی که در حال کفر هستند، برائت جویند [آن جا که] می فرماید: «برای شما در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند الگوی خوبی است; زیرا آنان به قوم خود گفتند: إِنَّا بِرَأْوَا مِنْكُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 20

20 - مرد مؤمن ، موظف به رها ساختن همسر کافر خویش و جدا شدن از او

و لاتمسکوا بعصم الکوافر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 13 - 1

1 - مؤمنان ، موظف به دوستی نکردن با گروه ها و جوامع مورد غضب الهی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 2 - 1

ص: 73

1 - انسان مؤمن ، باید به آنچه می گوید عمل کند .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 11 - 9، 2

2 - مؤمنان ، باید بر ایمان خویش به خدا و رسول او پایدار باشند .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا .. تَوَمَّنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

فعل مضارع «تؤمنون» افاده استمرار می کند و بیانگر آن است که ایمان های مقطعی و متزلزل، فاقد ارزش است.

9 - مؤمنان ، موظف به جهاد با مال (کمک های اقتصادی و چشم پوشی از منافع مادی در راه دین) ، همپای جهاد با جان

و تجهدون فی سبیل اللّٰه بأموالکم و أنفسکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 5

5 - مؤمنان ، وظیفه دار جدیت و تلاش برای شرکت در نماز جمعه

فاسعوا إلی ذکر اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 6

6 - خدامحوری ، باید برنامه مؤمنان در تمامی لحظه های زندگی باشد .

و تبتّل إلیه تبتیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 23، 24، 25

23 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به برپایی نماز مأمور شدند .

و أقیموا الصلوة

24 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به پرداخت زکات مأمور شدند .

وَأَتُوا الزَّكَاةَ

25 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به انفاق و صدقه در راه خدا مأمور شدند .

وَأَقْرَضُوا اللَّهَ

به گفته مفسران، مقصود از قرض به خدا، انفاق و صدقه در راه او است.

88- تکلیف نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 74

1- خداوند ، پس از استقرار کشتی نوح بر کوه جودی ، به او و همراهانش فرمان داد تا از کشتی پیاده شوند و از کوه فرود آیند .

واستوت علی الجودی . . . قیل ینوح اهبط

«هبوط» به معنای فرود آمدن است. متعلق «اهبط» - به قرینه «استوت علی الجودی» - کشتی و نیز کوه جودی است؛ یعنی: أنزل من الفلک و من الجودی ... نیاوردن متعلق، دلیل این شمول است. فاعل محذوف «قیل» به قرینه «منا» خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 27 - 3

3 - نوح (ع) ، مأمور ساختن کشتی تحت نظارت و هدایت خداوند

أن اصنع الفلک بأعیننا ووحینا

89- تکلیف هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 93 - 7

7- هارون (ع) در عین دارا بودن مقام نبوت ، موظف به پیروی از موسی (ع) و فرمان های او بود .

ما منعک . . . ألا تتبعن أفعصیت امری

«ألا تتبعن» خطاب به هارون(ع) و دال براین نکته است که او در عین نبوت، موظف به پیروی از فرمان های موسی(ع) بوده است.

90- تکلیف همسران محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 29 - 5

5 - همسران پیامبر ، علاوه بر دوری از متاع های دنیا و انتخاب زیستن با پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، باید کردار نیکو را نیز پیشه می کردند .

إن کنتنّ تردن الله ورسوله . . . فإنّ الله أعدّ للمحسنات منکنّ أجراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - همسران پیامبر، به سخن گفتن با مردان نامحرم، در صورت رعایت موازین تعیین شده، مجاز بودند.

فلا تخضعن بالقول .. و قلن قولاً معروفاً

13 - همسران پیامبر، به سخن گفتن بالحنی مناسب و به دور از هرگونه طمع انگیزی نامحرمان موظف بودند.

و قلن قولاً معروفاً

مراد از «قولاً معروفاً» به قرینه «فلا تخضعن» می تواند سخن گفتن به گونه ای باشد که طمع بیمار دلی را برانگیزاند.

14 - همسران پیامبر، به بر زبان جاری ساختن سخنانی در خور شأن شان و به دور از هرگونه خواسته و یا سخن بیهوده، موظف بودند.

و قُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

احتمال دارد که مراد از «قول معروف» به قرینه «إِنْ كُنْتُمْ تَرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» خواسته ها و سخنانی باشد که در شأن همسری پیامبر نبوده و پرهیز از سخن گفتن باطل و پوچ باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 1,3,8,9,12

1 - همسران پیامبر، به ملازم بودن در خانه های خود، موظف بودند.

يُنْسَاءُ النَّبِيِّ... وَ قَرْنَ فِي بَيْوتِكُنَّ

«قرن» از مصدر «قرار» است که به معنای «قرار گرفتن و ثبات یافتن» است.

3 - فرمان خداوند به همسران پیامبر، برای پرهیز از خودنمایی و خودآرایی های دوران جاهلیت

و لَا تَبْرَجْنَ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

«تبرج» از مصدر «بَرَج» به معنای «فراخی و زیبایی چشم» و یا از «بُرَج» به معنای «قصر» است. کاربرد آن درباره خودنمایی، از باب تشبیه بوده و به معنای نشان دادن زیبایی ها و محاسن است (مفردات راغب). گفتنی است که در کلام، دو مضاف، مقدر است و آن، «نساء آیام» است. در واقع عبارت چنین است: «لَا تَبْرَجْنَ تَبْرَجَ نِسَاءِ أَيَّامِ الْجَاهِلِيَّةِ...».

8 - خداوند، همسران پیامبر را با فرمانی ویژه، به ادای کامل نماز موظف کرد.

وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ

9 - همسران پیامبر، وظیفه دار ادای وظیفه مالی خود و پرداخت زکات بودند.

وَأَتَيْنَ الزَّكَاةَ

12 - اطاعت از خدا و پیامبر او، از جمله وظیفه های دینی همسران پیامبر بود.

وَأَطَعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 1,2,9

1 - همسران پیامبر ، مکلف بودند که هر آنچه در خانه هایشان ، از آیات خداوند و حکمت تلاوت می شود یادآوری کنند و به یاد داشته باشند .

ينساء النبيّ . . . و اذكرن ما يتلى في بيوتكنّ من آيت الله و الحکمه

2 - همسران پیامبر ، به توجه کامل و به یاد سپردن کلمات و گفتار های پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف بودند .

و اذكرن ما يتلى في بيوتكنّ من آيت الله و الحکمه

مراد از «آیات الله» به قرینه «یُتلى» آیات قرآن است و «الحکمه» - چنان که مفسران نیز گفته اند - کلمات و سخنان پیامبر (صلی الله علیه و آله) است.

9 - همسران پیامبر ، وظیفه دار ابلاغ آموخته های خود در منزل پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به مردم بودند .

و اذكرن ما يتلى في بيوتكنّ

«ذکر» (مصدر «اذکرن») به دو معنا آمده است: یکی، به خاطر سپردن و به خاطر داشتن است، که از آن، به ذکر قلبی تعبیر می

شود و دیگری، به زبان آوردن است (مفردات راغب). احتمال که دارد مراد از «اذکرن» معنای دوم بوده و مفید برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 3,4,5,9,10,11,12,18

3 - همسران پیامبر ، مجاز نیستند که با زن های کافر ، بدون پوشش و حجاب به گفتگو بپردازند .

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب . . . لا جناح علیهنّ فی ابائهنّ ...

4 - بر همسران پیامبر ، روا و جایز است که با زنان خویشان خود ، بدون داشتن حجاب روبه رو شوند .

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب . . . لا جناح علیهنّ فی ابائهنّ ... و

بنابر این احتمال که مراد از «نسائهنّ» زنان خویشان همسران پیامبر باشد، نکته بالا قابل استفاده است.

5 - همسران رسول الله ، می توانند بدون داشتن حجاب با بردگان خود روبه رو شده و با آنان سخن بگویند .

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب . . . لا جناح علیهنّ فی ... و لا ما مل

9 - همسران پیامبر ، موظف به رعایت پوشش و حجاب مناسب بودند .

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب . . . لا جناح علیهنّ فی ابائهنّ ... و

10 - جایگاه همسری پیامبر ، جایگاهی ویژه است و حرمت و احکام خاصی دارد .

لا جناح علیهنّ فی ... و لانسائهنّ

11 - همسران پیامبر ، وظیفه داشتند که تقوای الهی را رعایت کنند .

و اتقین الله

12 - دستور های صادر شده درباره حجاب همسران پیامبر ، تقوای پیشگی است .

لا جناح علیهنّ فی ابائهنّ ... و اتقین الله

احتمال دارد که «اتقین الله» دستور عام بعد از ذکر خاص باشد. در این صورت، استفاده می شود که فرمان به رعایت حجاب، از مصداق های تقوا است.

18 - هشدار خداوند ، به همسران رسول خدا ، درباره رعایت فرمان های داده شده به آنان

لأجناح عليهنّ في آباتهنّ . . . واتّقين الله إنّ الله كان على كلّ شيء شهيداً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 7، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف است به همسران و دختران خود و همسران مؤمنان، آموزش دهد که خود را بپوشانند.

يأيتها النبيّ قل لأزواجك وبناتك و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلبیبهنّ

«یدنین» از ریشه «دنا» به معنای «قرب و نزدیکی» است. «جلایب» جمع «جلباب» به معنای پیراهن و یا روسری است (مفردات راغب). متعدی شدن «یدنین» به «علی» چه بسا، متضمن معنای فروانداختن و به گونه ای از بالا به سمت پایین انداختن و پوشاندن باشد.

7 - همسران و دختران رسول خدا، در حفظ حجاب و پوشش خود، بر دیگران برتر و مقدم بودند.

قل لأزواجك وبناتك و . . . یدنین علیهنّ من جلبیبهنّ

ذکر «أزواجك وبناتك» در بیان حکم حجاب و نیز مقدم آوردن آنها بر «نساء المؤمنین» می تواند اشعار به تقدم آنها در رعایت

ص: 77

حکم حجاب داشته باشد.

91- تکلیف همگانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 10

10 - خیرخواهی برای دین و رهبر الهی ، تکلیفی همگانی و ساقط نشدنی

لیس علی الضعفاء .. إذا نصحووا لله ورسوله

برداشت فوق بدان دلیل است که جهاد در موارد ضعف، بیماری و تهیدستی ساقط می شود ولی «نصح» (خیرخواهی) ساقط نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 99 - 2

2- عبادت پروردگار ، وظیفه بندگان در تمام عمر

و اعبد ربك حتى یأتیک الیقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 125 - 3

3- تبلیغ دین و دعوت دیگران به راه خدا ، تکلیفی الهی بر همگان

ادع إلى سبیل ربك

برداشت فوق، با الغای خصوصیت از مخاطب اصلی آیه؛ یعنی، پیامبراکرم(صلی الله علیه و آله) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 2

2 - حج ، تکلیفی است الهی برگردن تمام مردم دور و نزدیک .

یأتوک رجالاً و علی کلّ ضامر یأتین من کلّ فج عمیق

«یأتوک» جزای شرط محذوف است و تقدیر آن چنین می باشد: «إن تأذن فیهم به یأتوک». «رجال» جمع «راجل» است و «راجل»؛ یعنی،

پیاده. «ضامر» نیز به شتر لاغر گفته می شود. «فجّ» در اصل به معنای شکاف کوه است و در این جا به معنای راه است. «عمیق» معادل بعید است؛ یعنی، دور. بنابراین معنای جمله یاد شده چنین است: «اگر مردم را به حج فرا بخوانی، آنان به دعوت تو لبیک گفته و پیاده و سواره و از راه های دور: به نزد تو خواهند شتافت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 11

11 - شناخت رحمانیت خداوند، تکلیفی بر عهده همگان

ص: 78

برداشت فوق بر پایه دو نکته استوار است: 1- «به» متعلق به «فسئل» باشد؛ که در این صورت «با» در «به»، به معنای «عن» خواهد بود.
2- ضمیر «به»، به «الرحمان» بازگردد. گفتنی است پرسش کافران از رحمانیت خدا و اظهار بی اطلاعی از آن - که در آیه بعدی آمده است - می تواند مؤید برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 5

5 - مشرکان و کافران همچون مؤمنان ، مکلف به فروع دین اند .

يضعف له العذاب يوم القيمة

دو چندان شدن مجازات مشرکان و کافران در صورت ارتکاب بزه کاری، می تواند گویای برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 91 - 10

10 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) همانند همه مردم ، مکلف به پرستش خدای یگانه و تسلیم شدن در برابر او

أمرت أن أعبد ربّ هذه .. وأمرت أن أكون من المسلمين

آمدن «أمرت..» به صورت متکلم وحده، می تواند از آن جهت باشد که بفهماند پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز - با همه مقامات معنوی - مکلف به عبادت و تسلیم است و تعالی معنوی، سبب برداشته شدن تکلیف نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 33 - 1

1- همه مؤمنان ، موظف به اطاعت از خدا و رسول او

يأيتها الذين آمنوا أطيعوا الله و أطيعوا الرسول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 7 - 1

1 - ایمان آوردن به خدا و پیامبر او ، توصیه الهی به عموم مردمان

در این که خطاب در «آمنوا» متوجه چه کسانی است، سه احتمال وجود دارد: الف) خطاب متوجه کافران است؛ ب) خطاب متوجه مؤمنان است؛ ج) خطاب متوجه عموم مؤمنان و کافران است. برداشت یاد شده بر پایه احتمال سوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 3 - 3

3 - تأمین غذای نیازمندان و ترویج فرهنگ یاری رسانی به تهی دستان ، تکلیفی الهی است .

و لایحِضَّ علی طعام المسکین

«مسکین»، کسی است که چیزی ندارد؛ یا آنچه دارد، برای او کافی نیست و یا کسی است که فقر، او را ساکن و کم تحرک ساخته

ص: 79

است. (قاموس)

92- تکلیف یحیی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 12 - 3

3- خداوند، فهم کامل و همه جانبه کتاب آسمانی (تورات) و عمل قاطعانه بر طبق آن را، به یحیی (ع) فرمان داد.

یحیی خذ الکتب بقوه

«ال» در «الکتاب» عهد است و ممکن است مراد همان تورات باشد؛ زیرا کتاب دیگری که بر یحیی (ع) نازل شده باشد شناخته شده نیست. فرمان «خذ» کنایه از فهم و تدبر کامل است و «بقوه» که حال برای فاعل «خذ» می باشد، به معنای نیرومندی هم در مقام علم و فراگیری و هم در مقام عمل است.

93- تکلیف یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 73 - 11

11- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، مأمور به انجام کار نیک، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

94- تکلیف یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 91 - 2

2- یهودیان، در گستره دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرار دارند و موظف به پذیرش اسلام و ایمان به قرآن هستند.

و إذا قیل لهم ءامنوا بما أنزل الله

95- تلاش در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 11

11 - لزوم تلاش در اجرای فرمان الهی در حد توان ، حتی با معاف بودن از برخی مراتب آن *

لیس علی الأعمی حرج . . . و من یطع الله ورسوله یدخله جنّات

ص: 80

بیان «من یطع..» - پس از «لیس علی الأعمی...» - ممکن است بیانگر این نکته باشد که: گر چه افراد ناتوان، از شرکت در جنگ معاف اند؛ اما آنان با زنده داشتن روح اطاعت و تلاش در اجرای فرمان های الهی و شرکت در خدمات پشت جبهه، می توانند به فیض و پاداش جهاد دست یابند.

96- توصیه عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 10

10 - انجام تکالیف و پایبندی بدان ها ، توصیه خداوند به انسان ها

و لا تکلف نفساً إلاّ وسعها .. و هم لا یظلمون

نفی تکالیفی سخت از شریعت، بیانگر امتنان الهی نسبت به انسان ها و توصیه ای است به آنان که از انجام تکالیف و پایبندی به آنها فرو گذار نکنند.

97- توفیق عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 105 - 6

6 - توفیق انجام وظیفه با کمترین صدمه و زیان ، از پاداش های الهی به محسنان

قد صدقت الرءیا إنّا کذلک نجزی المحسنین

کلمه «کذلک» متشکل از دو کلمه حرف تشبیه (کاف) و اسم اشاره (ذلک) است و مشارالیه مصدری است که از «صدقت» گرفته شده است؛ یعنی، «کما جزیناه بالعفو عن ذبح ابنه نجزی المحسنین؛ همان گونه که به ابراهیم با گذشت کردن از قربانی کردن فرزندش، پاداش دادیم، به محسنان نیز چنین پاداش خواهیم داد».

98- توکل در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 217 - 1،5

1 - رهنمود الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در توکل بر خداوند برای انجام وظایف دشوار خویش

فإن عصوک فقل إتی بریء ممّا تعملون . و توکل علی العزیز الرحیم

5- توکل بر خدا، حقیقتی مطرح در عرصه عمل و انجام وظیفه و نه فرو هشتن تکلیف

و توکل علی العزیز الرحیم

با توجه به فرمان های «و أنذر عشیرتک»، «و اخفض جناحک لمن اتبعک» و «فقل إئی بریء ممّا تعملون» معلوم می گردد که

ص: 81

توکل بر خدا به معنای بر زمین گذاشتن تکلیف نیست؛ بلکه حقیقت توکل در عرصه عمل و انجام وظیفه معنا می دهد.

99- خدا و تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 7

7 - خداوند افاضه رحمت بر تمامی موجودات را بر خویش فرض و لازم کرده است.

کتاب علی نفسه الرحمه

از معانی «کتاب»، ثبوت و وجوب و قضای حتمی است. در آیه مورد بحث نیز ظاهراً همین معنی مورد نظر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 11، 17

11 - پروردگار عالم بر خود واجب کرده که مؤمنان به آیاتش را مشمول رحمت خویش گرداند.

و إذا جاءك الذين يؤمنون بأيتنا فقل سلم عليكم کتاب ربکم علی نفسه الرحمه

17 - ذات خداوند فیضان رحمت را بر خود ایجاب کرده است.

کتاب ربکم علی نفسه الرحمه

معنی واجب ساختن رحمت بر خود این است که چیزی ورای ذات، او را بدین کار نگماشته، بلکه اقتضای ذات چنین است.

100- دعا برای عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 80 - 13

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور به دعا و نیایش به درگاه خدا، برای کسب قدرت و توان در انجام پیروزمندانه رسالت خویش

وقل ربّ .. و اجعل لی من لدنک سلطناً نصیراً

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «سلطان» - آن گونه که برخی از مفسران گفته اند - به معنای نیروی قوی و برتر باشد.

101- دلایل تکلیف قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 3 - 3

3 - مالکیت خداوند بر کعبه و سیطره ربوبیت و تدبیر او بر آن ، برهان الزام قریش به عبادت او است .

ص: 82

102- رد تکلیف بر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 23 - 1

1- خداوند، نسبت به افعال خود در برابر هیچ کس مسؤول نیست و کسی بر او حقی ندارد.

لایسل عمّا یفعل

مقصود از «سؤال» در جمله «لایسل...» - به قرینه جمله «و هم یستلون» - پرسش از فلسفه و چرایی اعمال و رفتار است. این نکته می رساند که خداوند در برابر کسی مسؤول نیست تا از چرایی اعمال او سؤال و بازخواهی شود و نیز کسی بر خداوند حقی ندارد تا با او در باره حق خود سخن بگوید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 36 - 6

6 - پاداش اعمال بندگان، بر خداوند الزامی نیست.

جزاء... عطاء

توصیف نعمت های اخروی به دو وصف «جزاء» - که در مقابل عمل است - و «عطاء» - که بدون توجه به عمل داده می شود - حاکی از آن است که خداوند آنچه را در آخرت، برابر اعمال انسان به او می دهد، از روی تفضّل و احسان است؛ نه این که انسان استحقاق آن را داشته باشد.

103- رغبت در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 184 - 15

15 - تکالیف دینی اگر از سر میل و رغبت انجام گیرد، در پی دارنده ثمراتی نیکوست.

فمن تطوع خیراً فهو خیر له

«تطوع» از طاعت (پیروی کردن) گرفته شده است و چون متعدی استعمال شده، متضمن معنای «آتی» (انجام داد) نیز می باشد. بنابراین «فمن تطوع خیراً...»؛ یعنی، هر کس کار نیکی را از روی طاعت به جا آورد.

104- رفع تکلیف از مضطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 83

14- رفع حرمت از مضطر، جلوه بخشش و رحمت گسترده الهی است.

إنما حرّم... فمن اضطرّ... فإن الله غفور رحيم

17- جواز خوردن خوراکی های حرام در حال اضطرار، حکمی است امتثالی از جانب خداوند بر مکلفان.

إنما حرّم علیکم المیتة... فمن اضطرّ... فإن الله غفور رحيم

برداشت فوق، از تعلیل «فإن الله غفور رحيم» به دست می آید؛ چون غفران و گذشت در جایی قابل تصور است که حقی باشد و حق خدا، ترک محرمات است. پس جواز ترک محرمات، نشان دهنده امتنان و لطف خاص خداوند به بندگانش است.

105- رفع تکلیف حرجی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 17

17 - رفع تکلیف حرجی (مشقت بار) و نیز جعل قاعده احسان، جلوه غفران و رحمت الهی برای بندگانش

ما علی المحسنین من سبیل و اللّٰه غفور رحيم

106- رفع تکلیف شاق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 157 - 20,21

20 - برداشتن تکالیف شاق، گسستن زنجیرهای جهل و خرافه و زدودن بدعت های دینی از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) در انجام رسالت خویش

و یضع عنهم إصرهم والأغلال التي كانت علیهم

«إصر» به معنای عهد و پیمان سنگین و نیز به هر چیز دشوار و طاقت شکن گفته می شود. در آیه شریفه بدین مناسبت که در مقام بین تشریح احکام از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، مراد از آن تکالیف مشقتباری است که امتهای گذشته بدانها پایبند بوده اند. غُلّ (مفرد اغلال) به معنای طوق و زنجیری است که به گردن و یا دستها بسته می شود و مراد از آن جهل و خرافه و بدعت و مانند اینهاست.

21 - رها ساختن مردم (یهود، نصارا و...) از تکالیف شاق و زنجیرهای خرافات، از نشانه های موجود در تورات و انجیل برای شناسایی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

الذى يجدونه ... يضع عنهم إصرهم والأغلال التي كانت عليهم

ص: 84

107- روش تسهیل تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 39 - 6

6 - توجه به خدادادی بودن دارایی ها ، تسهیل کننده انفاق و درمان کننده بخل

الذین یبخلون . . . و انفقوا مما رزقهم الله

هدف از بیان این حقیقت که اموال آدمی داده های خداوند است (رزقهم الله)، این است که انسان را به انفاق در راه خدا ترغیب کند و بخل را از وی بزدايد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 8

8 - تبیین فلسفه احکام ، شیوه ای پسندیده در بیان تعالیم دین و تسهیل عمل به آنها است .

وإن قیل لکم ارجعوا فارجعوا هو اذکی لکم

جمله «هو اذکی لکم» - که به منزله تعلیل برای احکام یاد شده و در مقام تشویق برای عمل به آنها است - حاکی از شیوه قرآن در تبیین تعالیم دین و نیز تسهیل عمل به احکام الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 13

13 - تبیین فلسفه احکام ، شیوه ای پسندیده در بیان تعالیم دین و تسهیل عمل به آنها

قل للمؤمنین یغضوا . . . ذلک اذکی لهم

جمله «ذلک اذکی لهم» - که به منزله تعلیل برای احکام یاد شده و در مقام تشویق برای عمل به آنها است - حاکی از شیوه قرآن در تبیین تعالیم اسلام و نیز تسهیل عمل به احکام الهی است.

108- روش عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 16

16 - لزوم پرهیز از جمود و یک سونگری ، در عمل به وظایف

ما منعك . . . ائتي خشيت ان تقول فرقت بين بني اسرائيل

109- زمينه ترك تكليف

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

4 - مائده - 5 - 49 - 11

ص: 85

11 - دست شستن از تعالیم و احکام قرآن بر اثر تزویر دسیسه‌گران، در پی دارنده سختی‌ها و ناگواریها

و احذرهم ان یفتنوک عن بعض ما أنزل الله إلیک

«یفتنوک» ای: یوقوعوک فی بلیه و شده... (مفردات راغب) یعنی مبادا تو را با منصرف کردن از احکام الهی در عذاب و ناراحتی قرار دهند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 164 - 6

6 - اطمینان به هلاکت متجاوزان ایله و یا گرفتاری آنان به عذابی سخت، بهانه تارکان نهی از منکر برای سکوت خویش در برابر آنان و مایه نابجا شمردن عمل موعظه‌گران (نهی از منکر)

لم تعظون قوماً الله مهلكهم أو معذبهم عذاباً شديداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 32 - 4

4 - انسان، همواره در معرض لغزش و غفلت از خدا و فرونهادن مسؤولیت‌ها *

لکلّ أوّاب حفیظ

واژه «اوّاب» در جایی صادق است که فرد، گرفتار نوعی غفلت و لغزش شود و یا در معرض چنین مشکلی قرار داشته باشد و نیازمند به آن باشد که خویش را در مسیر توجه به خدا، حفظ کرده یا بدان مسیر متوجه سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 3

3 - تمسک به رحمانیت خدا و کنار نهادن خشیت، زمینه ساز انحراف و فروهستن وظایف *

من خشی الرحمن بالغیب

از ارتباط «اوّاب حفیظ» و «خشی» و وصف «الرحمان» مطلب بالا احتمال می‌رود.

110- زمینه ترک عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- تجارت و داد و ستد اقتصادی ، زمینه ای بس خطرناک برای غفلت از یاد خدا و انجام تکالیف الهی

رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر اللّٰه و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

ص: 86

111- زمینه تشخیص تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 12 - 1

1 - انسان ، در تشخیص تکالیف دشواری که خداوند خواهان انجام گرفتن آن است ، نیازمند وحی است .

و ما أدريک ما العقبه

«العقبه» گرچه مطلق است؛ ولی مراد از آن - به قرینه سیاق آیه - طریقه های سختی است که سلوک آن، مطلوب خداوند می باشد؛ وگرنه شناخت مطلق کارهای دشوار بر کسی سخت نیست.

112- زمینه تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 79 - 5

5- مقام پیامبری و رهبری امت ، در پی دارنده تکالیفی سنگین تر و افزون بر دیگران

و من الیل فتهجّد به نافله لک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 53 - 41

41- موقعیت و جایگاه افراد ، گاهی در تکلیف شان نقش دارد .

و لا أن تنکحوا أزوجه من بعده أبداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 6

6 - موقعیت و جایگاه افراد ، در مکلف شدن شان به تکلیفی ویژه ، نقش دارد .

لاجنّاح علیهنّ فی . . . و لانسائهنّ . . . و اتّقین الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - موقعیت و جایگاه افراد ، می تواند برای آنها هویتی خاص ، در پوشش و امثال آن ، ببخشد .

قل لأزواجك و بناتك و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلیبیهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 6

6- شناخت حق ، در پی دارنده تکلیف و مسؤولیت فزون تر ، برای انسان

إنّ الذین کفروا و . . . من بعد ما تبین لهم الهدی لن یضروا الله شیئاً

ص: 87

تصريح به «من بعد ما تبين لهم الهدى»، می رساند که آشکار شدن حق بر انسان، تأثیر عمده ای در برطرف کردن کفر، داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 2 - 15

15 - نعمت های الهی - حتی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) - مسئولیت آفرین است .

إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ . فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

113- زمینه تکلیف انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 102 - 14

14 - حجت بودن رؤیای پیامبران در تکالیف الهی

إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ .. قَالَ يَا بْتَ افْعَلْ مَا تَأْمُرُ

114- زمینه تکلیف قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 4 - 2

2 - قریش ، به دلیل تأمین تغذیه شان از سوی خداوند ، ملزم به پرستش او بودند .

فَلْيَعْبُدُوا .. الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جَوْعٍ

115- زمینه سازی اجرای تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 9

9 - حضرت موسی (ع) با زمینه سازی فکری و روانی برای مرتدان بنی اسرائیل ، آنان را برای پذیرش و اجرای امر خدا (کشتن یکدیگر) آماده کرد .

يَقُومُ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ

موسی (ع) از انتساب بنی اسرائیل به خویش با گفتن «یا قوم» (ای مردم من) در صدد تفهیم این حقیقت است که: او از روی دلسوزی آنان را به توبه دعوت می کند و از آنان می خواهد که به حکم خدا گردن نهند. تصریح به اینکه بنی اسرائیل با گوساله پرستی به خود ستم کردند نیز در راستای این معناست.

ص: 88

116- زمینه عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 45 - 4

4- صبر و نماز وسایلی کارساز برای موفقیت در انجام دستور های خدا (ایمان به قرآن ، وفا به عهد های الهی و . . .)

أوفوا بعهدی . . . واستعینوا بالصبر و الصلوه

با توجه به آیه های قبل می توان گفت: متعلق «استعینوا» فرامینی است که در آن آیه ها بیان شد: یعنی: واستعینوا علی ما امرتکم به و نهیتکم عنه بالصبر و الصلاه.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 46 - 4

4- اقامه نماز برای باورداران به لقای خدا و بازگشت به او ، امری سهل و آسان است .

وإنها لکبیره إلا علی الخشعین. الذین یظنون أنهم ملقوا ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 150 - 14

14- ترس از خداوند ، زمینه ساز عمل به احکام اوست .

فولوا وجوهکم شطره . . . فلا تخشوههم واخشونی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 180 - 15

15- تقوا ، زمینه ساز انجام تکالیف الهی است .

کتب علیکم . . . حقاً علی المتقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 183 - 10

10 - روزه پشتمانه اجرای دیگر احکام الهی است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ . . . لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 19،22

19 - تقوا، زمینه ساز انجام تکالیف الهی

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ . . . وَاتَّقُوا اللَّهَ

ص: 89

22 - توجّه به شدّت عقاب خداوند ، زمینه ساز انجام کامل تکالیف الهی

و اتمّوا الحج و العمره . . . و اعلموا انّ الله شديد العقاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 9

9 - توجّه به آگاهی خداوند از اعمال ، ترغیبی بر انجام اعمال نیک

فمن فرض فيهن الحج . . . و ما تفعلوا من خير يعلمه الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 6,9

6 - تقوای الهی ، زمینه ساز انجام فریضه حج

و اتقوا الله

با توجّه به اینکه در پایان بیان مناسک حج، مسأله تقوا مطرح شده است.

9 - توجّه به قیامت ، زمینه ساز عمل به مناسک حج

و اعلموا انکم اليه تحشرون

با توجه به اینکه پس از بیان مناسک حج، مسأله قیامت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 216 - 11

11 - نقش بیان حکمت و فلسفه حکم ، در تسهیل عمل به آن

کتب علیکم القتال . . . و عسی ان تکرهوا

هدف از بیان حکمت و فلسفه قتال، متعاقب تشریح آن، تسهیل تکلیف بر مکلفین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 220 - 16

16 - توجه به آگاهی خداوند ، زمینه ساز اجرای قوانین

والله يعلم المفسد من المصلح

هدف از بیان علم خداوند به نیت و اعمال، تشویق انسانها به انجام وظایف و اجرای احکام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 231 - 20،23

20 - تقوا، زمینه پذیرش و اجرای احکام الهی است .

فامسکوهنّ بمعروف او سرّحوهنّ بمعروف و لا تمسکوهنّ ضراراً .. و اتقوا الله

23 - آگاهی از احاطه علمی خداوند بر همه چیز ، زمینه ساز عمل به احکام الهی است .

و لا تمسکوهنّ ضراراً .. و اعلموا انّ الله بكل شیء علیم

ص: 90

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 232 - 10

10 - ایمان به خدا و قیامت ، زمینه پذیرش احکام و مواعظ الهی

ذلک یوعظ به من کان منکم یؤمن باللّٰه و الیوم الآخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 234 - 15

15 - توجّه به آگاهی خداوند از اعمال انسان ، زمینه عمل به احکام اوست .

و الذین یتوفّون .. و اللّٰه بما تعملون خبیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 235 - 13،16

13 - اعتقاد به دانایی خداوند به اسرار انسان ، منشأ پرهیز از مخالفت با قوانین او

و اعلموا انّ اللّٰه یعلم ما فی انفسکم فاحذروه

16 - حالت خوف و رجاء در انسان ، زمینه ساز عمل به احکام الهی

و اعلموا انّ اللّٰه یعلم .. فاحذروه و اعلموا انّ اللّٰه غفور حلیم

در این قسمت از آیه، لزوم خوف از خداوند (فاحذروه) و نیز امید به بخشایش و بردباری او (غفور حلیم) مطرح شده است تا پس از بیان احکام، زمینه عمل به آن را ایجاد کرده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 236 - 17

17 - تحریک احساسات خیرخواهانه ، از روش های قرآن ، جهت ایجاد انگیزه برای انجام وظایف

متّعوهنّ .. حقّاً علی المحسنین

معمولاً- جمله هایی نظیر «نیکوکاران چنین و چنان می کنند» که حکم، مستند به نیکوکاران و امثال آنان شده، برای تحریک حسّ

خیرخواهی و نیکوکاری است که خداوند، از این روش استفاده کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 237 - 17

17 - توجّه به نظارت خداوند ، زمینه ساز عمل به احکام الهی و کسب تقوا

و ان طَلَّقْتُمُوهُنَّ . . . ان اللّٰه بما تعملون بصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 238 - 1

1 - تأثیر اقامه نماز ، در عمل به احکام الهی

ص: 91

توصیه به نماز پس از بیان احکام، می تواند اشاره به راهی برای تسهیل عمل به احکام الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 244 - 7

7 - توجّه و ایمان به علم مطلق خداوند ، برانگیزاننده آدمی برای اقدام به پیکار در راه او

وقاتلوا فی سبیل اللّٰه و اعلموا انّ اللّٰه سمیع علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 8،15

8 - حُسن ایجاد انگیزه به کار خیر ، برای زمینه سازی انجام آن

من ذا الذی یقرض اللّٰه قرضاً حسناً فیضاعفه له اضعافاً کثیرهً

خداوند با ذکر پاداش، ایجاد انگیزه نموده و این می تواند درسی برای همه مربیان باشد.

15 - ایمان به بازگشت و رجعت آدمی به سوی خداوند ، برانگیزاننده انسان ها به پیکار در راه او و انفاق

وقاتلوا فی سبیل اللّٰه .. من ذا الذی یقرض اللّٰه ... و الیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 246 - 25

25 - توجّه به دانایی گسترده خداوند ، زمینه پرهیز آدمی از ظلم و سرپیچی نسبت به فرمان های الهی

واللّٰه علیم بالظّالمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 254 - 5،9

5 - توجّه به خدادادی بودن امکانات و دارایی های انسان ، آسان کننده انفاق

انفقوا ممّا رزقناکم

خداوند با بیان این حقیقت که همه داراییهای آدمی از جانب خداست (رزقناکم) می خواهد به انسان بفهماند که نباید انفاق مشکل باشد؛ چرا که همه چیز، در واقع از آن خداوند است.

9- ایمان و توجه به ویژگی های قیامت (نبود داد و ستد و دوستی و شفاعت) برانگیزاننده انسان به انفاق و اعمال خیر

انفقوا... من قبل ان یأتی یوم لا ینفع فیہ ولا خله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره - 2 - 261 - 14

14- توجه به گستردگی بخشش های الهی و دانایی گسترده او ، زمینه ساز انفاق و کار های نیک

مثل الذین ینفقون... و الله واسع علیم

کلمه «واسع» در برداشت فوق به معنای «واسع فضله» گرفته شده است.

ص: 92

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 266 - 9

9 - نشان دادن عاقبت و فرجام اعمال نیک و بد ، از روش های قرآن برای تربیت آدمی و ترغیب وی به رعایت احکام و مقررات دینی

ایوّد احدکم . . . فاحترقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 267 - 8،13

8 - به داوری گرفتن وجدان ، از روش های قرآن برای پرهیز از کار های ناروا و تربیت انسان ها و رعایت احکام و مقررات دینی

و لا تیمّموا الخبیث منه تنفقون و لستم باخذیه

13 - توجه به غنای الهی و ستایش وی از انفاق کنندگان ، برانگیزنده آدمی به انفاق از اموال پاکیزه خویش

و اعلموا أنّ الله غنیّ حمید

مقصود از توجه دادن مؤمنان به بی نیازی خداوند و نیز ستایش وی از انفاق کنندگان، ایجاد انگیزه انفاق صحیح در آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 278 - 8

8 - ایمان و تقوای الهی ، زمینه ساز عمل به دستورات الهی

یا ایّها الذّین امنوا اتّقوا الله و ذروا ما بقی من الرّبوا ان کنتم مؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 31 - 10

10 - پیروی از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ، عامل جلب محبت خداوند و آمرزش همه گناهان

فاتّبعونی یحبیبکم الله و یغفر لکم ذنوبکم

جمع مضاف در «ذنوبکم»، افاده عموم می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - یادآوری امتیاز و برتری انبیای گذشته، عامل تسهیل پذیرش اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

اطيعوا الله و الرسول .. ان الله اصطفى

پس از امر به اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، امتیاز انبیای گذشته را یادآور می شود تا بفهماند که امتهای گذشته نیز مأمور به اطاعت بودند؛ باشد که از این طریق، اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آسان گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 11

ص: 93

11 - پذیرش ولایت خداوند ، از بین برنده هر نوع سستی در انجام وظایف دینی

اذ همت .. و الله وليهما

«و الله وليهما»، با لحن اعتراض گونه اش (در حالی که خداوند سرپرست و حمایت کننده شماست، سستی چرا؟) به این نکته اشاره دارد که پذیرش ولایت الهی و اعتقاد به آن، مانع از هر گونه سستی در راه انجام وظایف الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 58 - 18

18 - توجه به سمیع و بصیر بودن خداوند ، زمینه عمل به احکام و فرامین او

ان الله يامرکم .. ان الله کان سمیعاً بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 84 - 10

10 - امیدآفرینی ، از روش های قرآن برای تقویت روحیه مؤمنان و برانگیختن آنان به جهاد

عسى الله ان یکفّ باس الذین کفروا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 9

9 - بیان اشتراک تکالیف بین امت های گذشته و مسلمانان ، از روش های قرآن برای تسهیل عمل به آن تکالیف

و لقد وصینا الذین اوتوا الکتب من قبلکم و ایاکم ان اتقوا الله

به نظر می رسد خداوند به منظور تسهیل رعایت تقوا، مسلمانان را متوجه این حقیقت کرده که لزوم رعایت تقوا، تکلیف همگانی است که امتهای پیشین نیز مکلف به آن بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 12 - 24

24 - توجه به پاداش عمل ، محرک آدمی بر انجام آن

لئن اقمتم الصلوه . . . لا كفرن عنكم سياتكم و لادخلنكم جنت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 44 - 29

29 - توجه به نبود عظمت برای غیر خدا ، مایه پروانکردن از مردم در اجرای احکام الهی

فلاتخشوا الناس و اخشون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 91 - 19

19 - بیان فلسفه احکام از روش های قرآن جهت زدودن شک و تردید و ایجاد انگیزه برای عمل به آن احکام

ص: 94

رجس من عمل الشیطن . . . فهل انتم منتهون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 11

11 - باور به قیامت و عذاب دردناک آن موجب ترس از خداوند و عمل به احکام او

ليعلم الله يخافه بالغيب

«باء» در بالغیب می تواند سببیه باشد بر این مبنا مراد از غیب اموری است که از نظر شخص خائف و حواس وی پنهان می باشد و از مصادیق بارز غیب و نهانی که سبب خوف آدمی از خدا می شود قیامت و عذاب آخرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 98 - 7،13

7 - انذار و تبشیر از روش های قرآن برای برانگیختن مردم به اجرای احکام الهی

اعلموا ان الله شديد العقاب و ان الله غفور رحيم

13 - توجه به عقاب ، رحمت و مغفرت الهی زمینه ساز عمل به احکام دین و پرهیز از اعمال ناپسند

و اعلموا ان الله شديد العقاب و ان الله غفور رحيم

هدف از بیان شدت عقاب، و بیان رحمت و مغفرت الهی پس از تبیین احکام، این است که زمینه انجام اوامر خدا و پرهیز از نافرمانی وی در مخاطبان به وجود آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 108 - 2،4

2 - توجه به احکام و قوانین شهادت بر وصیت (نقض شهادت های دروغین و بازگشت حق سوگند به دیگران) ، مایه هراس از ادای شهادت دروغ و زمینه ساز ادای شهادت به راستی و درستی

او يخافون ان ترد أيمن بعد أيمنهم

ضمیر در «یخافوا» و «ایمنهم» به شاهدان نخست بر می گردد و مراد از رد یمن «ترد أيمن» بازگشت حق سوگند به دیگران است. بنابراین «او یخافوا ان ترد...» یعنی تا شاهدان نخست بترسند که سوگند آنان نادیده انگاشته شده و حق سوگند به دیگران بازگردانده شود.

4- رعایت تقوا و ترس از خدا، ضامن ادای شهادت به درستی و راستی است .

ان یأتوا بالشهده علی وجهها .. و اتقوا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 118 - 9،6

6- مؤمنان به آیات خداوند به احکام و قوانین او گردن می نهند.

فکلوا مما ذکر اسم الله علیه إن کنتم بأیته مؤمنین

9- ایمان به آیات خداوند زمینه التزام عملی به احکام ابلاغ شده از جانب اوست.

فکلوا .. إن کنتم بأیته مؤمنین

ص: 95

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 68 - 5

5 - اعتقاد راسخ هود به ربوبیت خدا بر وی ، موجب استواریش در تبلیغ رسالت های الهی

و لکنی رسول من رب العلمین. أبلغکم رسلت ربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 24 - 13

13 - توجه به علم کامل خداوند بر اندیشه ها ، زمینه ساز اجابت دعوت خدا و رسول و پرهیز از نفاق و دورویی

لا تكونوا كالذين قالوا سمعنا و هم لا یسمعون . . . و اعلموا أن الله یحول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 91 - 11

11 - اعتقاد و توجه به علم خداوند به همه اعمال آدمیان ، پشتوانه اجرای فرمان های اوست .

و أوفوا بعهد الله . . . إن الله یعلم ما تفعلون

برداشت فوق، از تعلیل «إن الله یعلم ما تفعلون» به دست می آید؛ یعنی، به عهد و پیمان خود با خدا وفادار باشید؛ چون که خدا از اعمال شما آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 25

25 - لزوم ادای تکالیف الهی ، برخاسته از حق ولایت خداوند بر آدمی

فأقیموا الصلوه . . . هو مولیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 13

13 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به اعمال انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات الهی و پرهیز از نافرمانی او است .

وإن قيل لكم ارجعوا فارجعوا هو أذكي لكم و الله بما تعملون علیم

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (و الله بما تعملون علیم)، می تواند به منظور مطلب فوق ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 217 - 3

3 - توکل بر خداوند ، پشتوانه موفقیت انسان در انجام وظایف دشوار

فقل إني بريء مما تعملون . و توكل على العزيز الرحيم

ص: 96

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 8

8 - یادآوری فلسفه و حکمت حکم تکلیفی، دارای نقشی مؤثر در شایق کردن مکلف به ادای آن است.

أقم الصلوه إنَّ الصلوه تنهى عن الفحشاء والمنکر ولذكر الله أكبر

ذکر فلسفه و حکمت نماز، در پی فرمان به ادای کامل آن، می تواند ناظر به نکته بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 19

19 - توجه دادن انسان به فرجام حیات خویش (حضور در پیشگاه خداوند) زمینه پیدایش تعهد برای عمل به وصایای الهی است.

ووصینا الإنسن . . . أن اشکرلی ولولدیك إلیّ المصیر

ذکر «إلیّ المصیر» پس از چند توصیه به انسان، از سوی خداوند، می تواند به منظور ایجاد انگیزه برای عمل به آن سفارش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 17

17 - توجه دادن انسان به محاسبه اعمال اش در نزد خداوند، زمینه ساز پابندی وی به توحید و پیروی کردن از انسان های خداجو است.

وإن جهداک علی أن تشرک بی . . . فلا تطعهما . . . واتبع سبیل من أناب إلیّ ثمّ إلیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 19 - 10

10 - ذکر فلسفه حکم، جهت تفهیم دقیق آن و نیز واداشتن مخاطب به عمل به آن، روشی مطلوب و روا است.

و اغضض من صوتک إنَّ أنکر الأصوت لصوت الحمیر

«إنَّ أنکر. . .» تعلیل برای امر «اغضض» است و تعلیل آوردن برای آن، احتمال دارد به خاطر نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 49 - 6

6 - مقتضای ایمان ، عمل به فرمان های خداوند درباره ازدواج و طلاق و عدّه است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ .. فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عَدَّةٍ

خطاب «یا ایها الذین آمنوا» می تواند به منظور تشویق و تحریص مؤمنان برای عمل به فرمان هایی که در آیه ذکر شده است، باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 19

19 - توجه دادن به حضور و گواهی خداوند ، زمینه ساز رویکرد بیشتری به عمل به فرمان های او است .

وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانِ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

ص: 97

ذکر «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا...» پس از بیان دستورهای خاص، می تواند مفید این نکته باشد که مخاطبان دستورها، به حضور و گواهی خداوند توجه پیدا کنند تا تشویق شوند و یا از ترس پیامد ناگوار ترک عمل، به سمت عمل به آن دستور بروند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 21 - 8

8- لازمه صداقت داشتن با خداوند، تسلیم بودن در برابر تمامی دستورات دین و عمل به آن است.

فلو صدقوا الله لكان خيرا لهم

تعبیر «فلو صدقوا الله» - در پی «فاذا عزم الأمر» - می رساند که لازمه صداقت در برابر خداوند این است که هر گاه فرمانی از جانب شارع به گونه قطعی صادر شد، بی تأمل و بدون استثنا، پذیرفته شده و مورد عمل قرار گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 19

19 - عقیده به حاکمیت اراده الهی بر مقدرات انسان، زمینه ساز حرکت به سوی انجام وظایف الهی و نه ترک مسؤولیت

قل فمّن یملک لکم من اللّٰه شیئاً إنّ اراد بکم ضرّاً أو اراد بکم نفعاً

با توجه به این که خداوند، اراده نافذ خویش را به اعراب متخلف یادآور شده است؛ از آیه شریفه استفاده می شود که توجّه به تخلف ناپذیری اراده خداوند، باید زمینه اطاعت و تکلیف پذیری را در انسان زنده کند؛ نه روح سستی و مسؤولیت گریزی را.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 32 - 3

3 - تجلّی تقوا، در روی آوری همیشگی به درگاه خدا و تحفظ بر وظایف

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ... لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ

با توجه به این که در آیه قبل، تنها وصفی که برای بهشتیان یاد شده وصف «تقوا» بود و این وصف جامع همه ارزش ها تلقی می شد. اکنون بیان اوصافی دیگر در این آیه، می تواند تفصیلی بر آن اجمال و نمودی از آن حقیقت کلی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 4,9

4 - خداوند ، تمام امکانات لازم را برای اقدام انسان ها به انجام دادن تکالیف الهی ، در اختیار آنان قرار داده است .

لَمَّا يَقْضِ

حرف «لَمَّا» در موردی به کار می رود که انتظار وقوع کاری بوده؛ ولی تا کنون انجام نگرفته باشد. قابل انتظار بودن کار، زمانی است که زمینه انجام آن فراهم باشد.

9- توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره ... كلاً لَمَّا يَقْضِ ما أمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 24 - 1

ص: 98

1 - نگاه به خوراکی ها و توجه به روند تولید و مصرف آن ، امری ضروری و برانگیزنده انسان به انجام دادن فرمان های خداوند

فلینظر الإنسن إلى طعامه

فرمان به دقت در طعام، با حرف «فاء» بر آیه قبل تفریع شده است تا این نکته را برساند که این اندیشه، انسان را به انجام دادن اوامر الهی وادار می کند. وجود کلمه «الإنسان» در آیات قبل، گرچه از تکرار آن بی نیاز می کرد و اکتفا به ضمیر آن ممکن بود؛ ولی بار دیگر به این لفظ تصریح شد تا بیانگر تفاوت مصداق انسان در دو آیه باشد. در آیه قبل مراد کافران بود و این آیه به همه انسان ها نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 15

15 - امداد مردم و پیروز ساختن آنان بر دشمن ، زمینه ساز آمادگی آنان برای پذیرش تکالیف و توجه به خداوند

إذا جاء نصر الله والفتح . . . فسبح بحمد ربك واستغفره

117- زمینه عمل به تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 11 - 3

3 - انسان ، به دلیل برخورداری از ابزار های شناخت (توانایی بر دیدن و گفتن و نیز تشخیص راه خیر و شر) توانا بر پذیرش تکالیف دشوار و برداشتن گام های سنگین در راه خیر

ألم نجعل . . . فلاقتحم العقبه

118- زمینه عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 2 - 3

3 - شرح صدر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، فراهم سازنده زمینه لازم برای اجرای برنامه های سنگین رسالت و انجام دادن تکالیف دشوار

ألم نشرح . . . ووضعنا عنک وزرک

119- زمینه های عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - توجه به دانایی گسترده و همواره خداوند ، برانگیزنده آدمی به سوی اعمال خیر و رعایت تقوای الهی

ص: 99

و ما يفعلوا من خير فلن يكفروه و الله عليم بالمتقين

به نظر می رسد هدف از تذکر به دانایی خدا و اعمال نیک و پاداش دهی به آن، برای تشویق و ترغیب به آن اعمال نیک باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 133 - 6،7

6 - نیل به آمرزش الهی و بهشت تقوایبندگان ، برانگیزنده اهل ایمان به اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)

یا ایها الذین امنوا .. و اطیعوا الله و الرسول ... سارعوا الی مغفره من ربک

جمله «سارعوا الی ...» ، بعد از امر به اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)، برای ایجاد انگیزه و نیز تشویق مؤمنان به پیروی از خدا و پیامبرش است.

7 - امید نیل به آمرزش الهی و بهشت ، برانگیزنده اهل ایمان برای شرکت در نبرد با دشمنان

یا ایها الذین امنوا .. و اطیعوا الله و الرسول ... سارعوا الی مغفره من ربک

چون آیات پیشین درباره نبرد و رویارویی با کافران بود، گویا آیات مورد بحث به منظور دستورالعملی است برای اینکه جامعه ایمانی را به گونه ای تربیت کند که دیگر همچون نبرد اُحد، دلبسته به دنیا نباشد و دچار دلهره و ترس نگردد تا همیشه بر دشمنان دین غالب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 4

4 - یاد خدا ، وادارکننده انسان به توبه و استغفار

ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم

عطف شدن استغفار بر ذکر خدا با کلمه «فاء»، که در آن معنای ترتب نهفته است، می تواند اشاره به رابطه علیت بین ذکر خدا و استغفار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 143 - 9

9 - اشتیاق مؤمنان به حضور در میدان جهاد و شهادت ، پس از آگاهی از درجات شهدای بدر

و لقد کنتم تمنون الموت من قبل

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمود: فانّ المؤمنین لَمَّا اخبرهم الله بالآذی فعل بشهادتهم يوم بدر و منازلهم من الجنّه رغبوا فی ذلك فقالوا اللهم ارنا القتال نستشهد فيه.

تفسیر قمی، ج 1، ص 119؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 319، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 15

15 - سپاسگزاری نعمت های الهی، برانگیزنده آدمی به جهاد و انجام تکالیف دینی

و من یرد ثواب الدنیا... و من یرد ثواب الاخره... و سنجزی الشاکرین

ص: 100

به نظر می رسد خداوند مجاهدان را به سه دسته تقسیم کرده است و جمله «سَجْزَى الشَّاكِرِينَ»، بیانگر دسته سوم می باشد. یعنی آنان که نه ثواب دنیا انگیزه جهاد آنهاست و نه ثواب آخرت، بلکه انگیزه آنان از جهاد تنها سپاسگزاری است.

120- سبقت در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 4 - 1

1 - فرشتگان ، در حرکت شتابان خود برای انجام دادن مأموریت های الهی ، بر یکدیگر سبقت می گیرند .

فالسبقت سبِقًا

«فاء» برای تعقیب بوده و بیانگر این است که فرشتگان، پس از خروج از جایگاه خویش و حرکت سریع به سوی مأموریتشان، درصدد آنند که از یکدیگر سبقت بگیرند.

121- سرزنش تبعیض در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 11

11 - بسنده کردن به بخشی از فرمان های خداوند و به کار نبستن تمام آن ، رفتاری نکوهیده در پیشگاه خداوند

لَمَّا يَقْضُ مَا أَمْرَهُ

«لَمَّا يَقْضُ» (به پایان نرساند)، گویای توییح کسانی است که در انجام دادن فرمان های خداوند، سنگ تمام نمی گذارند.

122- سرزنش ترک تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 7

7 - برخی از عالمان اهل کتاب علی رغم ترک وظیفه ، تظاهر به انجام آن داشته و خواهان ستایش در برابر آن عمل ادعایی بودند .

و يَحْتَبُونَ اِنْ يَحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا

123- سرزنش ترک تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خودداری انسان از پذیرش وظیفه سنگین ، با وجود توانایی های لازم در او ، نکوهیده و خلاف انتظار است .

ص: 101

ألم نجعل . . . فلا اقتحم العقبة

حرف «فاء» در «فلا اقتحم» . . .، تفریع بر آیات پیشین است و مفاد این مجموعه آیات، توییح کسانی است که با دارا بودن چشم و زبان و هدایت، از انجام دادن کارهای سخت امتناع ورزیده اند.

124- سستی در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 16

16 - کوتاهی و تفریط در امور دینی و مسؤولیتها، گناه و باری شوم بر دوش انسان است.

قالوا يحسرتنا على ما فرطنا فيها و هم يحملون أوزارهم على ظهورهم ألا ساء ما يزرون

بنابراین که «ما در «ما فرطنا» موصوله و مرجع برای ضمیر «فیها» باشد.

125- سستی در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 120 - 16

16 - تعلل در انجام وظایف دینی ، با توجه به ماجور بودن کمترین تلاش و رنج انسان در راه خدا ، شایسته نیست .

ذلك بأنهم لا يصيبهم ظمأ و . . . في سبيل الله ... إلا كتب لهم به عمل صالح

126- سلامتی در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 43 - 7

7 - سلامت و توانایی ، از شرایط مکلف

يدعون إلى السجود و هم سلمون

مطلب یاد شده، از قید «و هم سالمون» استفاده می شود.

127- سوء استفاده از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 3 - 44

44 - ممنوعیت سوء استفاده از تسهیلات حالت اضطرار

ص: 102

فمن اضطر في مخمصة غير متجانف لاثم فإن الله غفور رحيم

128- سهولت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 184 - 10

10 - ملاحظه سهولت تکلیف برای انسان ها و در جعل و تشریح آن تکلیف از سوی خداوند

و علی الذین یطیقونه فدیة طعام مسکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 185 - 34، 21

21 - خداوند ، هرگز تکالیفی دشوار و مشقت بار بر عهده انسان ها قرار نداده است .

یرید الله بکم الیسر و لایرید بکم العسر

34 - لزوم سپاسگزاری به درگاه خدا ، به خاطر جعل نکردن احکام دشوار و مشقت بار برای انسانها

یرید الله بکم الیسر و لایرید بکم العسر . . . و لعلکم تشکرون

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که «لعلکم . . .» بیان غایت و غرض برای جمله «یرید الله . . .» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 220 - 22، 24، 17

17 - خداوند احکام و قوانین دشوار و مشقتبار برای مردم جعل نکرده است .

و لو شاء الله لاعتنکم

به نظر می رسد عدم جعل احکام مشقت آمیز، یک قاعده کلی است که جمله «لو شاء . . .» آن را بیان می کند؛ نه حکمی مخصوص درباره معاشرت با ایتام.

22 - تحمیل نشدن رنج و مشقت به مردم ، فلسفه تجویز معاشرت با ایتام از سوی خداوند

و ان تخالطوهم فاخوانکم . . . و لو شاء الله لاعتنکم

24 - حکمت الهی مانع از اراده و جعل احکام دشوار و مشقت آمیز

و لو شاء الله لاعتنتکم ان الله عزیز حکیم

جمله «ان الله...» دلیل است برای «لو شاء...» یعنی حکمت او مانع است از اینکه احکامی دشوار و مشقت آمیز جعل کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 280 - 3

3 - آسان گیری دین ، در احکام و حقوق

و ان کان ذو عسره فنظره الی میسره

ص: 103

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 3,4,13

3 - تکالیف الهی ، به اندازه وسع و ظرفیت هر انسانی است .

لا یكلف الله نفساً إلاّ وسعها

4 - تفاوت ظرفیت انسان ها در تحمل تکالیف الهی

لا یكلف الله نفساً إلاّ وسعها

مفرد آوردن کلمه «نفساً» که اشاره به تک تک انسانهاست و ارجاع ضمیر «وسعها» به «نفساً»، می تواند بیانگر این معنا باشد که هر انسانی دارای طاقت و تحمل خاص خویش است.

13 - درخواست مؤمنان از خداوند ، مبنی بر تحمیل نکردن تکالیف مشقتبار و دشوار بر آنان

ربنا ولا تحمل علينا اصراً کما حملته علی الذین من قبلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 4,5,9,10

4 - سهولت احکام و مقررات ازدواج و روابط جنسی در اسلام

و من لم یستطع منکم . . . یرید الله ان یخفف عنکم

بر این مبنا که مراد از تخفیف، سهولت در نفس احکام الهی باشد نه نتیجه عمل به آن احکام و مقررات.

5 - سهولت و آسانی قوانین و مقررات الهی

یرید الله ان یخفف عنکم

9 - ضعف و ناتوانی انسان در برابر گزینه جنسی ، ریشه تسهیل قوانین و مقررات ازدواج و روابط جنسی

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعیفاً

10 - ضعف و ناتوانی انسان ، منشأ تسهیل احکام دین از جانب خداوند

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعیفاً

بر این مبنا که مراد از تخفیف، سهولت در نفس احکام الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 43 - 33

33 - تخفیف احکام برای معذورین ، پرتویی از عفو و غفران الهی

فلم تجدوا ماءً .. ان الله كان عفواً غفوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 9

9 - بیان اشتراک تکالیف بین امت های گذشته و مسلمانان ، از روش های قرآن برای تسهیل عمل به آن تکالیف

و لقد وصينا الذين اتوا الكتب من قبلکم و اياکم ان اتقوا الله

به نظر می رسد خداوند به منظور تسهیل رعایت تقوا، مسلمانان را متوجه این حقیقت کرده که لزوم رعایت تقوا، تکلیف همگانی است که امتهای پیشین نیز مکلف به آن بوده اند.

ص: 104

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 6 - 27,28

27 - خداوند حکم حرجی (مشقت بار) ، تشریح نکرده است .

ما یرید الله لیجعل علیکم من حرج

28 - تکالیف خداوند ، آنگاه که انسان را به هنگام عمل در تنگنا و مشقت قرار دهد ، لازم الاجرا نیست .

ما یرید الله لیجعل علیکم من حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 101 - 6

6 - سختی امثال پاره ای از احکام ، مانعی برای تشریح آن احکام

لاتسئلوا عن اشیاء ان تبدلکم تسؤکم . . . عفا الله عنها

چنانچه مراد از اشیاء مورد عفو، احکام الهی باشد مقصود از ناراحتی مکلفان دشواری انجام آنها خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 11

11 - تکلیفهای الهی متناسب با توان انسان است.

إلا ما اضطررتم إلیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 15,16,19

15 - اضطرار، مجوز خوردن غذاهای حرام به مقدار رفع ناچاری

فمن اضطر غیر باغ و لاعاد

«عاد» از «عدو» به معنی تجاوز است. بنابراین مراد از «لاعاد» در آیه شریفه می تواند «لاعاد من حد الإضطرار» باشد.

16 - خوردن خون، گوشت مردار، خوک و حیوان تذکیه نشده بر مضطر جایز است.

إلا أن يكون ميتة أو دما .. فمن اضطر ... فإن ربك غفور رحيم

19 - جعل احكام ثانوى (رفع حرمت در حال اضطرار) جلوه اى از مغفرت و رحمت الهى است.

فمن اضطر غير باغ و لاعاد فإن ربك غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - احزاب - 33 - 38 - 3

3 - در تنگنا نبودن پیامبران پیشین برای عمل به مقررات و احکام تعیین شده برای آنان ، سنتی خداوندی است .

ما كان على النبي من حرج فيما فرض الله له سنة الله في الذين خلوا من قبل

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 105

2 - اسلام ، آسان ترین شریعت و به دور از تکالیف دشوار و مشقت بار

و نیسّرک لیسری

به قرینه «فذکر» در آیه بعد - که تذکر به انسان ها را بر این آیه تفریح کرده است - مراد از «یسری» همان آیین اسلام است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور یاد آوری آن به مردم شده است.

129- شرایط تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 184 - 9

9 - تکالیف شرعی در صورتی که برای انسان طاقت فرسا باشد ، لازم الاجرا نیست .

و علی الذین یطیقونه فدیة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 233 - 11

11 - هیچکس به بیش از مقدار قدرت و توانایی خود تکلیف نمی شود .

لا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 236 - 9

9 - تکالیف الهی بر بندگان ، در محدوده امکانات و توانایی های آنان *

علی الموسع قدره و علی المقتر قدره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 241 - 8

8 - لزوم پرداخت کالای شایسته به زنان مطلقه در حدّ توانایی مرد ، پس از انقضای مدّت عدّه

امام صادق (ع) درباره آیه «و للمطلقات . . .» فرمود: متاعها بعد ما تنقضی عدتها «علی الموسع قدره و علی المقتر قدره»

کافی، ج 6، ص 105، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 240، ح 956 و 957.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 275 - 11

11 - نبودن تکلیف برای بندگان، پیش از ابلاغ حکم الهی به آنان

ص: 106

فمن جاءه موعظه من ربه فانتهی فله ما سلف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 3، 1

1 - خداوند ، بیشتر از توانایی و ظرفیت عادی هر انسان ، تکلیفی به او روا نمی دارد .

لا یكلف الله نفساً إلاّ وُسْعها

قید «عادی» در برداشت فوق، از کلمه «وسع» که به معنای «ما یسهل علیه من المقدور» است، استفاده می شود.

3 - تکالیف الهی ، به اندازه وسع و ظرفیت هر انسانی است .

لا یكلف الله نفساً إلاّ وُسْعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 98 - 4

4 - قدرت ، از شرایط تکلیف

إلاّ المستضعفین .. لا یستطیعون حیله و لا یهتدون سبیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 129 - 6

6 - قدرت ، از شرایط تکلیف

و لن تستطیعوا ان تعدلوا بین النساء و لو حرصتم فلا تمیلوا کل المیل

رعایت عدالت کامل، ملاک مطلوبیت را دارد، ولی به جهت عدم استطاعت، واجب نشده است، و این می نماید که تکلیف مشروط به استطاعت و قدرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 89 - 15

15 - انجام تکالیف دین منوط به توان و قدرت مکلف است .

فمن لم يجد فصيام ثلثه أيام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 152 - 9،10

9 - خداوند انسانها را بیش از توانشان تکلیف نمی کند.

لانكلف نفسا إلا وسعها

«وسع» (توان و قدرت) مصدر و در اینجا به معنای اسم مفعول است. یعنی: «لايكلف الله نفسا إلا تكليفا مقدورا لها».

10 - قدرت انسان بر انجام تکالیف الهی از شرایط مکلف بودن به آن تکالیف است.

لانكلف نفسا إلا وسعها

ص: 107

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 3

3 - تکلیف و مسؤولیت هر انسان در باور به معارف الهی و انجام تکالیف دین ، به میزان قدرت و استطاعت اوست .

لَا تَكْلِفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 70 - 10

10 - مسؤولیت آور بودن علم و آگاهی

أَلَمْ يَأْتِهِم نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ . . . وَ الْمُؤْتَفِكِت

برداشت فوق با توجه به این است که توبیخ منافقان و کافران از آن رو صورت گرفته که آنان پس از آگاهی به فرجام شوم کفر، بازهم راه خطا را پیموده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 2

2 - قدرت ، شرط تکلیف است .

ليس على الضعفاء . . . حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 8

8 - لزوم توجه به طاقت و توان مردم ، در قانون گذاری و تعیین تکلیف

و ما جعل عليكم في الدين من حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 1

1 - تکالیف الهی برای انسان ها ، به میزان طاقت و توان آنها است .

و لا نكلف نفساً إلا وسعها

«تکلیف» (مصدر «نکلف») وادار کردن به انجام یا ترک چیزی را گویند. «وسع» مرادف با طاقت و توان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 32 - 7

7- دریافت سخن حق و تکلیف آور، شرط تکلیف و وظیفه مندی

و کذب بالصدق إذ جاءه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 2

ص: 108

2- تکالیف و مسؤولیت های الهی ، برای انسان ها متناسب با امکانات و توان آنان

لیس علی الأعمی حرج . . . و لا علی المریض حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 2

2- تکالیف الهی ، به میزان توانایی و امکانات افراد است .

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 7 - 6,7

6- خداوند ، به میزان توانایی ها و امکانات هر شخصی ، به او تکلیف کرده و از وی مسؤولیت خواسته است .

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

7- مقدار توانایی و امکانات افراد ، از شاخصه هایی است که باید در تکلیف کردن و مسؤولیت خواستن لحاظ شود .

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 43 - 7

7- سلامت و توانایی ، از شرایط مکلف

يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلْمُونَ

مطلب یاد شده، از قید «وهم سالمون» استفاده می شود.

130- شرایط رفع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 115 - 10,9

9- رفع حرمت از مضطر ، مشروط به عدم اقدام وی در به اضطرار کشاندن خویش است .

فمن اضطرّ غير باغ و لاعاد

«بغی» در اصل به معنای طلب است و «غیر باغ» - به قرینه جملات پیشین -؛ یعنی، «غیر طالب لأضطرار» (در حالی که در صدد به اضطرار کشاندن خود نباشد).

10- بازگشت حکم حرمت، به مجرد از میان رفتن حالت اضطرار

إنما حرّم علیکم المیتة .. فمن اضطرّ غیر باغ و لاعاد

ص: 109

131- شک در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 45 - 5

5 - تردید در انجام تکالیف دینی ، چون جهاد با مال و جان ، نمودار بی ایمانی و نفاق

إنما يستنذنك الذين لا يؤمنون بالله . . . وارتابت قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 28 - 1

1 - هیچ کس ، حتی مؤمنان راستین ، بر انجام کامل وظایف و تکالیف الهی خود اطمینان ندارد .

إنّ عذاب ربهم غیر مأمون

132- صبر در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 1

1- لزوم استقامت ورزیدن و صبر پیشه ساختن در اجرای احکام و فرمان های الهی

والذین صبروا

عبارت «ابتغاء وجه ربهم» (برای دستیابی به رضایت خدا) می رساند که متعلق «صبروا» احکام و فرمانهای خداست ؛ یعنی: «صبروا علی ما أمرهم الله به و عمّا نهاهم عنه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 24 - 4,5

4- صبر و استقامت بر پیروی از فرمان های خدا در پی دارنده ورود به بهشت

سلم علیکم بما صبرتم

حرف «باء» در «بما صبرتم» سببیه و «ما» در آن مصدریه است. متعلق «صبرتم» اموری است که در آیات گذشته («الذین یوفون» تا «یدرءون بالحسنه السیئه») مطرح شد که می توان از آنها به «طاعه الله» تعبیر کرد. بنابراین بما صبرتم ؛ یعنی: «بسبب صبرکم علی طاعه

الله».

5- التزام به فرمان های خدا ، نیازمند صبر و استقامت است .

بما صبرتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 31 - 5

5- جهاد و صبر در مسیر فرمان های وحی ، ملاک امتیاز و از مهم ترین ارزش ها است .

ولنبلوکم حتی نعلم المجهدین منکم و الصبرین

ص: 110

اهمیت، از تخصیص به ذکر یافتن جهاد و صبر استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 200 - 20

20 - صبر در انجام فرائض و در برابر مصائب و آمادگی برای پیروی از دستورات ائمه ، وظیفه مؤمنان

یا ایها الذین امنوا اصبروا و صابروا

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: اصبروا علی الفرائض و صابروا علی المصائب و رابطوا علی الأئمه.

کافی، ج 2، ص 81، ح 3؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 334، ح 2 و 6 و 11.

133- صبر در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 25 - 5

5 - ترغیب پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سوی خداوند به صبر و پایداری در انجام رسالت خویش ، به رغم تکذیب و مخالفت کافران و مشرکان

و إن یکذبوک فقد کذب الذین من قبلهم جاءتهم رسلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 102 - 22

22 - اجرای فرمان های خداوند و سربلندی در آزمایش های الهی ، نیازمند صبر و شکیبایی است .

قال یأبت افعل ما تؤمر ستجدنی إن شاء الله من الصبرین

134- ضرر و رفع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 12 - 14

14 - دیون میت در صورتی که به ضرر وارث باشد، پرداخت آن لازم نیست .

من بعد وصیّه یوصی بها او دین غیر مضارّ

مراد از دیون معنایی است عام که شامل معاملات نسیه ای نیز می شود؛ بنابراین اگر میت معامله ای نسیه انجام داده، ولی این معامله ضرری بوده است، وارثان می توانند دیون را نپردازند. یعنی معامله را فسخ کنند.

ص: 111

135- عذر در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 43 - 34

34 - ناتوانی ، عذر برای مکلف است ، نه رافع تکلیف

و ان کنتم مرضی . . . فلم تجدوا ... انّ الله کان عفواً غفوراً

توصیف خداوند به «عفو» و «غفور» پس از مسأله تیمم به جای غسل و وضو، بیانگر این است که اصل تکلیف باقی است و خداوند به خاطر عذر مکلف، وی را خواهد بخشید.

136- عرضه تکلیف به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إنا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها

لام در «لِيعَذَّب» ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّب» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

137- عرضه تکلیف به زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إنا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها

لام در «لِيعَذَّب» ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّب» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است

که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

ص: 112

138- عرضه تکلیف به کوه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

لام در «لِيعَذَّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّبَ» قرینه است که مراد از «الأمانه» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

139- علم به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 20 - 7

7 - آگاهی به تکالیف الهی از شرایط مسؤلیت انسان در برابر آن

و لا تولوا عنه و أنتم تسمعون

در برداشت فوق جمله حالیه «و أنتم تسمعون» قید برای «أطیعوا» و «لا تولوا» گرفته شده است.

140- علم و تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 86 - 1

1 - بازگشت به کفر (ارتداد) پس از ایمان آگاهانه و پس از گواهی دادن بر حَقانیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موجب محرومیت از هدایت الهی

كيف يهدى الله قوماً كفروا... و جاءهم البيّنات و الله لا يهدى القوم الظالمين

قید آگاهانه از «جاءهم البيّنات» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 209 - 6،12

6 - مسؤولیت انسان در برابر قانون ، پس از دریافت آن

فان زللتم من بعد ما جاء تکم البینات

در برداشت فوق، «بینات»، به قوانین تفسیر شده است.

12 - آگاهی از عزت و حکمت الهی ، زمینه تسلیم در برابر خداوند و دوری از متابعت شیطان

ص: 113

ادخلوا فی السلم . . . ولا تتبعوا . . . ان الله عزیز حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 211 - 12

12 - مسؤولیت خطیر عالمان دینی

سَلُّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ

چون تحریف و تبدیل از کسانی میسر است که به آیات الهی، آگاهی داشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 282 - 10

10 - مسؤولیت دانشمندان و صاحبان هر فن، در برابر شناخت ها و آگاهیهایشان

و لا يَأْب . . . كما علمه الله

جمله «کما علمه الله» می تواند بیان علت لزوم کتابت بر توانای به نویسندگی باشد و همواره علت، نشانگر یک قاعده کلی است. بنابراین هر علمی مسؤولیت آفرین است.

141- عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 177 - 28,29

28 - انجام وظایف عبادی، اجتماعی و اخلاقی دین، تحمل مشکلات و استقامت در راه مبارزه با دشمنان نشانه راستی و درستی ایمان است.

أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا

در برداشت فوق «أُولَئِكَ» اشاره به صفاتی است که از جمله «وَأَتَى الْمَالَ . . . وَحِينَ الْبَأْسِ» به دست می آید و متعلق «صَدَقُوا» به قرینه «مَنْ آمَنَ . . .» ایمان به خدا و . . . گرفته شده است.

29 - آنان که ابعاد اعتقادی دین را باور دارند و از اموال خویش برای دستگیری مستمندان بهره می گیرند و وظایف عبادی و اجتماعی خویش را انجام می دهند، تقواییشان حقیقی هستند.

ولكن البر من آمن . . . وأولئك هم الممتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 216 - 7

7 - خوشایندی و ناخوشایندی انسان ، نباید مانع انجام یا ترک احکام الهی شود .

كتب عليكم القتال وهو كره لكم وعسى ان تكرهوا شيئاً وهو خير لكم وعسى ان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 114

9- درک معارف و حقایق دینی و عمل به مقتضای آن، حکمتی خدادادی است.

يُوتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ

با در نظر گرفتن ارتباط این آیه با آیات سابق (که درباره لزوم انفاق، مصالح و پیامدهای نیک آن و نیز عوامل ترک انفاق و پیامدهای شوم آن بود که یکسره درباره احکام و معارف دینی است)، می توان گفت که مراد از حکمت، معارف و حقایق دینی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 282 - 51، 1

1 - ایمان، خاستگاه عمل به احکام الهی

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ

51 - تقوا و ترس از خدا پشتوانه عمل به احکام الهی، در روابط اقتصادی و مبادلات

و لا يَضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ... وَ اتَّقُوا اللَّهَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 283 - 15، 9

9 - تقوا و ترس از خدا، زمینه ردّ امانت و اجرای احکام الهی

فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَ لِيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ

15 - توجه به آگاهی فراگیر خداوند به اعمال انسان، زمینه اجرای احکام الهی و پرهیز از معصیت او

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 284 - 2

2 - توجه به مالکیت مطلقه الهی، زمینه اجرای عدل و قسط و اجرای احکام او در روابط مالی و اقتصادی

إِذَا تَدَايَنْتُمْ بَدِينٍ... وَ إِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ... لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 6

6 - یادآوری علل عدم موفقیت در صحنه های اجتماعی ، از شیوه های قرآن برای ارشاد مؤمنان به روش حضور پیروزمندانه در آن صحنه ها

اذ تصعدون و لا تلون علی احد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 157 - 11

11 - ایمان به مقدر بودن مرگ و حیات ، و شناخت ارزش والای شهادت ، آسان کننده حرکت به سوی نبرد با دشمنان دین

والله یحیی و یمیت . . . ولئن قتلتم فی سبیل الله او متّم لمغفره من الله ورحمه

ص: 115

خداوند با بیان دو نکته مؤمنان را به جهاد ترغیب می کند: 1 - مرگ و حیات به دست خداست و عوامل طبیعی تعیین کننده نیست. 2 - جان باختگان در راه خدا، آمرزیده و مشمول رحمت خاص خداوند هستند. بنابراین، مؤمنان با ایمان به این دو معنا، هرگز تردیدی برای شرکت در جهاد نخواهند داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 13 - 7

7 - ترغیب و تشویق مؤمنان به اجرای احکام و قوانین ارث

تلك حدود الله و من يطع الله و رسوله يدخله جنات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 36 - 4

4 - عمل به قوانین الهی در مورد خانواده و روابط زن و شوهر، عبادت خداوند است. *

الرجال قوامون... فان اطعنكم فلا تبغوا... و ان خفتم... و اعبدوا الله

به مقتضای ارتباط بین آیه مورد بحث و آیات گذشته، می توان گفت از مصادیق عبادت، عمل کردن به قوانینی است که در آیات گذشته مطرح شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 65 - 12

12 - تسلیم همه جانبه در برابر احکام الهی، از علایم ایمان

فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك... و يسلموا تسليماً

تفریع جمله «فلا وربك» بر مطالب بیان شده در آیات پیشین (اطيعوا الله...)، بیانگر این است که ملاک تسلیم در برابر احکام قضایی پیامبر (صلی الله علیه و آله) پیروی کردن از فرامین خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 84 - 7

7 - ضرورت تبلیغ و ارشاد مردم، برای انجام تکالیف الهی

فقاتل في سبيل الله... وحرّض المؤمنين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 5 - 36

36 - التزام به احكام الهى ، ايمان و تخلف از آن ، كفر است .

و من يكفر بالايمان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 44 - 19.30

ص: 116

19 - عالمان ربانی و احبار یهود، وفادار به تکلیف حراست از تورات تا عصر بعثت

بما استحفظوا من كتب الله و كانوا عليه شهداء

بنابر اینکه «شهداء» به معنای «رقباء» و «حافظان» باشد، جمله «و كانوا عليه شهداء» دلالت بر تحقق مأموریتی دارد که بر عهده عالمان یهود گذاشته شده بود که همان حراست از تورات باشد.

30 - خداترسان، دلیر و بی باک در برابر خشم مردم از اجرای دستورات خداوند

فلاتخشوا الناس و اخشون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 54 - 20

20 - لزوم مبارزه در راه خدا و بی اعتنائی به سرزنش دشمنان، در انجام وظایف و مسؤولیت های الهی

يجهدون في سبيل الله و لا يخافون لومة لائم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 88 - 13، 14

13 - اهل ایمان موظف به پاسداری از ایمان خویش در میدان عمل

و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

جمله «انتم به مؤمنون» به منزله شرط برای «واتقوا الله» است بنابراین بقای ایمان در گرو رعایت تقوا با عمل به احکام الهی خواهد بود.

14 - عمل به احکام الهی نشانگر تقوای پیشگی و تجاوز از حدود خداوندی نشانه بی تقوایی است .

و لاتعتدوا .. و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 94 - 10

10 - عمل به احکام الهی حتی در نهان و به دور از چشم مردم نشانه ترس از خدا می باشد .

ليعلم الله يخافه بالغيب

برداشت فوق بر این اساس است که «باء» در بالغیب به معنای «فی» باشد که در نتیجه «غیب» به معنای نهان از چشم مردمان خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 96 - 13، 11

11 - عمل به احکام الهی (مراعات حلال ها و حرام ها) ، تقوای پیشگی است .

احل لكم صید البحر . . . حرم علیکم صید البر ما دمتم حرماً و اتقوا الله

13 - صحرای محشر عرصه حسابرسی مردم برای تعیین میزان پایبندی آنان به احکام الهی

احل لكم . . . حرم علیکم صید البر ما دمتم حرماً و اتقوا الله الذی الیه تحشرون

ص: 117

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 153 - 14، 13، 5

5 - عمل به قوانین و احکام الهی، راه رسول خداست.

و أن هذا صراطي مستقيماً

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که مراد از ضمیر متکلم در «صراطی» پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد. بر این مبنا «صراطی» یعنی راهی که من می پیامیم.

13 - عمل به احکام دین از فلسفه های ترغیب خدا به اتحاد جوامع بشری

فتفرق بکم عن سبيله

14 - سلوک در صراط مستقیم (عمل به قوانین دین) و پرهیز از حرکت در راههای غیر الهی، توصیه خدا به انسانهاست.

ذلکم وصيکم به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 3، 4

3 - تکلیف و مسؤولیت هر انسان در باور به معارف الهی و انجام تکالیف دین، به میزان قدرت و استطاعت اوست.

لانکلف نفساً إلا وسعها

4 - انسان ها در باورشان به معارف دین و انجام تکالیف الهی، برخوردار از توانایی های متفاوت هستند.

والذین ءامنوا و عملوا الصلحت لانکلف نفساً إلا وسعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 84 - 8

8 - خوبی هرکار، علاوه بر صدور آن به نیت خیر، در گرو هماهنگی آن با سایر خواسته ها و دستورات خداوند است.

و ما أعجلک . . . و عجلت إلیک ربّ لترضی

با وجود آن که موسی (ع) در تعجیل خود، نیت خیر داشته است؛ ولی بازخواست شدن او دال بر این مطلب است که صرف داشتن نیت

خیر، برای برتری یافتن عمل کافی نیست؛ بلکه باید با ادله دیگر آن عمل را سنجید. اگر در تعارض نبود، آن گاه بدان اقدام کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 18 - 12

12 - اطمینان و آرامش در طریق انجام دادن تکالیف الهی ، موهبتی خداوندی است .

رضی الله ... بیایعونک ... فأنزل السکینه علیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 7

7 - ادای تکالیف الهی و پابندی به تعالیم اسلام ، نشانه ایمان راستین است .

ذلک لتؤمنوا بالله ورسوله

ص: 118

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 26

26 - احکام مربوط به زنان مهاجر و زنان کافر ، احکامی الهی و لازم الاجرا است .

ذلکم حکم اللّٰه یحکم بینکم

مشارالیه «ذلک»، مجموع احکام مطرح شده در آیه شریفه است که مربوط به زنان مهاجر و کافر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 2 - 1

1 - انسان مؤمن ، باید به آنچه می گوید عمل کند .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 28 - 17

17 - نقش تقیه ، در تعیین محدوده عمل به تکالیف الهی

الّا ان تتقوا منهم تقیه

142- عمل به تکلیف ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 106 - 2

2 - آشکار شدن درجه ایمان و خلوص ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) در جریان قربانی

إنّ هذا لهو البلاء المبین

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) با سربلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، مردان علم و عمل

إبرهیم و إسحق و یعقوب أُولی الأیدی و الأبصر

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 37 - 9، 8، 1

ص: 119

و ابرهیم الذی وقّی

8 - « عن أبي حمزة عن أبي جعفر (ع) قال قلت له : ما عنى بقوله « و ابرهیم الذی وقّی » قال کلمات بالغ فیهنّ ، قلت : و ما هنّ قال کان إذا أصبح قال : أصبحت و ربّی محموداً ، أصبحت لا أشکر باللّٰه شیئاً و لا أدعوا إلهاً و لا اتّخذ من دونه ولیّاً - ثلاثاً - و إذا أمسى قال ها ثلاثاً ، قال : فأنزل اللّٰه عزّوجلّ فی کتابه « و ابرهیم الذی وقّی » . . . » ;

ابی حمزه گوید: به امام باقر(ع) عرض کردم: خداوند از این سخن «و ابراهیم الذی وقّی» چه قصد کرده است؟ فرمود: کلماتی بود که ابراهیم(ع) مکرر آنها را می خواند. عرض کردم: آن کلمات چه بود؟ فرمود: چون وارد صبح می شد، می گفت: «أصبحت و ربّی محموداً...» و این کلمات را [صبحگاهان] سه بار تکرار می کرد و چون وارد شب می شد، سه بار همان کلمات را می گفت. امام فرمود: پس خداوند در کتاب خود نازل فرمود: «و ابراهیم الذی وقّی».

9 - « عن أبي امامه قال رسول الله أتدرون ما قوله « و ابرهیم الذی وقّی » قالوا : اللّٰه و رسوله أعلم ، قال : وقّی عمل یومه بأربع رکعات کان یصلّیهنّ من أول النهار . . . » ;

از ابی امامه نقل شده که گفت: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا می دانید مراد از این سخن خداوند «و ابراهیم الذی وقّی» چیست؟ گفتند: خدا و رسولش آگاه ترند، حضرت فرمود: ابراهیم عمل خود را با چهار رکعت نماز - که اول روز می خواند - کامل می کرد...».

143- عمل به تکلیف اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 45 - 7

7 - ابرهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، مردان علم و عمل

ابرهیم و اسحق و یعقوب أولى الأیدی و الأبصر

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

144- عمل به تکلیف انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 14 - 7

7 - پیامبران و رسولان ، در ابلاغ دعوت خویش و اتمام حجت کوتاهی نداشته اند .

و ما تفرّقوا إلّا من بعد ما جاءهم العلم

ص: 120

145- عمل به تکلیف اولیاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 8

8 - مردان الهی ، علی رغم تلاش برای برآوردن نیاز های اقتصادی خویش ، هرگز از یاد خدا و انجام تکالیف فردی (نماز) و اجتماعی (زکات) غافل نمی شوند .

رجال لاتلهیهم تجره و لایبع عن ذکر الله و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

146- عمل به تکلیف بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 85 - 14

14 - بنی اسرائیل مورد توبیخ و سرزنش خدا ، به خاطر تبعیض در برخورد و عمل به دین (عمل کردن به برخی از دستورات تورات و وانهادن برخی دیگر)

أفتؤمنون ببعض الکتب و تکفرون ببعض

مراد از ایمان و کفر در «أفتؤمنون» و «تکفرون» عمل کردن و وانهادن است.

147- عمل به تکلیف خضر (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 82 - 17

17- همه کار های شگفت خضر (ع) ، به فرمان خداوند صورت گرفت و دیدگاه شخصی او در آن دخالتی نداشت .

رحمه من ربک و ما فعلته عن امری

ضمیر مفعولی در «ما فعلته» به قرینه ذیل آیه ، به جامع تمام ماجراها برمی گردد ، نظیر «آنچه دیدی» یا «آنچه انجام دادم» .

148- عمل به تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 17 - 4

4 - ایمان به آیات الهی ، سفارش یکدیگر به استقامت در تکالیف دشوار و اظهار محبت به بردگان ، یتیمان و تنگدستان ، قدردانی از نعمت های بینایی ، گویایی و هدایت است .

ألم نجعل له عينين . ولساناً و شفقتين . وهدينه النجدين ... ثمّ كان من الذين ءام

«الذين آمنوا» گرچه مطلق است؛ ولی مصداق بارز آنها - به قرینه «و الذين كفروا بآياتنا» در آیات بعد - مؤمنان به آیات الهی

ص: 121

است و آیات پیشین - که بعضی از تکالیف را «عقبه» نامیده بود - قرینه بر مراد از «صبر» است و سیاق آیات نشان می دهد که مراد از «مرحمه»، ترحم بر «رقبه»، «یتیم» و «مسکین» است. ارتباط این آیات با آیه های پیشین - که نعمت های الهی را برشمرده - گویای برداشت یاد شده است؛ زیرا «بینایی و بصیرت»، زمینه ساز «ایمان» و «داشتن زبان و لب»، زمینه ساز توصیه است.

149- عمل به تکلیف سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 36 - 7

7- هدف سلیمان (ع) از نوشتن نامه به دربار سبا، ایفای رسالت الهی و معنوی خود بود، نه رسیدن به مال و حکومت بزرگ تر.

قال أتمدونن بمال فما آتین الله خیر مما آتیکم

150- عمل به تکلیف شعیب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 16

16- شعیب (ع)، به مردمان اعلام کرد: همواره به تعالیمی که بیان کرده و مقرراتی که ابلاغ نموده، پایبند بوده و بدان ها عمل می کند.

و ما أريد أن أخالفكم إلی ما أنهیکم عنه

فعل «أخالفکم» چون با «إلی» متعدی شده، معنای «امیل» در آن اشراب شده است. بنابراین جمله «ما أريد...» چنین معنا می شود: من نمی خواهم با شما مخالفت کنم و خود به آنچه از آن نهی کرده ام بازگردم.

151- عمل به تکلیف صالح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 62 - 13

13- تلاش مستمر و بیوقفه صالح (ع) در انجام رسالت خویش

مما تدعوننا إلیه

فعل مضارع «تدعون» دلالت بر استمرار دعوت دارد که از آن به تلاش مستمر تعبیر شد.

152- عمل به تکلیف محسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 105 - 9

9- تسلیم بودن در برابر خدا و انجام فرمان او، از ویژگی های محسان است .

فلما أسلما . . . قد صدقت الرءیا إنا کذلک نجزی المحسنین

153- عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 53 - 3

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به امر خدا در جواب سؤال استهزاآمیز مشرکان، تهدید خود را تکرار کرده، وقوع عذاب نابودکننده را حتمی اعلام فرمود .

و یستنبئونک أحق هو قل ای و ربی إنه لحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 2

2- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، پیام الهی را به همه مردم رساند و حجت را بر یکایک آنان تمام کرد .

فإن تولوا فقل ءاذنتکم علی سواء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 58 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تنها مأمور انجام تکلیف بود نه مأمور به نتیجه .

و توکل علی الحی الذی لایموت

توصیه شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) به توکل و وانهادن کارها به خداوند، پس از آن که خداوند آن حضرت را تنها مکلف به انذار و تبشیر کرد، می تواند گویای این حقیقت باشد که پیامبر (صلی الله علیه و آله) تنها مأمور به انجام رسالت الهی خویش بود؛ نه مأمور به ثمر رسانیدن رسالت خود، هر چند با توسل به زور و یا ابزار دیگر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 57 - 5

5 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، تابع رهنمود های الهی و عمل کننده به آن

إن تتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 18 - 6

ص: 123

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به اجرای دقیق شریعت و دستورات دینی

ثم جعلنک علی شریعه من الأمر فاتبعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 23 - 5

5 - انجام دادن رسالت الهی ، موجب پناه داشتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و کوتاهی ایشان ، سبب بی پناهی آن حضرت در برابر عذاب خداوند

و لن أجد من دونه ملتحدًا . إلا بلغًا من الله و رسلته

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که عبارت «إلا بلاغًا من الله..» استثنا از «ملتحدًا» باشد؛ یعنی، من پناهگاهی در برابر عذاب الهی نمی یابم؛ جز آن که با انجام رسالت الهی، پناهی برای خود بیابم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 2 - 2

2 - خداوند با امداد های ویژه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) او را به انجام دادن رسالت های الهی و اجرای برنامه های سنگین اسلام ، موفق ساخت .

و وضعنا عنک وزرک

154- عمل به تکلیف ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 7

7- همه فرشتگان ، بی چون و چرا و بی درنگ ، از فرمان الهی به سجده در برابر آدم ، اطاعت کردند .

و إذ قلنا للملائکه اسجدوا لآدم فسجدوا

حرف فاء در «فسجدوا» بر تعقیب بدون مهلت دلالت دارد؛ یعنی، فرمان سجده به دون تأخیر انجام پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 165 - 1

1- فرشتگان ، به صف ایستاده در خدمت اجرای فرمان های خداوند هستند .

وإنا لنحن الصّافون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 2 - 4

4- فرشتگان وحی ، همچون طوفان با سرعت بسیار مأموریت خود را دنبال می کردند .

فالعصفت عصفًا

ص: 124

«عاصفات» از نظر لغوی، به معنای تندبادها و طوفان‌ها است و اگر مقصود از آن، فرشتگان باشد، در این کلام تشبیه و استعاره به کار رفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 2 - 1

1 - فرشتگان در انجام مأموریت‌های خویش، سرشار از نشاط و به دور از هرگونه کسالت اند.

و النشاط نشطاً

نشاط، نقطه مقابل کسالت است و به کسی که برای انجام کاری طیب نفس داشته باشد، «ناشط» می‌گویند. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 3 - 1,2

1 - فرشتگان در انجام دادن وظایف خویش، پرتحرک و شتابان اند.

و السبحت سبجاً

«سبح»؛ یعنی، حرکت سریع در آب یا هوا. (مفردات راغب)

2 - سوگند خداوند، به فرشتگانی که در اجرای وظایف خویش شتابان اند.

و السبحت سبجاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 4 - 1

1 - فرشتگان، در حرکت شتابان خود برای انجام دادن مأموریت‌های الهی، بر یکدیگر سبقت می‌گیرند.

فالسبقت سبجاً

«فاء» برای تعقیب بوده و بیانگر این است که فرشتگان، پس از خروج از جایگاه خویش و حرکت سریع به سوی مأموریتشان، درصدد آنند که از یکدیگر سبقت بگیرند.

155 - عمل به تکلیف موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 20 - 1

1 - موسی (ع) به فرمان خداوند عصای خویش را بر زمین افکند .

فألقیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 78 - 1

1 - موسی (ع) به فرمان خداوند ، بنی اسرائیل را شبانه از مصر کوچ داد و از دریا گذراند .

ص: 125

أسر بعبادی . . . فأتبعهم

حرف «فاء» در «فأتبعهم» فصیحه است؛ یعنی، از یک سری جملات محذوف قبل از خود حکایت می کند. حاصل آن جملات این است که موسی(ع) بنی اسرائیل را از مصر کوچ داد و فرعونیان نیز از حرکت آنان آگاه شدند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 14 - 5

5 - نگرانی موسی (ع) از عدم ایفای کامل رسالت بود، نه صرف کشته شدن .

أخاف أن یکذبون . . . فأخاف أن یقتلون

سخنان پیشین موسی، در باره بررسی موانع رسالت و رفع آنها بود. اظهار نگرانی او از کشته شدن نیز می تواند در آن جهت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 15 - 5

5 - تجهیز موسی و هارون (ع) به وسیله آیات و معجزات گوناگون الهی برای ایفای نقش رسالت

فاذهباً بایتنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 25 - 1

1 - موسی (ع) با راه یافتن به دربار فرعونیان، پیام حق الهی را به آنان ارائه کرد .

لقد أرسلنا موسی . . . إلى فرعون و همین و قرون . . . فلما جاءهم بالحق من عندنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 46 - 14

14 - اقدام سریع و بی درنگ موسی (ع) به انجام رسالت الهی خویش، پس از فرمان خداوند به او

لقد أرسلنا موسی . . . فقال إني رسول

از حرف «فاء»، می توان استفاده کرد که موسی(ع) پس از دریافت رسالت خویش، بی درنگ و بدون تأخیر به انجام آن اقدام نمود.

156- عمل به تکلیف مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 4 - 2

2 - مؤمنان راستین ، آنانی اند که زکات مال را همواره می پردازند .

قد أفلح المؤمنون . . . و الذين هم للزكوة فعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 126

3 - مؤمنان راستین ، در عین انجام تکالیف الهی ، از فرجام کار خویش نگران اند .

و قلوبهم و جلّه آنهم إلی ربهم رجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 3 - 3

3 - مؤمنان واقعی ، پایبند به تکالیف فردی و اجتماعی و دارای بینشی ژرف در عقاید دینی

الذین یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه و هم بالأخره هم یوقنون

«نماز» برقرار ساختن پیوند عبودیت و بندگی با خدا و «زکات» ایجاد ارتباط با مردم پیرامون خود و دستگیری از نیازمندان جامعه است. بنابراین آوردن «پرداخت زکات» پس از «اقامه صلاه» بیانگر این حقیقت است که مؤمنان واقعی تنها به فکر خود نیستند؛ بلکه با مردم جامعه خود نیز ارتباطی مسؤولانه دارند. گفتنی است که «یقین به آخرت» - که عبارت از اعتقاد قطعی است - بیانگر آن است که مؤمنان واقعی در مسائل اعتقادی دارای بینشی عمیق و تردیدناپذیراند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 44 - 9

9 - انسان مؤمن ، موظف به انجام تکلیف خویش است ، نه مأمور به نتیجه .

وَأَفْوِضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 20 - 12

12 - مؤمنان راستین ، آماده جهاد و پذیرای تکالیف دشوار دین

و یقول الذین ءامنوا لولا نزلت سوره فإذا أنزلت سوره محکمه و ذکر فیها القتال رأیت

از این که خداوند، ترس از جهاد را، بیمار دلی، معرفی کرده است، می توان نتیجه گرفت که مؤمنان راستین از جهاد بیم ندارند، بلکه از آن استقبال می کنند.

5- نوح (ع) پس از دریافت فرمان الهی مبنی بر ساختن کشتی، همه وقت و همت خویش را مصروف اجرای آن فرمان کرد.

و یصنع الفلک و کلما مرّ علیه ملاً من قومه سخر و امنه

بدیهی است که تمسخر کفرپیشگان، مخصوص زمانی نبوده که نوح(ع) را در کارگاه کشتی سازی مشاهده کنند. بنابراین مقید کردن زمان استهزا به وقتی که در جایگاه کشتی سازی با او مواجه می شدند، به این نکته اشاره دارد که: کافران آن حضرت را در غیر آن مکان نمی یافتند و این حاکی است که او، تمام وقت را در کارگاه مشغول به کار بوده است.

7- تمسخر و استهزای کفرپیشگان ، هرگز نوح (ع) و پیروانش را از اجرای فرمان خدا باز نداشت .

و يصنع الفلك و كلما مرّ عليه ملامن قومه سخروا منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 27 - 9

9- نوح (ع) ، طبق دستور الهی می بایست از هر حیوان ، تنها یک نر و یک ماده را وارد کشتی کند .

فاسلك فيها من كل زوجين اثنين

158- عمل به تکلیف هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 90 - 16

16 - هارون (ع) ، در غیاب موسی (ع) ، وظیفه ارشاد ، هشدار ، امر به معروف و نهی از منکر را به نحو وافی انجام داد .

و لقد قال لهم هرون من قبل يقوم .. فأتبعوني و أطيعوا أمري

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 18

18 - هارون (ع) ، در صدد اجرای دقیق فرمان های موسی (ع) و تخطی نکردن از معیار های او ، در طول مدت میقات موسی (ع) و

غیبت او

إني خشيت أن تقول .. و لم ترقب قولی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 15 - 5

5- تجهیز موسی و هارون (ع) به وسیله آیات و معجزات گوناگون الهی برای ایفای نقش رسالت

فاذهبا بايتنا

159- عمل به تکلیف هود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 5

5- هود (ع) مصمم به ابلاغ رسالت های الهی و تحمل هر گونه گزند و آزار در طریق آن بود .

فکیدونی جمیعاً ثم لاتنظرون. إنی توکلت علی الله ربی وربکم

ص: 128

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 2

2- هود (ع) ، پیام های الهی را به مردم رسانید و وظیفه رسالت را به خوبی انجام داد .

فقد أبلغتكم ما أرسلت به إليكم

160- عمل به تکلیف یحیی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 13 - 11

11- حضرت یحیی (ع) ، در عمل به کتاب آسمانی خود و انجام مسؤلیت اجرای احکام الهی ، کمترین کوتاهی روا نداشت .

و كان تقياً

متعلق «تقیاً» به قرینه آیه قبل ، مسؤلیت هایی است که متوجه یحیی شده بود. او آن تکالیف را به گونه ای عمل کرد که برای خود «وقایه» و «حفاظی» از عذاب الهی قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 14 - 8

8- یحیی (ع) ، فردی وظیفه شناس و مسؤلیت پذیر در قبال خدا ، والدین و جامعه

و كان تقياً . و برّاً بولديه و لم یکن جبّاراً عصياً

«تقیاً» نشان رابطه یحیی (ع) با خدا و «برّاً بوالديه»، با پدر و مادر و «لم یکن جبّاراً عصياً»، با مردم و جامعه است.

161- عمل به تکلیف یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 9

9- یعقوب (ع) در فرمان خویش مبنی بر ورود فرزندان از درب های متعدد ، خواسته ای جز انجام وظیفه (پیشنهاد و راه گریز از خطر) نداشت .

ما كان يغني عنهم من الله من شيء إلا حاجه في نفس يعقوب قضیها

یعقوب(ع) با اعتقاد به حاکمیت اراده خداوند، می دانست که تأمین سلامتی فرزندانش به دست خداست و از اختیار او بیرون است؛ ولی توجه او به کارآیی اسباب و علّتها در محدوده مشیّت الهی، او را به چاره اندیشی واداشت؛ اما نتیجه را منوط به خواست خداوند می دید. از این رو حاجت و خواسته آن حضرت چیزی جز انجام وظیفه راهنمایی فرزندان نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 45 - 7

ص: 129

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، مردان علم و عمل

إبرهیم و إسحق و یعقوب أولى الأیدی و الأبصر

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

162- عمومیت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 13 - 5

5- تساوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دیگر مردمان در برابر قانون الهی و در پیشگاه عدل خداوند در قیامت

إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتَ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 18 - 7

7- در تکالیف دین، تفاوتی میان رهبران و امت نیست.

فَاتَّبِعْهَا

163- عوامل ترک تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 86 - 9

9- ثروت فراوان، زمینه گرایش انسان به عافیت طلبی و موجب تن دادن به ذلت و خواری و ترک فریضه جهاد

و إذا أنزلت سوره . . و جهدوا مع رسوله استئذنك أولوا الطول منهم

164- عوامل تشریح تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 7

7- داشتن موقعیت خاص، تکلیف های ویژه ای را به دنبال دارد.

ينساء النبيّ . . . وقرن في بيوتكنّ و لا تبرجن تبرج الجهنّيه الأولى

جلد - نام سورہ - سورہ - آيہ - فيش

14 - احزاب - 33 - 34 - 7

ص: 130

7- برخورداری از موقعیت خاص، در پی دارنده وظیفه و تکلیفی ویژه است.

ينساء النبيّ . . . واذكرن ما يتلى في بيوتكنّ

165- عوامل رفع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 185 - 22

22- سختی و دشواری روزه بر مریض و مسافر، دلیل و حکمت برداشتن روزه از آنان است.

و من كان مريضاً . . . يريده الله بكم اليسر ولا يريده بكم العسر

جمله «یریدالله . . .» را می توان ناظر به جمله «من كان ...» دانست و آن را دلیل و حکمت برداشتن روزه از مسافر و مریض شمرد و نیز می توان آن را ناظر به اصل وجوب روزه و بیان حکمت آن دانست. برداشت فوق بر اساس نظر اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 12 - 14

14 - دیون میت در صورتی که به ضرر وارث باشد، پرداخت آن لازم نیست.

من بعد وصیّه یوصی بها او دین غیر مضارّ

مراد از دیون معنایی است عام که شامل معاملات نسیه ای نیز می شود؛ بنابراین اگر میت معامله ای نسیه انجام داده، ولی این معامله ضرری بوده است، وارثان می توانند دیون را نپردازند. یعنی معامله را فسخ کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 43 - 34، 19

19 - ضرر، از عوامل رفع تکلیف و یا تخفیف آن

وان كنتم مرضی . . . فتیمّموا

34 - ناتوانی، عذر برای مکلف است، نه رافع تکلیف

وان كنتم مرضی . . . فلم تجدوا . . . انّ الله كان عفواً غفوراً

توصیف خداوند به «عَفْوٌ» و «غفور» پس از مسأله تیمم به جای غسل و وضو، بیانگر این است که اصل تکلیف باقی است و خداوند به خاطر عذر مکلف، وی را خواهد بخشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 68 - 14، 10

10 - حضور در مجلس یاوه گویان مغالطه گر از روی فراموشی، گناه نیست.

وإما ينسینک الشیطن فلا تعد بعد الذکری

14 - فراموشی عذری قابل قبول از مکلف است.

وإما ينسینک الشیطن

ص: 131

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 10، 9

9 - اضطرار از میان برنده تکلیف است.

و قد فصل لكم ما حرم عليكم إلا ما اضطررتم إليه

10 - در صورت اضطرار خوردن از حیوانی که هنگام ذبح نام خدا بر آن برده نشده باشد، جایز است.

و قد فصل لكم ما حرم عليكم إلا ما اضطررتم إليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 15

15 - اضطرار، مجوز خوردن غذاهای حرام به مقدار رفع ناچاری

فمن اضطر غير باغ و لاعاد

«عاد» از «عدو» به معنی تجاوز است. بنابراین مراد از «لاعاد» در آیه شریفه می تواند «لاعاد من حد الإضطرار» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 3

3 - عدم قدرت بر تأمین نیازهای ضروری خانواده، در صورت رفتن به جهاد، سبب معافیت از جنگ است.

و لا علی الذین لا یجدون ما ینفقون حرج

منظور از انفاق در «ینفقون» می تواند انفاق بر افراد تحت تکفل و واجب النفقه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 106 - 10

10 - اکراه و اجبار، از موجبات رفع تکلیف است.

من کفر... إلا من أکره و قلبه مطمئن بالإیمان

از اینکه خداوند اجازه فرموده است که در شرایط اکراه و اجبار، می توان گفتار کفرآمیز به زبان آورد، به دست می آید که تکلیف در شرایط

اکراه و اجبار برداشته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 115 - 16

16- اضطرار، از میان برنده ممنوعیت شرعی محرمات و نه قبیح و خبائث واقعی آنها *

إنما حرّم علیکم المیتة .. فمن اضطرّ... فإن الله غفور رحیم

تذکر به غفران و رحمت الهی، می تواند نشان دهنده بقای نوعی از قبیح و خبائث در فعل حرام اضطراری باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 61 - 1

ص: 132

1 - نابینایی ، لنگی و مرض ، سه عامل معاف شدن از تکالیفی است که در آنها ، بینایی ، حرکت و راه رفتن و سلامت لازم است .

لیس علی الأعمی حرج و لا علی الأعرج حرج و لا علی المریض حرج

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «و لا- علی أنفسکم أن تأکلوا ..» استینافیه و جدا از جمله «لیس علی الأعمی حرج...» باشد. بر این اساس جمله «لیس علی الأعمی...» درصدد بیان قانون و اصلی کلی است و آمدن آن به تناسب بیان احکام افرادی است که به شکلی از برخی از تکالیف معاف اند؛ مانند زنان سالخورده که از حجاب معاف اند و نیز معاف بودن فرزندان و برادر زادگان و... از اجازه خواستن جهت ورود به خانه دیگران که در دنبال همین آیه ذکر شده است.

166- عوامل سختی تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 68 - 7

7 - موسی (ع) از مردم خواست تا با سؤال درباره گاوی که به ذبح آن مأمور شدند ، تکلیف را بر خود مشکل نسازند .

فافعلوا ما تؤمرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 71 - 8

8 - قوم موسی ، با سؤال و جستجوی بی مورد ، تکلیف (کشتن گاوی ماده برای حل معمای قتل) را بر خود دشوار کردند .

فذبحوها و ما کادوا یفعلون

جمله «ما کادوا یفعلون» (نزدیک بود انجام ندهند) می تواند اشاره به دشواری انجام تکلیف مذکور باشد، که به شهادت جمله «فافعلوا ما تؤمرون» (در آیه 68) و قرینه های دیگر، قوم موسی خود با سؤالهای بی مورد این مشکل را آفریدند و تکلیف را بر خویش دشوار ساختند.

167- عوامل سهولت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 21

21 - ربوبیت و غفران و رحمت الهی مقتضی آسان نمودن تکالیف در شرایط اضطرار است.

فمن اضطر غیر باغ و لاعاد فإن ربک غفور رحیم

168- عوامل عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 133

16 - هراس از خدا و ترسیدن از غیر او ، زمینه ساز پابندی به عهد اوست .

أوفوا بعهدی . . . و ایی فارهبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 3 - 6

6 - اقامه نماز و انفاق در راه خدا ، تجلی خشیت قلب و فزونی ایمان و توکل بر خدا

وجلّت قلوبهم . . . زادتهم ایمنّا ... الذین یقیمون الصلوه و مما رزقنهم ینفقون

تکرار «الذین»، بدون حرف عطف، برای رساندن این معناست که اقامه نماز انفاق نمود خارجی و تجلی صفات برشمرده شده در آیه قبل است.

169- عوامل مؤثر در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 32 - 6

6 - توجه دادن زنان پیامبر ، به موقعیت و جایگاه شان برانگیزاننده آنان به انجام دادن تکلیف های واگذار شده است .

ینساء النبیّ لستنّ كأحد من النساء إن اتّقیتنّ فلا تخضعن بالقول

خطاب مستقیم «یا نساء النبیّ» می تواند گویای این نکته باشد که آنان، با توجه به جایگاه خود، دستورالعمل های مربوط شان را به خوبی انجام می دادند.

170- فضیلت سرعت در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 3 - 4

4 - تسریع در انجام فرمان های الهی ، فضیلتی درخور تحسین است .

و السبّحت سیّحًا

سوگند خداوند به «سابحات»، حاکی از فضل شتابگران و نیکو شمردن کار آنان است.

171- فلسفه تخفیف تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 15

ص: 134

15 - رعایت حال مریضان ، مسافران تاجر و سوداگر و جنگ جویان خداجو ، فلسفه تخفیف دادن تکلیف شب زنده داری و کاستن از آن ، به میزان میسور و ممکن

فاقرءوا ما تيسر من القرآن علم أن سيكون منكم مرضى و .. وء اخرون يقتلون في سبي

عبارت «ضرب في الأرض» در معانی سفر برای تجارت و خارج شدن برای جنگ آمده است؛ ولی با آمدن «و آخرون يقتلون في سبيل الله» معنای اول مراد است.

172- قاطعیت در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 150 - 11، 12

11 - مسلمانان نباید به خاطر هراس از دشمنان دین و به بهانه احساس خطر از ناحیه آنها ، در اجرای احکام الهی کوتاهی کنند .

فولوا وجوهكم شطره .. إلا الذين ظلموا منهم فلا تخشوهم

12 - مسلمانان در عمل به احکام الهی و مواضع به حق خویش ، نباید از تبلیغات و جار و جنجال دشمنان هراسی به خود راه دهند .

فلا تخشوهم

173- قدرت در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 184 - 9

9 - تکالیف شرعی در صورتی که برای انسان طاقت فرسا باشد ، لازم الاجرا نیست .

و علی الذين يطيقونه فدية

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 31

31 - حد وجوب قربانی در حج ، سهل و میسور بودن آن است .

فمن تمتع .. فما استيسر من الهدى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - هیچکس به بیش از مقدار قدرت و توانایی خود تکلیف نمی شود .

لا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وِسْعَهَا

12 - میزان متعارف نفقه و مخارج واجب بر شوهران ، باید به اندازه توانایی مالی آنان باشد .

ص: 135

و علی المولود له زرقهّن و کسوتهنّ بالمعروف لا تُکلف نفس الا وسعها

به نظر می رسد جمله «لا تُکلف ..» تبیین کلمه «معروف» باشد؛ یعنی نباید حدّ متعارف، بدون در نظر گرفتن توانایی مالی شوهر تعیین شود.

13 - وظیفه شوهر در تأمین مخارج زن ، بیش از توان او نیست .

و علی المولود له .. لا تُکلف نفس الا وسعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 236 - 8,9

8 - مقدار متاع و کالای مناسب و پسندیده برای پرداخت به زن مُطلّقه ، باید متناسب با توان مالی شوهر باشد .

و متّعوهنّ علی الموسع قدره و علی المقتر قدره متاعاً بالمعروف

9 - تکالیف الهی بر بندگان ، در محدوده امکانات و توانایی های آنان *

علی الموسع قدره و علی المقتر قدره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 241 - 8

8 - لزوم پرداخت کالای شایسته به زنان مُطلّقه در حدّ توانایی مرد ، پس از انقضای مدّت عدّه

و للمطلّقات متاع بالمعروف

امام صادق (ع) درباره آیه «و للمطلّقات ..» فرمود: متاعها بعد ما تنقضی عدّتها «علی الموسع قدره و علی المقتر قدره»

کافی، ج 6، ص 105، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 240، ح 956 و 957.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 1,2

1 - خداوند ، بیشتر از توانایی و ظرفیت عادی هر انسان ، تکلیفی به او روا نمی دارد .

لا يكلف الله نفساً إلاّ وسعها

قید «عادی» در برداشت فوق، از کلمه «وسع» که به معنای «ما یسهل علیه من المقدور» است، استفاده می شود.

2- قدرتِ عادی، شرط تکلیف

لا يكلف الله نفساً إلاّ وسعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 13

13 - لزوم رعایت تناسب قوانین با توان مردم

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعيفاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 136

38 - لزوم خرید آب برای وضو، در حد توان مالی

فلم تجدوا ماءً

امام کاظم (ع) درباره میزان مبلغ ضروری برای تهیه آب وضو و غسل - در صورت نبودن آب - فرمود: ذلک علی قدر جدته.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 244، ح 146؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 372، ح 17.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 97 - 16

16 - جبر محیط با توان خروج از آن، عذری غیر قابل قبول برای ترک تکالیف الهی

قالوا کنا مستضعفین فی الارض قالوا الم تکن ارض الله واسعه فتهاجروا فیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 98 - 3، 4، 5، 7، 9، 13

3 - توانایی، شرط وجوب هجرت برای مسلمانان تحت ستم (مستضعف)

قالوا الم تکن ارض الله واسعه فتهاجروا فیها... الا المستضعفین... لا یستطیعون

4 - قدرت، از شرایط تکلیف

الا المستضعفین... لا یستطیعون حيله و لا یهتدون سبیلا

5 - هجرت بر مردان و زنان و کودکان در مانده و ناتوان، واجب نیست.

قالوا الم تکن ارض الله واسعه فتهاجروا فیها... الا المستضعفین من الرجال و ال

7 - ناتوانان از شناخت دین و احکام الهی، در زمره مستضعفان حقیقی هستند.

الا المستضعفین... لا یستطیعون حيله و لا یهتدون سبیلا

برداشت فوق را فرمایش امام باقر (ع) تأیید می کند که در معنای «مستضعفین» در آیه فوق فرمود: هو الذی لا یستطیع الکفر فیکفر و لا

معانی الاخبار، ص 201، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 536، ح 506.

9- کسانی که توان انجام تکالیف الهی را ندارند، در پیشگاه خداوند معذورند.

الّا المستضعفین . . . لا یستطیعون حیلہ و لا یهتدون سبیلا

13- کودکان و مردان و زنانی که عقل کودکانه دارند، مستضعف فکری بوده و مشمول تکالیف الهی نیستند.

الّا المستضعفین . . . و لا یهتدون سبیلا

امام باقر (ع) در مورد مستضعف در آیه فوق فرمود: . . . و الصبیان و من کان من الرجال و النساء علی مثل عقل الصبیان مرفوع عنهم القلم.

معانی الاخبار، ص 201، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 537، ح 506.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 137

6 - قدرت، از شرایط تکلیف

ولن تستطيعوا ان تعدلوا بين النساء ولو حرصتم فلا تميلوا كل الميل

رعایت عدالت کامل، ملاک مطلوبیت را دارد، ولی به جهت عدم استطاعت، واجب نشده است، و این می نماید که تکلیف مشروط به استطاعت و قدرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 6 - 43

43 - لزوم خرید آب برای وضو و غسل، در حد توان مالی به وقت دسترسی نداشتن به آن

فلم تجدوا الماء

از امام کاظم (ع) روایت شده که درباره میزان مبلغ ضروری برای تهیه آب وضو و غسل در صورت نبود آب فرمود: ذلک علی قدر جدته.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 244، ح 146؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 372، ح 17.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 89 - 15, 16, 17

15 - انجام تکالیف دین منوط به توان و قدرت مکلف است .

فمن لم یجد فصیام ثلثه ایام

16 - آدمی در محدوده توانایی های خویش موظف به جبران کوتاهی ها و گناهان خود است .

فکفرته اطعام .. فمن لم یجد فصیام ثلثه ایام

17 - لزوم کسب و بدست آوردن امکانات مادی جهت پرداخت کفاره قسم *

فمن لم یجد فصیام ثلثه ایام

جمله «فمن لم یجد» حکایت از آن دارد که شکننده سوگند باید برای بدست آوردن امکاناتی جهت پرداخت کفاره تلاش کند زیرا فعل

«لم یجد» (نیافت) در مواردی استعمال می شود که شخص پس از تلاش و پی گیری امری به آن دست نیابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 11

11 - تکلیفهای الهی متناسب با توان انسان است.

إلا ما اضطررتم إليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 152 - 9،10،11،12

9 - خداوند انسانها را بیش از توانشان تکلیف نمی کند.

لانكلف نفسا إلا وسعها

ص: 138

«وسع» (توان و قدرت) مصدر و در اینجا به معنای اسم مفعول است. یعنی: «لا یكلف الله نفسا إلا تکلیفا مقدورا لها».

10 - قدرت انسان بر انجام تکالیف الهی از شرایط مکلف بودن به آن تکالیف است.

لانکلف نفسا إلا وسعها

11 - مراعات کردن عدالت در مبادلات و انتخاب سودمندترین روش برای تصرف در اموال آنها بیش از توان متعارف واجب نیست.

إلا بالتی هی أحسن . . . و أوفوا کیل . . . لانکلف نفسا إلا وسعها

بیان این حقیقت که «خداوند انسان را بیش از توانش تکلیف نمی کند» پس از فرمانهای یاد شده، اشاره به این دارد که مکلفان برای رعایت آن فرمانها لازم نیست خود را به مشقت اندازند. چرا که انجام تکلیف تا حد قدرت متعارف فرض است و نه بیش از آن.

12 - تجاوز نکردن به اموال یتیمان و رعایت عدالت در مبادلات از تکالیفی است که انسانها بر انجام آن توانا هستند.*

و لا تقربوا مال الیتیم . . . و أوفوا کیل و المیزان بالقسط لانکلف نفسا إلا وسعها

برخی بر آنند که هدف از جمله «لا تکلف . . .» تذکر این معناست که فرمانهای یاد شده در حد توان انسانهاست تا مبادا به گمان اینکه این اوامر مشقتبار و طاقت شکن است، از پذیرش آنها سرباز زنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 3,4

3 - تکلیف و مسؤولیت هر انسان در باور به معارف الهی و انجام تکالیف دین ، به میزان قدرت و استطاعت اوست .

لانکلف نفساً إلا وسعها

4 - انسان ها در باورشان به معارف دین و انجام تکالیف الهی ، برخوردار از توانایی های متفاوت هستند .

و الذین ءامنوا و عملوا الصلحت لانکلف نفساً إلا وسعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 66 - 8

8 - تکالیف الهی متناسب با توان مکلفان است .

و علم أن فیکم ضعفا فإن یکن منکم مائه صابره

2 - قدرت ، شرط تکلیف است .

لیس علی الضعفاء ... حرج

21 - از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: «... إن الله یحتج علی العباد بما آتاهم وعرفهم... و ما امروا إلا بدون سعتهم... و کل شیئی لا یسعون له فهو موضوع عنهم... ثم تلا « لیس علی الضعفاء و لا علی المرضى و لا علی الذین لا یجدون ما ینفقون حرج » .
؛...

... به تحقیق خداوند بر بندگان احتجاج می کند به چیزی که به آنها عطا فرموده و شناختی که به آنها داده است ... و آنان مأمور نشده اند مگر به تکلیفی که پایین تر از سعه و توانشان باشد ... و هر تکلیفی که در وسع بندگان نباشد، از آنها برداشته شده ... سپس امام آیه شریفه را تلاوت فرمود: «بر ضعیفان و بیماران و آنان که چیزی نمی یابند که (در راه جهاد) هزینه کنند، باکی نیست» ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 66 - 9

9- استطاعت شرط لزوم وفا به عهد ، قسم و تکالیف الهی است .

إلا أن يحاط بكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 115 - 12

12- در نظر گرفته شدن نیاز و توان بشر ، در احکام و تکالیف الهی

إنما حرّم علیکم . . . فمن اضطرّ غیر باغ و لاعاد فإن الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 8

8 - لزوم توجه به طاقت و توان مردم ، در قانون گذاری و تعیین تکلیف

و ما جعل علیکم فی الدین من حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 1

1 - تکالیف الهی برای انسان ها ، به میزان طاقت و توان آنها است .

و لانکلف نفسًا إلاّ وسعها

«تکلیف» (مصدر «نکلف») وادار کردن به انجام یا ترک چیزی را گویند. «وسع» مرادف با طاقت و توان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 7

7 - احکام و قوانین اسلام ، مطابق با ضرورت ها و واقعیت های موجود در زندگی و متناسب با توانایی ها و مقدرات بشری است .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحًا فلیس علیهن جناح أن یضعن ثیابهنّ غیر متب

سخت گیری اسلام نسبت به مسأله حجاب و پوشش زنان و استثنا کردن زنان سالخورده و آسان گرفتن بر آنان در این مسأله نشانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 3

3- قوانین و فرمان های الهی ، متناسب با استعداد و توان ذاتی انسان ها

إن یسئلكموا فیحکم تبخلوا

از ارتباط این آیه با آیه قبل، استفاده می شود که خداوند انفاق تمامی اموال را بر انسان ها واجب نساخته است؛ زیرا اگر چنین دستوری صادر می شد و حتی مورد تأکید هم قرار می گرفت، انسان ها بخل میورزیدند. بنابراین با توجه به این خصلت عینی و

ص: 140

فراگیر، خداوند چنین قانونی را جعل نکرده و توان آنان را در نظر گرفته است. البته این برداشت، مبتنی بر این است که مراد از «أموالکم»، تمام اموال باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 2، 1

1 - افراد نابینا، لنگ و مریض، معاف از شرکت در جنگ

لیس علی الأعمی حرج و لا علی الأعرج حرج و لا علی المریض حرج

2 - تکالیف و مسؤولیت های الهی، برای انسان ها متناسب با امکانات و توان آنان

لیس علی الأعمی حرج... و لا علی المریض حرج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 5، 14، 2

2 - توجه و اهتمام اسلام به مقدرات و توانایی های مکلفان، در تشریح احکام و وضع قوانین

فمن لم یجد... فمن لم یستطع... تلک حدود اللّٰه

5 - در صورتی که گرفتن روزه برایظهارکننده مقدر نباشد، باید شصت مسکین را اطعام کند.

فمن لم یستطع فإطعام ستین مسکیناً

14 - «عن ابی جعفر (ع) فی قوله عزّوجلّ... «و من لم یستطع فإطعام ستین مسکیناً» قال: من مرض أو عطاش؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند عزّوجلّ... «و من لم یستطع فإطعام ستین مسکیناً» روایت شده که فرمود: [مراد، عدم استطاعت بر صوم]، ناشی از مرض یا بیماری تشنگی است.»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 12 - 10، 13

10 - صدقه نجوا، تنها بر کسانی واجب بود که توانایی مالی داشتند.

فإن لم تجدوا فإنّ اللّٰه غفور رحیم

13 - توجه و اهتمام اسلام به مقدرات و توانایی های مکلفان ، در وضع و تشریح احکام و تکالیف

فإن لم تجدوا فإن الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 1,2

1 - توصیه خداوند به مؤمنان ، مبنی بر رعایت تقوای الهی به میزان توان خویش

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

2 - تکالیف الهی ، به میزان توانایی و امکانات افراد است .

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 141

3 - مسکن زنان مطلقه از نظر کمیت و کیفیت ، باید به مقدار دارایی و توانایی همسرانشان باشد ؛ نه کمتر از آن .

أَسْكُنوهنَّ من حيث سَكنتم من وجدكم

«وجد»، به معنای وسع و طاقت (توانایی) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - میزان پرداخت هزینه زندگی همسران و انفاق به دیگران ، بسته به توانایی و دارایی شوهران و انفاق گران است .

لَيَنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَ مَن قَدَرِ عَلَيْهِ رِزْقَةٌ فَلَْيَنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ

برداشت یاد شده، براساس دیدگاه برخی از مفسران است که گفته اند: آیه شریفه، علاوه بر مورد زنان مطلقه، شامل همه زنان و همه انفاق های واجب و مستحب می شود.

6 - خداوند ، به میزان توانایی ها و امکانات هر شخصی ، به او تکلیف کرده و از وی مسؤولیت خواسته است .

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

7 - مقدار توانایی و امکانات افراد ، از شاخصه هایی است که باید در تکلیف کردن و مسؤولیت خواستن لحاظ شود .

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - سلامت و توانایی ، از شرایط مکلف

يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَ هُمْ سَلْمُونَ

مطلب یاد شده، از قید «و هم سالمون» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رخصت یافتن مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به کاستن از مدّت شب زنده داری خویش و انجام آن به میزان میسور و ممکن

علم أن لن تحصوه فتاب علیکم

در گذشتن خداوند از مؤمنان شب زنده دار - پس از یادآوری به کم و زیاد شدن میزان شب زنده داری آنان - حاکی از رخصت دادن او، به این کمی و زیادی است.

10 - تلاوت قرآن ، باید به میزان میسور باشد ؛ نه مقداری که برای قاری خسته کننده و مشقت آور است .

فاقرءوا ما تیسّر من القرآن

11 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظّف به نماز در پاسی از شب به میزان میسور و ممکن

تقوم أدنی من ثلثی الّیل . . . فاقراءوا ما تیسّر من القرآن

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که مقصود از قرائت قرآن، نماز باشد؛ زیرا خواندن قرآن از اجزای مهم نماز است. گفتنی است چون جمله های پیش درباره نماز شب بود، می تواند قرینه بر مطلب یاد شده باشد.

15 - رعایت حال مریضان ، مسافران تاجر و سوداگر و جنگ جویان خداجو ، فلسفه تخفیف دادن تکلیف شب زنده داری و کاستن

ص: 142

از آن ، به میزان میسر و ممکن

فاقرءوا ما تيسر من القرءان علم أن سيكون منكم مرضى و .. وءآخرون يقتلون فى سبى

عبارت «ضرب فى الأرض» در معانى سفر برای تجارت و خارج شدن برای جنگ آمده است؛ ولی با آمدن «و آخرون یقاتلون فى سبیل الله» معنای اول مراد است.

18 - تکالیف عبادی اسلام ، آسان و در توان بشر و به دور از مشقت و مشکل طاقت فرسا

فاقرءوا ما تيسر منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 4 - 5

5 - مصرف طعام ، باید به منظور از بین بردن گرسنگی و به دست آوردن توان عبادت باشد .

فلیعبدوا .. الذی أطعمهم من جوع

«من جوع»، بیانگر آن است که هدف از طعام، زوال گرسنگی است؛ نه آن که خوردن، همواره مطلوب باشد. «فلیعبدوا» بیانگر هدف بودن عبادت برای طعامی است که از خداوند به انسان می رسد.

174- قصور در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 150 - 11

11 - مسلمانان نباید به خاطر هراس از دشمنان دین و به بهانه احساس خطر از ناحیه آنها ، در اجرای احکام الهی کوتاهی کنند .

فولوا وجوهکم شطره .. إلا الذین ظلموا منهم فلا تخشوهم

175- کراهت از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 5 - 10

10 - عدم تنافی ایمان به خدا با ناخشنودی درونی نسبت به برخی از احکام خداوند

وإن فریقا من المؤمنین لکرهون

176- کیفیت تعلق تکلیف

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

6 - انفال - 8 - 20 - 7

ص: 143

7- آگاهی به تکالیف الهی از شرایط مسؤولیت انسان در برابر آن

و لاتولوا عنه و أنتم تسمعون

در برداشت فوق جمله حالیه «و أنتم تسمعون» قید برای «أطیعوا» و «لاتولوا» گرفته شده است.

177- کیفیت عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 18 - 8

8- در عمل به خواسته های خداوند ، باید تمامی احتمالات انجام پذیرد .

ما تلک . . . هی عصای أتوگؤا ... ولی فیها م--اربّ اخری

در باره اکتفا نکردن موسی (ع) به «هی عصای» گفته شده است: واضح بودن این جواب، موسی (ع) را به این اندیشه واداشت که شاید مراد، فواید عصا باشد و همین احتمال سبب شد که پاسخ های بعدی را به زبان آورد.

178- محدوده تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 71 - 10

10 - انسان ها به بیش از آنچه شارع بیان کرده مکلف نیستند .

فافعولوا ما تؤمرون . . . قالوا الثن جئت بالحق فذبحوها و ما کادوا یفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 101 - 10,11

10 - اهل ایمان نسبت به احکامی که پاسخ آنها در قرآن و سنت نیامده ، تکلیفی ندارند

لاتسئلوا عن اشیاء . . . عفا الله عنها

11 - بیان نکردن و مکلف نساختن مردم به پاره ای از احکام ، پرتوی از عفو و گذشت خداوند

لاتسئلوا عن اشیاء . . . عفا الله عنها و الله غفور حلیم

هرگاه فعل «عفی» با «عن» متعدی شود متعلق محذوفی برای «عن» در نظر گرفته می شود یعنی «عفی صارفاً عنه» (مفردات راغب). و صرف نظر کردن خداوند از ایجاد تکلیف، تفضل او به بندگان است. توصیف خداوند به «غفور» - در ذیل آیه - می تواند ناظر به این جهت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 31 - 11

11- تکالیف الهی ، محدود به زندگی دنیوی انسان ها است .

ص: 144

179- مراد از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 86 - 11

11 - « عن أبي جعفر (ع) في قول الله عز وجل: ... « قل ما أسئلكم عليه من أجر و ما أنا من المتكلفين » : يقول : متكلفاً أن أسئلكم ما لستم بأهله ... » ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند عزوجل.. «قل ما أسئلكم...» روایت شده: [خداوند] می فرماید: [بگو... من] از روی تکلف چیزی را که شما اهل آن نیستید، از شما درخواست نمی کنم».

180- مسلمانان صدر اسلام و تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 6

6- برخی از مسلمانان صدر اسلام، از انجام سعی میان صفا و مروه، اکراه داشته و آن را از مناسک حج نمی پنداشتند.

فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه أن يطوف بهما

نفی اشکال از سعی میان صفا و مروه با جمله «فلا جناح ..» گویای این است که: مسلمانان از انجام آن عمل اکراه داشته و منشأ آن - چنانچه در شأن نزول آمده - وجود بتهایی بود که مشرکان در صفا و مروه بین آن دو نصب کرده بودند.

181- معفو از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 98 - 13

13 - کودکان و مردان و زنانی که عقل کودکانه دارند، مستضعف فکری بوده و مشمول تکالیف الهی نیستند.

الاستضعفين ... ولا يهتدون سبيلا

امام باقر(ع) در مورد مستضعف در آیه فوق فرمود: ... و الصبيان و من كان من الرجال و النساء على مثل عقل الصبيان مرفوع عنهم القلم.

معانی الاخبار، ص 201، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 537، ح 506.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

3 - نساء - 4 - 99 - 4

ص: 145

4- کسانی که از انجام تکالیف الهی معذورند ، باید به عفو الهی امیدوار باشند .

فاولئک عسی اللّٰه ان یعفو عنهم

182- منشأ تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 71 - 10

10 - انسان ها به بیش از آنچه شارع بیان کرده مکلف نیستند .

فافعلوا ما تؤمرون . . . قالوا النّ جنّت بالحق فذبحوها و ما کادوا یفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 1 - 18

18 - تکالیف دین ، نشأت گرفته از اراده الهی است .

اوفوا بالعقود أحلت . . . إنّ اللّٰه یحکم ما یرید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 68 - 6، 3

3 - تعیین تکلیف برای خلق ، در حیطة اختیار خداوند

وربّک یخلق ما یشاء و یختار

جمله «یخلق ما یشاء» بیانگر مشیت و اراده تکوینی خدا و جمله «یختار» بیانگر اراده تشریحی او است؛ یعنی، «و یختار للخلق ما یشاء».

6 - گزینش پیامبر و تبیین وظایف خلق ، از شؤون ربوبیت خداوند است .

وربّک یخلق ما یشاء و یختار

183- منشأ تکلیف همسران محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 11

11 - لطف و آگاهی همه جانبه خداوند ، منشأ صدور احکامی خاص برای همسران پیامبر

قل لأزواجک . . . ینساء النبی . . . واذکرن . . . إنَّ الله کان لطیفاً خبیراً

ص: 146

184- منشأ سهولت تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 3 - 49

49 - تسهیل تکالیف بر بندگان از سوی خداوند ، برخاسته از مغفرت و رحمت واسعه اوست .

فمن اضطر فی مخلصه غیر متجانف لاثم فإنّ الله غفور رحیم

185- منشأ عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 7 - 5

5 - توفیق انسان در انجام دادن تکالیف دینی ، نیازمند امداد های ویژه خداوند

فسنیسره لیسری

186- منشأ عمل به تکلیف محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 1 - 1

1 - خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، شرح صدر عنایت کرده و قوای باطنی آن حضرت را پذیرای حقیقت قرار داد و توانمندی های او را ، برای تحمّل سختی ها و تکالیف ، فزونی بخشید .

الم نشرح لك صدرک

شرح صدر، گنجایش دادن آن برای قبول حق است (لسان العرب). «صدر» و «قلب»، کنایه از نفس انسان است که دارای فهم و درک است. گفته شده «صدر» اعم از «قلب» است؛ زیرا شامل تمام قوای انسان می شود. (برگرفته شده از مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 2 - 14

14 - خداوند ، با یادآوری عطای ویژه خویش به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، آن حضرت را آماده دریافت فرمان نماز و قربانی ساخت .

إنا أعطینک الکوثر . فصل لربک وانحر

187- منشأ فراموشی تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 68 - 9

ص: 147

9 - شیطان عامل فراموشکاری انسان در مورد تکالیف الهی است.

وإما ينسینک الشیطن

188- موارد رفع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 3 - 35,38,39,40

35 - استفاده از مردار، خون، گوشت خوک و حیوانی که نام غیر خدا به هنگام ذبح بر آن برده شود، در حال اضطرار جایز است.

حرمت علیکم .. فمّن اضطر فی مخصمه غیر متجانف لائم فإنّ اللّٰه غفور رحیم

38 - جواز استفاده از محرّمات، در حال اضطرار

فمّن اضطر .. فإنّ اللّٰه غفور رحیم

39 - استفاده از مردار، خون، گوشت خوک، تنها به مقدار ضرورت جایز است.

حرمت .. فمّن اضطر فی مخصمه غیر متجانف لائم فإنّ اللّٰه غفور رحیم

40 - استفاده از محرّمات در هنگام اضطرار، تنها به مقدار رفع ضرورت جایز است.

فمّن اضطر فی مخصمه غیر متجانف لائم فإنّ اللّٰه غفور رحیم

بنابر اینکه مراد از «ائم» بهره‌گیری از محرّمات یاد شده باشد و مصداق آن در هنگام اضطرار، که محرّمات حلال می‌شود، استفاده بیش از مقدار ضرورت خواهد بود.

189- موانع تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 15 - 9

9 - فرستادن پیامبران، همراه با پیام تکلیف آفرین، مخالف رحمانیت خداوند در دیدگاه مردم انطاکیه بود.

و ما أنزل الرحمن من شیء

برخی از مفسران برآنند که ذکر رحمانیت خداوند از سوی مردم انطاکیه، می‌تواند به این جهت باشد که آنان، فرستادن پیامبر را ناسازگار با رحمانیت خدا می‌پنداشتند؛ زیرا آمدن پیامبران نوعاً همراه با تکلیف بوده و آنان این کار را با رحمانیت خدا ناسازگار می‌دانستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 16

16 - دل‌بستگی به مال و خانواده ، بازدارنده انسان از راه خدا و تکالیف دین

سيقول لك المخلفون من الأعراب شغلتننا أمولنا و أهلونا . . يقولون بألسنتهم

برداشت بالا بر این اساس است که اعراب در بیان «شغلتننا أموالنا و أهلونا» صادق به شمار آیند؛ ولی در گفتن «فاستغفرلنا» - که

ص: 148

حاکمی از ندامت درونی آنان است - کاذب باشند.

190- موانع ضعف در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 56 - 5

5- توجه رهبران الهی به نداشتن مسئولیتی در برابر کفر مردم پس از انجام وظیفه انذار و تبشیر ، مایه عدم احساس ناتوانی و شکست در ایفای وظیفه خویش است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا... و ما نرسل المرسلین إلا مبشّرين و منذرین

191- موانع عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 187 - 15

15 - دنیاپرستی از موانع انجام تکالیف و عمل به میثاق خداوند

لتبیننّه... فنبذوه... و اشتروا به ثمناً قليلاً

ظاهراً جمله «و اشتروا به...»، بیانگر علت رهاسازی کتب آسمانی و وفادار نبودن به پیمان الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 97 - 16

16 - جبر محیط با توان خروج از آن ، عذری غیر قابل قبول برای ترک تکالیف الهی

قالوا کنا مستضعفین فی الارض قالوا الم تکن ارض الله واسعه فتهاجروا فیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 44 - 39, 24

24 - هراس از مردم ، مانعی در عمل به احکام و مقررات کتب آسمانی

یحکم بها... فلا تخشوا الناس

39 - سودجویی و طمعورزی ، از عوامل نادیده گرفتن احکام الهی و حکم نکردن بر اساس آن

یحکم بها . . . و لاتشتروا بایتی ثمناً قليلا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 15 - 4

4 - علاقه و دل بستگی به اموال و اولاد ، نباید مانع از دین داری و انجام تکالیف الهی شود .

ص: 149

إنّما أموالکم و أولدکم فتنه

برداشت یاد شده، با توجه به تاریخ و شأن نزول آیات است که در آیه قبل توضیح داده شد.

192- موجبات عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 16

16 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به حرکات و رفتار انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات خدا و پرهیز از نافرمانی او است .

قل للمؤمنین یغضّوا .. . إنّ اللّٰه خبیر بما یصنعون

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (إنّ اللّٰه خبیر بما یصنعون)، می تواند به منظور این مطلب، ادا شده باشد.

193- مؤمنان و عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 51 - 7

7 - مؤمنان راستین در اندیشه انجام وظیفه و تسلیم بودن به مشیت خدا و پذیرای هر پیروزی و شکست در راه او

إن تصبک حسنه تسوّهم قل لن یصیبنا إلا ما کتب اللّٰه لنا هو مولینا

194- مهمترین تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 31 - 4

4- اقامه نماز و انفاق از اهمیت ویژه ای در میان سایر فریضه ها و تکالیف الهی برخوردار است .

قل لعبادی الذین ءامنوا یقیموا الصلوه و ینفقوا

ذکر اقامه نماز و انفاق، پس از بیان صفت ایمان بندگان حقیقی و انتخاب این دو تکلیف از میان سایر تکالیف می تواند بیانگر برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نماز، برخوردار از جایگاه و اهمیت خاص در مقایسه با دیگر عبادات و فریضه های الهی

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ .. لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

ص: 150

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) هدف از هجرت فرزندانش به سرزمینی بدون کشت و زرع (مکه) را نماز معرفی می کند و از میان سایر عبادتها آن را برمی گزیند، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 40 - 3

3- اهمیت و جایگاه بلند فریضه نماز در مقایسه با دیگر فریضه های الهی

رَبِّ اجْعَلْنِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 8

8 - عبادت خالصانه ، مهم ترین وظیفه در برابر خداوند ، حتی برای پیامبران است .

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 41 - 5

5 - نماز ، زکات ، امر به معروف و نهی از منکر ، مهم ترین تکالیف دینی

أَقِمُوا الصَّلَاةَ . . . وَ نَهَوُا عَنِ الْمُنْكَرِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 56 - 2

2 - نماز و زکات ، از مهم ترین و با ارزش ترین فریضه ها و احکام الهی

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ . . . وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ ءَاتُوا الزَّكَاةَ

برداشت فوق با توجه به اختصاص به ذکر یافتن نماز و زکات، پس از بیان اعمال صالح - که نماز و زکات نیز جزء آنها می باشد - قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- سجده در برابر خدای رحمان ، تکلیفی مهم و دارای جایگاه ویژه در میان دیگر تکالیف الهی

و إذا قيل لهم اسجدوا للرحمن قالوا وما الرحمن أنسجد لما تأمرنا

اختصاص به ذکر یافتن صفت رحمان از میان دیگر اوصاف خداوند، به هنگام فرمان سجده در برابر او، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 3 - 5

5- اهمیت اقامه نماز و پرداخت زکات در مجموعه تکالیف دینی

ص: 151

الذین یقیمون الصلوٰه و یؤتون الزکوٰه

از آن جا که تکالیف دینی، منحصر در نماز و زکات نیست، بسنده کردن به آن دو بیانگر اهمیت بسیار آنها در میان تکالیف دینی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 23 - 13

13 - اهمیت و ارزش والای محبت به اهل بیت ، در مجموعه تکالیف دین

قل لا أسئلكم علیه أجرًا إلا الموده فی القربی

این که تنها دوستی اهل بیت پاداش رسالت پیامبر قرار گرفته، نشانگر اهمیت والای دوستی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 38 - 5

5 - اقامه نماز و گسترش فرهنگ نماز خوانی ، از مهم ترین تکالیف الهی برای اهل ایمان

و الذین استجابوا لرّبهم و أقاموا الصلوٰه

با توجه به این که «استجابوا لرّبهم» اجرای تمامی تکالیف الهی را در بر دارد، ذکر اقامه نماز پس از آن، دلیلی بر اهمیت ویژه برپایی نماز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 10 - 20

20 - جهاد و انفاق در راه خداوند ، از مهم ترین و ارزشمندترین تکالیف الهی

لا یستوی منکم من أنفق من قبل الفتح و قتل

تکیه بر دو تکلیف جهاد و انفاق، از میان سایر تکالیف الهی، حاکی از مطلب یاد شده است.

195- نشاط در تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 2 - 3

3- نشاط و سرحالی در انجام دادن مأموریت های الهی ، وصفی ارزشمند است .

و النشاط نشطاً

سوگند خداوند، حاکی از ارجمندی چیزی است که به آن سوگند یاد شده است.

ص: 152

196- نشاط در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 7 - 6

6 - سخاوت مندی ، انفاق ، تقوایشگی و تصدیق وعده های الهی ، زمینه ساز امداد های ویژه خداوند و مایه نشاط انسان در انجام دادن تکالیف دینی است .

فأتمن أعطی . . . فسنبسره لیسری

197- نظام تکالیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 68 - 3

3 - تساوی زن و مرد در برابر تکالیف الهی

وعد الله المنفقین و المنفقت . . . نار جهنم خلدین فیها

198- نظام تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 2 - 7

7- تحمل حرج و مشقت ، در انجام تکالیف دینی ، لازم نیست .

ما أنزلنا علیک القرآن لتشقی

اطلاق «لتشقی» شامل مشقت در انجام تکالیف نیز می گردد، گرچه مورد آیه، مشقت در راه ابلاغ معارف قرآن به دیگران است.

199- نفی تکلیف سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 2 - 7

7- تحمل حرج و مشقت ، در انجام تکالیف دینی ، لازم نیست .

ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى

اطلاق «لتشقى» شامل مشقت در انجام تکالیف نیز می‌گردد، گرچه مورد آیه، مشقت در راه ابلاغ معارف قرآن به دیگران است.

ص: 153

200- نفی تکلیف سخت از محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 2 - 4

4- خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به برگزیدن شیوه پر رنج و زحمت برای ابلاغ قرآن فرمان نداده است .

ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى

201- نقش تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 16

16 - خداوند ، در تکلیف بندگان به نماز ، برای خود سودی در نظر نداشته و به فکر تأمین رزق و آذوقه برای خود نبوده است .

وأمر أهلك بالصلوة .. لانسئلك رزقاً

مفاد جمله «لانسئلك رزقاً» ممکن است این باشد که ما با فرمان نماز، نمی خواهیم از تو رزقی را طلب کنیم و نیاز خود را بر آورده سازیم.

ص: 154

1- تشریح و تکوین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 106 - 16

16 - تشریح و تکوین دارای ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر *

نأت بخیر منها أو مثلها ألم تعلم أن الله كل شيء قدیر

جمله «ألم تعلم . . .» تعلیل است برای جمله «ما ننسخ . . .» و رسای به این نکته است که نسخ شریعت تنها از کسی بر می آید که بر همه چیز قادر باشد، بنابراین، شریعت به همه هستی و قوانین حاکم بر آن مرتبط است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 6

6 - ادیان الهی و احکام دین، دارای ارتباطی تنگاتنگ با هستی و جهان آفرینش

نأت بخیر منها أو مثلها . . . ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

جمله «ألم تعلم أن الله . . .» به منزله دلیلی برای امکان نسخ و تشریح دین جدید است. استدلال به حاکمیت خدا بر هستی - برای امکان نسخ و تشریح دین جدید - بیانگر ارتباط عمیق دین و قوانین دینی با هستی و قوانین آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 192 - 9

9 - مفاهیم معرفتی و احکام تشریحی قرآن، هماهنگ با نظام تکوین *

وإنه لتنزيل ربّ العلمین

همان طور که گفته شد «العالمین» (جمع «عالم») محلاً به «ال» و مفید عموم است. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه عوالم وجود. قرار گرفتن این واژه در کنار «ربّ» ممکن است بیانگر این نکته باشد که فرو فرستنده قرآن، همان کسی است که آفرینش، رشد و هدایت مجموعه هستی از او است و براساس این واقعیت، احکام تشریحی او، هماهنگ با کل نظام هستی است.

2- تکوین و تشریح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 12

12 - تناسب و هماهنگی احکام دین با ویژگی های تکوینی انسان

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعيفاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 4 - 6

6 - هماهنگی قوانین شرعی با امور تکوینی

احل لکم الطیبت

ترتیب احکام شرعی «حلیت» بر طیب بودن که امری تکوینی است، دلیل برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 17

17 - میان ایجاد تکوینی انسان ها و تشریح قوانینی برای آنان ، هماهنگی کامل هست .

فأقم وجهک للدين حنیفاً فطرت الله الّتی فطر الناس علیها لاتبدیل لخلق الله

3- عدالت در تکوین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 18 - 5،7،8

5 - عدل الهی در نظام تکوین و تشریح ، مورد مشاهده فرشتگان و دانشمندان *

شهد الله . . . و الملئکة و اولوا العلم قائماً بالقسط

«قائماً بالقسط» می تواند متعلق شهادت باشد یعنی: عالمان و ملائکه علاوه بر شهادت به یگانگی خداوند، شهادت به عدالت او نیز می

دهند، گفتنی است تعمیم قسط به نظام تشریح از آیه بعد استفاده شده است.

7 - حاکمیت قسط و عدل بر نظام آفرینش

شهد الله .. قائماً بالقسط

8 - حاکمیت قسط و عدل بر نظام تکوین ، دلیل دانشمندان و ملائکه برای گواهی بر وحدانیت خدا *

شهد .. الملئکه و اولوا العلم قائماً بالقسط

به نظر می رسد «قائماً بالقسط» که حال برای «الله» است، اشاره به علّت گواهی ملائکه و اولوا العلم باشد. و بدین جهت، مؤخر آمده است.

ص: 156

4- مراحل تکوین نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 7 - 3

3 - شناخت مراحل تکوین و مسیر نزول نطفه مراحل تکامل آن تا آفرینش کامل انسان ، توصیه خداوند به همه انسان ها است .

فلینظر ... یخرج من بین الصلب و الترائب

5- تکوین و تشریح

{ تکوین و تشریح }

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 3 - 8

8 - قرآن ، کتابی منطبق با واقعیت و حقیقت

نزل علیک الکتاب بالحق

حق، خبری را گویند که مطابق با واقع باشد (تفسیر المیزان).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 6 - 14، 13

13 - قوانین و معارف موجود در کتاب های آسمانی ، متناسب با ساختار حقیقی انسان

اللّه لا اله الا هو الحیّ القيّوم. نزل ... هو الذی یصورکم

قیومیت خدا و آفریدن انسان به گونه ای که او خواسته است و نیز علم مطلق او و نزول کتاب برای هدایت، بیانگر تناسب قوانین با ساختار انسانی است.

14 - هماهنگی قوانین تکوین و تشریح

الهیّ القيّوم ... نزل ... یصورکم ... هو العزیز الحکیم

واضع قوانین تکوین (صورت بندی انسان) و تشریح (فرستادن کتب آسمانی)، خداوند حکیم است و حکمت او اقتضا می کند که این دو قانون با یکدیگر هماهنگ باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 83 - 9، 4

4- ناسازگاری برگزیدن دین غیر خدا با حرکت نظام هستی

افغیر دین الله یبغون وله اسلم من فی السموات و الارض

9- تسلیم در برابر خداوند ، همسویی با روند حرکت کلی نظام هستی است .

ص: 157

وله اسلم من فى السموات و الارض طوعاً و كرهاً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - آل عمران - 3 - 84 - 17

17 - تسليم مؤمنان در برابر خداوند ، هماهنگ با تسليم تمامى موجودات در برابر او

وله اسلم من فى السموات و الارض . . . و نحن له مسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - نساء - 4 - 34 - 12، 8

8 - هماهنگى نظام حقوقى اسلام ، با نظام تكوين

الرّجال قوّامون على النساء بما فضّل الله بعضهم على بعض

چون خداوند حق مدیریت بر زنان را بر اساس برترى تكوينى مردان قرار داده است.

12 - ضرورت توجه به قوانين تكوين و تشریح در جعل مقررات حاکم بر خانواده

الرّجال قوّامون على النساء بما فضّل الله . . . و بما انفقوا

چون خداوند در توجیه جعل مدیریت برای مردان به دو جهت تصریح فرمود: یکى برترى مردان بر زنان، که یک مسأله تكوينى است و

دیگرى عهده دار بودن نفقه، که یک حکم تشریحى است.

6- تکوین و تشریح

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - نساء - 4 - 28 - 12

12 - تناسب و هماهنگى احکام دین با ویژگی های تكوينى انسان

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعيفاً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 4 - 6

احل لکم الطیبت

ترتیب احکام شرعی «حلیت» بر طیب بودن که امری تکوینی است، دلیل برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 17

17 - میان ایجاد تکوینی انسان ها و تشریح قوانینی برای آنان ، هماهنگی کامل هست .

فأقم وجهک للدين حنیفاً فطرت اللّٰه الّٰتی فطر الناس علیها لا تبديل لخلق اللّٰه

ص: 158

3- تگرگ

1- بارش تگرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 8،9

8 - تشکیل و تراکم ابرها و نزول باران و تگرگ، جلوه فرمان روایی و قدرت بی مانند خداوند بر جهان (آسمانها و زمین)

و لله ملك السموت .. ان الله يزجي سحابا ... و ينزل من السماء من جبال فيها

9 - اصابت تگرگ به برخی از انسانها و بازداشتن آن از برخی دیگر، به مشیت خدا است.

من برد فیصیب به من یشاء و یصرفه عن من یشاء

2- عوامل بارش تگرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 6

6 - خداوند، از بالا و از ابر یخ زده - که به کوه می ماند - تگرگ فرو می ریزد.

و ینزل من السماء من جبال فیها من برد

«من جبال» بدل از «من السماء» و برای تشبیه کردن ابرها، به کوهها است؛ همان گونه که تشبیه اشیای بزرگ و با عظمت به کوه، بسیار معمول است؛ مانند کوه علم و... «برد» نیز به معنای تگرگ است.

ص: 159

4- تلاش

1- آثار تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 272 - 15

15 - دستیابی به « وجه الله » (خشنودی خدا) ، در گرو تلاش و اجتهاد جوینده آن

و ما تنفقون الا ابتغاء وجه الله

با توجه به واژه «ابتغاء» که در آن اجتهاد و تلاش ملحوظ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 15

15 - توجه به نقش تلاش و قابلیت افراد در برتری یافتن آنان ، زمینه دوری جستن از تمنی نسبت به دارایی ها و امتیازات دیگران

و لا تتمنوا ما فضل الله .. للرجال نصيب ... و للنساء نصيب

خداوند پس از منع طمعورزی به نعمتهای دیگران، آن را نتیجه قابلیت و تلاش افراد معرفی کرده تا زمینه آرزوهای منفی را قطع کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 69 - 7

7 - کثرت بهرهوری های کافران ، به مقتضای خلق و خو و تلاش مادی آنان و طبق جریان طبیعی است و نه نشانه رحمت و لطف الهی به

آنان *

فاستمتعوا بخلقهم فاستمتعتم بخلقكم

با توجه به اینکه «خلاق»، می تواند به معنای دستاوردهای انسان به مقتضای خلق و خوی خویش باشد، این برداشت به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 19 - 1,2,4

ص: 160

1- آخرت طلبان مؤمنی که تلاشی جدی در راه اهداف اخروی خویش بکنند به نتایج ارزشمند تلاشهایشان دست خواهند یافت .

و من أراد الآخره .. کان سعیهم مشکورًا

2- برخورداری از ارزش ها و نعمت های اخروی ، مشروط به سعی و تلاش وافی انسان در طریق آن است .

و من أراد الآخره و سعی لها سعیها و هو مؤمن فأولئك کان سعیهم مشکورًا

عبارت «و سعی لها سعیها» به منزله شرط برای «من أراد الآخره» است؛ یعنی، اگر کسی آخرت را طلب کند - مشروط بر اینکه تلاش متناسب آن را نیز داشته باشد - از آخرت بهره مند خواهد بود.

4- اراده و تلاش خود انسان در سعادت و شقاوت اخروی وی نقش تعیین کننده دارد .

من کان یرید العاجله .. جعلنا له جهنم ... و من أراد الآخره و سعی لها سعیها ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 6

6- تلاش انسان در تفاوت درجات و مزایای اخروی او ، نقشی تعیین کننده دارد .

من کان یرید العاجله .. و من أراد الآخره و سعی لها ... فضلنا بعضهم علی بعض و ل

از اینکه خداوند در آیات پیش فرمود: «آخرت طلبان، در صورت تلاش متناسب با آخرت طلبی شان، جزا داده می شوند» و در این آیه می فرماید: «آخرت، دارای درجاتی بس فراتر و عظیم تر از دنیا است» به دست می آید که برای نیل به مدارج برتر آخرت، تلاشی متناسب با آن لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 7

7- بهره‌وری از نعمت ها و امکانات خدادادی ، در پرتو سعی و تلاش امکان پذیر است .

ربکم الذی یرزقکم .. لتبتغوا من فضله

خداوند، بهره گرفتن از فضل خود و امکانات موجود در دریاها را با کلمه «ابتغاء» (=تلاش برای دستیابی به مطلوب) آورده است و این نشان دهنده آن است که برای بهره‌وری از امکانات، تلاش و کوشش لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- دستیابی به آرمان ها ، نیازمند تلاش ، حتی برای پیامبران است .

لقد لقینا من سفرنا هذا نصبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 94 - 4,5

4- انجام عمل صالح ، نیازمند و سعی و کوشش است .

فمن یعمل .. فلا کفران لسعیه

تعبیر «لسعیه» به جای «لعمله» می تواند گویای این حقیقت باشد که عمل صالح با سعی و تلاش عجین شده و جدایی میان آن دو ممکن نیست و انجام هر عمل صالحی، در گرو سعی و جد و جهد است.

ص: 161

5- نقش سعی و تلاش خود انسان در دستیابی به پاداش الهی و سرنوشت خویش

فمن يعمل . . . فلا كفران لسعيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 23 - 10، 5

5- تأمین معاش و زندگی ، در گرو پیگیری و تلاش است .

و ابتغواؤکم من فضله

با توجه به معنای ابتغاء - که جدیت در بر آوردن خواسته است. (مفردات راغب) - نکته بالا قابل استفاده است.

10 - استفاده از امکانات خدادادی ، در پرتو سعی و تلاش ، امکان پذیر است .

و ابتغواؤکم من فضله

از این که برای استفاده از امکانات دنیوی و فضل خداوند، از واژه «ابتغاء» (تلاش برای دست یابی به مطلوب) استفاده شده است، این حقیقت نمایان می شود که برای دست یابی به امکانات، کوشش و تلاش لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 46 - 10

10 - بهره‌وری از فضل و رحمت الهی ، نیازمند به کار و تلاش است .

و لتبتغوا من فضله

«ابتغاء» مصدر «لتبتغوا» به معنای «خواستن همراه با جد و جهد» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 12 - 13

13 - رزق و فضل الهی ، در سایه تلاش و کوشش خود انسان به دست می آید .

لتبتغوا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - سعادت و رستگاری بزرگ (بهشت جاودانه) ، در سایه عمل و کوشش میسر است .

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ . لِمَثَلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند برای نیل به فوز عظیم، تنها بر عمل انسان تکیه کرده و به آن توصیه فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - بهره مندی انسان از کمالات و ارزش های والا ، در گرو تلاش اخلاقی خود او است .

وَمَا يَلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يَلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

ص: 162

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 5

5- تأثیر نداشتن تلاش آمیخته با حرص و ولع انسان ها ، در دستیابی آنان به بهره‌وری بیشتر مادی

نحن قسمنا بینهم معیشتهم

ذکر ضمیر «نحن» و تقدم آن بر «قسمنا» - که نقش بی چون و چرای خداوند در تقسیم معیشت را بازگو می کند - بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 33 - 6

6- بهره مندی از اوج رفاه و ثروت ، بدون اسباب و علل ، ناسازگار با قانون بهره‌گیری از ابزار و وسایل در تأمین معیشت *

و لولا أن یکون الناس أمه وحده لجعلنا .. معارج علیها یظهرون

برداشت بالا بدان احتمال است که مراد از «امت واحده» تساوی انسان ها در برابر بهره‌گیری از اسباب و وسایل در تأمین معیشت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 12 - 9

9- دستیابی انسان ها به نعمت های الهی در پهنه هستی ، منوط به تلاش و پیگیری خود آنان است .

لتبتغوا من فضله

در واژه «إبتغاء» طلب شدید و اراده اکید نهفته است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 29 - 21

21- دستیابی به فضل و خشنودی خداوند ، نیازمند تلاش و عمل

أشداء علی الکفار رحماء بینهم ترهیم رگعا سجداً یبتغون فضلاً من الله ورضوناً

در واژه «إبتغاء»، تلاش و کوشش نهفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 39 - 1,2

1 - تلاش و سعی انسان ، تنها ضامن دسترسی او به پاداش الهی

و أن لیس للإنسن إلا ما سعی

2 - سعادت‌مندی و کمال انسان ، در گرو جدیت ، تلاش و پیگیری

و أن لیس للإنسن إلا ما سعی

ص: 163

2- آثار تلاش برای عبادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 14

14 - سعی و تلاش آدمی در عبادت و نماز ، در پی دارنده پاداش حتمی در قیامت است .

فاعبدنی و اقم الصلوه . . . لتجزی کلّ نفس بما تسعی

3- آثار تلاش برای نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 14

14 - سعی و تلاش آدمی در عبادت و نماز ، در پی دارنده پاداش حتمی در قیامت است .

فاعبدنی و اقم الصلوه . . . لتجزی کلّ نفس بما تسعی

4- آثار تلاش خواهر موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 13 - 1

1 - به ثمر رسیدن تلاش خواهر موسی ، در بازگرداندن برادر خویش به آغوش مادر

قالت هل أدلکم علی اهل بیت . . . فرددنه إلی أمّه

خواهر موسی با دنبال کردن برادر، ورود به کاخ فرعون و بالاخره استفاده از فرصت به دست آمده، توانست موسی را به مادرش بازگرداند.

5- آثار تلاش در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 7 - 4

4- شمول نصرت و امداد های الهی به مؤمنان ، منوط به تلاش خود آنان در راه خداوند است .

یأیها الذین ءامنوا إن تنصروا اللّٰه ینصرکم

6- آثار تلاش مریم (س)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 25 - 3

3- بارور شدن و ثمر دادن غیر طبیعی درخت خرما، به تلاش مریم (س) و کشیدن و تکان دادن نخل وابسته بود.

و هژیٰ إلیک . . . تسقط

فعل «تساقط» مجزوم است و عامل جزم آن شرط مقدر است؛ یعنی اگر درخت را تکان دهی و به سمت خود بکشی، برای تو خرما می ریزد.

7- آثار تلاش مؤمن آل فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 35 - 15

15 - تلاش گسترده مؤمن آل فرعون در جهت انصراف فرعون از قتل موسی (ع)، مؤثر واقع شد.

وقال رجل مؤمن من آل فرعون . . . أتقتلون رجلاً... كذلك يطبع الله علی کلّ قلب م

برداشت بالا به خاطر این نکته است که فرعون، در آغاز برخورد با موسی (ع) برکشتن او مصمم گشته، این مطلب را به همه اطرافیانش اعلام کرده بود (قال فرعون ما أریکم إلاّ ما أری)؛ ولی پس از سخنان مؤمن آل فرعون، به جای کشتن وی دستور داد برجی بسازند تا او نسبت به درستی ادعای آن حضرت به تحقیق پردازد.

8- آثار تلاش مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 121 - 8

8 - سنت الهی در پیشبرد هدف های مکتب حق (اسلام)، در پرتو ایثار و تلاش خود مؤمنان است.

ذلک بأنهم لایصیبهم ظما . . . و لاینفقون نفقه . . . و لایقطعون وادیاً إلاّ کتب لهم

از تشویق و ترغیب مؤمنان به انفاق و جهاد، چنین استفاده می شود که نتیجه عمل آنها، پیشبرد هدفهای مکتب است و اگر نیازی به تلاش مؤمنان نبود، ترغیب و تشویق آنان به این مهم تا بدین پایه ضرورتی نداشت.

9- آثار تلاش همگانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 18 - 3

3 - ریشه کن ساختن گرسنگی در جامعه ، نیازمند همکاری مردمی و تلاش همگانی است .

ص: 165

و لاتحْضُونَ على طعام المسكين

10- آداب تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 173 - 18

18 - لزوم همراهی تلاش با توکل بر خداوند

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ ... وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 174 - 6

6 - توکل همراه با عمل ، موجب تبدیل مشکلات سخت به نعمت و فضل الهی

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ

11- احسان تلاش گران در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 69 - 6

6 - تلاش کنندگان در راه خدا ، از زمره محسنان اند .

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا. .. وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

12- ارزش تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 19 - 8

8- تنها تلاش و کوششی دارای ارزش و شایسته ستایش است که در مسیر آخرت طلبی و کسب حیات برتر اخروی باشد .

مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ .. وَ مَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ ... كَانَ سَعِيهِمْ مَشْكُورًا

از اینکه خداوند پس از ذکر دنیا طلبی و آخرت خواهی انسانها، از سعی و تلاش آخرت خواهان تشکر و ستایش کرده است، استفاده می

شود که تنها سعی و تلاشی که در مسیر کسب حیات برتر اخروی باشد، مورد قدردانی و ستایش است و نه هر تلاش و کوششی.

ص: 166

13- ارزش تلاش برای تکامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 57 - 7

7- تلاش برای راه یابی به بالاترین مرتبه کمال و سبقت بر دیگران در تقرب به خدا، تلاش و تکاپویی ارجمند و ستودنی

أولئك الذين يدعون يبتغون إلى ربهم الوسيلة أيهم أقرب

14- افراط در تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 9 - 3

3 - تلاش بیوقفه و بدون استراحت، ناهنجار و برخلاف طبیعت خدادادی انسان است.

و جعلنا نومكم سباتاً

جمله «و جعلنا ..» در مقام امتنان است. توصیف نعمت خواب به این که «کار و تلاش انسان را قطع می کند»، بیانگر این است که خداوند از او، تلاش بی استراحت نخواسته است.

15- اهتمام به تلاش خادم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 62 - 8

8- همراه شدن با خدمت کاران در تناول غذا و مدّ نظر داشتن تلاش و خستگی آنان، لازم است.

قال لفتية ءاتنا غداءنا لقد لقينا من سفرنا هذا نصباً

16- اهمیت تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 173 - 18

18 - لزوم همراهی تلاش با توکل بر خداوند

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ .. وقالوا حسبنا الله و نعم الوكيل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 6

6- تلاش انسان در تفاوت درجات و مزایای اخروی او ، نقشی تعیین کننده دارد .

ص: 167

من كان يريد العاجله .. و من أراد الآخره و سعى لها ... فضلنا بعضهم على بعض و ل

از اینکه خداوند در آیات پیش فرمود: «آخرت طلبان، در صورت تلاش متناسب با آخرت طلبی شان، جزا داده می شوند» و در این آیه می فرماید: «آخرت، دارای درجاتی بس فراتر و عظیم تر از دنیا است» به دست می آید که برای نیل به مدارج برتر آخرت، تلاشی متناسب با آن لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 28 - 8

8- امیدواری به رحمت خداوند ، باید همراه با تلاش و کوشش باشد .

ابتغاء رحمه من ربك ترجوها

«ابتغاء» به معنای داشتن تلاش و کوشش در راه رسیدن به خواسته هاست (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 20 - 7

7 - دستیابی به « وجه الله » ، در گرو تلاش و جدیت جوینده آن است .

إلا ابتغاء وجه ربّه

از واژه «ابتغاء» تنها در موردی استفاده می شود که طلب همراه با کوشش و تلاش باشد. (مفردات)

17- اهمیت تلاش برای روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 10

10 - « عن أبي عبد الله (ع) قال : إني أركب في الحاجه التي كفاها الله ما أركب فيها إلا التماس أن يراني الله أضحى في طلب الحلال أما تسمع قول الله عزوجل اسمه « فإذا قضيت الصلاه فانتشروا في الأرض و ابتغوا من فضل الله ... » ;

از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: من سوار مرکب می شوم و در پی رفع حاجتی می روم که خداوند کفایت آن را برعهده گرفته است و سوار نمی شوم، مگر برای این که خداوند مرا ببیند که در وسط روز به دنبال طلب حلال هستم. آیا نشیننده ای قول خدای عزوجل را که فرموده: ... فانتشروا في الأرض و ابتغوا من فضل الله ...».

18- اهمیت تلاش برای نماز جمعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 6

6 - تلاش و جدیت برای درک خطبه های نماز جمعه و اهمیت دادن به آن ، توصیه خداوند به مؤمنان

فاسعوا إلى ذكر الله

ص: 168

در صورتی که مراد از «ذکر الله» در آیه شریفه خطبه های نماز جمعه باشد؛ برآشت بالا استفاده می شود.

19- اهمیت تلاش مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 7 - 4

4- شمول نصرت و امداد های الهی به مؤمنان ، منوط به تلاش خود آنان در راه خداوند است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَصَرَّوْا لِلَّهِ يُنصِرْكُمْ

20- اهمیت زمینه تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 6

6- فراهم آوردن زمینه های اشتیاق و تلاش ، گامی ضروری در برآورد استعداد ها و شایستگی های انسان است .

جعلنا ... زينه لها لنبلوهم

در آیه شریف، زینت و زیبایی موهبت های زمین، زمینه ابتلا و آزمایش دانسته شده است. شرح آن چنین است که زیبایی ها و جلوه های زندگی، موجب انگیزش آدمی شده و او را به حرکت وامی دارد و این حرکت و تلاش، زمینه ابتلا و آزمایش را فراهم می آورد. از این ارتباط، این برداشت به دست می آید که بدون برانگیختن و به تلاش کشاندن آدمی، زمینه ای برای بروز استعدادهای او فراهم نخواهد شد.

21- بی ارزشی تلاش جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 3 - 1,3

1 - گرفتاران پستی و خواری در قیامت ، برای رهایی خود تلاش کرده ، خویش را به سختی و زحمت خواهند انداخت .

عامله ناصبه

مراد از «عمل» در قیامت - به قرینه آیه قبل - تلاش دوزخیان برای رهایی از محمصه ای است که آنان را به خشوع و ذلت افکنده است. «نَصَب» به معنای تعب است. (مفردات راغب)، بنابراین «ناصبه» به معنای کسانی است که خود را به رنج و سختی می اندازند. به قرینه «یومئذ» در آیه قبل می توان گفت که این دو وصف مربوط به آخرت است.

3- اهل دوزخ، تلاش های پرمشقت خود در دنیا را بی نتیجه دیده و برای رهایی از پستی و ذلت در قیامت، از آن بهره ای نخواهند برد.

وجوه یومئذ خشعه . عامله ناصبه

ص: 169

چنانچه دو وصف «عامله» و «ناصبه»، مربوط به تلاش و رنج در دنیا باشد؛ مراد این خواهد بود که صاحبان «وجوه خاشعه» تا زمانی که در دنیا بودند، کارهای پرزحمت انجام می دادند؛ ولی اکنون در قیامت از آن بی بهره اند. گفتنی است که جمله «لسعیها راضیه» (در آیات بعد) - که در وصف گروه مقابل این افراد است - با این احتمال سازگارتر است.

22- بی تأثیری تلاش قارون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 81 - 8

8 - تلاش بی ثمر قارون ، برای نجات جان خویش از فرو رفتن در زمین

و ما كان من المنتصرين

مقصود این است که قارون در لحظه فرو رفتن نه کسی را داشت که به او کمک کند و نه خودش می توانست جان خویش را نجات دهد.

23- بی تأثیری تلاش گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 29 - 2

2- تلاش محکومان دادگاه قیامت برای تغییر حکم الهی ، تلاشی بی فرجام

ما يبدّل القول لدیّ

در آیات پیشین، حکم مجرمان با فرمان «الْقِيَا فِي جَهَنَّمَ . . .» از سوی خداوند صادر می گردد. مجرمان با جدال و تخاصم، درصدد تبریئه خویش برمی آیند تا مگر حکم الهی را در حق خود تغییر دهند؛ ولی «ما يبدّل القول...» بی فرجام بودن تلاش آنان را می رساند.

24- بی تأثیری تلاش لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 10 - 9

9- بی تأثیر بودن اقدام حضرت نوح و لوط (ع) ، برای نجات همسران خیانت کار خود از عذاب الهی

فلم يغنيا عنهما من الله شيئاً

25- بی تأثیری تلاش محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 103 - 2

2- علاقه شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله) به ایمان آوردن مردم و تلاش وافر او بی تأثیر در اکثر آنان

و ما اکثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

«حرص» به معنای علاقه شدید به چیزی و تلاش برای دستیابی به آن است.

26- بی تأثیری تلاش نوح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 10 - 9

9- بی تأثیر بودن اقدام حضرت نوح و لوط (ع)، برای نجات همسران خیانت کار خود از عذاب الهی

فلم یغنیا عنهما من الله شیئاً

27- بی ثمری تلاش اهل عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 12

12 - محکومان به عذاب استیصال الهی، هیچ راه گریزی از آن نداشته و تلاش های آنان، بی ثمر می باشد.

فما أغنی عنهم ما كانوا یکسبون

28- بی ثمری تلاش قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 84 - 1

1- هیچ یک از تلاش های اصحاب حجر برای رهایی خویش از عذاب الهی، برای آنان چاره ساز واقع نشد.

فأخذتهم الصیحه... فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

29- بی منطقی تلاش مکذبان وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 171

6- زندگی ، تلاش و استدلال های منکران وحی ، حرکتی بازیگرانه و فاقد بنیاد های متقن

فی شکّ یلعبون

30- بیهودگی تلاش کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 4

4 - تلاش های گسترده و به ظاهر چشمگیر کافران در طول زندگی ، امری عبث و نافرجام

فذرهم یخوضوا و یلعبوا حتّی یلقوا یومهم الذی یوعدون

آمدن تعبیر «یلعبوا» در پی «یخوضوا»، می رساند که ژرف کاوی مشرکان در زندگی دنیایی، در حقیقت فرورفتن در عمق پوچی و بیهودگی است و دستاوردهای آنان - هرچند به ظاهر چشمگیر باشد - در حقیقت جز بازی چیزی نیست.

31- پاداش تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 19 - 3

3- ثمربخشی تلاش برای آخرت ، در گرو ایمان است .

و من أراد الآخره و سعی لها سعیها و هو مؤمن فأولئک کان سعیهم مشکورًا

جمله «و هو مؤمن» حال برای ضمیر «و سعی» است و در واقع بیانگر شرط برای آخرت خواهی و سعی و تلاش است.

32- پوچی تلاش منکران انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 98 - 5

5- زندگی و تلاش منکران رسالت ، سراسر بازیچه و بی ثمر در سعادت آنان است .

أن یأتیهم بأسنا ضحی و هم یلعبون

می توان گفت مراد از «لَعْب» در «یلعبون» اشتغال به امور دنیوی و تلاش برای رفع نیازهای مادی است که چون در مسیر حق و هدف تعیین شده برای انسان نمی باشد، از آن به «بازی کردن» تعبیر شده است.

ص: 172

33- تباهی تلاش ابو لهب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مسد - 111 - 1 - 1

1 - خداوند ، با نفرین بر ابولهب ، او را به ضایع ساختن دستاورد ها و تلاش هایش تهدید کرد .

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ

«تَبَّ» (مصدر «تَبَّت» و «تَبَّ»); یعنی، هلاکت (نهایه ابن اثیر). «تَبَّ» و «تَبَّ» به معنای قرار گرفتن دائم در خسارت است (مفردات). «تَبَّتْ يَدَاهُ»; یعنی، دست های او ضایع شدند و زیان دیدند (قاموس). زیان دیدن دست، کنایه از هدر رفتن تلاش ها و دستاوردها است.

34- تشویق به تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 6 - 6

6 - خداوند ، انسان ها را ، به تلاش و کوشش هرچه بیشتر در راه او ، تشویق کرده و می کند .

و من جهد فإتّما يجهد لنفسه إنّ الله لغنيّ عن العملين

توجه دادن به بی نیازی خدا از حاصل تلاش انسان ها و نیز یادآوری این نکته که دستاورد تلاش هرکسی، به خودش باز می گردد، می تواند تشویق و تحریض به تلاش و کوشش در راه خدا باشد.

35- تفاوت تلاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3، 2، 1

1 - انسان ها ، در شیوه کار و تلاش و نتیجه آن ، با یکدیگر متفاوت اند .

إِنَّ سَعِيكُمْ لَشَتَّى

«شَتَّى» (جمع «شَتَّيت») به معنای متفرق ها است. «سعی» گرچه مفرد است؛ ولی به قرینه اضافه شدن به «کم»، در معنای جمع است. این آیه گرچه جواب قسم های پیش است؛ ولی جواب تفصیلی قسم، مطالبی است که در آیات بعد آمده است. مراد از تفاوت تلاش ها - به قرینه آیات بعد - تفاوت شیوه ها و پی آمدهای عمل است.

2 - خداوند ، در تأکید بر گوناگون بودن تلاش های انسان ها و شیوه ها و آثار آن ، به شب و روز و به ذات خویش ، سوگند یاد کرده است .

وَاللَّيْلِ .. إِنَّ سَعِيكُم لَشَتَّى

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكُم لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های

ص: 173

گونگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

36- تلاش ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 45 - 2

2- حضرت ابراهیم (ع) برای هدایت آزر به توحید و نجات وی از عذاب الهی، تلاشی دلسوزانه داشت.

يَأْتِي إِتَى أَخْفَ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابَ مَنْ الرَّحْمَن

37- تلاش ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 64 - 10،11،15

10- استفاده ابلیس از همه نیروها و توان خویش، در صورت تأثیر نداشتن نغمه های نرم وی

و استفزز... و أجب

11- تلاش ابلیس در کشاندن مال و نسل انسان به سوی حرام و استفاده از آن در جهت هدف های خویش

و شارکهم فی الأمول و الأولد

15- ابلیس، از تمامی توان خویش و ابزار های مختلف در منحرف ساختن آدمیان استفاده می کند.

و استفزز... بصوتک و أجب... و شارکهم... و عدهم

38- تلاش اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 24 - 2

2 - تلاش مذبحانه و بی ثمر کافران و مشرکان دوزخی، در جهت دفع عذاب الهی از خود

أفمن یتقی بوجهه سوء العذاب یوم القیمه

39- تلاش اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 23 - 5

ص: 174

5- تلاش مشرکان در قیامت برای توجیه شرک خویش و گریز از پیامدهای آن

والله ربنا ما كنا مشركين

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که مشرکان این جمله را به دروغ به قصد نفی شرک خویش نگفته باشند، بلکه مقصودشان توجیه باشد که هدف ما حق بوده و بتها را مظهر حق می دانستیم، نه شریک خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 86 - 5

5- تلاش مشرکان در قیامت برای دخیل شمردن معبود های دروغینشان در گمراهی خویش *

و إذا رءا الذين أشركوا شركاءهم قالوا ربنا هؤلاء شركاؤنا الذين كنا ندعوا من دو

برداشت فوق، بر این احتمال استوار است که غرض مشرکان از نمایاندن معبودهای دروغین خویش، کاستن از بار گناه خویش و نهاندن آن بر دوش معبودها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 24 - 2

2- تلاش مذبحخانه و بی ثمر کافران و مشرکان دوزخی ، در جهت دفع عذاب الهی از خود

أفمن يتقى بوجهه سوء العذاب يوم القيمة

40- تلاش اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 102 - 1

1- اسماعیل (ع) به هنگام نوجوانی ، در معیت پدرش ابراهیم (ع) به سعی و تلاش می پرداخت .

فبشّرناه بغلمٍ حلیم . فلما بلغ معه السعی

41- تلاش اشراف قوم نوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 24 - 5

5- تلاش اشراف ، برای مخدوش ساختن رسالت نوح (ع) در نظر توده مردم

فقال الملوأ . . ما هذا إلا بشر مثلكم

ص: 175

42- تلاش انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 59 - 2

2 - هلاک شرک پیشگان مفسد و نجات مؤمنان به اراده الهی و در سایه تلاش های پیامبران ، شایان سپاس گزاری به درگاه خدا و فرستادن درود و سلام بر فرستادگان او

قل الحمد لله و سلم علی عباده الذین اصطفی

رهنمود الهی به حمد و ستایش برای او و فرستادن درود و سلام بر بندگان برگزیده اش (پیامبران)، در پی یادآوری مکرر نجات مؤمنان و هلاکت کافران، مطلب یاد شده را افاده می کند.

43- تلاش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 7، 1

1 - انسان ها ، با شتابی طاقت فرسا به سوی خداوند در حرکت اند .

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا

حرف «ال» در «الإنسان»، برای جنس است. بنابراین «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ» خطاب به یکایک انسان ها است. «کدح»؛ یعنی، تلاش کردن و به زحمت افتادن (مفردات راغب) و به قرینه حرف «إلی»، معنای «سیرکردن» نیز در آن ملحوظ است. از جمله معانی این کلمه خدشه وارد کردن است (لسان العرب)، ممکن است گفته شود: در آیه از لغت «کدح» - به منظور مبالغه در تلاش - معنای «خدشه وارد کردن» اراده شده است؛ یعنی، تلاشی شدید که گویا شخص به آن وسیله به خود آسیب می رساند.

7 - انسان ، موجودی حرکت آفرین و پر تلاش است .

انشقت .. مدّت ... کادح إلى ربّك

آیات پیشین درباره آسمان و زمین، افعالی را به کار برد که بیانگر حالت انفعالی آنها بود؛ ولی در این آیه انسان را به «تلاش کننده» توصیف کرده است. این تفاوت تعبیر، برخاسته از ویژگی انسان در استناد حرکت ها به خود او است.

44- تلاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- تفاوت معیشت انسان ها و لزوم تلاش آنان برای کسب روزی، تدبیر الهی است .

ولو بسط الله الرزق لعباده... ولكن ينزل بقدر

ص: 176

45- تلاش اولیاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 11

11 - تلاش برای تأمین توشه و سعادت اخروی ، همراه با تأمین زندگی دنیایی ، از ویژگی مردان الهی است .

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله . . . يخافون يومًا تتقلب فيه القلوب و ا

46- تلاش برادران يوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 65 - 7

7- فرزندان یعقوب با مشاهده سرمایه بازگردانده شده ، تلاش مجددی را برای جلب توافق پدر با مسافرت کردن بنیامین آغاز کردند .

قال هل ءامنکم . . . یاأبانا ما نبغی هذه بضعتنا ردت إلینا و نمیر أهلنا و نحفظ أ

سخنان فرزندان یعقوب (ما نبغی هذه بضاعتنا ..) به قرینه مخاطب قرار دادن یعقوب (یا أبانا)، در راستای جلب موافقت وی برای سفر بنیامین بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 78 - 2

2- فرزندان یعقوب با تحریک عواطف یوسف (ع) درصدد جلب رضایت او برای آزادسازی بنیامین برآمدند .

قالوا یاأیها العزیز إن له أبا شیخًا کبیرًا

47- تلاش برای آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 8

8 - تلاشگران برای پاداش های اخروی ، از مواهب آخرت بهره مند خواهند شد .

و من یرد ثواب الاخره نؤته منها

3- ثمربخشی تلاش برای آخرت ، در گرو ایمان است .

و من أراد الأخره و سعی لها سعیها و هو مؤمن فأولئك كان سعیهم مشكورًا

جمله «و هو مؤمن» حال برای ضمیر «و سعی» است و در واقع بیانگر شرط برای آخرت خواهی و سعی و تلاش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 2

2- انسان ها ، باید دنیا را میدان مسابقه جهت دست یافتن به بهشت و آمرزش الهی قرار دهند .

و ما الحیوه الدنیا إلاّ متع الغرور . سابقوا إلى مغفره من ربکم و جنّه

48- تلاش برای آموزش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 3

3- تلاش هرچه بیشتر انسان ها ، برای رسیدن به غفران الهی و بهشت جاودان ، توصیه خداوند به آنان

سابقوا إلى مغفره من ربکم و جنّه

49- تلاش برای ارتداد مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 12 - 3, 1

1- اغواگران کافر ، برای مرتد ساختن مسلمانان ، در تلاش بودند .

وقال الذین کفروا للذین ءامنوا اتّبعوا سبیلنا و لنحمل خطیکم

برعهده گرفتن بار خطای مسلمانان، از سوی کافران، با بیان فعل امر (لنحمل خطایکم) هنگام دعوت از آنان برای تبعیت از خط و راه کافران، حکایت از نوعی برخورد اغواگرانه دارد.

3- کافران مکه ، به هنگام دعوت از مسلمانان به بازگشت از اسلام ، به آنان اعلام کردند که در صورت مرتد شدن ، گناهان شان را برعهده خواهند گرفت .

وقال الذین کفروا للذین ءامنوا اتّبعوا سبیلنا و لنحمل خطیکم

امر «لنحمل» دلالت بر تعهد کافران در قبول گناه ارتداد مسلمانان می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 13 - 2, 5, 9

2- تلاش کافران مکه برای مرتد ساختن مسلمانان ، گناه سنگینی است .

وقال الذين كفروا .. اتبعوا سبيلنا ... و ليحملنَّ اَثقالهم

5- کافرانی که برای مرتد ساختن مسلمانان ، تلاش کرده اند ، حتماً ، کیفر خواهند شد .

قال الذين كفروا للذين ءامنوا اتبعوا سبيلنا .. و ليحملنَّ اَثقالهم

«لام قسم» و «نون تأکید» در «ليحملنَّ» بر قطعیت، دلالت دارد. لازم به ذکر است که احتمال دارد حمل گناه، کنایه از کیفر

ص: 178

باشد.

9- تمسک کافران به دروغ، برای مرتد ساختن مسلمانان، شیوه ای متداول در بین آنان بود.

وقال الذین کفروا للذین ءامنوا اتبعوا سبیلنا و لنحمل خطیکم . . . إنهم لکذبون

50- تلاش برای امکانات مادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 15 - 1

1- تلاش برای رسیدن به موهبت های دنیا و زینت های آن، در همین دنیا نتیجه بخش بوده و ثمره آن بدون هیچ کاستی، نصیب انسان می شود.

من کان یرید الحیوه الدنیا و زینتها نوّفٌ إلیهم أعملهم فیها و هم فیها لایبخسون

توفیه (مصدر نوّف) به معنای به تمام و کمال پرداختن و ادا کردن است. مراد از «اعمال» نتیجه و ثمره اعمال می باشد. «بخس» به معنای نقص است و «لایبخسون»؛ یعنی، در ادای حقشان، کمی و کاستی رخ نخواهد داد.

51- تلاش برای انعطاف پذیری محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 73 - 1

1- تلاش پیگیر مشرکان، برای به انعطاف کشاندن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در بخشی از مواضع رسالتی خویش

وإن کادوا لیفتنونک عن الذی أوحینا إلیک

«فتن» در اصل به معنای داخل کردن طلا در آتش به منظور به دست آوردن خالصی آن است. این واژه به معنای افتادن شخص در بلا و سختی استعمال شده است. بنابراین، معنای عبارت چنین می شود: آنان نزدیک بود تو را به وضعیتی مبتلا کنند تا از آنچه برای ات وحی می شود تو را باز دارند.

52- تلاش برای بازگشت به خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 1

1 - انسان ها ، با شتابی طاقت فرسا به سوی خداوند در حرکت اند .

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا

حرف «ال» در «الإنسان»، برای جنس است. بنابراین «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ» خطاب به یکایک انسان ها است. «کدح»؛ یعنی، تلاش کردن و به زحمت افتادن (مفردات راغب) و به قرینه حرف «إلی»، معنای «سیرکردن» نیز در آن ملحوظ است. از جمله معانی

ص: 179

این کلمه خدشه وارد کردن است (لسان العرب)، ممکن است گفته شود: در آیه از لغت «کدح» - به منظور مبالغه در تلاش - معنای «خدشه وارد کردن» اراده شده است؛ یعنی، تلاشی شدید که گویا شخص به آن وسیله به خود آسیب می رساند.

53- تلاش برای بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 3,4

3 - تلاش هرچه بیشتر انسان ها ، برای رسیدن به غفران الهی و بهشت جاودان ، توصیه خداوند به آنان

سابقوا إلی مغفره من ربکم و جنّه

4 - دنیا ، عرصه مسابقه و تلاش برای کسب سعادت اخروی (بهشت پهناور) است ؛ نه میدان بازی ، آرایش ، فخرفروشی و فزون خواهی

سابقوا إلی مغفره من ربکم و جنّه

54- تلاش برای بی تأثیری آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 5 - 6

6 - تلاش کنندگان بر ضد آیات خدا ، درصددند تا آنها را بی اثر ساخته و در بین مردم از کارآیی بیندازند .

الذین سَعَوْفِي ءايتنا معجزين

«عجز» (ریشه «معاجز») مخالف قدرت است (مفردات راغب). چیزی که کافران درصدد ناتوان ساختن آن بودند، همان آیات الهی است و مقصود از این ناتوانی، بی اثر ساختن و از کارآیی انداختن آنها در دل و نفوس مردم می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 38 - 2

2 - تلاش گران بر ضد آیات خدا ، در پی بی اثر ساختن و از کارآیی انداختن آنها در میان مردم اند .

و الذین یسعون فی ءايتنا معجزين

«معاجزین» حال برای ضمیر فاعلی «یسعون» است. «معاجزین» از ریشه «عجز» است که مقابل توان و قدرت استعمال می شود

(مفردات راغب) و مراد از آن در آیه شریفه، به عجز در آوردن است؛ یعنی، آیات را به گونه ای جلوه می دهد که از اثر ساقط شود.

ص: 180

55- تلاش برای پاداش های اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 26 - 4

4 - خداوند ، انسان ها را به تلاش برای ربودن پاداش های آخرت از یکدیگر ، دعوت و ترغیب کرده است .

و فی ذلک فلیتنافس المتنافسون

56- تلاش برای تأمین معاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 23 - 4،5،8،11

4 - تلاش و کوشش آدمیان در کسب معاش و روزی ، از آیات الهی است .

و من ءایته .. و ابتغواکم من فضله

5 - تأمین معاش و زندگی ، در گرو پیگیری و تلاش است .

و ابتغواکم من فضله

با توجه به معنای ابتغاء - که جدیت در بر آوردن خواسته است. (مفردات راغب) - نکته بالا قابل استفاده است.

8 - تلاش در راه کسب معیشت ، امری پسندیده و ارزشمند است .

و من ءایته .. و ابتغواکم من فضله

کاربرد واژه «فضل» برای کسب و کار، حاکی از اهمیت و ارزش آن است.

11 - آیه بودن خواب در شب و تلاش در روز برای کسب روزی ، برای دارندگان گوش شنوا ، قابل درک است .

إِنَّ فِي ذَلِكْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

57- تلاش برای تسلیم ملکه سبأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 37 - 5

5 - سلیمان در تلاش مدام، برای به تسلیم واداشتن دربار سبا، قبل از وقوع جنگ

فلنأتیتهم بجنود... و هم صغرون

لحن شدید و تهدیدآمیز سلیمان(ع)، نشانگر آن است که وی تلاش می کرده تا کار به جنگ و خونریزی نینجامد؛ چه این که اگر او صرفاً مصمم بر جنگ بود، هشدارهای قبلی خلاف منطق جنگ به شمار می آمد.

ص: 181

58- تلاش برای تقرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 57 - 13، 10، 4

4- دعوت کنندگان به توحید، هیچ داعیه ای برای معبود شدن نداشته و در پی کسب راه و وسیله ای برای تقرب بیشتر به خدا هستند.

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

برداشت فوق، بر این احتمال در آیه است که مشارالیه «أُولَئِكَ»، «الَّذِينَ يَدْعُونَ» باشد بنابراین، آیه در صدد نفی این عقیده مشرکان است که معبودانی چون حضرت مسیح (ع) و یا ملائکه برای خویش انتخاب کرده بودند؛ در حالی که آنان، خود دعوت کننده به سوی خداوند بودند.

10- دعوت کنندگان به تعالیم الهی، در پی به دست آوردن نزدیک ترین و مقرب ترین وسیله به خدا، جهت تقرب به او هستند.

يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

«أَيُّهُمْ أَقْرَبُ» مبتدا و خبر است و مرجع ضمیر «هم» به اسم جنس «وسیله» برمی گردد؛ یعنی، کدام یک از آنها مقرب تر به خداوندند تا به آنها توسل شود.

13- دعوت کنندگان به تعالیم الهی، در عین تلاش برای کسب وسیله و راهی جهت تقرب به خداوند، به رحمت او امیدوار و از عذابش بیمناکند.

يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 19 - 18، 13

13 - تلاش برای تقرب به درگاه خداوند، و وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اقترب

«اقترب» از باب افتعال است که بر تکلف و اجتهاد دلالت دارد.

18 - لزوم سجده به پیشگاه خداوند و تلاش برای تقرب به درگاه او

و اسجد و اقترب

آیه شریفه گرچه خطاب به پیامبر(صلی الله علیه و آله) است؛ ولی از کاربرد تعبیر «عبداً» (در آیه قبل) به جای نام مخصوص آن حضرت، تعمیم مفاد آن به همه مردم استفاده می شود.

59- تلاش برای جاودانگی در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 61 - 1

1 - نجات از عذاب الهی و دستیابی به زندگی جاودانه بهشتی و رستگاری بزرگ ، سزاوار هرگونه عمل و تلاش است .

و ما نحن بمعذبين . إنّ هذا لهو الفوز العظيم . لمثل هذا فليعمل العملون

«لام» در «لمثل» برای تعلیل و «هذا» اشاره به مضامین آیات گذشته است که درباره رهایی از عذاب الهی و نیل به بهشت

ص: 182

جاودان بود.

60- تلاش برای حق پذیری فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 3

3 - تلاش موسی (ع) برای زنده ساختن اشتیاق شناخت حق در وجود فرعون و فرعونیان

قال رب السموت . . . إن كنتم موقنین

اقدام موسی (ع) به معلق کردن فهم گفته خویش بر شرط (إن كنتم موقنین) می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

61- تلاش برای حق پذیری فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 3

3 - تلاش موسی (ع) برای زنده ساختن اشتیاق شناخت حق در وجود فرعون و فرعونیان

قال رب السموت . . . إن كنتم موقنین

اقدام موسی (ع) به معلق کردن فهم گفته خویش بر شرط (إن كنتم موقنین) می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

62- تلاش برای دنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 7

7 - تلاشگران برای پاداش های دنیوی ، از نعمت دنیا بهره مند خواهند شد .

و من یرد ثواب الدنیا نؤته منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 198 - 3

3 - تلاش برای دستیابی به ثروت و امکانات مادی با حفظ تقوا ، آسیمی به سعادت اخروی نمی رساند .

لا یغزّٰنک تقلّب الذّٰین کفروا فی البلاد .. لکن الذّٰین اتّقوا

«لکن»، برای استدراک توهمی است که از آیات قبل به ذهن می رسد، و آن اینکه تلاش کافران برای به دست آوردن امکانات مادی، موجب جهنمی شدن آنهاست؛ کلمه «لکن»، این توهم را از بین برده و بیان می دارد که در صورت تقوا، کسب و ثروت ضرری به سعادت انسان وارد نمی سازد.

ص: 183

63- تلاش برای ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 12

12 - جبهه ایمان ، وظیفه دار تلاش بی امان برای به ذلت کشاندن جبهه کفر

و من الناس من یجدل .. له فی الدنیا خزی

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «له فی الدنیا خزی» می تواند انشا در قالب اخبار باشد.

64- تلاش برای رستگاری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 61 - 1

1 - نجات از عذاب الهی و دستیابی به زندگی جاودانه بهشتی و رستگاری بزرگ ، سزاوار هرگونه عمل و تلاش است .

و ما نحن بمعدّیین . إنّ هذا لهو الفوز العظیم . لمثل هذا فلیعمل العملون

«لام» در «لمثل» برای تعلیل و «هذا» اشاره به مضامین آیات گذشته است که درباره رهایی از عذاب الهی و نیل به بهشت جاودان بود.

65- تلاش برای رستگاری بزرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 61 - 2

2 - رهایی از عذاب الهی و دستیابی به حیات جاودانه بهشتی (رستگاری بزرگ) ، تنها هدف شایسته برای هرگونه سعی و تلاش در زندگی آدمی

لمثل هذا فلیعمل العملون

از تقدم جار و مجرور (لمثل) بر عامل خود (فلیعمل) - که مفید حصر است - برداشت یاد شده به دست می آید.

66- تلاش برای رضایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توجّه به ربوبیت خداوند ، وادار سازنده انسان به تلاش برای کسب رضایت و لطف او است .

ص: 184

67- تلاش برای روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 8

8- خداوند ، خواهان سعی و تلاش انسان در راه تأمین روزی خویش و برخورداری از مظاهر طبیعت چون دریاهاست .

ربکم الذی یزجی لکم الفلک فی البحر لتبتغوا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 23 - 4

4- تلاش و کوشش آدمیان در کسب معاش و روزی ، از آیات الهی است .

و من ءایته . . . و ابتغواکم من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 12 - 11

11 - تلاش برای تحصیل روزی و دستیابی به نعمت های مادی ، مطلوب و مورد ترغیب الهی

سخر لکم . . . و لتبتغوا من فضله

«لام» در «لتبتغوا» برای غایت و هدف است و چون تلاش انسان برای دستیابی به نعمت ها، از اهداف فعل خدا(سخر) شمرده شده، مطلوبیت «ابتغاء» استفاده می شود.

68- تلاش برای زندگی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 61 - 2

2- رهایی از عذاب الهی و دستیابی به حیات جاودانه بهشتی (رستگاری بزرگ) ، تنها هدف شایسته برای هرگونه سعی و تلاش در زندگی آدمی

لمثل هذا فلیعمل العملون

از تقدم جار و مجرور (لمثل) بر عامل خود (فليعمل) - كه مفيد حصر است - برداشت ياد شده به دست مي آيد.

ص: 185

69- تلاش برای سعادت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 4

4 - دنیا، عرصه مسابقه و تلاش برای کسب سعادت اخروی (بهشت پهناور) است؛ نه میدان بازی، آرایش، فخرفروشی و فزون خواهی

سابقوا إلى مغفرة من ربكم وجنة

70- تلاش برای لذایذ اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 26 - 5

5 - دنیا، عرصه تلاش برای رسیدن به لذت های آخرت است .

فليتنافس المتنافسون

71- تلاش برای نجات از عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 61 - 1,2

1 - نجات از عذاب الهی و دستیابی به زندگی جاودانه بهشتی و رستگاری بزرگ، سزاوار هرگونه عمل و تلاش است .

و ما نحن بمعذبين . إنَّ هذا لهو الفوز العظيم . لمثل هذا فليعمل العملون

«لام» در «لمثل» برای تعلیل و «هذا» اشاره به مضامین آیات گذشته است که درباره رهایی از عذاب الهی و نیل به بهشت جاودان بود.

2 - رهایی از عذاب الهی و دستیابی به حیات جاودانه بهشتی (رستگاری بزرگ)، تنها هدف شایسته برای هرگونه سعی و تلاش در زندگی آدمی

لمثل هذا فليعمل العملون

از تقدم جار و مجرور (لمثل) بر عامل خود (فليعمل) - که مفید حصر است - برداشت یاد شده به دست می آید.

72- تلاش برای نعمت های اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 36 - 9

9- رهایی از جلوه های فانی دنیا و تلاش در راه نعمت های پایدار اخروی ، تنها در سایه ایمان و توکل بر خدا ممکن است .

ص: 186

فما أوتيتم من شيء... و ما عند الله... للذين آمنوا و على ربهم يتوكلون

73- تلاش برای نماز جمعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 17، 5

5 - مؤمنان ، وظیفه دار جدیت و تلاش برای شرکت در نماز جمعه

فاسعوا إلى ذكر الله

17 - « عن أبي جعفر (ع) في قوله « يا أيها الذين آمنوا... فاسعوا إلى ذكر الله... » قال : اسعوا أي امضوا و يقال : اسعوا اعملوا لها و هو قصّ الشارب و نتف الإبط و تغليم الأظفار و الغسل و لبس أفضل ثيابك و تطيب للجمعه فهو السعي ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند، «فاسعوا إلى ذكر الله...» روایت شده که «اسعوا» به معنای «امضوا» است؛ یعنی، بروید و گفته می شود «اسعوا اعملوا لها»؛ یعنی، بکوشید تا برای آنها اعمالی انجام دهید و آن اعمال کوتاه کردن موی شارب و ازاله مو از زیر بغل، گرفتن ناخن، غسل، پوشیدن بهترین پیراهن ها و خوشبو کردن برای نماز جمعه است. پس این اعمال سعی است.».

74- تلاش بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 54 - 2

2 - بهشتیان ، برای یافتن هم نشینان کافر دنیایی خود و آگاه شدن از سرنوشت آنان در قیامت ، به جستوجو خواهند پرداخت .

قال هل أنتم مّطلعون

75- تلاش بی ارزش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 39 - 7

7 - کار و تلاش ، به خاطر غیر خدا ، فاقد ارزش است .

و ما ءاتيتم من رباً ليربوا في أموال الناس فلا يربوا عند الله

76- تلاش بی حاصل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیہ - 88 - 3 - 2

ص: 187

2- تلاش بی حاصل ورنج و زحمت بیهوده ، نمونه ای از گرفتاری های قیامت برای برخی از مردم

حدیث الغشیه . . . عامله ناصبه

77- تلاش بیمار دلان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 12 - 6

6- فعالیت تبلیغاتی منافقان و بیمار دلان مدینه ، برای ایجاد تزلزل در روحیه مسلمانان ، شایسته یادآوری است .

و إذ يقول المنفقون و الذین فی قلوبهم مرض

«و إذ» عطف به «إذ زاغت» است و «أذکر» در تقدیر می باشد.

78- تلاش پسندیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 35 - 5

5- لزوم سعی و تلاش برای یافتن راهی به مقام قرب الهی

يأیها الذین ءامنوا . . . و ابتغوا إلیه الوسیله

کلمه «الیه» متعلق به «الوسیله» است و وسیله به چیزی گفته می شود که باعث تقرب گردد، یعنی در پی یافتن چیزی باشید که شما را به خدا و قرب او برساند.

79- تلاش توطئه گران علیه آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 38 - 2,3

2- تلاش گران بر ضد آیات خدا ، در پی بی اثر ساختن و از کار آیی انداختن آنها در میان مردم اند .

و الذین یسعون فی ءایتنا معجزین

«معجزین» حال برای ضمیر فاعلی «یسعون» است. «معجزین» از ریشه «عجز» است که مقابل توان و قدرت استعمال می شود (مفردات راغب) و مراد از آن در آیه شریفه، به عجز در آوردن است؛ یعنی، آیات را به گونه ای جلوه می دهد که از اثر ساقط شود.

3 - تلاش گران بر ضد آیات الهی ، در صدد ناتوان جلوه دادن خدا هستند .

و الذین یسعون فی ءایتنا معجزین

متعلق «معجزین» ذکر نشده و به قرینه «آیاتنا» می تواند خدا باشد؛ یعنی، آنان بر ضد آیات الهی تلاش می کنند تا از آنها برای

ص: 188

اثبات ناتوانی خداوند استفاده کنند.

80- تلاش جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 43 - 3

3 - تلاش ساحران برای انجام کاری شبیه به معجزه موسی

ألقوا ما أنتم ملقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 44 - 7

7 - سعی ساحران بر ارائه کاری قوی تر و چشمگیرتر از معجزه موسی و در عین حال هم سنخ با آن

فألقوا جبالهم وعصيهم

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که ساحران از ریسمان ها و عصاهای متعدد برای مبارزه با معجزه (عصای اژدها شوند) موسی (ع) استفاده کردند.

81- تلاش جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 99 - 3

3 - تلاش دوزخیان برای انداختن بار گناه خویش بر دوش دیگران

و ما أضلنا إلا المجرمون

82- تلاش حبیب نجار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 20 - 5

5 - حبیب نجار ، مردی خیرخواه و در امر دین کوشا بود .

و جاء من أقصا المدينة رجل يسمي

برداشت یاد شده از تعبیر «یسعی» استفاده شده است که صفت برای «رجل» می باشد.

ص: 189

83- تلاش حواریون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 14 - 12

12 - تلاش حواریون به همراه عیسی (ع) ، برای هدایت بنی اسرائیل

فامنت طائفه من بنی اسرائیل و کفرت طائفه

84- تلاش خواهر موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 11 - 9

9 - تلاش خواهر موسی برای اطلاع نیافتن دیگران ، از پی جویی سرنوشت آن کودک به وسیله او

فبصرت به عن جُنُب

85- تلاش در امیدواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 28 - 8

8- امیدواری به رحمت خداوند ، باید همراه با تلاش و کوشش باشد .

ابتغاء رحمه من ربك ترجوها

«ابتغاء» به معنای داشتن تلاش و کوشش در راه رسیدن به خواسته هاست (مفردات راغب).

86- تلاش در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 6 - 1,3,6

1 - دستاورد تلاش و کوشش هرکسی در راه خدا ، از آن خود او است .

و من جهد فإتّما یجهد لنفسه

«إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ..») قرینه است بر این که مراد از تلاش، در آیه، مطلق تلاش نیست و بلکه تلاش در راه خدا است.

3- استفاده از گرایش های درونی انسان ها برای تحریک آنان به تلاش و کوشش در راه خدا، از جمله روش های هدایتی قرآن است.

و من جهد فإتّما یجهد لنفسه

6- خداوند، انسان ها را، به تلاش و کوشش هرچه بیشتر در راه او، تشویق کرده و می کند.

ص: 190

و من جهد فإتما يجهد لنفسه إن الله لغني عن العاملين

توجه دادن به بی نیازی خدا از حاصل تلاش انسان ها و نیز یادآوری این نکته که دستاورد تلاش هرکسی، به خودش باز می گردد، می تواند تشویق و تحریض به تلاش و کوشش در راه خدا باشد.

87- تلاش در روز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 9

9 - خداوند شب را زمان مناسب برای خواب و آرامش و روز را برای تلاش و کار قرار داده است.

هو الذی یتوفکم باللیل و یعلم ما جر حتم بالنهار ثم یبعثکم فیه

اگر چه خواب و بیداری اختصاصی به شب و روز ندارد، ولی اینکه ظرف «توفی» شب است و ظرف «جر حتم» روز است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 67 - 9, 5, 3

3 - خداوند، شب را به منظور آرمیدن و روز را با هدف تلاش و تأمین معاش انسان، برقرار کرده است.

هو الذی جعل لکم اللیل لتسکنوا فیه و النهار مبصراً

به قرینه «مبصراً» لفظ «مظلماً»، بعد از «اللیل»؛ و به قرینه «لتسکنوا فیه» جمله «لتعملوا فیه»، بعد از لفظ «مبصراً» مقدر است؛ یعنی: هو الذی جعل لکم اللیل مظلماً، لتسکنوا فیه و النهار مبصراً لتعملوا فیه.

5 - شب، ظرفی مناسب برای آرمیدن و روز فرصتی شایسته برای تلاش است.

هو الذی جعل لکم اللیل لتسکنوا فیه و النهار مبصراً

9 - قرار دادن شب برای آرامش انسان ها و روشنایی روز برای تلاش آنان، از نشانه های توحید ربوبی است.

هو الذی جعل لکم اللیل . . . إن فی ذلک لآیت لقوم یسمعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 47 - 4, 5, 6

4 - خداوند ، روز را بستری مناسب برای کار و تلاش و جنب و جوش آدمیان قرار داد .

و جعل النهار نشوراً

طبق نظر بیشتر مفسران، «نشوراً» در جمله «جعل النهار نشوراً» می تواند از ماده «نشر» به معنای «انتشار» باشد. از این رو مقصود از آن - به قرینه مقابله این جمله با صدر آیه (جعل الليل لباساً) - پخش شدن انسان ها در روز برای کار و تلاش است.

5 - گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش روزانه ، در راستای تأمین نیازها و منافع انسان ها و هماهنگی با آنها است .

و هو الذی جعل لکم الیل لباساً و النوم سباتاً و جعل النهار نشوراً

برداشت فوق، از لام «لکم» - که برای انتفاع است - به دست می آید.

6 - گردش شب و روز و آرامش در شب و روز پر تلاش ، نشانه ربوبیت خداوند

ص: 191

ألم تر إلى ربك . . . وهو الذي جعل لكم الليل لباساً والنوم سباتاً وجعل النهار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 73 - 4

4 - تلاش جهت به دست آوردن توشه زندگی ، هدف الهی از برقرار کردن روز برای بندگان

جعل لكم . . . النهار . . . لتبتغوا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 23 - 11، 6

6 - روز ، زمان مناسب برای تلاش و کوشش جهت تأمین زندگی است .

و من ءایته . . . و النهار و ابتغواکم من فضله

برداشت بالا همان گونه که برخی مفسران نیز گفته اند، بنابراین اساس است که در آیه، تقدیم و تأخیری به این صورت «و من آیاته منامکم بالیل و ابتغواکم من فضله بالنهار» باشد.

11 - آیه بودن خواب در شب و تلاش در روز برای کسب روزی ، برای دارندگان گوش شنوا ، قابل درک است .

إن فی ذلک لآیت لقوم یسمعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 61 - 4، 5، 6

4 - خداوند ، روز را به منظور توانایی بشر بر دیدن و تلاش برای تأمین روزی آفریده است .

اللّٰه الذی جعل لکم . . . و النهار مبصرًا

در جمله «و النهار مبصرًا» به قرینه آمدن «لتسکنوا» در جمله پیش - کلمه «لتبصروا فیه» محذوف است.

5 - روز هنگام ، زمان مناسب جهت تلاش و تکاپو برای به دست آوردن رزق و روزی

و النهار مبصرًا

در جمله «و النهار مبصرًا» - به قرینه آیات مشابه مانند آیه 73 سوره «قصص» - می توان جمله «لتبتغوا من فضله» را در تقدیر گرفت.

6 - نقش سازنده روشنائی روز، در تلاش روزانه انسان ها و نشاط و شادابی آنان

والنهار مبصرًا

88- تلاش در عمل به تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 11

11 - لزوم تلاش در اجرای فرمان الهی در حد توان، حتی با معاف بودن از برخی مراتب آن *

ليس على الأعمى حرج... و من يطع الله ورسوله يدخله جنّات

ص: 192

بیان «من یطع..» - پس از «لیس علی الأعمی...» - ممکن است بیانگر این نکته باشد که: گر چه افراد ناتوان، از شرکت در جنگ معاف اند؛ اما آنان با زنده داشتن روح اطاعت و تلاش در اجرای فرمان های الهی و شرکت در خدمات پشت جبهه، می توانند به فیض و پاداش جهاد دست یابند.

89- تلاش دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 11 - 2

2 - تلاش دشمنان اسلام برای تجاوز به حریم جامعه اسلامی در صدر اسلام

اذ هم قوم ان یسطوا الیکم ایدیهم

90- تلاش دنیوی جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 3 - 88 - 5

5 - اهل دوزخ، از تلاش های خویش در دنیا، جز رنج و تعب در آخرت سودی نخواهند برد.

عامله ناصبه

جمله «لسعیها راضیه» (در آیات بعد) - که ناظر به گروه مقابل اهل دوزخ است - از سعی آنها در دنیا و رضایتشان در آخرت سخن گفته است. در نتیجه این آیه، ناظر به عمل دوزخیان در دنیا و «نَصَبٌ» (تعب) آنان در آخرت خواهد بود.

91- تلاش دنیوی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 105 - 9

9- کافران، به رغم کار و تلاش در دنیا، در روز قیامت و ملاقات پروردگار، تهیدست و بی توشه اند.

الذین کفروا... فحبطت أعمالهم فلا تقیم لهم یوم القیمه وزناً

92- تلاش ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11- دين الهى ، با تلاش ذوالقرنين ، تا آخرين نقطه سرزمين او ، گسترش يافت .

ص: 193

93- تلاش رهبران شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 32 - 7

7 - تلاش سران شرک پیشه گمراه به هم فکر و هم سان ساختن دیگران با افکار و عقاید خویش

فَأَغْوَيْنَكُمْ إِنَّا كُنَّا غَوِينَ

طبق نظر مفسران، فلسفه این که سران شرک گمراهی مردم را به دلیل انحراف خود می دانند، می تواند به این جهت باشد که آنان در دنیا درصدد هم فکر ساختن و هم سان درست کردن با افکار و عقاید خود بودند.

94- تلاش زلیخا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 23 - 3

3- زلیخا برای هموار ساختن نظر یوسف (ع) به منظور کام جویی، اهتمامی مداوم و پی گیر داشت.

و روده التي هوفی بیتها عن نفسه

برخی از اهل لغت در «راد - یرو» که مراد از آن است، سعی و تلاش پی گیری برای رسیدن به مطلوب را قید کرده اند. برداشت فوق بر این اساس است.

95- تلاش سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 37 - 5

5- سلیمان در تلاش مدام، برای به تسلیم واداشتن دربار سبا، قبل از وقوع جنگ

فلنأتینهم بجنود... و هم صغرون

لحن شدید و تهدیدآمیز سلیمان(ع)، نشانگر آن است که وی تلاش می کرده تا کار به جنگ و خونریزی نینجامد؛ چه این که اگر او صرفاً مصمم بر جنگ بود، هشدارهای قبلی خلاف منطق جنگ به شمار می آمد.

96- تلاش شياطين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 194

15 - صافات - 37 - 7 - 4

4 - تلاش شیطان ها ، برای شیطنت و نفوذ در آسمان نزدیک

و حفظًا من کلّ شیطن مارد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 8 - 3

3 - شیاطین ، درصدد دست یابی به اطلاعات موجود در آسمان و اخبار مربوط به امور غیبی اهل زمین

لا یسّمعون إلی الملائع الأعلی

بیش تر مفسران بر آنند که گوش فرا دادن شیاطین به سخنان موجودات والامقامی چون فرشتگان، با هدف دست یابی به امور غیبی مربوط به اهل زمین و اطلاعات موجود در آسمان صورت می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 10 - 2

2 - اصرار برخی از شیاطین به صعود به آسمان نزدیک ، جهت کسب اطلاعات و اخبار غیبی

إلا من خطف الخطفه

تلاش دزدانه شیاطین همراه با خطرپذیری آنان برای صعود به آسمان، می تواند حاکی از اصرار آنان بر این صعود باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 10، 12

10 - تلاش شیاطین ، برای نفوذ در آسمان جهت شنود اخبار آن

و جعلنہا رجومًا للشیطن

از آیات مشابه (مانند آیات 7 و 8 سوره «صافات») استفاده می شود که شیطان ها، به منظور استراق سمع و شنود اخبار آسمان، به آن جا نفوذ می کنند؛ ولی هربار مورد هدف قرار می گیرند و رانده می شوند.

12 - شیطان ، حقیقتی دارای مصادیق و افراد متعدد

97- تلاش شیطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 68 - 13

13 - شیطان در صدد است حکم حرمت حضور در مجلس یاوه گویان مغالطه گر درباره دین فراموش شود.

و إما ینسینک الشیطن

نون «ینسینک» زایده در «اما»، که برای تأکید می باشد، بیانگر این است که شیطان در صدد به فراموشی کشاندن انسان در این گونه موارد است.

ص: 195

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 53 - 7

7- شیطان ، برای ایجاد اختلاف و گفتار ناشایست و برخورد خشن میان انسان ها ، پیوسته در تلاش است .

يقولوا التي هي أحسن إن الشيطان ينزغ بينهم

98- تلاش صالح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 62 - 13

13- تلاش مستمر و بیوقفه صالح (ع) در انجام رسالت خویش

مما تدعوننا إليه

فعل مضارع «تدعو» دلالت بر استمرار دعوت دارد که از آن به تلاش مستمر تعبیر شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 151 - 2

2 - تلاش صالح (ع) برای بازداشتن قوم خویش از اطاعت اسراف گران و متجاوزان

ولا تطيعوا أمر المسرفين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 46 - 8

8 - تلاش دلسوزانه صالح (ع) برای رفع گرفتاری ها از قوم خویش و جلب رحمت الهی برای آنان

قال يقوم لم تستعجلون... لولا تستغفرون الله لعلکم ترحمون

99- تلاش فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 18 - 3

3 - تلاش فرعون در جهت بی اساس جلوه دادن رسالت موسی (ع)، از طریق به رخ کشیدن گذشته زندگی او

قال ألم نربک فینا ولیداً .. سنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 19 - 4

ص: 196

4- تلاش فرعون برای تکذیب موسی (ع) با یادآوری ارتکاب قتل و ناسپاسی وی

و فعلت فعلتک التی فعلت و أنت من الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 34 - 2

2- تلاش فرعون برای سحر قلمداد کردن معجزات موسی برای اطرافیانش

قال للملاّ حوله إنّ هذا لسحر علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 42 - 5

5- اقدام فرعون به جلب رضایت و حمایت هر چه بیشتر ساحران

أئنّ لنا لأجرًا .. قال نعم و إنکم إذا لمن المقرّین

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که فرعون علاوه بر پاداش مورد نظر ساحران، به آنان وعده مقام های فزون تر را نیز داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 53 - 1,2

1- تلاش فرعون برای جلوگیری از مهاجرت بنی اسرائیل، پس از اطلاع یافتن از گریز شبانه آنان

فأرسل فرعون فی المدائن حشرین

2- اقدام فرعون به اعزام مأموران، جهت گردآوری نیرو از شهر های مختلف برای تعقیب بنی اسرائیل

فأرسل فرعون فی المدائن حشرین

کلمه «حشرین» (گردآورندگان) مفعول برای «أرسل» می باشد؛ یعنی، فرعون مأموران گردآورنده نیرو را به شهرها فرستاد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 52 - 4

4- تلاش فرعون برای حقیر نمایاندن موسی (ع) و تحقیر جایگاه و موقعیت اجتماعی او

أنا خير من هذا الذي هو مهين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - ذريات - 51 - 39 - 7

7 - سعی فرعون ، در موجّه جلوه دادن حق ناپذیری خود

فتولّى . . . وقال سحر أو مجنون

نسبت دادن سحر و جنون از سوی فرعون به موسی (ع)، به رغم روشنی دلایل رسالت آن حضرت، نشانگر تلاشی است که او برای سرپوش گذاشتن بر حق ناپذیری خود به کار بسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 197

4- فرعون، در تلاش برای بازداشتن مردم از گرایش به موسی (ع)

ثم ادبر یسعی . فحشر فنادی

جمله «حشر فنادی»، تفسیر «یسعی» (در آیه قبل) است.

100- تلاش فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 109 - 5

5 - اشراف و بزرگان قوم فرعون در تلاش برای حفظ نظام فرعونی

قال الملاء .. إن هذا لسحر علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 4

4 - تلاش فرعونیان، برای ارتداد و مشرک شدن مؤمن آل فرعون

و تدعوننی إلی النار

فراخواندن به آتش، کنایه از دعوت به کفر و شرک است که در آیه بعد به صراحت از آن یاد شده است (تدعوننی لأکفر باللّه و أشرک به..).

101- تلاش کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 12 - 1

1 - اغواگران کافر، برای مرتد ساختن مسلمانان، در تلاش بودند.

وقال الذین کفروا للذین ءامنوا اتّبعوا سبیلنا و لنحمل خطیکم

برعهده گرفتن بار خطای مسلمانان، از سوی کافران، با بیان فعل امر (لنحمل خطایکم) هنگام دعوت از آنان برای تبعیت از خط و راه کافران، حکایت از نوعی برخورد اغواگرانه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 26 - 5

5 - تلاش جبهه کفر و باطل ، برای محروم ساختن انسان ها از شنیدن کلام حق

وقال الذين كفروا لاتسمعوا

ص: 198

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 33 - 2

2 - تلاش کافران ، برای بشری جلوه دادن قرآن و نفی اعجاز از آن

أم یقولون تقوله

102- تلاش کافران صدراسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 3 - 4

4- تمامی هم و تلاش کافران هدایت ناپذیر صدراسلام ، خوردن و بهره‌وری از تمتعات و لذت های مادی بود .

ذرهم یا کلووا و یتمتّعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 4 - 6

6 - کافران ، برای بازداشتن مردم از توحید ، تلاش می کردند .

أم حسب الذین یعملون السیئات أن یسبقونا

بنابراین که مراد از «سبقت از خدا»، پشت سر گذاشتن دین خدا باشد، منظور این خواهد بود که کافران، در صدد بوده اند که اجازه ندهند تا دین توحیدی، در میان مردم، رواج پیدا کند.

103- تلاش کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 47 - 5,6

5 - کفرپیشگان مکه در عصر بعثت ، همواره در تلاش برای بازداشتن مردم از پیوستن به راه خدا

و یصدون عن سبیل اللّٰه

6 - خروج کافران مکه به سوی بدر ، در راستای تلاششان برای بازداری مردم از راه خدا

و لاتكونوا كالذين خرجوا من ديرهم . . . و يصدون عن سبيل الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 12 - 3

3 - كافران مكه ، به هنگام دعوت از مسلمانان به بازگشت از اسلام ، به آنان اعلام كردند كه در صورت مرتد شدن ، گناهان شان را برعهده خواهند گرفت .

وقال الذين كفروا للذين ءامنوا اتبعوا سبيلنا و لنحمل خطيكم

ص: 199

امر «لتحمل» دلالت بر تعهد کافران در قبول گناه ارتداد مسلمانان می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 13 - 2

2 - تلاش کافران مکه برای مرتد ساختن مسلمانان ، گناه سنگینی است .

وقال الذين كفروا .. اتبعوا سبيلنا ... و ليحملن أثقالهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 26 - 6

6 - کافران مکه ، در تلاش برای غلبه بر قرآن و پیام وحی

وقال الذين كفروا لاتسمعوا .. لعلکم تغلبون

104- تلاش لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 167 - 4

4 - تلاش پیگیر و مجدّانه لوط (ع) ، در مبارزه با انحراف (هم جنس گرایی) قوم خویش

قالوا لئن لم تنته يلوط لتكونن من المخرجين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 37 - 5

5 - تلاش لوط (ع) برای حمایت از میهمانانش در برابر قوم آلوده و فسادگر خویش

و لقد رودوه عن ضيفه

«مراوده» به معنای تنازع میان دو فرد است که هر یک، خلاف خواست دیگری را دنبال می کند (مفردات راغب).

105- تلاش مبلغان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- دعوت کنندگان به توحید، هیچ داعیه ای برای معبود شدن نداشته و در پی کسب راه و وسیله ای برای تقرب بیشتر به خدا هستند.

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

برداشت فوق، بر این احتمال در آیه است که مشارالیه «أُولَئِكَ»، «الَّذِينَ يَدْعُونَ» باشد بنابراین، آیه در صدد نفی این عقیده

ص: 200

مشرکان است که معبودانی چون حضرت مسیح(ع) و یا ملانکه برای خویش انتخاب کرده بودند؛ در حالی که آنان، خود دعوت کننده به سوی خداوند بودند.

6- دعوت کنندگان به تعالیم الهی، هر کدام برای تقرب بیشتر خود به خداوند، در مسابقه و تلاش هستند.

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

برداشت فوق، بنابراین نکته است که مراد از «أُولَئِكَ» دعوت کنندگان به خدا باشند که مشرکان آنان را می پرستیدند تا به خدا تقرب جویند و خداوند به مشرکان می گوید: «چگونه آنان را می پرستید در حالی که آنان، خود برای تقرب به خدا واسطه هایی قرار می دهند تا تقرب بیشتر هر یک معلوم شود.»

10- دعوت کنندگان به تعالیم الهی، در پی به دست آوردن نزدیک ترین و مقرب ترین وسیله به خدا، جهت تقرب به او هستند.

يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

«ایهم أقرب» مبتدا و خبر است و مرجع ضمیر «هم» به اسم جنس «وسیله» برمی گردد؛ یعنی، کدام یک از آنها مقرب تر به خداوندند تا به آنها توسل شود.

13- دعوت کنندگان به تعالیم الهی، در عین تلاش برای کسب وسیله و راهی جهت تقرب به خداوند، به رحمت او امیدوار و از عذابش بیمناکند.

يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ

106- تلاش متخلفان از غزوه تبوک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 83 - 6

6 - گروهی از منافقان متخلف از جنگ تبوک، ریاکارانه در صدد جبران پیامد خسارتبار ترک جهاد و رسوایی گذشته خویش

فَإِنْ رَجَعَكُمُ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذِنُوا

107- تلاش متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 8

8 - تلاش متخلفان حدیبیه برای حضور در جنگ خیبر، به منظور شکستن نهی الهی از شریک شدن آنان در غنایم خیبر *

یریدون أن یبدلوا کلم الله قل لن تتبعونا کذلکم قال الله من قبل

برداشت بالا بدان احتمال است که به قرینه «قل لن تتبعونا کذلکم قال الله من قبل»، خداوند از قبل، پربار بودن جنگ خیبر را یادآور شده و از حضور متخلفان، در آن جنگ نهی کرده است؛ تا آنان به غنایم دست نیابند. ولی متخلفان، به خاطر شکستن این نهی الهی، درصدد شرکت در جنگ و سهمی شدن در غنایم بودند.

ص: 201

108- تلاش متولیان غار اصحاب کهف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 21 - 35

35- اداره کنندگان جایگاه اصحاب کهف - به منظور عبادت خداوند - بر ساختن مسجدی در فضای غار ، همت گماشتند .

قال الذین غلبوا علی أمرهم لنتخذنّ علیهم مسجداً

تعبیری که گروه نخست به کار بردند (ابنوا) خطاب به دیگران بود و بیان کننده این که نمی خواستند در انجام دادن پیشنهاد خویش سهم عملی داشته باشند، ولی دسته دوم، علاوه بر به کار بردن ضمیر متکلم (نتخذنّ) - که حاکی از تصمیم آنان بر حضور مستقیم در ساختن مسجد است - با تعبیر «إتخاذ مسجد» این معنا را نیز اعلام کردند که خود، در آن جا، به عبادت خواهند پرداخت.

109- تلاش محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 103 - 3

3- ایمان نیاوردن اکثر مردم ، ریشه در حق ناپذیری آنان دارد ، نه قصوری از جانب پیامبر (صلی الله علیه و آله) در تبلیغ و نه ناتمام بودن برهان بر حقایق قرآن

ذلک من أنباء الغیب . . . و ما اکثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

آیه قبل بیان داشت که حقایق قرآن و الهی بودن آن امری روشن است و جمله «و لو حرصت» می رساند که پیامبر(صلی الله علیه و آله) در ابلاغ دین تلاشی پی گیر داشت. این دو حقیقت بیانگر آن است که حجت بر مردم تمام است و ایمان نیاوردن آنان، نشانه حق ناپذیری ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 3 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای هدایت کافران ، تلاش وسیعی داشت .

ذرهم یا کلوا و یتمتّعوا

اینکه خداوند، به پیامبر(صلی الله علیه و آله) دستور می دهد که «آنان را به حال خود رها کن» حکایت از آن دارد که آن حضرت، تلاش گسترده و وسیعی برای نجات آنان از کفر انجام داده بود.

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از جان فشانی برای ابلاغ رسالت های الهی و پیگیری دعوت مکرر کسانی که از او گریزان بودند، دریغ نمیورزید.

فلعلک بنح نفسک علی ءاثرهم إن لم یؤمنوا

«آثار»، یعنی «نشانه های باقی مانده از هر چیز». مفاد جمله «لعلک باخع ... علی اثارهم» این است که: تو ای پیامبر! اعراض

کنندگان را پیگیری می کنی و به منظور رساندن خویش به آنان و ابلاغ دعوت های الهی به ایشان، خود را به هلاکت می افکنی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 2 - 3

3- تلاش و جدیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای ایفای رسالت خویش، تلاشی طاقت فرسا و سنگین بود.

ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى

«شقاوه» به معنای شدت و دشواری است (قاموس المحيط) توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سختی نکشیدن و خود را به زحمت نینداختن، نشان از تلاش طاقت فرسای پیامبر (صلی الله علیه و آله) در جهت هدایت مردم دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 19 - 4

4- علاقه شدید و کوشش فراوان پیامبر به هدایت و نجات مردمان گمراه از عذاب و بدبختی

أفأنت تنقذ من في النار

از آهنگ آیه شریفه، استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) تلاشی فراوان برای هدایت مردم کافر و لجوج مکه داشتند. این آیه در صدد بیان این حقیقت به آن حضرت است که این کافران مردمی حق گریزند و بیش از این خود را به رنج و سختی مینداز.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 32

32 - تلاش پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در راه ایجاد زندگی مسالمت آمیز میان مسلمانان و اهل کتاب *

قل ءامنت .. لا حجه بيننا وبينكم

بنابراین که مخاطب پیامبر (صلی الله علیه و آله) اهل کتاب بوده و «لا حجه بیننا و بینکم» کنایه از نفی خصومت و دشمنی باشد، مطلب بالا قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 5 - 6

6- تلاش پیگیر و مستمر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، برای متوجه ساختن مردم به مسأله معاد

إنّما توعدون لصادق

فعل مضارع «توعدون» - که مفید استمرار است - نشان می دهد که مسأله قیامت، یکی از مسائل مهم است و پیامبر (صلی الله علیه و آله) به صورت پیوسته مردم را به آن تذکر می داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 6 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، نگران فراموش کردن آیات قرآن و در تلاش برای حفظ آن

سنقرنک فلاتسی

اطمینان بخشیدن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) که قرآن را فراموش نخواهد کرد نشانگر نگرانی آن حضرت از خطر فراموشی است.

ص: 203

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 7 - 5

5 - توجه به امداد های ویژه خداوند ، برانگیزاننده پیامبر (صلی الله علیه و آله) به استفاده از فرصت های فراغت ، برای سخت کوش بودن در عبادت و دعا

الم نشرح . . . و وضعنا . . . و رفعنا . . . فإذا فرغت فانصب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 19 - 13

13 - تلاش برای تقرب به درگاه خداوند ، وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اقترب

«اقترب» از باب افتعال است که بر تکلف و اجتهاد دلالت دارد.

110- تلاش مخالفان محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 103 - 6

6- کوشش مخالفان پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر غیر الهی جلوه دادن قرآن کریم

يقولون إنما يعلمه بشر

111- تلاش مرفهان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 3

3- رفاه مندان عصر بعثت ، برای منصرف ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از معاشرت با تهیدستان مؤمن ، تلاش می کردند .

و اصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم . . . و لاتطع من أغفلنا قلبه

112- تلاش مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 22

22 - سرزنش و جنگ روانی ، حربه دشمنان دین برای جلوگیری از تلاش مسلمانان در جهت اعتلای دین خدا

ص: 204

113- تلاش مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 7 - 5

5- تلاش برخی از مسلمانان، برای واداشتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) به پذیرش خبر «ولید» *

و اعلموا أنّ فیکم رسول اللّٰه لو یطیعکم . . . لعنتّم

با توجه به ارتباط این آیه با آیه قبل و بنابر این که مراد از فاسق در آیه قبل ولید بن عقبه باشد، برداشت بالا به دست می آید.

114- تلاش مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 145 - 9

9- تلاش یهود و نصارا در بازگرداندن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از کعبه به قبله خویش

و ما أنت بتابع قبلتهم . . . و لئن اتبعت اهواءهم

تأکید جمله «و لئن اتبعت . . . إنک لمن الظالمین» با لام قسم (لئن) حرف تأکید (إن) و لام تأکید در (لمن) بیانگر آن است که: اهل کتاب برای گرایش دادن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان به قبله خویش، تلاشی پی گیر داشته و زمینه های آن را ایجاد کرده بودند. از مصداقهای «اهواءهم» به قرینه جمله های پیشین، تبعیت از قبله اهل کتاب است.

115- تلاش مسیحیان علیه مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 1

1 - هر یک از یهود و نصارا، در تلاش برای گرایش دادن مسلمانان به آیین خویش

و قالوا کونوا هوداً أو نصری تهتدوا

از آن جا که یهود و نصارا یکدیگر را هدایت یافته نمی دانند، معلوم می شود: جمله «قالوا . . .» دارای «لفّ اجمالی» بوده و حاکی از دو جمله است؛ یعنی: قالت الیهود کونوا هوداً تهتدوا و قالت النصری کونوا نصری تهتدوا». مخاطبان جمله فوق به دلیل آیه بعد، مسلمانان

هستند.

ص: 205

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 38 - 4

4- جد و جهد مشرکان برای مورد انکار قرار دادن احیای مجدد انسان ها پس از مرگ

و أقسموا بالله جهد أيمانهم لایبعث الله من یموت

«جهد» مفعول مطلق نوعی برای فعل محذوف است که برای تأکید انجام فعل می باشد. و نیز جمع آورده شدن «ایمان» (سوگندها) می تواند مؤید برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 73 - 1

1- تلاش پیگیر مشرکان ، برای به انعطاف کشاندن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در بخشی از مواضع رسالتی خویش

وإن کادوا لیفتنونک عن الذی أوحینا إلیک

«فتن» در اصل به معنای داخل کردن طلا در آتش به منظور به دست آوردن خالصی آن است. این واژه به معنای افتادن شخص در بلا و سختی استعمال شده است. بنابراین، معنای عبارت چنین می شود: آنان نزدیک بود تو را به وضعیتی مبتلا کنند تا از آنچه برای ات وحی می شود تو را باز دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 21 - 40

40- کشف ماجرای اصحاب کهف ، عامل تقویت موضع موحدان و معتقدان به معاد بود .

إذ یتزعون .. قال الذین غلبوا علی أمرهم

در بیان آنچه مورد نزاع و اختلاف مردم بود، دو احتمال بیان شد: اگر «إذ یتزعون...» نظر به اختلاف آنان در باره معاد داشته باشد، «الذین غلبوا...» آن دسته از مردم خواهند بود که معاد را پذیرا بودند و با بیداری اصحاب کهف، به دلیلی محکم و ملموس، در برابر خصم خود، دست یافته بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 28 - 1

1 - تلاش مشرکان فریب خورده برای تبرئه خویش از هرگونه نقش داشتن در امر گمراهی خود

قالوا إنکم کنتم تأتوننا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 26 - 5

5 - تلاش جبهه کفر و باطل ، برای محروم ساختن انسان ها از شنیدن کلام حق

وقال الذین کفروا لاتسمعوا

ص: 206

117- تلاش مشرکان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 51 - 1

1 - تلاش پی گیر مشرکان عصر بعثت ، علیه آیات الهی (قرآن) و ناکام ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در دعوت خویش

و الذین سعوا فی آیتنا معجزین أولئک أصحاب الجحیم

«سعی» (مصدر «سعوا») به معنای تلاش کردن است و «فی آیاتنا» به تقدیر «فی ابطال آیاتنا» می باشد. «معاجزه» (مصدر «معجزین») اگر از «عَجَزَ» (دنباله) مشتق شده باشد به معنای سبقت گرفتن از چیزی و پشت سر گذاشتن آن است و اگر از «عَجَزَ» (ناتوانی) مشتق شده باشد، به معنای ناتوان کردن می باشد. در هر صورت «معجزین» حال برای فاعل «سعوا» است و مفعول آن محذوف می باشد و تقدیر آن می تواند «معجزینا» و یا «معجزین رسولنا» باشد. «جحیم» نیز به معنای آتش بر افروخته و شعله‌ور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 35 - 4

4 - تلاش مشرکان عصر بعثت ، در تفسیر مادی آیات الهی و نشانه های خدا در طبیعت

و من آیته .. و من آیته ... و یعلم الذین یجدلون فی آیتنا ما لهم من محیص

از ارتباط آیات شریفه، استفاده می شود که مشرکان مکه، درباره آیه بودن مسائل طبیعی بحث و جدل می کردند و آن را صرفاً امری طبیعی و مادی می انگاشتند.

118- تلاش مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 35 - 3

3- مشرکان مکه ، در صدد تقویت پایگاه عقیدتی خویش با استناد به ریشه تاریخی داشتن آن

وقال الذین أشركوا لو شاء الله ما عبدنا من دونه من شیء نحن ولا ءاباؤنا

ذکر «ولا ءاباؤنا» در کلام مشرکان در حالی که بحثی از آنها در میان نبوده است، می تواند مشعر به نکته یاد شده باشد.

119- تلاش معبودان باطل

1- معبود های مشرکان ، خود در جست و جوی وسیله و راهی برای تقرب بیشتر به خدا هستند .

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ

مشارالیه «أُولَئِكَ»، «الذین زعمتم» در آیه قبل است که مقصود از آن معبودهای مشرکان می باشد.

120- تلاش مکذبان قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 7 - 7

7 - منکران وقوع قیامت ، در صدد بودند تا با طرح عدم امکان بازآفرینی اجساد قطعه قطعه شده انسان ها پس از مرگ ، عقیده خود را توجیه کنند .

وقال الذین کفروا لاتأتینا الساعه .. وقال الذین کفروا هل ندلکم علی رجل ینبئ

121- تلاش مکذبان وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 5 - 5

5 - تلاش وحی ناباوران ، برای مأیوس ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از دعوت آنان به اسلام

وقالوا .. فاعمل إننا عملون

از مانع تراشی های مشرکان و تأکیدهای مکرر آنها مبنی بر نرسیدن دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به آنان و نیز تأکیدشان بر پایبندی به کیش خویش ، مطلب بالا استفاده می شود.

122- تلاش منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 57 - 7

7 - علاقه و تلاش شدید منافقان به یافتن پناهگاه و محل مناسب برای زندگی (خارج از محیط اسلامی) دلیل بی ایمانی و همگام نبودنشان با مؤمنان

وما هم منکم .. لویجدون ملجئاً ... لولوا إلیه و هم یجمعون

جمله «لویجدون ...» می تواند به منزله دلیل و ارائه شاهی برای «وما هم منکم» در آیه قبل باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 83 - 6

6- گروهی از منافقان متخلف از جنگ تبوک ، ریاکارانه در صدد جبران پیامد خسارتبار ترک جهاد و رسوایی گذشته خویش

فإن رجعت الله إلى طائفة منهم فاستذنوك

ص: 208

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 124 - 8

8 - تلاش منافقان برای سرایت دادن روحیه منفی خویش (تأثیرناپذیری از آیات الهی قرآن) به دیگران

فمنهم من يقول أئکم زاذته هذه إیمناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 127 - 6

6 - سعی منافقان در گریختن از محیط ابلاغ آیات الهی و مراکز شناخت و تبلیغ دین

و إذا ما أنزلت سوره .. ثم انصرفوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 1 - 4

4 - تلاش منافقان ، برای پنهان نگه داشتن چهره نفاق آلود خود

إذا جاءك المنفقون قالوا نشهد إتك لرسول الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 2 - 5

5 - تلاش منافقان ، برای ممانعت و بازداشتن مردم از گرویدن به راه خدا و آیین او

فصدوا عن سبیل الله

«صدّ» در صورتی که متعدی استعمال شود، به معنای «منع کردن» خواهد بود. برداشت یاد شده بر این احتمال استوار است.

123- تلاش منافقان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 78 - 5

5 - تلاش منافقان صدر اسلام ، در مخفی نگهداشتن طرح ها و نقشه های خائنانه خویش ، علیه اسلام و مسلمانان

ألم يعلموا أن الله يعلم سرهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 2

2- تلاش منافقان ، برای جلوگیری از انفاق مردم به اصحاب و یاران پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

هم الذين يقولون لا تنفقوا على من عند رسول الله

ص: 209

124- تلاش منافقان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 12 - 6، 1

1 - منافقان ، همسو با احزاب متحد ، در غزوه احزاب برای درهم شکستن روحیه مسلمانان فعالیت می کردند .

إذ جاءكم جنود ... و إذ يقول المنافقون ... ما وعدنا الله ... إلا غرورًا

فعل مضارع «يقول» بر تداوم کار منافقان دلالت می کند که از آن، به «فعالیت» تعبیر می شود.

6 - فعالیت تبلیغاتی منافقان و بیمار دلان مدینه ، برای ایجاد تزلزل در روحیه مسلمانان ، شایسته یادآوری است .

و إذ يقول المنافقون و الذين في قلوبهم مرض

«و إذ» عطف به «إذ زاغت» است و «أذكر» در تقدیر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 18 - 4

4 - منافقان مدینه ، در صدد جذب مسلمان های ضعیف الایمان ، به سوی باند خود بودند .

و القائلين لإخوانهم هلمّ إلينا

احتمال دارد مرجع ضمیر در «القائلین» منافقان، و مرجع در «إخوانهم» مسلمان هایی باشد که در آیات پیش، از آنان به «الذین فی قلوبهم

مرض» تعبیر شده است و منظور، مسلمان هایی بودند که ضعف عقیده داشتند.

125- تلاش منافقان مدینه در غزوه احزاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 13 - 5

5 - منافقان ، در غزوه احزاب ، برای وادار کردن مؤمنان به ترک اسلام و روی آوردن به کفر ، تلاش می کردند .

يأهل يثرب لا مقام لكم فارجعوا

برداشت بالا، بر این احتمال است که مراد از «لا مقام لكم» ماندن در دین رسول الله و مراد از «فارجعوا» دعوت به رجوع به کفر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 18 - 2

2 - تلاش شدید منافقان مدینه ، برای بازداشتن مسلمانان از جهاد در غزوه احزاب

و إذ قالت طائفة منهم . . . لا مقام لكم فارجعوا . . . قد يعلم الله المعوقين منكم

تضعیف «عوق» برای بیان شدت و غلظت بازدارندگی، است.

ص: 210

126- تلاش منافقان مدینه علیه مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 13 - 4

4- منافقان ، به نفع جبهه احزاب متحد ، برای درهم شکستن جبهه مسلمانان ، فعالیت تبلیغاتی داشتند .

و إذ قالت طائفة منهم يا اهل يثرب لا مقام لكم فارجعوا

127- تلاش موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 60 - 4

4- تلاش موسی (ع) برای یافتن خضر (ع) ، واقعه ای در خور یادآوری و توجه است .

و إذ قال موسی لفتیه لا ابرح

«إذ» مفعول برای «أذكر» در تقدیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 62 - 3

3- موسی و یوشع ، در شبانگاه و صبح دم - پس از عبور از مجمع البحرین - برای یافتن خضر (ع) راه درازی پیمودند . *

ءاتنا غداءنا

بدان احتمال که احساس خستگی و گرسنگی موسی (ع) در طرف صبح ، ناشی از راه پیمایی طولانی در شب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 66 - 5

5- موسی (ع) برای رسیدن به رشد و تکامل برتر از راه تحصیل دانش ، در تلاش بود .

هل أتبعك علی أن تعلمن ممّا علّمت رشدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - تلاش موسی (ع) برای زنده ساختن اشتیاق شناخت حق در وجود فرعون و فرعونیان

قال رب السموت . . . إن كنتم موقنین

اقدام موسی (ع) به معلق کردن فهم گفته خویش بر شرط (إن كنتم موقنین) می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 7 - 12

12 - موسی (ع) ، درصدد آوردن پاره ای آتش برای گرم کردن خانواده اش

ص: 211

أوءاتیکم بشهاب قبس لعلکم تصطلون

«شهاب» به شعله آتش و «قبس» به شعله برگرفته از آتش گفته می شود. «اصطلاء» (مصدر «تصطلون») نیز به معنای گرم شدن است؛ یعنی، یا شعله ای از آتش بگیریم و بیاورم تا با آن، آتش برافروزم، باشد که گرم شوید.

128- تلاش مؤمن آل فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 28 - 21

21 - تلاش منطقی و عالمانه مؤمن آل فرعون، برای منصرف ساختن فرعونیان از کشتن موسی (ع)

و قال رجل من آل فرعون یکتُم ایمنه . . . و إن یک صادقاً یصبکم بعض الذی یعدکم

برداشت یاد شده از مجموع گفته ها، برخوردها، چگونگی استدلال و منطق مؤمن آل فرعون در مقابل فرعونیان استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 29 - 8

8 - تلاش گسترده مؤمن آل فرعون، بر ایجاد احتمال درست بودن دعوت موسی (ع) و راستی هشدار های او در افکار عمومی قومش

وإن یک کذباً فعلیه کذبه . . . فمن ینصرنا من بأس اللّٰه إن جاءنا

شیوه سخن مؤمن آل فرعون به فرعونیان (اگر موسی (ع) دروغ گو باشد به ضرر خودش است و اگر راستگو باشد ممکن است هشدارهای او درباره نزول عذاب درست باشد)، گویای این نکته است که او با ایجاد احتمال درست بودن دعوت موسی (ع) در افکار عمومی، در صدد جلب نظر آنان به سود آن حضرت بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 44 - 6

6 - مؤمن آل فرعون، پس از تلاش گسترده خیرخواهانه خود برای هدایت قومش، کار و سرنوشت خویش را به خدا وا گذاشت و بر او توکل کرد.

وَأَفْوضُ أَمْرِي إِلَى اللّٰهِ

129- تلاش مؤمنان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

4 - مائدہ - 5 - 54 - 21

21 - راہ خدا، جہت و محور تلاش پیگیر مؤمنان

يجهدون فی سبیل اللہ

ص: 212

در برداشت فوق جهاد به معنای لغوی آن (تلاش و کوشش) گرفته شده است. نه خصوص نبرد. فعل مضارع (بجهدون) حکایت از تلاش مستمر و پیگیر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 99 - 8

8 - مؤمنان راستین ، در پی تقرب به خدا و جلب دعا و درود پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای خویشند .

و من الأعراب من یؤمن . . . و صلوات الرسول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 29 - 18

18 - پیروان راستین پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، همواره در تلاش برای جلب رحمت و خشنودی خداوند

و الذین معه . . . یتتغون فضلاً من اللّٰه و رضواناً

130- تلاش مهتدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 18 - 15

15 - بهره مندی از هدایت خاص خداوند ، در گرو تلاش و کوشش مناسب برای دریافت حقایق

الذین یستمعون القول . . . أولئک الذین هدیهم اللّٰه

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند انسان هایی که به تلاش برای شنیدن و برگزیدن بهترین سخنان می پردازند، هدایت یافتگان خود شمرده است. گفتنی است مقصود از هدایت در آیه شریفه، هدایت خاص الهی است؛ نه هدایت عام که برای همه انسان ها خواهد بود.

131- تلاش یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 10

10- تلاش یعقوب (ع) برای پیشگیری از برخورد های نامناسب فرزندان با یکدیگر

لا تقصص رءياك على إخوانك فيكيدوا لك كيداً

ص: 213

132- تلاش یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 52 - 13

13- تلاش یوسف (ع) برای متوجه ساختن پادشاه مصر به نقش تعیین کننده سنن و اراده الهی در شکل گیری حوادث و رخدادها

ذلک لیعلم .. أن الله لایهدی کید الخائنین

133- تلاش یوشع (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 62 - 3

3- موسی و یوشع، در شبانگاه و صبح دم - پس از عبور از مجمع البحرین - برای یافتن خضر (ع) راه درازی پیمودند . *

ءاتنا غداءنا

بدان احتمال که احساس خستگی و گرسنگی موسی (ع) در طرف صبح، ناشی از راه پیمایی طولانی در شب باشد.

134- تلاش یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 1

1 - هر یک از یهود و نصارا، در تلاش برای گرایش دادن مسلمانان به آیین خویش

وقالوا کونوا هوداً أو نصری تهتدوا

از آن جا که یهود و نصارا یکدیگر را هدایت یافته نمی دانند، معلوم می شود: جمله «قالوا ..» دارای «لفّ اجمالی» بوده و حاکی از دو جمله است؛ یعنی: قالت الیهود کونوا هوداً تهتدوا و قالت النصاری کونوا نصاری تهتدوا». مخاطبان جمله فوق به دلیل آیه بعد، مسلمانان هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 145 - 9

9- تلاش یهود و نصارا در باز گرداندن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از کعبه به قبله خویش

و ما أنت بتابع قبلتهم . . . ولئن اتبعت أهواءهم

تأکید جمله «ولئن اتبعت . . . إنك لمن الظالمين» با لام قسم (لئن) حرف تأکید (إن) و لام تأکید در (لمن) بیانگر آن است که: اهل کتاب برای گرایش دادن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان به قبله خویش، تلاشی پی گیر داشته و زمینه های آن را ایجاد کرده بودند. از مصداقهای «أهواءهم» به قرینه جمله های پیشین، تبعیت از قبله اهل کتاب است.

ص: 214

135- توصیه به تلاش مفید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 4

4- ترک تلاش های نادرست و بسنده کردن به کوشش های سودمند ، توصیه خداوند به تمام انسان ها است .

إِنَّ سَعِيكُمْ لَسْتِي

جواب قسم - که در حقیقت مجموع شیوه ها و آثاری است که برای تلاش های گوناگون بشر، در آیات بعد آمده است - در ضمن خود، دعوت کننده مردم به ترک تشتت در تلاش ها و ایجاد وحدت رویه در کوشش های خویش و برگزیدن راهی است که به «یُسْرَى» منتهی شود.

136- دعا و تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 10 - 10

10- دعا در کنار اقدام و تلاش ، کاری شایسته و ارجمند است .

إِذْ أَوْى الْفَتِيه . . . فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَه

حرف «فاء» در «فقالوا» دلالت می کند که اصحاب كهف، پس از آن که از شهر و دیار خود گریختند و جهت حفظ ایمان به غار پناه بردند، دست به دعا برداشته و از خداوند تقاضای رحمت و راهنمایی و راهگشایی کردند، نه این که بدون آغاز هیچ حرکتی، خواهان رشد شده باشند.

137- زمینه تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 8

8 - آگاه نبودن انسان ها به زمان برپایی قیامت ، زمینه ساز مداومت آنان برکار های خویش و به وجود آمدن استحقاق پاداش و کیفر است .

أَكَادُ أَخْفِيهَا لِتَجْزَى كُلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

لام در «لتجزي» - در برداشت فوق - تعلیل برای «أكاد أخفيها» گرفته شده است؛ در این معنا، ترکیب جمله در اصل «لتسعى كل نفس

فتجزی بما تسعی» خواهد بود و حاصل معنی این که اراده کردم قیامت را مخفی بدارم تا همه به تلاش خود ادامه دهند و نتایج کردار خود را ببینند؛ این سخن ناظر به حالت روانی انسان ها است که اگر زمان مرگ خود و نابودی جهان را بدانند، بسیاری از تلاش های خود را رها خواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 10

ص: 215

10 - نیاز ، بر انگیزاننده آدمی به تلاش و تکاپو

كسراب بقيعه يحسبه الظمآن ماء حتّى إذا جاءه لم يجده شيئاً

جمله «حتّى إذا جاءه» بیانگر تلاش و تکاپوی انسان تشنه برای به دست آوردن آب است که از نیازهای اصلی و حیاتی او می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 41 - 8

8 - توجه انسان به نظام عادلانه مجازات الهی ، تشویق کننده او در جدیت و تلاش

و أن ليس للإنسن إلا ما سعى . و أن سعيه سوف يرى . ثم يجزيه الجزاء الأوفى

یادکرد مجازات الهی پس از تأکید بر اصل مسؤولیت فردی انسان در برابر عمل خویش، بیانگر مطلب یاد شده است.

138- فلسفه تلاش جنیان مؤمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 8 - 1

1 - تلاش مؤمنان جن ، به منظور تماس با آسمان و دسترسی به اخبار آن

و أنا لمسنا السماء

139- فلسفه تلاش فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 54 - 1

1 - دستور فرعون به مأموران جمع آوری سپاه ، مبنی بر اندک جلوه دادن نیروی بنی اسرائیل به منظور تقویت روحیه مردم و تشویق آنان به

پیوستن به سپاه وی

إن هؤلاء لشرذمه قلیلون

جمله «إن هؤلاء..» دستور فرعون به مأموران خویش است که به مردم بگویند: گریزندگان، تعدادی اندک و ضعیف اند. گفتنی است که

کلمه «شرذمه» به عده ای از مردم گفته می شود و «قلیلون» صفت «شرذمه» است؛ یعنی، عده ای اندک.

140- فلسفه تلاش موسی (ع)

1 - موسی (ع) تسبیح فراوان و تبرئه مکرر خداوند را از پندار های باطل مشرکان ، در گرو همراهی هارون با او می دانست .

ص: 216

کی نسبتاً کثیراً

مراد از تسبیح - به قرینه مأموریت موسی (ع) برای هدایت فرعون - تنزیه خداوند از داشتن شریک و هرگونه محدودیتی در الوهیت و ربوبیت است. فاعل «نسبَحک» موسی و هارون (ع) می باشد و «کی نسبتاً» تعلیل برای جمله های اخیر است که درخواست همراهی هارون را مطرح کرده بود؛ یعنی با پشتیبانی هارون، دعوت به توحید - که متضمن تنزیه خداوند از داشتن شریک است - افزایش خواهد یافت.

141- گناه تلاش برای ارتداد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 13 - 2

2 - تلاش کافران مکه برای مرتد ساختن مسلمانان ، گناه سنگینی است .

وقال الذین کفروا .. اتبعوا سیلنا ... و لیحملن أثقالهم

142- محدوده تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 10 - 6

6 - خداوند ، انسان را به تلاش بی استراحت ، برای تهیه معاش موظف نساخته است .

و جعلنا الیل لباساً

آیه بعد، تهیه معاش را در برابر لباس بودن شب و توقف آفرین بودن خواب، قرار داده است. بنابراین می توان گفت: اگر تلاش پی گیر، مطلوب خداوند بود؛ موانعی از قبیل خواب و تاریکی شب را بازدارنده انسان نمی ساخت.

143- محدوده تلاش مسلمانان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 7

7 - فعالیت مسلمانان صدراسلام پیش از هجرت ، محدود به مسائل فرهنگی و تبلیغی

إلا أن یقولوا ربنا الله

144- موانع افراط در تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 217

1 - تاریکی شب - بسان لباسی پوشیده بر موجودات - با مستور ساختن آنها از دید انسان ، مانع تلاش و فعالیت بیش از حد او است .

و جعلنا الَّیْلَ لباسًا

تقابل این آیه و آیه بعد - که روز را زمان تلاش برای زندگی دانسته است - بیانگر برداشت یاد شده است.

145- نافر جامی تلاش شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 9 - 1

1 - شیاطینی که به قصد استراق سمع به آسمان صعود کنند ، به ذلت و خواری رانده شده و به این مقصد نخواهند رسید .

و یقذفون من کلّ جانب . دحورًا

«دُحور» به معنای طرد و دور ساختن به وضع ذلت و خواری است (مفردات راغب).

146- نافر جامی تلاش کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 4

4 - تلاش های گسترده و به ظاهر چشمگیر کافران در طول زندگی ، امری عبث و نافر جام

فذرهم یخوضوا و یلعبوا حتّٰی یلقوا یومهم الذی یوعدون

آمدن تعبیر «یلعبوا» در پی «یخوضوا»، می رساند که ژرف کاوی مشرکان در زندگی دنیایی، در حقیقت فرورفتن در عمق پوچی و بیهودگی است و دستاوردهای آنان - هر چند به ظاهر چشمگیر باشد - در حقیقت جز بازی چیزی نیست.

147- وقت تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 11 - 2

2 - روز ، زمانی مناسب برای فعالیت و فراهم سازی آذوقه زندگانی

و جعلنا النهار معاشًا

از جمله معانی «معاش، «معیشت» است؛ یعنی، آنچه زندگی به آن تداوم یابد (لسان العرب). مفاد آیه شریفه با توجه به این معنا، مبالغه در سبب بودن روز برای معیشت و زندگانی است.

ص: 218

148- هدایت تلاش گران در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 69 - 1

1 - تلاش کنندگان در راه خدا، قطعاً، مشمول هدایت خاص خداوندند.

والذین جهدوا فینا لنهیدینهم سبلنا

149- هماهنگی دین با تلاش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 29 - 23

23- روح دیانت و معنویت، سازگار با کار و تلاش برای دستیابی به زندگی بهتر و برتر

یبتغون فضلاً من الله ورضوناً

«فضلاً» اشاره به امکانات مادی و «رضواناً» ناظر به امور معنوی است.

150- تلاش گران

احسان تلاش گران در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 69 - 6

6 - تلاش کنندگان در راه خدا، از زمره محسنان اند.

والذین جهدوا فینا. .. وإن الله لمع المحسنین

151- هدایت تلاش گران در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 69 - 1

1 - تلاش کنندگان در راه خدا، قطعاً، مشمول هدایت خاص خداوندند.

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

ص: 219

1- آثار ترتیل در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 4 - 7

7 - تأثیر معنوی و سازنده قرائت آیات قرآن با تأتی و شمردن شمردن در انسان

ورتل القرآن ترتیلاً

برداشت یاد شده با توجه به این احتمال است که توصیه به ترتیل قرآن، می تواند به لحاظ تأثیر این نوع قرائت در انسان ها باشد.

2- آثار تلاوت آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 43 - 1

1 - تلاوت آیه های روشن و متعدد خدا برای مشرکان ، جهت اصلاح عقاید آنان

و إذا تتلى عليهم آیتنا بینت

3- آثار تلاوت انجیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 3

3 - تلاوت تورات و انجیل و پیروی از آن دو ، موجب ایمان آوردن به قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

الذین ءاتینهم الکتب یتلونه حق تلاوته أولئک یؤمنون به

4- آثار تلاوت بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 46 - 11

11- « عن زراره عن أحدهما قال : في بسم الله الرحمن الرحيم قال : . . . و هي الآية التي قال الله « و إذا ذكرت ربك في القرآن وحده » . . « و لولا على أدبارهم نفوراً » كان المشركون يستمعون إلى قراءة النبي عليه و آله السلام فإذا قرأ بسم الله الرحمن الرحيم نفروا و ذهبوا . . . ;

زراره از امام باقر(ع) و یا امام صادق(ع) روایت کرده است که در باره «بسم الله الرحمن الرحيم» فرمودند: این همان آیه ای است که خدا می فرماید: «و إذا ذكرت ربك في القرآن وحده» . . . مشرکان به قراءت پیامبر(صلی الله علیه و آله) گوش فرا می دادند، پس هر گاه «بسم الله الرحمن الرحيم» را قراءت می فرمود: پراکنده شده و می رفتند...».

5- آثار تلاوت تدریجی قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 106 - 7

7- برخوانی تدریجی قرآن بر مخاطبان ، موجب برانگیخته شدن انتظار در آنان برای قراءت بخشی دیگر می شود .

لتقرأه على الناس على مكث

مکث در لغت، آرامش همراه با انتظار است (مفردات راغب).

6- آثار تلاوت تورات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 3

3 - تلاوت تورات و انجیل و پیروی از آن دو ، موجب ایمان آوردن به قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

الذين ءاتينهم الكتب يتلونه حق تلاوته أولئك يؤمنون به

7- آثار تلاوت سوره زلزال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

23- « عن أبي عبدالله (ع) انه قال : لا تملّوا من قراءه إذا زلزلت الأرض زلزالها فإنه من كانت قراءته بها في نوافله لم يصبه الله عزوجل بزلزله أبداً ولم يمت بها ولا بصاعقه ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: از خواندن سوره «إذا زلزلت الأرض زلزالها» خسته نشوید ; زیرا کسی که آن را در

ص: 221

نافله های خود بخواند، خدای عزوجل هیچ گاه او را با زلزله آسیب نمی رساند و به وسیله زلزله و صاعقه به هلاکت نمی رساند».

8- آثار تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 4 - 1

1 - خشیت قلب از یاد خدا، افزایش ایمان با تلاوت قرآن و تنها بر خدا توکل داشتن، نشان ایمان حقیقی

أولئك هم المؤمنون حقا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 31 - 2,3

2- آنان که با تلاوت قرآن هدایت نشوند و به سرای آخرت ایمان نیاورند، حتی اگر مردگانی زنده شوند و حقایق آخرت را برای آنان بیان کنند، هدایت نخواهند یافت.

ولو أن قرءاناً .. کلم به الموتی

هر یک از جمله های «سیرت به الجبال» و «قطعت به الأرض» و «کلم به الموتی» حکایت از معجزات درخواستی کفرپیشگان دارد که به مناسبت می توان گفت: جمله «کلم به الموتی» حاکی است که آنان برای باور به آخرت، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) می خواستند تا مردگانی را زنده کند تا از آخرت و دنیای پس از مرگ برای آنان سخن بگویند.

3- آنان که با مشاهده و تلاوت قرآن نازل شده بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) هدایت نشوند، با مشاهده هیچ آیت و معجزه ای هدایت نخواهند شد.

ولو أن قرءاناً سیرت به الجبال .. بل لله الأمر جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 45 - 11

11- « دخل ... هشام بن السائب ... علی أبي عبدالله (ع) فقال : ... أخبرني عن قول الله « وإذا قرأت القرآن جعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجاباً مستوراً » ... قال : آیه فی الکهف و آیه فی النحل و آیه فی الجاثیه و هی : « أفرأیت من اتخذ إلهه هواه وأضله الله علی علم و ختم علی سمعه و قلبه ... » و فی النحل : « أولئك الذين طبع الله علی قلوبهم و سمعهم و أبصارهم و أولئك هم الغافلون » و فی الکهف : « و من أظلم ممن ذکر بآیات ربّه فأعرض عنها و نسی ما قدّمت یداه ... » ;

هشام بن سائب بر امام صادق(ع) وارد شد، پس به امام گفت: مرا از سخن خدا «وإذا قرأت القرآن جعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجاباً مستوراً» خبر ده؟ حضرت فرمود: - مقصود از قرآنی که پیامبر با خواندن آن از چشم کافران مستور و ناپدید می شود، آیه ای در سوره جاثیه «أفرأيت . . .» و در سوره نحل «أولئك الذين . . .» و در سوره كهف «و من أظلم ممن . . .» است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 109 - 6

ص: 222

6- تلاوت آیات قرآن ، فزاینده خشوع عالمان

إن الذين أوتوا العلم من قبله إذا يتلى عليهم .. ويزيدهم خشوعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 73 - 12

12- تلاوت آیات قرآن ، در افرادی که به امکانات مادی و موقعیت های اجتماعی خود فخر و مباهات می کنند ، بی تأثیر است .

و إذا تتلى عليهم آياتنا بينت قال الذين كفروا .. أي الفريقين خير مقامًا وأح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 92 - 5

5- لزوم تلاوت قرآن ، به گونه ای ثمربخش و در جهت هدایت و بیدارگری

و أن أتلوا القرآن فمن اهتدى فإنما يهتدى لنفسه

از جمله «فمن اهتدى..» در پی «أن أتلوا القرآن» استفاده می شود که تلاوت پیامبر(صلی الله علیه و آله)، تلاوتی راستین، دارای هدف و در جهت هدایت و بیدارگری بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 53 - 1

1 - اقدام ایمان آوردگان از اهل کتاب ، به اقرار مجدد ایمان خویش به هنگام تلاوت آیات قرآن بر ایشان

الذين آتینهم الكتب .. و إذا يتلى عليهم قالوا آمنا به

مقصود از «إذا يتلى عليهم..» این است که هر بار که آیاتی از قرآن نازل می شود و بر آنان تلاوت می گردد، اظهار می دارند که «آمنا به».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 14

14 - خداترسی ، تلاوت قرآن کریم ، برپاداشتن نماز و انفاق در نهان و آشکار ، از عوامل امیدواری به لطف و پاداش الهی

إنما يخشى الله من عباده العلماء .. إن الذين يتلون كتب الله وأقاموا الصل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 11

11 - خداترسی ، تلاوت قرآن ، برپاداشتن نماز و انفاق در نهان و آشکار ، از اسباب آمرزش گناهان و دریافت افتخار سپاس گزاری خداوند

إِثْمًا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ .. . إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ .. . وَيُزِيدُهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 9 - 9

ص: 223

9 - انس با قرآن ، انسان را به تدریج از تاریکی های ضلالت به روشنایی هدایت وارد می کند .

ليخرجكم من الظلمت إلى النور

به کارگیری فعل مضارع «یخرج» ، دلالت بر این حقیقت دارد که خارج شدن از تاریکی ها به تدریج انجام می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 16 - 3، 2

2 - تلاوت قرآن و شنیدن آیات آن ، اثربخش دل های نرم و خاشع

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم . . . و ما نزل من الحقّ

مقصود از «ما نزل من الحقّ» قرآن کریم است.

3 - دل مؤمن ، باید چنان نرم باشد که با یاد خدا و تلاوت قرآن کریم ، تأثیرپذیر و خاشع گردد .

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله و ما نزل من الحقّ

خداوند، در آیه شریفه، مؤمنان بی تفاوت را نکوهش کرده و به آنان هشدار می دهد تا فرصت باقی است و گرفتار قساوت قلب نشده اند؛ دل های خود را با یاد او و تلاوت آیاتش خاشع و نرم گردانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 17 - 1

1 - یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) ، حیات و روشنی بخش دل ها است .

أن تخشع قلوبهم لذكر الله . . . و اعلموا أنّ الله یحیی الارض

جمله «اعلموا أنّ الله..» ، تعلیل برای جمله «ألم یأن... لذكر الله» است. در این تعلیل، دل های غافل از یاد خدا و بیگانه با کلام او (قرآن)، به زمین مرده و یاد خدا و کلام او (قرآن)، به باران تشبیه شده است. همان طور که خداوند به وسیله باران، زمین مرده را زنده می کند؛ یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) نیز، دل های غافل و مرده را حیات می بخشد و نورانی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 5 - 4

4 - تأثیر شب زنده داری و تلاوت قرآن ، در بالا بردن توان انسان ها برای به دوش گرفتن مسؤولیتی سنگین (همچون تبلیغ دین و هدایت

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً . إنا سنلقى علیک قولاً ثقیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشفاق - 84 - 21 - 9

9 - عظمت قرآن ، به مجرد قرائت آن بر شنوندگان ، نمایان شده و در دل هر انسان جا می گیرد .

و إذا قرء علیهم القرءان لایسجدون

تویخ کسانی که با شنیدن قرآن اظهار خضوع نکرده و به خاک نمی افتند، بیانگر تأثیر آن در اعماق دل هر شنونده منصف است.

ص: 224

9- آثار تلاوت قرآن محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 51 - 2

2 - تلاوت آیات قرآن از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله)، خشم و کینه کافران را به شدت برمی انگیزد.

وإن یکاد الذین کفروا لیزلقونک بأبصرهم لَمَا سمعوا الذکر

10- آداب تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 204 - 3

3 - تلاوت کننده قرآن، هر که باشد، باید به هنگام قرائت او خاموش ماند و به قرآن گوش داد.

وإذا قرى القرآن فاستمعوا له وأنصتوا لعلکم ترحمون

برداشت فوق از مجهول بودن فعل «قری» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 98 - 1

1- لزوم پناه بردن به خدا از شرّ شیطان، به هنگام قرائت قرآن

فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشیطن الرجیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 4 - 6

6 - لزوم توجه به معانی و مفاهیم آیات قرآن به هنگام قرائت

ورتل القرآن ترتیلاً

برداشت یاد شده با توجه به این حقیقت است که قرائت قرآن با تأنی و شمرده شمرده، در پی دارنده تفکر و تأمل در معانی و مفاهیم آیات آن است و شاید مقصود آیه شریفه، بیان این حقیقت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 3,4,9

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور آغاز قرائت قرآن ، با نام خداوند

اقراً باسم ربّک

حرف «باء» در «باسم»، به حال محذوفی نظیر «مبتدأً» یا «مفتتحاً» تعلق دارد.

4 - ذکر نام خداوند ، از آداب شروع تلاوت قرآن

اقراً باسم ربّک

9 - لزوم توجه به صفات و نشانه های خداوند ، هنگام قرائت قرآن

ص: 225

اقراً باسم ربّك

حرف «باء» در «باسم ربّك»، برای الصاق یا استعانت و یا مصاحبت است. و در صورت اخیر مفاد آیه شریفه لزوم همراه ساختن تمام لحظات قرائت با ذکر اسم خداوند است. در حقیقت مراد توجه به صفات و نشانه هایی است که این اسم، بیانگر آن است.

11- آموزش تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 8

8 - عالمان خداترس ، تلاوت گران قرآن ، برپادارندگان نماز و انفاق کنندگان ، برخوردار از آموزش و دارنده نشان سپاس گذاری خداوند

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ .. إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ ... إِنَّهُ غَفُورٌ

12- احکام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 204 - 1

1 - وجوب گوش فرادادن به قرآن و رعایت سکوت به هنگام شنیدن آن

و إذا قرأ القرآن فاستمعوا له وأنصتوا

«استماع» (مصدر استمعوا) به معنای گوش سپردن و «انصات» (مصدر «أنصتوا») به معنای سکوت کردن است.

13- ارزش تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 3

3 - ارزش و اهمیت تلاوت قرآن کریم

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که تلاوت قرآن کریم، در ردیف برپایی نماز و انفاق، از اوصاف عالمان راستین و خداترسان قرار گرفته است.

14- استعاده در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 226

1- لزوم پناه بردن به خدا از شرّ شیطان ، به هنگام قرائت قرآن

فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم

13- « عن سماعه عن أبي عبدالله (ع) في قول الله : « وإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم » قلت : كيف أقول قال : تقول : أستعذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم وقال : ان الرجيم أخبث الشياطين ;

سماعه گوید: از امام صادق(ع) در باره سخن خدا «وإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم» سؤال کردم که چگونه بگویم؟ حضرت فرمود: می گویی: «أستعذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم» و حضرت فرمود: همانا رجيم خبيث ترين شياطين است».

15- امیدواری تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 13

13 - امید داشتن به رحمت و پاداش الهی - نه خود را مستحق آن شمردن - از ویژگی های عالمان خداترس ، تلاوتگر قرآن ، برپادارنده نماز و انفاق کننده در نهان و آشکار

إنّما يخشى الله من عباده العلماء .. إنّ الذين يتلون كتب الله و أقاموا الصل

16- اهمیت بسمله در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 8

8 - قرائت قرآن ، بدون کمک گرفتن از نام خداوند ، کامل نیست و تنها با ذکر نام او ، قرائتی مطلوب خواهد بود .

اقرأ باسم ربك

چنانچه حرف «باء» در «باسم ربك» برای استعانت باشد؛ اسم خداوند، وسیله کامل بودن قرائت خواهد بود و با اکتفا به ابزار قرائت (زبان، ذهن و ..) و کمک نگرفتن از نام خداوند، گرچه قرائت انجام می پذیرد؛ ولی از کمال برخوردار نیست.

17- اهمیت تلاوت آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - تلاوت آیات الهی ، تزکیه نفوس و تعلیم کتاب و حکمت ، اصول و محور های برنامه رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در هدایت خلق

یتلوا علیهم آیته و یزکیهم و یعلمهم الکتب و الحکمه

ص: 227

18- اهمیت تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 30 - 4

4- تلاوت قرآن بر مردم، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از هدف های ارسال او به پیامبری

أرسلنک .. لتتلوا علیهم الذی أوحینا إلیک

«تلاوت» (مصدر تتلوا) به معنای خواندن است و «لتتلوا» متعلق به «أرسلناک» می باشد و بیانگر وظیفه پیامبر و هدف ارسال او به پیامبری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 98 - 8

8- قراءت قرآن، عملی صالح و دارای اهمیتی ویژه *

من عمل صلحًا .. فإذا قرأت القرآن فاستعذ

برداشت فوق، از ارتباط میان آیه قبل، که درباره عمل صالح به صورت عموم بود و آیه فوق که در رابطه با یکی از اعمال با ارزش (قراءت قرآن) است، به دست آمد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 78 - 5

5- قراءت قرآن و بازخوانی پیام وحی، عمده ترین رکن و مهمترین بُعد نماز

أقم الصلوه .. وقرآن الفجر

مراد از «قرآن الفجر» نماز صبح است و آوردن «قرآن» (تلاوت آیات الهی) به جای «صلاه» می تواند مشعر به مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 79 - 3,4

3- تلاوت قرآن کریم با بیدار شدن از خواب در شب، دارای اهمیتی ویژه است.

و قرآن الفجر كان مشهوداً . و من الّیل فتهجّد به نافله لک

4- اهمیت قراءت قرآن ، در نماز شب

و قرآن الفجر . . . و من الّیل فتهجّد به نافله لک

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «قرآن»، نماز مشتمل بر قراءت قرآن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 3

3 - ارزش و اهمیت تلاوت قرآن کریم

ص: 228

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که تلاوت قرآن کریم، در ردیف برپایی نماز و انفاق، از اوصاف عالمان راستین و خداترسان قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشفاق - 84 - 21 - 3

3 - لزوم قرائت آیات قرآن، برای مردم و ابلاغ آن حتی به غیر مؤمنان

و إذا قرء عليهم القرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 1

1 - خداوند، با تأکید بر فرمان خویش، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به دریافت و قرائت قرآن در آغاز رسالتش فرا خواند.

اقرأ... اقرأ

فرمان «اقرأ»، تکرار و تأکید فرمانی است که در آغاز سوره آمده بود و مفعول محذوف آن نیز - به قرینه سیاق کلام - مطالبی است که بعد از آن فرمان، وحی خواهد شد.

19- اهمیت تلاوت قرآن در شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 12، 13

12 - نماز و خواندن قرآن، از بهترین اعمال مراسم در شب زنده داری و عبادت شبانه

تقوم أدنی من ثلثی الیل... فاقراءوا ما تیسر من القرآن

13 - شب هنگام، زمان مناسب برای نماز و قرائت قرآن

تقوم أدنی من ثلثی الیل... فاقراءوا ما تیسر من القرآن

20- اهمیت تلاوت قرآن رهبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- لزوم خلوت با خدا و راز و نیاز به درگاه او و انس بیشتر با قرآن ، برای رهبران و مبلغان دینی

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً . إنّنا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً

ص: 229

21- اهمیت تلاوت قرآن مبلغان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 5 - 5

5 - لزوم خلوت با خدا و راز و نیاز به درگاه او و انس بیشتر با قرآن ، برای رهبران و مبلغان دینی

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً . إنا سنلقى علیک قولاً ثقیلاً

22- اهمیت تلاوت کتب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 8

8 - خواندن و تلاوت کتاب های آسمانی وظیفه ای بر عهده همگان

یتلونه حق تلاوته

23- بسمله در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 3,4

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور آغاز قرائت قرآن ، با نام خداوند

اقراً باسم ربّک

حرف «باء» در «باسم»، به حال محذوفی نظیر «مبتدأ» یا «مفتتحاً» تعلق دارد.

4 - ذکر نام خداوند ، از آداب شروع تلاوت قرآن

اقراً باسم ربّک

24- بشارت به تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 12

12 - بشارت به عالمان خداترس ، تلاوتگر قرآن ، برپادارنده نماز و انفاق کننده در نهان و آشکار ، مبنی بر تجارتی از بین نرفتنی (بهشت برین) از ناحیه خداوند

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ . . . إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

«بوار» (ریشه «لن تبور») به معنای شدت کسادی است و از آن جا که کسادی شدید موجب فساد و نابودی می شود، این واژه در معنای «هلاک» به کار می رود (برگرفته از مفردات راغب).

ص: 230

25- پاداش تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 2

2 - تلاوت قرآن و انس با آن ، برپایی نماز و انفاق در نهان و آشکار ، دارای اجر و پاداش الهی

یتلون كتب الله .. لیوقیهم أجورهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 6

6 - قرائت قرآن ، دارای منافع بسیار و تضمین شده از سوی خداوند

اقرأ وربك الأكرم

توصیف خداوند به «کریم ترین» - پس از امر به قرائت - بیانگر تأثیر آن در فراهم آمدن زمینه کرامت و احسان خداوند است.

26- تأنی در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 106 - 2

2- امکان بازخوانی همراه با تأنی و آرامی قرآن بر مردم ، فلسفه نزول تدریجی آن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وقراءنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث

«مکث» در لغت به معنای درنگ و تأمل است (لسان العرب).

27- تداوم تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 2

2- انس با قرآن و تلاوت پیوسته آن ، برپایی نماز و انفاق در نهان و آشکار ، از نشانه های خداترسی است .

إنما يخشى الله من عباده العلماء .. إن الذين يتلون كتب الله وأقاموا الصل

28- ترتیل در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 231

3- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر قرائت قرآن با تأتیی و به صورت شمرده شمرده در عبادت و شب زنده داری

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً

«ترتیل» در قرائت و سخن، به معنای آهسته آهسته و درست و بدون شتاب خواندن است (برگرفته از صحاح، مفردات راغب و مصباح المنیر).

4- قرائت قرآن با تأتیی و شمرده شمرده، از مهم ترین و مناسب ترین اعمال عبادی شبانه و مراسم شب زنده داری

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً

5- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر قرائت قرآن با تأتیی و شمرده شمرده در نماز های نیمه شب

قم الیل . . . ورتل القرءان ترتیلاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که چون آیه به دنبال توصیه به نماز شب آمده است، اشاره دارد به قرائت قرآن در حین نماز؛ زیرا قرائت قرآن از ارکان نماز است.

8- «عن عبدالله بن سلیمان قال: سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل: «ورتل القرآن ترتیلاً» قال: قال أمير المؤمنين (ع) بیئنه تیباناً ولا تهذبه هذ الشعر ولا تنثره نثر الرمل ولكن أفرعوا قلوبكم القاسیه ولا یکن هم أحدکم آخر السوره»

عبدالله بن سلیمان گوید: از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند عزوجل: «ورتل القرآن ترتیلاً» سؤال کردم؛ گفت: علی (ع) در [معنای ترتیل] فرمود: آن (کلمات قرآن) را به طور کامل آشکار کن و آن را چون شعر به سرعت نخوان، و چون رمل (ریگ) پراکنده مساز ولی دل های سخت خود را در سایه تلاوت قرآن بترسانید و قصد شما به پایان رساندن سوره نباشد».

9- «عن أبي عبد الله (ع) فی هذا قال: هو أن تتمكث فیهِ و تحسن به صوتک»

از امام صادق (ع) در این باره (ترتیل) روایت شده که فرمود: ترتیل آن است که قرآن را با مکث و صدای زیبا تلاوت کنی».

29- تشکر از تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 8, 12

8- عالمان خداترس، تلاوت گران قرآن، برپادارندگان نماز و انفاق کنندگان، برخوردار از آمرزش و دارنده نشان سپاس گزاری خداوند

إنما یخشی الله من عباده العلموا . . . إن الذین یتلون کتب الله . . . إنه غفور

12 - سپاس‌گزاری از عالمان خداترس ، تلاوت‌گران قرآن ، برپادارندگان نماز و انفاق‌کنندگان مخلص و گذشت از لغزش‌های آنان ، رفتاری ارزشمند و خدایی است .

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ . . . إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ . . . إِنَّهُ غَفُورٌ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که چگونگی رفتار خداوند با این دسته از انسان‌ها، می‌تواند برای همگان آموزنده باشد.

ص: 232

30- تفضل به تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 4,9

4- عالمان خداترس، تلاوت گران قرآن، برپادارندگان نماز و انفاق گران، از فضل خداوند و مزد بیش از استحقاق خود برخوردارند.

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ... وَيُزِيدُهُمْ

9- اعطای اجر کامل و بیش از استحقاق به عالمان خداترس، تلاوت گران قرآن، برپادارندگان نماز و انفاق کنندگان، برخاسته از صفت آمرزندگی و سپاس گزاری خداوند است.

لِيُؤْفِقَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيُزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ

جمله «إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ» در مقام تعلیل برای «لِيُؤْفِقَهُمْ...» است؛ یعنی، چون خداوند نسبت به بندگانش غفور و شکور است، به آنان پاداش کامل و بیش از استحقاق می هد.

31- تکرار تلاوت قرآن بر محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 6 - 14

14 - تکرار قرائت قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سوی خداوند، مایه فراموش نشدن آن بود. *

سنقرئک فلاتنسی

حرف «سین» - که برای استقبال است - اگر بر فعلی درآید که در زمان تکلم نیز در حال انجام گرفتن است، دلالت بر تداوم فعل خواهد کرد و چون آیه «سنقرئک...»، خود نیز مصداق قرائت قرآن است؛ بنابراین حرف «سین» بر استمرار قرائت در آینده دلالت می کند و حرف «فاء» در «فلاتنسی»، فراموش نکردن قرآن را بر استمرار قرائت آن تفریع کرده است.

32- تلاوت آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 129 - 2,7

2- تلاوت آیات الهی، تعلیم کتاب آسمانی، آموزش حکمت (معارف و احکام دین و...) و پاکسازی نسل ابراهیم و اسماعیل (ع) از آلودگی ها و ناخالصی ها، از ویژگی های پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت او بودند.

ربنا وبعث فيهم رسولا منهم يتلوا عليهم آياتك و يعلمهم الكتب و الحكمة و يزكّهم

7 - تلاوت آیات خدا، تعلیم کتاب آسمانی، آموزش حکمت و پاکسازی مردم از آلودگی ها، از وظایف پیامبران و از اهداف بعثت ایشان است.

یتلوا علیهم آیتک و یعلمهم الکتب و الحکمه و یزکّهم

ص: 233

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 7

7 - تلاوت آیات الهی بر مردم و پاکسازی آنان از آلودگی ها (شُرک و . . .) از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از اهداف رسالت اوست .

یتلوا علیکم ءایتنا و یزکیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 113 - 2,6,7,10,11

2 - برخی از اهل کتاب ، منکر آیات الهی ، قاتل انبیا و اهل عصیان و تعدی و برخی دیگر پذیرای طاعت خدا ، اهل تلاوت آیات الهی و سجده کننده در پیشگاه او هستند .

ذلک بانہم کانوا یکفرون . . . لیسوا سواءً من اهل الکتب . . . و ہم یسجدون

6 - اطاعت خداوند ، خواندن آیات الهی به هنگام شب و در حال سجده ، ملاک ارزشمندی انسانها

لیسوا سواءً من اهل الکتب ائمه قائمه . . . و ہم یسجدون

7 - ارزش والای اطاعت و بندگی خدا ، تلاوت آیات الهی (قرآن و . . .) به هنگام شب و در حال سجده به درگاه وی

یتلون ءایت اللہ ءاناء الیل و ہم یسجدون

بنابر اینکه جمله «و هم یسجدون»، حال باشد.

10 - تلاوت آیات خدا و سجده به درگاه او ، قیام به امر خداوند است .

امه قائمه یتلون . . . و ہم یسجدون

بنابر اینکه «یتلون . . .»، تفسیر «قائمه» باشد.

11 - اطاعت خداوند ، تلاوت آیات الهی و سجده به درگاه او ، از اصول رفتاری مشترک بین ادیان الهی

من اهل الکتب امه قائمه یتلون . . . و ہم یسجدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - گروهی از اهل کتاب که اطاعت خدا نمودند و به هنگام شب آیات الهی را تلاوت کردند و سجده به درگاهش نمودند ، از زمره صالحان هستند .

من اهل الكتب امه قائمه . . . و اولئك من الصالحين

8 - قیام به امر دین (اطاعت خدا) تلاوت آیات خدا ، سجده به درگاه او ، ایمان به خدا و معاد ، امر به معروف و نهی از منکر و شتاب در امور خیر ، ویژگی امت شایسته و صالح

امه قائمه . . . و اولئك من الصالحين

11 - صالح شدن انسان ها ، در گرو استواری در اطاعت خدا ، تلاوت آیات الهی به هنگام شب و سجده به درگاه او

امه قائمه . . . و هم یسجدون ... و اولئك من الصالحين

13 - قیام به طاعت خدا ، تلاوت آیات او ، سجده به درگاه او ، ایمان به خدا و معاد ، امر به معروف و نهی از منکر و شتاب در نیکی ها ، حبل الهی است . *

ضربت عليهم الذلّة .. . إلا بحبل من الله ... ليسوا سواءً من اهل الكتب ... يؤمن

به نظر می رسد صفات مذکور، بیانگر «حبل الله» است؛ چون دارندگان این صفات، قطعاً از ذلت به دور هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 115 - 4,7

4 - قیام به طاعت خدا ، تلاوت آیات وی در شب هنگام در حال سجده ، ایمان به خدا و معاد ، امر به معروف ، نهی از منکر و شتاب در نیکی ها ، از اعمال خیر

من اهل الکتب امّه قائمه . . . و ما يفعلوا من خیر

7 - قیام به امر خدا ، تلاوت آیات او ، سجده ، ایمان به خدا و معاد ، امر به معروف و نهی از منکر و شتاب در امر خیر ، از ویژگی های تقوایبندگان

امّه قائمه یتلون آیت الله . . . و الله علیم بالمتّین

آیه ، در صدد بیان پاداش کسانی است که خصلتهای مذکور را دارند ، از آنها تعبیر به متّین کرده ، پس آن خصلتها از آن متّین است .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 164 - 7

7 - تلاوت آیات الهی ، تزکیه نفوس و تعلیم کتاب و حکمت ، سرلوحه برنامه ها و مسؤولیت های پیامبر (صلی الله علیه و آله)

اذا بعث فیهم رسولا . . . یتلوا علیهم آیته و یزکیهم و یعلمهم الکتب و الحکمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 35 - 2

2 - تلاوت و گزارش آیات الهی برای آدمیان ، از وظایف اصلی انبیا و فرستادگان الهی است .

إما یأتینکم رسل منکم یقصون علیکم آیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 52 - 3,4

3 - تلاوت آیات الهی برای مردم ، شیوه تبلیغ رسولان و پیامبران

و ما أرسلنا من قبلك من رسول و لانبیّ إلاّ إذا تمّنی . . . فی أمّتیته

4 - شبهه آفرینی شیطان به هنگام تلاوت آیات الهی توسط پیامبران برای مردم

و ما أرسلنا من قبلك من رسول ولا نبی إلا إذا تمنى ألقى الشیطن فی أممته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 66 - 2

2 - تلاوت مستمر آیات الهی از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر مردم

قد كانت آیتی تتلی علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 235

1 - برخی از مردم اصلاً، روحیه حق‌پذیری ندارند و در صورت تلاوت آیات الهی بر آنان، مستکبرانه از آن روی برمی‌گردانند.

و من الناس . . . و إذا تتلى عليه آيتنا ولى مستكبراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 43 - 11

11 - نقش پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تلاوت آیه‌های روشن الهی بر مردم است.

و إذا تتلى عليهم . . . قالوا ما هذا إلا رجل

مجهول آوردن «تتلى» به خاطر واضح بودن تلاوت کننده بوده و «هذا» و «رجل» قرینه است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) چنین کاری را انجام می‌داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 10، 9

9 - پرسش ملامت آمیز نگهبانان و دربانان دوزخ از کافران، درباره آمدن پیامبران تلاوت کننده آیات الهی و اندازگران

و قال لهم خزنتها ألم يأتكم رسل منكم يتلون عليكم آيات ربكم و ينذرونكم لقاء يومكم

10 - اعتراف کافران در حضور نگهبانان و دربانان دوزخ، به آمدن پیامبران تلاوت گر آیات خداوند و اندازگران الهی برای هدایت آنان

ألم يأتكم رسل منكم يتلون عليكم آيات ربكم و ينذرونكم لقاء يومكم هذا

14 - تلاوت وحی و آیات الهی برای مردم، از وظایف فرستادگان الهی

رسل منكم يتلون عليكم آيات ربكم

33- تلاوت آیات خدا بر مردم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 8، 9

8 - اقدام پیامبران، به قرائت متن کلام خداوند (آیات الهی) بر مردم

و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث في أمّها رسولاً يتلوا عليهم آيتنا

9- تلاوت آيات الهى بر مردمان ، مهم ترين وظيفه پيامبران

حتى يبعث في أمّها رسولاً يتلوا عليهم آيتنا

34- تلاوت آيات خدا بر مشركان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 236

1 - تلاوت آیه های روشن و متعدد خدا برای مشرکان ، جهت اصلاح عقاید آنان

و إذا تتلى عليهم آياتنا بينت

35- تلاوت آیات خدا در خانه همسران محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 8

8 - در خانه های همسران پیامبر ، آیات خدا و حکمت ، تلاوت می شده است .

و اذکرن ما یتلی فی بیوتکن من آیت اللّٰه و الحکمہ

36- تلاوت حکمت در خانه همسران محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 8

8 - در خانه های همسران پیامبر ، آیات خدا و حکمت ، تلاوت می شده است .

و اذکرن ما یتلی فی بیوتکن من آیت اللّٰه و الحکمہ

37- تلاوت سوره فلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 9

9 - به زبان آوردن آیات سوره « فلق » ، از آداب استعاذه به خداوند

قل أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

38- تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 17

17 - « عن ابی عبداللہ (ع) [فی قوله] . . . « و مما رزقناهم ینفقون » قال : مما علمناهم ینبؤن و مما علمناهم من القرآن یتلون ؛

از امام صادق (ع) [در باره سخن خداوند که می فرماید : « و مما رزقناهم ینفقون »] روایت شده که فرمود: یعنی، از آن چه مابه آنان

ص: 237

تعلیم داده ایم خبر می دهند (آن را نشر می نمایند) و از آن چه ما از قرآن به آنها آموخته ایم تلاوت می کنند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 58 - 2

2 - تلاوت آیات قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از سوی خداوند

ذلک تتلوه علیک من الایات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 101 - 1,8

1 - گمراهی و کفر (ارتداد) مؤمنان، علی رغم تلاوت آیات الهی بر آنان و حضور پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میانشان، مایه شگفتی است.

و کیف تکفرون و انتم تتلی علیکم آیات الله و فیکم رسوله

مراد از استفهام، تعجب است.

8 - هدف و انگیزه از تلاوت آیات الهی (انزال قرآن) و ارسال پیامبران، هدایت انسان ها به صراط مستقیم است.

و انتم تتلی علیکم آیات الله و فیکم رسوله و من یتصم بالله فقد هدی الی صراط مس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 113 - 7,8

7 - ارزش والای اطاعت و بندگی خدا، تلاوت آیات الهی (قرآن و...) به هنگام شب و در حال سجده به درگاه وی

یتلون آیت الله انا الیل و هم یسجدون

بنابر اینکه جمله «و هم یسجدون»، حال باشد.

8 - ترغیب به عبادت و تلاوت آیات الهی، (قرآن و...) در هنگام شب به همراه سجده

امّه قائمه یتلون آیت الله انا الیل و هم یسجدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - تلاوت آیات قرآن (ارائه نشانه های خدا و حقایق اسلام) زمینه ساز تربیت و تزکیه انسانها

یتلوا علیهم ءایته و یزکیهم

تقدم ذکر تلاوت قرآن بر تزکیه، دلالت بر تقدم رتبه ای آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 2 - 8

8 - قرآن، کتابی برای خواندن و فهمیدن

إنا أنزلناه قرءاً عربیاً لعلکم تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 238

1- تلاوت آیات قرآن ، رسالتی الهی برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود .

واتل ما أحي إليك من كتاب ربك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 3 - 3، 1

1 - تلاوت ، نحوه نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

نتلوا عليك من نبي موسى

3 - داستان موسی و فرعون ، تلاوت شده از سوی خدا بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

نتلوا عليك من نبي موسى و فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 85 - 3

3 - تلاوت آیات قرآن برای مردم و ابلاغ پیام آن به ایشان ، وظیفه ای الهی برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إن الذي فرض عليك القرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 87 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به ابلاغ بی درنگ آیات الهی بر مردم به محض دریافت آن

و لا يصدنك عن آيات الله بعد إذ أنزلت إليك

قید «بعد إذ أنزلت إليك» به معنای «بعد وقت الإنزال» است؛ یعنی، همین که نزول آیات بر تو پایان یافت، بی هیچ تأخیر باید آن را به مردم ابلاغ کنی و مبادا کافران تو را از این کار بازدارند و باعث تأخیر در تلاوت آن شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 1

1 - تلاوت کتاب آسمانی قرآن ، از جمله مسؤولیت های پیامبراکرم (صلی الله علیه و آله) است .

اتل ما أوحى إليك من الكتب

39- تلاوت قرآن با ترتیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 14

14 - از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند که می فرماید : « الذين ءاتينهم الكتب يتلونه حق تلاوته » روایت شده که فرمود : « یرتلون آیاته و یتفقهون به و یعملون باحکامه و یرجون وعده و یخافون وعیده و یعتبرون بقصصه و یأتمرون بأوامره و ینتهون

ص: 239

آنان قرآن را با ترتیل می خوانند و تلاش می کنند تا آیات آن را بفهمند و به احکام آن عمل می کنند و امیدوار به وعده ها و از وعید آن ترسان می باشند، و از قصه های آن پند و عبرت می گیرند و به اوامر آن تن می دهند و از نواهی آن دوری می گزینند . . .».

40- تلاوت قرآن بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 45 - 1

1- خداوند ، به هنگام قراءت قرآن توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، میان آن حضرت و کافران ، حجابی نامرئی قرار داد .

و إذا قرأت القرآن .. حجابًا مستورًا

برداشت فوق، مبتنی بر معنای مستور - به همان صیغه مفعولی یعنی پوشیده شده - است و در آیه به تناسب موضوع، مراد پوشیده شدن از حواس بینندگان (کافران) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 15 - 4

4 - تلاوت آیات قرآن بر کافران تکذیب گر و انکار عمدی آن از سوی آنان

إذا تتلى عليه آياتنا قال أسطير الأولين

41- تلاوت قرآن بر کافران صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 21 - 11

11 - تلاوت کنندگان قرآن در عصر بعثت ، غیر مؤمنان را نیز با آیات آن آشنا ساخته ، برای آنها قرآن می خواندند .

و إذا قرىء عليهم القرآن لا يسجدون

42- تلاوت قرآن بر محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 69 - 8

8- قرآن ، کتاب قرائت شده بر پیامبر (صلی الله علیه وآله)

وقرآن

ص: 240

«قرآن» مصدر «قرأ» است که مانند «رجحان» و «کفران» بر اسم مفعول اطلاق شده است؛ یعنی، «الكلام المقروء».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 77 - 2

2 - قرآن، کتابی خوانده شده بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إنّه لقرءان کریم

«قرآن»، مصدر به معنای مفعول است؛ یعنی، «إنّه لمقروء».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 17 - 1

1 - تألیف و تنظیم کلمات قرآن و خواندن آن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تضمین شده از سوی خداوند

إنّ علینا جمعه و قرءانه

«جمع» در لغت به معنای تألیف است و مقصود از آن در این آیه تألیف و تنظیم کلمات قرآن می باشد. واژه «قرآن» نیز معنای مصدری دارد؛ یعنی، خواندن. بنابراین «إنّ علینا جمعه و قرآنه»؛ یعنی، «بی تردید تألیف و تنظیم کلمات قرآن و خواندن آن بر تو [ای پیامبر] بر عهده ما است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 21 - 2

2 - آیات قرآن، بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) خوانده شده است و ساخته و پرداخته آن حضرت نیست.

بل هو قرءان

کلمه «قرآن»، هرگاه با حرف «ال» ذکر شود، علم است و آن گاه که نکره باشد، مصدر و به معنای مفعول (مقروء) می باشد. مراد از وصف «مقروء» (قرائت شده)، این است که پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آن آیات را دریافت کرده است؛ نه این که به دروغ آن را ساخته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 6 - 4

4 - وحی و نزول قرآن، به صورت قرائت آن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و جاری ساختن آن بر زبان او بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 7 - 8

8 - قرائت کامل قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و بقای آن در حافظه آن حضرت ، نویدی متکی بر علم خداوند

سنقرئک فلا تنسی . . . إله يعلم الجهر و ما یخفی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 2 - 9

ص: 241

9- ثبت آیات قرآن، در صحیفه ها و ورق ها، برنامه ای پیش بینی شده از جانب خداوند و القا شده به رسول اکرم (صلی الله علیه و آله)

یتلوا صحفًا مطهّره

تعبیر «صحف» (جمع «صحیفه»؛ یعنی، چیزی که در آن می نویسند)، اشاره به آینده قرآن و مکتوب شدن آن دارد. اسناد «یتلوا» به «صحفًا» - با آن که پیامبر (صلی الله علیه و آله) آیات الهی را از روی صحیفه های موجود تلاوت نمی کرد - به اعتبار مکتوب شدن پیام ها، پس از تلاوت آن است.

43- تلاوت قرآن بر مردم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 45 - 3، 2

2- قراءت قرآن و تلاوت وحی بر مردم، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذا قرأت القرآن

از اینکه خداوند برای پاسداری از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، بین وی و کافران به هنگام تلاوت قرآن حجابی نامریی قرار داده است؛ می تواند به خاطر این باشد که آن حضرت موظف بوده است که قرآن را برای مردم تلاوت کند اما چون با تلاوت قرآن، مورد آزار و اذیت قرار می گرفت خداوند با جعل حجاب، او را از آزار آنان محافظت کرد.

3- تلاوت قرآن کریم توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان مردم

و إذا قرأت القرآن جعلنا بینک .. حجابًا مستورًا

44- تلاوت قرآن بر مردم صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 72 - 4

4- فراخوانده شدن مردم صدر اسلام به توحید و تلاوت شدن آیات قرآن بر آنان از سوی مؤمنان

و إذا تتلى عليهم آیتنا .. بالذین یتلون علیهم آیتنا

45- تلاوت قرآن برای گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - متجاوزان و گنه پیشگان ، نباید از شنیدن آیات قرآن محروم بمانند .

كلّ معتد أئيم . إذا تتلى عليه ءايتنا

ص: 242

46- تلاوت قرآن برای متجاوزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 13 - 2

2 - متجاوزان و گنه پیشگان ، نباید از شنیدن آیات قرآن محروم بمانند .

كلّ معتد أئيم . إذا تتلى عليه ءآيتنا

47- تلاوت قرآن در تهجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 4 - 3،4

3 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر قرائت قرآن با تأتیی و به صورت شمرده شمرده در عبادت و شب زنده داری

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً

«ترتیل» در قرائت و سخن، به معنای آهسته آهسته و درست و بدون شتاب خواندن است (برگرفته از صحاح، مفردات راغب و مصباح المنیر).

4 - قرائت قرآن با تأتیی و شمرده شمرده ، از مهم ترین و مناسب ترین اعمال عبادی شبانه و مراسم شب زنده داری

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً

48- تلاوت قرآن در نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 78 - 5

5- قرائت قرآن و بازخوانی پیام وحی ، عمده ترین رکن و مهمترین بُعد نماز

أقم الصلوه . . . وقرءان الفجر

مراد از «قرآن الفجر» نماز صبح است و آوردن «قرآن» (تلاوت آیات الهی) به جای «صلاه» می تواند مشعر به مطلب فوق باشد.

49- تلاوت قرآن در نماز شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 4 - 5

5- فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر قرائت قرآن با تأتی و شمرده شمرده در نماز های نیمه شب

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً

ص: 243

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که چون آیه به دنبال توصیه به نماز شب آمده است، اشاره دارد به قرائت قرآن در حین نماز؛ زیرا قرائت قرآن از ارکان نماز است.

50- تلاوت قرآن صحابه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 1,9

1 - تمجید خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یاران آن حضرت به خاطر شب زنده داری و قرائت قرآن

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ... وَ طَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ

مطلب یاد شده از تذکر به علم خداوند، استفاده می شود.

9 - مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به تلاوت قرآن در شب هنگام به میزان میسور و ممکن

فأقرءوا ما تيسر من القرآن

51- تلاوت قرآن علما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 29 - 1

1 - انس با قرآن و تلاوت مستمر آن، برپایی نماز و انفاق در نهان و آشکار، از اوصاف عالمان راستین و اهل معرفت

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ...» در مقام بیان جمله «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» است؛ یعنی، در توصیف عالمان خداترس می باشد.

52- تلاوت قرآن محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 61 - 3

3 - تلاوت آیات قرآن، از کارهای مهم و همیشگی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) بوده است.

و ما تتلوا منه من قرآن

از ذکر تلاوت قرآن - در حالی که جمله «ما تکنون فی شأن» آن را شامل می شود - برداشت فوق استفاده می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 45 - 1،2،3،4

ص: 244

1- خداوند، به هنگام قرائت قرآن توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله)، میان آن حضرت و کافران، حجابی نامرئی قرار داد.

و إذا قرأت القرآن .. حجاباً مستوراً

برداشت فوق، مبتنی بر معنای مستور - به همان صیغه مفعولی یعنی پوشیده شده - است و در آیه به تناسب موضوع، مراد پوشیده شدن از حواس بینندگان (کافران) است.

2- قرائت قرآن و تلاوت وحی بر مردم، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذا قرأت القرآن

از اینکه خداوند برای پاسداری از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، بین وی و کافران به هنگام تلاوت قرآن حجابی نامرئی قرار داده است؛ می تواند به خاطر این باشد که آن حضرت موظف بوده است که قرآن را برای مردم تلاوت کند اما چون با تلاوت قرآن، مورد آزار و اذیت قرار می گرفت خداوند با جعل حجاب، او را از آزار آنان محافظت کرد.

3- تلاوت قرآن کریم توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان مردم

و إذا قرأت القرآن جعلنا بینک .. حجاباً مستوراً

4- کافران، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به هنگام تلاوت آیات قرآن بر مردم، مورد آزار و اذیت قرار می دادند و برای آن حضرت ایجاد مزاحمت می کردند.

و إذا قرأت القرآن

طبق شأن نزولهایی که وارد شده است (مجمع البیان، ذیل آیه) و نیز ظاهر آیه «جعلنا بینک و بین الذین» جعل حجاب به خاطر این بود که کافران نشنوند تا پیامبر (صلی الله علیه و آله) را اذیت نمایند و برای آن حضرت، مزاحمت ایجاد کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 106 - 3

3- مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به قرائت بخش های قرآن بر مردم به آرامی و با تأتی

و قرءاناً فرقنه لتقرأه علی الناس علی مکث

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 12، 10

10 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آیات قرآن را پیش از پایان یافتن وحی آن، به زبان جاری می ساخت و در تلاوت آن تعجیل داشت.

و لاتعجل بالقراءان من قبل أن يقضى إليك وحيه

12 - خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به شتاب نکردن در تلاوت آیات قرآن ، پیش از پایان یافتن وحی آن ، توصیه کرد .

و لاتعجل بالقراءان من قبل أن يقضى إليك وحيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 92 - 1

1 - تلاوت قرآن ، رسالت و وظیفه تغییرناپذیر پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای هدایت خلق

إِثْمًا أُمِرْتُ أَنْ .. وَأَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى

در این آیه تلاوت آیات قرآن به مردم، به عنوان یگانه مسئولیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) مورد تأکید قرار گرفته است. از جمله «فمن اهتدى...» نیز استفاده می شود که هدف از تلاوت آیات آن، هدایت خلق بوده است.

ص: 245

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 29 - 3 - 1

1- روی آوری گروهی از جنیان به تدبیر الهی ، برای استماع قرآن از پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذ صرفنا إليك نفراً من الجنّ يستمعون القرآن

3- گروه جنیان ، مجذوب پیام وحی با استماع آن از زبان پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذ صرفنا إليك .. فلما حضروه قالوا أنصتوا

تعبیر «أنصتوا» و فراخواندن به سکوت، نشانگر اشتیاق آنان به استفاده هرچه بیشتر از قرآن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 11 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، تلاوت گر آیات الهی (قرآن) برای مردم

رسولاً يتلوا عليكم آيات الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 51 - 5

5- اتهام جنون به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به هنگام شنیدن قرآن از سوی کافران

لما سمعوا الذكر و يقولون إنه لمجنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 36 - 1

1 - تجمّع سریع و شتابزده کافران در اطراف پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به هنگام تلاوت وحی برای مردم

فمال الذين كفروا قبلك مهطعين

«اهطاع» (مصدر «مهطعين») به معنای گردن کشیدن و به سرعت راه رفتن و نیز به معنای گردن کشیدن برای خبر گرفتن آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - گروهی از جن (سه تا هفت نفر یا سه تا ده نفر) ، به قرائت قرآن پیامبر (صلی الله علیه و آله) گوش فرامی دادند .

قل أوحى إليّ أنه استمع نفر من الجنّ

واژه «نفر» به گروهی متشکل از سه تا ده نفر و بنابر نقلی سه تا هفت نفر از مردان اطلاق می شود. (مصباح المنیر)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مبنی بر قرائت قرآن با تأتیی و به صورت شمرده شمرده در عبادت و شب زنده داری

قم الیل . . . ورتل القرآن ترتیلاً

«ترتیل» در قرائت و سخن، به معنای آهسته آهسته و درست و بدون شتاب خواندن است (برگرفته از صحاح، مفردات راغب و مصباح المنیر).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 1

1 - تمجید خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یاران آن حضرت به خاطر شب زنده داری و قرائت قرآن

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ . . . وَ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ

مطلب یاد شده از تذکر به علم خداوند، استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 16 - 2

2 - منع شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از شتابورزی در خواندن آیات وحی، پیش از پایان یافتن وحی آن

لَا تَحْرُكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 17 - 2

2 - گردآوری قرآن در سینه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و توانایی آن حضرت بر قرائت آن، تضمین شده از سوی خداوند

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ

یکی از احتمالات یاد شده در تفسیر آیه شریفه، این است که مقصود از «جمعه»، گردآوری قرآن در سینه پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ به گونه ای که آن حضرت به خاطر سپارد و فراموش نکند و مقصود از «قرآن» تثبیت قرائت قرآن بر زبان ایشان است؛ به گونه ای که هرگاه خواسته باشد بتواند آن را قرائت کند (مانند آیه 6 از سوره «اعلی» «سَنَقْرُوكَ فَلَا تَنْسَى»).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 18 - 2

2 - سفارش خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر قرائت آیات نازل شده قرآن، پس از پایان دریافت کامل آنها

فإذا قرأناه فاتبع قرءانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلى - 87 - 6 - 12, 9, 7, 3, 1

1 - آگاهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر وحی و زبان گشودن آن حضرت به قرائت قرآن ، وابسته به خواست خداوند و در گرو عنایت ویژه او بود .

سنقرئک

2 - خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به آموختن قرآن و جاری ساختن آن بر زبان او وعده داد .

سنقرئک

ص: 247

«إقراء»؛ یعنی، دیگری را قاری ساختن و حرف «سین» در «سنقرئک» برای تأکید وعده است. بنابراین مفاد آیه شریفه، این است که وحی همچنان ادامه یافته، زبان تو در حال و آینده به قرائت آن توانمند خواهد بود.

3 - توانمند ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر قرائت قرآن و فراموش نکردن آن، از جلوه های ربوبیت خداوند بر آن حضرت است.

سنقرئک فلاتنسی

7 - دریافت قرائت قرآن از جانب خداوند، مصون سازنده پیامبر (صلی الله علیه و آله) از فراموش کردن آن

سنقرئک فلاتنسی

حرف «فاء»، جمله «فلاتنسی» را بر «سنقرئک» تفریع کرده است.

9 - تسبیح خداوند، زمینه ساز شایستگی پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای دریافت قرآن و حفظ آن

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ .. سنقرئک فلاتنسی

12 - خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به داشتن حافظه ای نیرومند و فراموش نکردن آنچه خوانده است، وعده داد.

سنقرئک فلاتنسی

حذف مفعول از فعل های «نقرء» و «لاتنسی»، ممکن است برای افاده عموم باشد؛ یعنی، تو را بر قرائت توانا می سازیم و تو خواننده های خویش را، از یاد نخواهی برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 1 - 96 - 11، 3، 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور دریافت قرآن و قرائت آن

اقراً

«قرائت»، ممکن است به تلفظ یا مرور در ذهن انجام گیرد و در آیه شریفه - به این دلیل که پیش از آن چیزی نازل نشده بود تا پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور به قرائت آن شود - مراد دریافت و قرائت آیاتی است که بعد از فرمان «اقراء» نازل می شود. این فرمان، شامل قرائت کلمه «اقراء» نیز می باشد؛ نظیر آن که گفته شود: «آنچه را می گویم، گوش کن» که شامل همین جمله نیز می گردد.

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور آغاز قرائت قرآن، با نام خداوند

اقراً باسم ربِّک

حرف «باء» در «باسم»، به حال محذوفی نظیر «مبتدأ» یا «مفتتحاً» تعلق دارد.

11 - الزام پیامبر (صلی الله علیه و آله) به قرائت قرآن در آغاز رسالت، مایه رشد و تعالی آن حضرت و از جلوه های ربوبیت خداوند بود.

اقراً باسم ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 1

1 - خداوند، با تأکید بر فرمان خویش، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به دریافت و قرائت قرآن در آغاز رسالتش فرا خواند.

اقراً.. اقراً

فرمان «اقراً»، تکرار و تأکید فرمانی است که در آغاز سوره آمده بود و مفعول محذوف آن نیز - به قرینه سیاق کلام - مطالبی است که بعد از آن فرمان، وحی خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 248

5 - توجه به وابستگی تمام آموخته ها به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به توانایی بر عمل به وظیفه دریافت و قرائت قرآن

اقرأ .. الذى علم بالقلم

با توجه به «امی» و بی سواد بودن پیامبر (صلی الله علیه و آله) تا زمان بعثت، خداوند پس از فرمان دادن آن حضرت به قرائت، خود را معلم تمام اهل قلم معرفی کرده است تا آن حضرت را به امدادهای خویش امیدوار سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - توجه به وابستگی تمام معلومات انسان به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به امداد الهی در توانا ساختن او بر دریافت و قرائت قرآن

اقرأ .. علم الإنسن ما لم يعلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، قرآن را از صحیفه هایی مکتوب و پیراسته از هر باطل ، دریافت و بر مردم تلاوت می کرد .

رسول من الله يتلوا صحفًا مطهّره

در برداشت یاد شده، مراد از «صحفًا مطهّره»، قرآن مکتوب پیش از مرحله نزول بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) دانسته شده است. قرآن در آن مرحله - براساس بعضی از آیات - در اختیار فرشتگانی بزرگوار بوده است.

13 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، دارای رسالتی بزرگ از جانب خداوند و حامل پیامی مکتوب و خالی از انحراف و عهده دار بازخوانی آن بر مردم

رسول من الله يتلوا صحفًا مطهّره

نکره آمدن «رسول»، بر عظمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رسالت آن حضرت دلالت دارد.

16 - تلاوت قرآن بر مردم، رسالتی الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

رسول من الله يتلوا صحفًا مطهّره

توصیف پیامبر (صلی الله علیه و آله) به تلاوت کننده قرآن - پس از تطبیق عنوان «رسول» بر آن حضرت - بیانگر آن است که تلاوت قرآن، بخشی از رسالت او است.

53- تلاوت قرآن مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 9

9- مؤمنان و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به تلاوت قرآن در شب هنگام به میزان میسور و ممکن

فاقرءوا ما تیسّر من القرآن

ص: 249

54- تلاوت کتب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 44 - 4

4 - عالمان به کتاب های آسمانی و تلاوت کنندگان آن ، دارای مسؤلیت بیشتر در عمل کردن به کردار های نیک (دستورات کتاب های آسمانی)

و تسنون أنفسکم و اتمم تتلون الکتب

روشن است که هر کس دیگران را به نیکیها فرمان دهد و خود بدانها عمل نکند، سزاوار سرزنش است؛ چه از عالمان باشد یا از غیر آنان، بنابراین جمله حالیه «و اتمم تتلون الکتب» تأکیدی است در مورد عالمان کتابهای آسمانی و تلاوت کنندگان آن.

55- تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 14

14 - از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند که می فرماید : «الذین ءاتینهم الکتب یتلونه حق تلاوته» روایت شده که فرمود : « یرتلون آیاته و یتفقهون به و یعملون باحکامه و یرجون وعده و یخافون وعیده و یعتبرون بقصصه و یأتمرون بأوامره و ینتهون بنواهیة . . . » ;

آنان قرآن را با ترتیل می خوانند و تلاش می کنند تا آیات آن را بفهمند و به احکام آن عمل می کنند و امیدوار به وعده ها و از وعید آن ترسان می باشند، و از قصه های آن پند و عبرت می گیرند و به اوامر آن تن می دهند و از نواهی آن دوری می گزینند . . . ».

56- تلاوت وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 13، 14

13 - فرستادگان الهی ، با در دست داشتن وحی الهی در قالب عبارت های قابل تلاوت در میان مردم ، مبعوث می شدند .

الم یأتکم رسل منکم یتلون علیکم ءایت ربکم

14 - تلاوت وحی و آیات الهی برای مردم ، از وظایف فرستادگان الهی

رسل منکم یتلون علیکم ءایت ربکم

57- جوسازی هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 26 - 2

2 - تلاش مشرکان برای مقابله با قرآن، از طریق جنجال آفرینی و ایجاد سر و صدا، هنگام قرائت آیات آن به وسیله پیامبر و مؤمنان

و الغوا فیه

«لغو» (مصدر «ألغوا») در مورد کلام و سخن بی معنی اطلاق می شود و در این جا مراد، گفتن سخنان یاوه و ایجاد سر و صدا می باشد.

58- خیریت تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 37

37 - شب زنده داری، تلاوت قرآن، اقامه نماز، پرداخت زکات و انفاق، از مظاهر نیکوکاری و مصداق های بارز کار های خیر

تقوم أدنی من ثلثی الیل... فاقراءوا ما تیسر من القرءان... و ما تقدّموا لأنفسک

59- ذکر آیات خدا هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 9

9 - لزوم توجه به صفات و نشانه های خداوند، هنگام قرائت قرآن

اقرأ باسم ربک

حرف «باء» در «باسم ربک»، برای الصاق یا استعانت و یا مصاحبت است. و در صورت اخیر مفاد آیه شریفه لزوم همراه ساختن تمام

لحظات قرائت با ذکر اسم خداوند است. در حقیقت مراد توجه به صفات و نشانه هایی است که این اسم، بیانگر آن است.

60- ذکر صفات خدا هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 9

9- لزوم توجه به صفات و نشانه های خداوند ، هنگام قرائت قرآن

اقراً باسم ربّك

حرف «باء» در «باسم ربّك»، برای الصاق یا استعانت و یا مصاحبت است. و در صورت اخیر مفاد آیه شریفه لزوم همراه ساختن

ص: 251

تمام لحظات قرائت با ذکر اسم خداوند است. در حقیقت مراد توجه به صفات و نشانه هایی است که این اسم، بیانگر آن است.

61- زمینه تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 27 - 15

15- توجه ناپذیری و نادرستی اعتماد بر غیر خدا برای شناخت حقایق، مقتضی روی آوردن به تلاوت وحی الهی و پیروی از آن است.

واتل ما أحي إلیک . . . و لن تجد من دونه ملتحداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 3

3 - توجه به بزرگواری و شرافت برتر خداوند، برانگیزاننده انسان به تلاوت کلام او است.

اقرأ وربك الأكرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 6

6 - توجه به آموزگار بودن خداوند و وابستگی قرائت و کتابت به قدرت او، برانگیزاننده انسان به تلاوت کلام او است.

اقرأ . . . الذی علم بالقلم

62- سکوت در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 204 - 1,2,3

1 - وجوب گوش فرادادن به قرآن و رعایت سکوت به هنگام شنیدن آن

و إذا قرئ القرآن فاستمعوا له و أنصتوا

«استماع» (مصدر استمعوا) به معنای گوش سپردن و «انصات» (مصدر أنصتوا) به معنای سکوت کردن است.

2 - گوش فرادادن به قرآن و سکوت کردن به هنگام شنیدن آن، زمینه ساز دستیابی به رحمت خداوند است.

فاستمعوا له و أنصتوا لعلکم ترحمون

3- تلاوت کننده قرآن، هر که باشد، باید به هنگام قرائت او خاموش ماند و به قرآن گوش داد.

و إذا قرى القرآن فاستمعوا له و أنصتوا لعلکم ترحمون

برداشت فوق از مجهول بودن فعل «قری» استفاده شده است.

ص: 252

63- شیطان هنگام تلاوت قرآن محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 52 - 7

7 - شبهه آفرینی شیطان به هنگام تلاوت آیات قرآن توسط پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) برای مردم

و ما أرسلنا .. ألقى الشيطان في أمْنِيته

64- عفو تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 12

12 - سپاس گزاری از عالمان خداترس ، تلاوت گران قرآن ، برپادارندگان نماز و انفاق کنندگان مخلص و گذشت از لغزش های آنان ، رفتاری ارزشمند و خدایی است .

إنما يخشى الله من عباده العلماء .. إن الذين يتلون كتب الله ... إنه غفور

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که چگونگی رفتار خداوند با این دسته از انسان ها، می تواند برای همگان آموزنده باشد.

65- فضایل تلاوت کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 4

4 - عالمان خداترس ، تلاوت گران قرآن ، برپادارندگان نماز و انفاق گران ، از فضل خداوند و مزد بیش از استحقاق خود برخوردارند .

إنما يخشى الله من عباده العلماء .. إن الذين يتلون كتب الله ... ويزيدهم

66- فضیلت تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 61 - 4

4 - قرآن ، کتابی است با عظمت و تلاوت آن بسیار ارزشمند می باشد .

و ما تكون في شأن و ما تتلوا منه من قرءان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 253

5- تلاوت وحی و قرآن کریم، کاری ارزشمند است و قرائت کنندگان از جایگاهی بلند در پیشگاه خداوند برخوردارند.

فالتَّائِبَاتِ ذَكَرًا

از سوگند خداوند به تلاوت کنندگان وحی و قرآن کریم، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 13 - 1

1 - تلاوت آیات قرآن و آموختن معارف آن به مردم، حرکتی مطلوب و شایسته پی گیری است.

إذا تتلى عليه آيتنا

تداوم، از فعل مضارع «تتلى» استفاده می شود؛ زیرا در مواردی که سخن درباره کارهای گذشته افراد و یا بیان حالت آنان است، فعل مضارع بر استمرار دلالت دارد.

67- فلسفه تلاوت قرآن علما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 30 - 1

1 - عالمان خداترس، به منظور دریافت اجر الهی، به تلاوت قرآن، اقامه نماز و انفاق می پردازند.

إنّما يخشى الله من عباده العلماء .. إنّ الذين يتلون كتب الله ... ليوفّهم

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که لام در «لیوفّهم» برای تعلیل بوده و این جمله متعلق به «یتلون» باشد؛ یعنی، قرآن را تلاوت می کنند و ... به خاطر آن که خداوند به آنان پاداش کامل عنایت کند.

68- فلسفه تلاوت قرآن محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 5 - 3

3 - بالا- بردن توان پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای به دوش گرفتن مسؤولیت سنگین و گران بار رسالت، فلسفه توصیه خداوند به آن حضرت مبنی بر شب زنده داری و تلاوت قرآن

قم الّیل . . . ورتّل القرءان ترتیلاً . إنّنا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «إنا سنلقى. . .» در مقام تعلیل برای «قم الّیل...» است؛ یعنی، به شب زنده داری پردازد؛ زیرا به زودی سخنی گران بار بر تو القا خواهیم کرد.

ص: 254

69- فواید تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 2 - 3,4

3 - تلاوت قرآن بر مؤمنان راستین ، فزاینده ایمان در نهاد آنان

و إذا تلیت علیهم آیتة زادتهم إیمنا

«تلیت» به قرینه کلمه «علی» از تلاوت، که به معنای قرائت است، گرفته شده است. بنابراین مراد از «آیتة»، آیات قرآن است.

4 - دل های بیمناک و لرزان از یاد خدا ، دارای زمینه ای مناسب برای تأثیرپذیری از تلاوت آیات قرآن

إذا ذکر اللّٰه وجلت قلوبهم و إذا تلیت علیهم آیتة زادتهم إیمنا

70- کافران صدر اسلام هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 72 - 5,6

5 - خشمگین شدن کافران صدر اسلام و ظهور آثار کینه و نفرت در چهره آنان ، به هنگام شنیدن آیات قرآن و معارف توحیدی آن

و إذا تتلی علیهم آیتنا بینت تعرف فی وجوه الذین کفروا المنکر

6 - بر افروختگی مشرکان با شنیدن آیات قرآن و خشم حاصل از آن ، به حدی بود که آنان را در آستانه حمله و تهاجم به کسانی قرار می داد که آیات قرآن را بر آنها تلاوت می کردند .

یکادون یسطون بالذین یتلون علیهم آیتنا

«سَطُّوا» (مصدر «یسطون») به معنای تهاجم و حمله است؛ یعنی، چیزی نمانده که مشرکان با کسانی که آیات ما را بر آنان می خوانند گلاویز شوند.

71- کافران هنگام تلاوت آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 8 - 6

6 - استکبار کافران و اصرارشان بر کفر ، هنگام تلاوت آیات الهی بر آنان

تتلی علیہ ثم یتصرّ مستکبراً

بنابراین که «ثم» برای تراخی رتبی باشد - نه زمانی - برداشت بالا استفاده می شود.

72- کیفیت تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 255

4- نزول و قرائت قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قالب زبان عربی

تنزیل من الرحمن . . . قرءاناً عربیاً

73- محمد (صلی الله علیه و آله) و تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 30 - 4

4- تلاوت قرآن بر مردم ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از هدف های ارسال او به پیامبری

أرسلنک . . . لتتلوا علیهم الذی أوحینا إلیک

«تلاوت» (مصدر تتلوا) به معنای خواندن است و «لتتلوا» متعلق به «أرسلنک» می باشد و بیانگر وظیفه پیامبر و هدف ارسال او به پیامبری است.

74- مسیحیان و تلاوت کتاب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 6

6 - یهود و نصارا کتاب آسمانی خویش را به زبان غیر عربی تلاوت می کردند.

وإن کنا عن دراستهم لغفلین

«إن» در جمله «إن کنا» إن مخففه است. «دراست» مصدر و به معنای تلاوت است. «هم» فاعل «دراست» و مفعولش «الکتاب» می باشد. یعنی «همانا ما از خواندن کتاب آسمانی توسط اهل کتاب غافل بودیم». این بدان معناست که ما متوجه محتوای قرائت آنان نبودیم و لذا حقایق آن را درک نمی کردیم.

75- مشرکان هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 26 - 2

2 - تلاش مشرکان برای مقابله با قرآن ، از طریق جنجال آفرینی و ایجاد سر و صدا ، هنگام قرائت آیات آن به وسیله پیامبر و مؤمنان

«لغو» (مصدر «ألغوا») در مورد کلام و سخن بی معنی اطلاق می شود و در این جا مراد، گفتن سخنان یاوه و ایجاد سر و صدا می باشد.

76- مقدار تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 10،49

10 - تلاوت قرآن ، باید به میزان میسور باشد ؛ نه مقداری که برای قاری خسته کننده و مشقت آور است .

فاقرءوا ما تيسر من القرآن

49 - « عن النبي (صلى الله عليه وآله) « فاقراءوا ما تيسر منه » قال : مائه آيه ;

از پیامبر (صلی الله علیه و آله) [درباره] «فاقرءوا ما تيسر منه» روایت شده که مراد قرائت صد آیه است».

77- ممانعت از تعجیل در تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 16 - 2

2 - منع شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از شتابورزی در خواندن آیات وحی ، پیش از پایان یافتن وحی آن

لاتحرک به لسانک لتعجل به

78- منافع تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 6

6 - قرائت قرآن ، دارای منافع بسیار و تضمین شده از سوی خداوند

اقرأ وربك الأكرم

توصیف خداوند به «کریم ترین» - پس از امر به قرائت - بیانگر تأثیر آن در فراهم آمدن زمینه کرامت و احسان خداوند است.

79- منشأ تلاوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 7

7- ربوبیت خداوند بر انسان ها ، جلوه گر در توانا ساختن آنان بر خواندن و نوشتن

وربک الاکرم . الذی علّم بالقلم

ص: 257

80- منشأ تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 6

6 - توجه به آموزگار بودن خداوند و وابستگی قرائت و کتابت به قدرت او ، برانگیزاننده انسان به تلاوت کلام او است .

اقرأ .. الذى علم بالقلم

81- منشأ قدرت تلاوت قرآن محمد (صلى الله عليه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 5

5 - القای وحی بر پیامبر (صلى الله عليه و آله) و توانمند ساختن او بر قرائت قرآن ، احسان و کرم خداوند به آن حضرت است .

اقرأ وربك الأكرم

82- یهود و تلاوت کتاب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 6

6 - یهود و نصارا کتاب آسمانی خویش را به زبان غیر عربی تلاوت می کردند.

وإن كنا عن دراستهم لغفلين

«إن» در جمله «إن كنا» این مخففه است. «در است» مصدر و به معنای تلاوت است. «هم» فاعل «در است» و مفعولش «الكتاب» می باشد. یعنی «همانا ما از خواندن کتاب آسمانی توسط اهل کتاب غافل بودیم». این بدان معناست که ما متوجه محتوای قرائت آنان نبودیم و لذا حقایق آن را درک نمی کردیم.

ص: 258

1- تلبیه در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 23

23 - آغاز اعمال حج با تلبیه ، اشعار و تقلید است .

فمن فرض فیهنّ الحجّ

امام صادق (ع) درباره قول خداوند «الحجّ اشهر معلومات . . .» فرمود: و الفرض التلبیه و الاشعار و التقلید فای ذلک فعل فقد فرض الحجّ

کافی، ج 4، ص 289، ح 2؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 199، ح 2.

2- فلسفه تشریح تلبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 14

14 - « عن عبید الله بن علی الحلّبی ، عن ابي عبد الله (ع) قال : سألته لم جعلت التلبیه ؟ فقال : إنّ الله عزّوجلّ أوحى إلى ابراهیم (ع) « و اذن فی الناس بالحجّ یأتوک رجالاً » فنادی فأجیب من کلّ فجّ یلبّون ؛

عبیدالله بن علی الحلّبی گوید: از امام صادق (ع) سؤال کردم: چرا [در حج] تلبیه مقرر شده است؟ فرمود: همانا خداوند به حضرت ابراهیم (ع) وحی کرد: «و اذن فی الناس بالحجّ یأتوک رجالاً» پس ابراهیم ندا در داد و از هر راه دوری با لیبیک گفتن به ابراهیم (ع)، پاسخ داده شد».

ص: 259

7- تمایلات

1- آثار تمایلات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 20 - 4

4 - تأثیر تمایلات و حبّ و بغض های انسان ها ، در شکل گیری اندیشه و باور های آنان

أیْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ .. کَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ

2- آثار تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 14 - 3

3- گرایش های طبیعی بشر ، ابزاری کارآمد در جهت سوق دادن او به کسب ارزش ها

أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَلِدِينَ فِيهَا

خداوند، تمایل انسان به بقا و جاودانگی را در جهت سوق دادن وی به ایمان و استقامت به کار گرفته است.

3- آثار تمایلات کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 1

1 - تنظیم نظام تشریح و تکوین بر اساس تمایلات و هوس های کافران ، مایه تباهی نظام هستی

و لو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض و من فیهنّ

این آیه، ادامه آیه پیشین است. در آیه قبل بیان شد که مخالفت کافران و رفاهمندان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن، از آن جهت نبود که آن دو برای آنها ناشناخته بود؛ بلکه از آن رو بود که پیام های قرآن - که آورنده آن پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد - سراسر حق است و حق در

ذائقه آنها ناخوشانید بود. بنابراین آنها در صورتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) را می پذیرفتند که سخنانی مطابق هوس های آنها می آورد. در این آیه نیز می فرماید: اما هرگز حق نمی تواند تابع هوس های آنها شود؛ زیرا در آن صورت - با توجه به نامحدود و متناقض بودن خواسته ها - همه چیز از هم می پاشید؛ نه آسمان باقی می ماند، نه زمین و نه موجودات ساکن در آنها.

4- آثار رد تمایلات هواپرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 3

3 - استواری نظام تکوین ، مرهون راه نداشتن آرای هوسبازان در قوانین به حق آن

ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض و من فیهنّ

5- ارضای تمایلات در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 42 - 3,4

3 - وجود تمایلات مادی ، برای انسان ، در قیامت و ارضای کامل آنها در بهشت

و فوکه ممّا یشتهون

4 - بهشت ، محل ارضای تمامی تمایلات و خواسته های بشر

و فوکه ممّا یشتهون

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «من» در «ممّا یشتهون» برای تبعیض باشد، بر این اساس معنای آیه چنین می شود: بهشتیان از میوه هایی که بخشی از خواسته ها و تمایلات آنان را تشکیل می دهد، بهره مند خواهند شد.

6- اقسام تمایلات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 50 - 5

5 - امیال و خواسته های انسان دو گونه است : برخی موافق با حق و هدایت الهی و برخی مخالف با آنها .

و من أضلّ ممّن اتّبع هویه

ضمیر «بغیر هدی من الله» به اصطلاح می تواند احترازی باشد؛ یعنی، آن دسته از هواپرستان گمراه اند که خواسته های آنان برخلاف هدایت الهی باشد؛ وگرنه گمراه نخواهند بود؛ زیرا برخی از خواهش های نفسانی مطابق با هدایت است.

ص: 261

7- انبیا و تمایلات نفسانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 53 - 4

4- انبیا نیز همانند دیگران دارای کشش های نفسانی هستند .

و ما أْبْرءُ نَفْسِي إِنْ النَفْسِ لِأَمَّارِهِ بِالسُّوءِ

8- پیروی از تمایلات جاهلانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 18 - 10

10 - پیروی از تمایلات و درخواست های جاهلانه ، عامل بروز اختلاف و رخداد تفرقه میان امت ها

فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ . . . وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

خداوند در پی طرح اختلافات بنی اسرائیل، پیامبر(صلی الله علیه و آله) را موظف به پیروی از دین و مخالفت با هواها و هوس های جاهلانه نموده است. از این نکته می توان به دست آورد که منشأ اختلافات، در پیروی از هوس ها نهفته است.

9- تحریک تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 9

9- نگاه ، تحریک کننده تمایلات انسان و مایه شیفتگی او به منظره های دلربا است .

و لَا تَمْدَنَّ عَيْنِيكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ

10- تعدیل تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 55 - 4

4- رسالت پیامبران ، در جهت تعدیل تمایلات بشر است نه سرکوب کردن آنها .

أنتنكم لتأتون الرجال شهوه من دون النساء

لوط پیامبر(ع)، به قومش نمی گوید که باید جلوی غریزه را به کلی گرفت؛ بلکه می گوید: باید آن را به گونه ای صحیح ارضا کرد.

ص: 262

11- تمایلات آدم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 121 - 13

13 - آدم و حوا (ع)، به طور غریزی یا از روی عادت به پوشاندن عورت - حتی از همسر خویش - ملتزم بودند .

و طفقا یخصفان علیهما من ورق الجثّه

12- تمایلات اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 12 - 5

5- تمایلات جسمانی و مادی بشر ، همراه با وی در جهان آخرت

جنّ-ت تجری من تحتها الأنهر

باغ ها و منظره زیبای آن و جریان رودها و آوای دلکش آن، اموری است که بشر در پرتو حواس و جنبه وجود مادی خویش، از آنها لذت برده و سود می جوید. خداوند، مؤمنان را به برخورداری از این لذت ها در جهان آخرت، نوید داده است.

13- تمایلات اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 54 - 4

4 - انسان در حیات اخروی ، دارای تمایلات و لذت های مادی

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ

از این که خداوند وعده به «جَنّات» و «نهر» داده است، استفاده می شود که انسان در آخرت نیز از مظاهر طبیعی لذت خواهد برد.

14- تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 235 - 4,5,6

4- جواز خواستگاری تلویحی از زنان در عِدّه ، تسهیلی بر مردان در گرایش های طبیعی آنان

لا جناح . . . علم الله انکم ستذکرونهنّ

5- بی صبری مردان در اظهار تمایل به ازدواج با زنان بی شوهر

علم الله انکم ستذکرونهنّ

ص: 263

6 - توجّه به تمایلات و کشش های طبیعی انسان ، در قوانین الهی

علم الله انکم ستذکرونهّن

با توجّه به اینکه جمله «علم الله» تعلیل است برای حکم خداوند به تجویز خواستگاری، نقش تمایلات طبیعی آدمی در قوانین الهی به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 266 - 6

6 - انسان ، دوستدار و خواهان بهره مندی از اعمال خیر خویش و نتایج آن

ایوّد احدکم ان تکون له جنّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 94 - 25

25 - آگاهی همیشگی و دقیق خداوند به اعمال انسان و انگیزه های او

انّ الله کان بما تعملون خبیراً

«خبیر» به کسی گفته می شود که به باطن اشیا آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 107 - 14

14 - بهره برداری از انگیزه «محبوب شدن» ، از روش های قرآن در ارشاد و تربیت

إنّ الله لایحب من کان خواناً اثمياً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 96 - 6

6 - بهره گیری از تمایل مردم به رفاه و آسایش دنیوی و بهبود وضع اقتصادی ، از روش های قرآن برای هدایت آنان به ایمان و تقواست .

ولو أن أهل القرى ءامنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکت من السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 59 - 11

11 - راضی بودن به عطایای خداوند و امید داشتن به فضل او، نشأت گرفته از میل و رغبت واقعی انسان به خدا

و لو أنهم رضوا ما آتاهم الله .. إنا إلى الله رغبون

برداشت فوق بر این اساس است که جمله «إنا إلى الله رغبون»، تعلیل برای جمله پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 54 - 1

ص: 264

1 - مستحقان عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش، نثار کنند.

و لو أن لكل نفس ظلمت ما فی الأرض لافتدت به

با توجه به اینکه آیات فراز پیش، برخی مربوط به عذاب استیصال: (قل أرأيتم إن اتیکم عذابه بیاتاً أو نهاراً ..) و برخی مربوط به عذاب قیامت است: (ثم قیل للذین ظلموا ذوقوا عذاب الخلد)، آیه فوق می تواند بیانگر حال ستمگران به هنگام مشاهده عذاب استیصال باشد و می تواند مربوط به عذاب قیامت باشد، برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 10

10 - زن و مرد، به هم تمایل و گرایش دارند.

أزواجاً لتسکنوا إليها

متعدی شدن فعل «لتسکنوا» با «إلی» با این که حق این بود که «لتسکنوا عندها» گفته شود برای تضمین معنای تمایل است.

15- تمایلات اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 17

17 - خداوند بر حذر دارنده پیامبر (صلی الله علیه و آله) از پیروی تمایلات اهل کتاب و عدول از حق (احکام قرآن) در قضاوت

فاحکم .. و لا تتبع اهواءهم عما جاءک من الحق

کلمه «عن» در «عما جاءک» می رساند که معنای عدول در «لا تتبع» تضمین شده است. یعنی لا تعدل عن الحق متبعاً اهواءهم.

16- تمایلات باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 50 - 5

5 - امیال و خواسته های انسان دو گونه است: برخی موافق با حق و هدایت الهی و برخی مخالف با آنها.

و من أضلّ ممّن اتّبع هویه

ضمیر «بغیر هدی من الله» به اصطلاح می تواند احترازی باشد؛ یعنی، آن دسته از هواپرستان گمراه اند که خواسته های آنان برخلاف

هدایت الهی باشد؛ وگرنه گمراه نخواهند بود؛ زیرا برخی از خواهش های نفسانی مطابق با هدایت است.

17- تمایلات بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 265

4 - ناسازگاری برنامه ها و اهداف پیامبران با تمایلات نفسانی بنی اسرائیل

کَلَمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ

5 - انطباق و عدم انطباق رسالت انبیا با تمایلات نفسانی ، عامل تصدیق و تکذیب پیامبران از سوی بنی اسرائیل

کَلَمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ

18- تمایلات بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 10

10 - خواهش ها و کَشش های درونی انسان ، همراه با او حتی در بهشت و جهان آخرت

و فیها ما تشتهیه الأنفس

از این که انسان حتی در بهشت دارای شهوات و خواهش ها است، مطلب بالا استفاده می شود.

19- تمایلات جنسی بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 56 - 4

4 - وجود تمایلات جنسی و پیوند زناشویی ، میان مردان و زنان در بهشت

هم و أزوجهم فی ظلل علی الأرائک متکئون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 20 - 4

4 - بهشتیان ، دارای تمایلات جنسی و نیاز های عاطفی در بهشت

وزّوجهم بحور عین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- بهشتیان ، دارای تمایلات جنسی و حس لذت جویی

متکین علی فرش . . . فیهنّ قصرت الطرف

از این که خداوند به وجود حوریان بشارت داده، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 266

18 - رحمن - 55 - 74 - 4

4- بهشتیان ، دارای تمایلات جنسی و حس لذت جویی

لم یطمثهنّ انس قبلهم ولا جانّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 22 - 1

1 - وجود غریزه و تمایل جنسی در میان بهشتیان

و حور عین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 37 - 4

4- وجود غریزه و تمایل جنسی در میان بهشتیان

إنا أنشانهنّ إنشاءً .. عرباً أتراباً

20- تمایلات جنسی جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 56 - 10

10 - جن همانند آدمیان ، دارای غریزه و روابط جنسی

لم یطمثهنّ انس قبلهم ولا جانّ

برداشت بالا با توجه به این نکته است که اولاً مخاطب آیات، «جن و انس» می باشند و ثانیاً «لم یطمثهنّ .. جانّ» می رساند که جنیان نیز زمینه روابط جنسی را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 74 - 5

5 - جن همانند آدمیان ، دارای غریزه و روابط جنسی

لم یطمثهنّ إانس قبلهم ولاجانّ

برداشت یاد شده، با توجه به دو نکته زیر است: الف) مخاطب آیات شریفه، جن و انس می باشند ب) «لم یطمثهنّ.. و لاجانّ» می رساند که جنیان نیز برخوردار از زمینه روابط جنسی اند.

21- تمایلات جنیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 267

14 - وجود خواسته ها و لذتهای نفسانی در جن (شیطان)

قد استکثرتم استمتع بعضنا ببعض

22- تمایلات حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 50 - 5

5 - امیال و خواسته های انسان دو گونه است : برخی موافق با حق و هدایت الهی و برخی مخالف با آنها .

و من أضلّ ممّن اتّبع هویه

ضمیر «بغیر هدای من الله» به اصطلاح می تواند احترازی باشد؛ یعنی، آن دسته از هواپرستان گمراه اند که خواسته های آنان برخلاف هدایت الهی باشد؛ وگرنه گمراه نخواهند بود؛ زیرا برخی از خواهش های نفسانی مطابق با هدایت است.

23- تمایلات زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 10

10 - زن و مرد ، به هم تمایل و گرایش دارند .

أزوجاً لتسکنوا إليها

متعدی شدن فعل «لتسکنوا» با «إلی» با این که حق این بود که «لتسکنوا عندها» گفته شود برای تضمین معنای تمایل است.

24- تمایلات شیطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 14

14 - وجود خواسته ها و لذتهای نفسانی در جن (شیطان)

قد استکثرتم استمتع بعضنا ببعض

25- نمايلات قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - حجر - 15 - 67 - 3

ص: 268

3- قوم لوط انحرافات جنسی (لواط و همجنس بازی) را ، کاری خوب می پنداشتند و به آن علاقه و تمایل شدیدی داشتند .

و جاء أهل المدینه یستبشرون

از اظهار شادمانی و شادباش گویی قوم لوط به هنگام باخبر شدن از مهمانان حضرت لوط(ع)، استفاده می شود که آنان از تجاوز جنسی خوشحال و آن را امری پسندیده می انگاشتند. گفتنی است که طبق آیه 78 «هود» و نیز اشاراتی که در آیات بعد (68، 69 و 71) آمده است، آنان مردمانی آلوده به انحراف جنسی بودند.

26- تمایلات مادی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 42 - 3

3 - وجود تمایلات مادی ، برای انسان ، در قیامت و ارضای کامل آنها در بهشت

و فوکه ممّا یشتهون

27- تمایلات مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 6 - 1

1 - گروهی از مسلمانان در صدد بازداشتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از حرکت به سوی جنگ بدر ، علی رغم وضوح حقانیت آن

یجدلونک فی الحق بعد ما تبین

در وجه ترکیبی «یجدلونک» چند نظر ایراد شده است ؛ از جمله اینکه «یجدلونک» حال برای فاعل «لکرون» و یا همانند «إن فریقا» حال برای مفعول «أخرجک» باشد. بر این دو مبنا، آیه مورد بحث توضیحی درباره قضایای پیش از جنگ بدر است. گفتنی است جدال به معنای منازعه برای غلبه بر اندیشه و رأی طرف مقابل است.

28- تمایلات منحرفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 19,21

19 - قضاوت بر اساس احکام الهی در گرو پرهیز از تمایلات و هواهای نفسانی منحرفان

فاحکم بینهم بما أنزل الله ولا تتبع اهواءهم

نهی «لا تتبع» پس از «فاحکم» برای تفهیم این معناست که در صورت تبعیت از خواسته دیگران، قضاوت بر اساس احکام الهی میسر نیست.

21 - پیروی از تمایلات منحرفان ، زمینه انحراف از حق

ص: 269

و لا تتبع أهواءهم عما جاءك من الحق

29- تهییج تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 7

7 - بهره برداری از تمایل انسان به فرجام نیک و حسن عاقبت، روشی در تبلیغ و دعوت مردم به دین است.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

30- جاودانگی تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 10

10 - خواهش ها و کشش های درونی انسان ، همراه با او حتی در بهشت و جهان آخرت

و فیها ما تشتهیه الأنفس

از این که انسان حتی در بهشت دارای شهوات و خواهش ها است، مطلب بالا استفاده می شود.

31- رهبران دینی و تمایلات مردم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 120 - 24

24 - رهبران دینی در خطر پیروی از تمایلات نفسانی گروه های مختلف اجتماعی

و لئن اتبعت أهواءهم .. مالک من الله من ولی و لانصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 37 - 12

12- رهبران دینی در خطر پیروی از تمایلات نفسانی و آرای برخاسته از هوا های گروه های مختلف اجتماعی

و لئن اتبعت أهواءهم بعد ما جاءك من العلم

32- نقش تمايلات

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 270

9- امیال و خواسته های انسان ، در تشخیص درستی و نادرستی واقعیت ها تأثیر دارد .

كسراب بقیعه یحسبه الظمان ماء حتی إذا جاءه لم یجدہ شیئاً

برداشت فوق از آن جا استفاده شده است که انسان تشنه، برای سیراب شدن - که از خواسته های او است - دچار خطا شده و به جای رفتن به طرف آب واقعی، به سوی سراب حرکت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 27 - 8

8- تأثیر تمایلات و حبّ و بغض های انسان ها ، در شکل گیری اندیشه ها و باور های آنان

و لا تطع منهم ءاثماً أو کفوراً .. إنّ هؤلاء یحبّون العاجله و یذرون وراءهم یوماً

33- نقش تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 9

9- بهره گیری قرآن از تمایلات طبیعی انسان ها ، در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إنّ الله یدخل الذین ءامنوا .. و لباسهم فیها حریر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 12 - 6

6- استفاده خداوند از تمایلات طبیعی بشر ، در جهت تشویق او به ایمان و ارزش ها

جنّ-ت تجری من تحتها الأنهر

تمایل بشر به برخورداری از بوستان هایی سرشار از رودهای جاری، زمینه ای قرار گرفته است تا خداوند بهوسیله این تمایل طبیعی، او را به ارزش های معنوی مشتاق سازد.

34- نقش تمایلات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- بهره گیری خداوند از تمایلات طبیعی انسان ها در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا .. جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

ص: 271

35- هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 53 - 10

10- ضرورت هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی و لزوم فراهم آوردن زمینه های جلب رحمت الهی برای مصون ماندن از خطرات آن

إن النفس لأماره بالسوء إلا ما رحم ربي

تمایلات نفسانی

36- انبیا و تمایلات نفسانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 53 - 4

4- انبیا نیز همانند دیگران دارای کشش های نفسانی هستند .

و ما أُبْرِءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

37- هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 53 - 10

10- ضرورت هوشیاری در برابر تمایلات نفسانی و لزوم فراهم آوردن زمینه های جلب رحمت الهی برای مصون ماندن از خطرات آن

إن النفس لأماره بالسوء إلا ما رحم ربي

ص: 272

8- تمدن

1- اسلام و تمدن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 9

9 - دوری از تمدن و دانش ، امری نکوهیده در بینش اسلام

الأعراب أشد .. و أجدر ألا يعلموا

2- انقراض تدریجی تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 12

12- تدریجی بودن انقراض تمدن ها و جوامع بشری

أنا نأتی الأرض ننقصها من أطرافها

با توجه به کلمه «نقص» (کاستن) و نیز فعل مضارع «نأتی» و «ننقصها» - که افاده استمرار می کند - می توان برداشت یاد شده را استفاده کرد.

3- انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 19

19 - پابرجایی زندگی انسانها در زمین، در عین انقراض امتهای متمدن کافر

فأهلکنهم بذنوبهم و أنشأنا من بعدهم قرناً اخرین

ص: 273

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 1

1- تمامی شهرها و تمدن‌ها و جوامع بشری، قبل از قیامت، توسط خداوند یا به کلی نابود و یا به وسیله عذابی، به ویرانی کشیده خواهد شد.

وإن من قرية إلا نحن مهلكوها قبل يوم القيمة

«قریه» در لغت به معنای مجتمع و محل سکونت است و بر اعم از روستا و شهر اطلاق می‌شود (برگرفته از لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 2

2- جوامع و تمدن‌های بسیاری در طول تاریخ، با وجود قدرت و امکانات بسیار و موقعیت برتر نسبت به کافران عصر بعثت، به هلاکت رسیده و نابود شدند.

و کم أهلکنا قبلهم من قرن هم أحسن أثـًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 1

1- جوامع و تمدن‌های بسیاری در طول تاریخ، به هلاکت رسیده و نابود شده‌اند.

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

«کَم» در «کم أهلکنا» خبری بوده و دال بر تکثیر است (یعنی بسیار) و «قَرْن»؛ یعنی، مردمی که اهل یک زمان باشند و نزدیک هم زندگی کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 17

17- میراندن انسان‌ها و نابود کردن جوامع و تمدن‌ها، دلیل قدرت بی‌مانند و شکست‌ناپذیر خداوند است.

أنا تأتي الأرض ننقصها من أطرافها أفهم الغلبون

زیر سؤال بردن و نفی کردن پیروزی و چیرگی کافران در برابر قدرت الهی (أفهم الغالبون)، پس از طرح مسأله مرگ و میر انسان‌ها به وسیله

خداوند، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7،8

7- تاریخ پیش از اسلام، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند .

كانوا أشدّ منهم قوّه .. و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8- تاریخ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است .

أولم يسيروا في الأرض فينظروا.. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 274

11 - سقوط ملت ها و تمدن ها ، جلوه ای از آیات (قدرت) الهی است .

أهلکنا من قبلهم .. إن فی ذلک لآیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

کانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثراً فی الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7 - تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

کانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثراً فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر ، پرجمعیت تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

کانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثراً فی الأرض

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7 - تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

کانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثراً فی الأرض

4- اهمیت تمدن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 97 - 9

9- دوری از تمدن و دانش ، امری نکوهیده در بینش اسلام

الأعراب أشد... وأجدر ألا يعلموا

5- تاریخ تمدن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 275

2- وجود شهر و تمدن شهری در عصر حضرت لوط (ع)

و جاء أهل المدينة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 86 - 12

12- وجود تمدن در غرب سرزمین ذی القرنین

وجد عندها قومًا .. إِمَّا أَنْ تَعَذَّبَ

ظلم و ایمان و عمل صالح و مجازات - که آیات بعد در باره ساحل نشینان یاد کرده است - از مشخصات جوامع متمدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 90 - 5

5- در عصر ذوالقرنین ، مردم ساکن غرب سرزمین او ، متمدن تر و پیشرفته تر از مردم ساکن در شرق سرزمین وی بودند .

بلغ مغرب الشمس .. وجد عندها قومًا ... تطلع على قوم لم نجعل لهم من دونها ستراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 93 - 4,5

4- تمدن منطقه شمال زمین در عهد ذوالقرنین ، ضعیف بوده است .

وجد من دونهما قومًا لا يكادون يفقهون قولاً

چنان چه مراد از یاجوج و ماجوج، همان مغول و تاتار باشند، آیه در توصیف ساکنان شمال سرزمین ذی القرنین خواهد بود.

5- مردم منطقه شمالی در عصر ذوالقرنین ، دارای زبانی دور از زبان های زنده آن روز بودند .

قومًا لا يكادون يفقهون قولاً

نفی درک همه زبان ها، حاکی از این است که زبان مادری کوه نشینان عصر ذی القرنین، زبانی منحط و غیر قابل ذکر بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- مردم عصر ذوالقرنین، با استخراج آهن و تهیه آن، از پیش آشنا بودند. *

ءاتونی زیر الحديد

فرمان ذوالقرنین به تهیه آهن، نشان این است که مردم، قبلاً، با آن آشنا بوده و آهن در اختیار داشته اند.

10- صنعت ذوب فلز، در تمدن زمان ذوالقرنین، وجود داشته است.

قال انفخوا حتی إذا جعله نارا قال ءاتونی أفرغ علیه قطراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 2

2- جوامع و تمدن های بسیاری در طول تاریخ، با وجود قدرت و امکانات بسیار و موقعیت برتر نسبت به کافران عصر بعثت، به

ص: 276

هلاکت رسیده و نابود شدند .

و کم أهلكنا قبلهم من قرن هم أحسن أثـثا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 1

1- جوامع و تمدن های بسیاری در طول تاریخ ، به هلاکت رسیده و نابود شده اند .

و کم أهلكنا قبلهم من قرن

«كَمْ» در «کم أهلكنا» خبری بوده و دال بر تکثیر است (یعنی بسیار) و «قَرْن»؛ یعنی، مردمی که اهل یک زمان باشند و نزدیک هم زندگی کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 58 - 4

4- سرزمین مصر در عصر فرعون ، برخوردار از تمدن و اقتصادی نیرومند

فأخـرجنهم من جنـت و عیون . و کنوز و مقام کریم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 129 - 2

2- قوم عاد ، دارای تمدنی پیشرفته در امر معماری و بناسازی

أتبنون بكلّ ریع ءایه تعبثون . و تتخذون مصانع لعلکم تخلدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 23 - 3

3- شهر سبا ، دارای تمدن ، پادشاه و حکومتی مقتدر در عصر سلیمان

و جئتک من سبا . . . و أوتیت من کلّ شیء و لها عرش عظیم

در المیزان آمده است: «سبأ بلدة باليمن كانت عاصمته یومئذ؛ سبا شهری است در سرزمین یمن که در آن روزگار پایتخت بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 44 - 7

7 - وجود تمدن ، هنر و صنعت پیشرفته در عهد سلیمان (ع)

حسبته لجه . . . قال إنه صرح ممرّد من قوارير

ساختن صحنی از آبگینه ها به گونه ای طبیعی که آب جلوه کند و بیننده آن را آب بپندارد، نشانگر صنعت و هنر پیشرفته دستگاه سلیمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 277

4 - ثمودیان ، برخوردار از تمدن شهری

و كان في المدينة تسعة رهط

تعبیر «المدينة» نشانگر وجود شهر و شهرنشینی در آن دوران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 6

6 - برای بشر دورانی ، سپری شده است که مردم ، به دور از تمدن و فرهنگ و اخلاق انسانی می زیسته اند .

الجهلیة الأولى

در این که مراد از «الجاهلیة الأولى» چه زمانی است، میان مفسران، اختلاف نظر فراوانی وجود دارد. آنچه مسلم است، این است که «الجاهلیة الأولى» دورانی است که در آن زنان، زینت های بدن خود را در معرض دید مردان قرار می داده اند و چنین امری، حاکی از بی تمدنی و رعایت نکردن اخلاق انسانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 11 - 6

6 - وجود صنعت آهنگری و ساخت و ساز ابزار آهنی در عصر داوود (ع)

أن اعمل سبغت و قدر فی السرد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 12 - 8

8 - وجود صنعت مسگری در دوران سلیمان (ع)

و أسلنا له عین القطر

«قطر» به معنای نوعی مس مذاب است (مفردات راغب و المنجد). گفتنی است که «اساله» (مصدر «أسلنا») به معنای سیلان و جریان است و کاربرد آن در اشیای جامد، معنای ذوب را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - ظهور و سقوط تمدن ها و اقوام نیرومندتر از مشرکان جزیره العرب در تاریخ

و كانوا أشدّ منهم قوّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 5,6,7

5 - وجود تمدن های عظیم و اقوام متعدد نیرومند و دارای آثار ملی در گذشته تاریخ

كانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثارًا فى الأرض

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

ص: 278

كانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثارًا فى الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7- تاریخ بشر، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثارًا فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 6,7,5

5- وجود تمدن های عظیم و اقوام متعدد نیرومند و دارای آثار ملی در گذشته تاریخ

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثارًا فى الأرض

6- تاریخ عرب، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر، پرجمعیت تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثارًا فى الأرض

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7- تاریخ بشر، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثارًا فى الأرض

6- تاریخ تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7,8

7- تاریخ پیش از اسلام، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند.

كانوا أشدّ منهم قوّه ... و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8- تاریخ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است.

أولم يسيروا في الأرض فينظروا.. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأ

7- تمدن اقوام پيشين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - قمر - 54 - 43 - 5

5 - اقتدار و شكوه تمدن های گذشته تاريخ ، بي تأثير در پيشگيري از عذاب الهی از آنان

أكفّاركم خير من أولئكم

ص: 279

تعبیر «أَكْفَارِكُمْ خَيْرٌ..» تعریض بدان دارد که اقوام پیشین، به رغم افتداری مادی شان، نابود شدند و شکوه و قدرت آنان نتوانست از عذاب الهی در حق آنان، جلوگیری کند؛ شما (کافران) که جای خود دارید.

8- تمدن تاتارها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 93 - 4

4- تمدن منطقه شمال زمین در عهد ذوالقرنین، ضعیف بوده است.

وجد من دونهما قومًا لا یکادون یفقهون قولاً

چنان چه مراد از یاجوج و ماجوج، همان مغول و تاتار باشند، آیه در توصیف ساکنان شمال سرزمین ذی القرنین خواهد بود.

9- تمدن در دوران ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 90 - 1,5

1- ذوالقرنین، در سفر دوم خویش، به آخرین نقطه خشکی در سمت مشرق رسید و با مردمی بدوی و عاری از تمدن روبه رو شد.

بلغ مطلع الشمس... لم نجعل لهم من دونها سترًا

ضمیر «دونها» به «الشمس» بازمی گردد و مفاد جمله «لم نجعل...» این است که مردم آن سرزمین، جز خورشید، پوششی نداشتند؛ یعنی، هیچ بنا و ساختمانی که سایبان آنان باشد و هیچ پوشاکی که بدنشان را به پوشاند، در بین آنان مشاهده نمی شد، لذا از آنان، تعبیر به اقوامی بدوی شده است.

5- در عصر ذوالقرنین، مردم ساکن غرب سرزمین او، متمدن تر و پیشرفته تر از مردم ساکن در شرق سرزمین وی بودند.

بلغ مغرب الشمس... وجد عندها قومًا... تطلع علی قوم لم نجعل لهم من دونها سترًا

10- تمدن در دوران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 58 - 4

4- سرزمین مصر در عصر فرعون، برخوردار از تمدن و اقتصادی نیرومند

فأخرجهم من جنّات وعيون . وكنوز و مقام كريم

ص: 280

11- تمدن در دوران لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 67 - 2

2- وجود شهر و تمدن شهری در عصر حضرت لوط (ع)

و جاء أهل المدينة

12- تمدن در سرزمین سبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 23 - 3

3 - شهر سبا ، دارای تمدن ، پادشاه و حکومتی مقتدر در عصر سلیمان

و جئتک من سبا . . . وأوتیت من کلّ شیء ولها عرش عظیم

در المیزان آمده است: «سبأ بلدة باليمن كانت عاصمته یومئذ؛ سبا شهری است در سرزمین یمن که در آن روزگار پایتخت بوده است.

13- تمدن در مغرب سرزمین ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 86 - 12

12- وجود تمدن در غرب سرزمین ذی القرنین

وجد عندها قومًا . . . إِمَّا أَنْ تَعُدَّبَ

ظلم و ایمان و عمل صالح و مجازات - که آیات بعد در باره ساحل نشینان یاد کرده است - از مشخصات جوامع متمدن است.

14- تمدن قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 74 - 10، 1

1 - قوم ثمود پس از انقراض قوم عاد تشکیل یافته و در سرزمین حجر به تمدن رسیدند .

و اذكروا إذ جعلكم خلفاء من بعد عاد و بوأكم في الأرض

«ال» در «الأرض» عهد ذهنی است و اشاره به سرزمینی است که قوم ثمود در آن ساکن بودند که بین حجاز و شام قرار گرفته است.

10 - قوم ثمود مردمی متمدن و آگاه به شیوه های گوناگون در خانه سازی

ص: 281

تتخذون من سهولها قصوراً و تحتون الجبال بيوتاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 48 - 4

4 - ثمودیان ، برخوردار از تمدن شهری

و كان في المدينة تسعة رهط

تعبیر «المدينه» نشانگر وجود شهر و شهرنشینی در آن دوران است.

15- تمدن قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 129 - 2

2- قوم عاد ، دارای تمدنی پیشرفته در امر معماری و بنا سازی

أتبنون بكل ريع آياه تعبثون . و تتخذون مصانع لعلكم تخلدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 7 - 4

4- قوم عاد ، مردمی متمدن و آشنا با فن ساختمان سازی

إرم ذات العماد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 8 - 2

2- قوم عاد ، پیشرفته در فنّ خانه سازی و معماری

التي لم يخلق مثلها في البلد

16- تمدن مردم شمال سرزمین ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- تمدن منطقه شمال زمين در عهد ذوالقرنين ، ضعيف بوده است .

وجد من دونهما قوماً لا يكادون يفقهون قولاً

چنان چه مراد از یاجوج و ماجوج، همان مغول و تاتار باشند، آیه در توصیف ساکنان شمال سرزمین ذی القرنین خواهد بود.

5- مردم منطقه شمالی در عصر ذوالقرنین ، دارای زبانی دور از زبان های زنده آن روز بودند .

ص: 282

نقی درک همه زبان ها، حاکی از این است که زبان مادری کوه نشینان عصر ذی القرنین، زبانی منحنی و غیر قابل ذکر بوده است.

17- تمدن مردم مشرق سرزمین ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کُهِف - 18 - 90 - 5

5- در عصر ذوالقرنین، مردم ساکن غرب سرزمین او، متمدن تر و پیشرفته تر از مردم ساکن در شرق سرزمین وی بودند.

بلغ مغرب الشمس . . . وجد عندها قومًا . . . تطلع علی قوم لم نجعل لهم من دونها ستراً

18- تمدن مردم مغرب سرزمین ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کُهِف - 18 - 90 - 5

5- در عصر ذوالقرنین، مردم ساکن غرب سرزمین او، متمدن تر و پیشرفته تر از مردم ساکن در شرق سرزمین وی بودند.

بلغ مغرب الشمس . . . وجد عندها قومًا . . . تطلع علی قوم لم نجعل لهم من دونها ستراً

19- تمدن مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قِصَص - 28 - 38 - 7

7 - مصریان عهد فرعون، قادر بر ساختن برج های بلند آجری بودند.

فأوقد لی یهمن علی الطین فاجعل لی صرحًا

20- تمدن مغولان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کُهِف - 18 - 93 - 4

4- تمدن منطقه شمال زمین در عهد ذوالقرنین، ضعیف بوده است.

وجد من دونهما قومًا لا يكادون يفقهون قولاً

چنان چه مراد از یاجوج و ماجوج، همان مغول و تاتار باشند، آیه در توصیف ساکنان شمال سرزمین ذی القرنین خواهد بود.

ص: 283

21- تمدن ها در تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 7

7 - ظهور بسیاری از تمدنهای قدرتمند، پیش از ظهور اسلام در پهنه زمین

الم یروا کم أهلكنا من قبلهم من قرن مکنهم فی الأرض

«قرن» به معنی امت و گروهی از مردم است که در یک زمان قرار دارند. و «مکناهم» از «تمکین» و به معنی تمکن دادن است. «قرن متمکن» کنایه از مردمی قدرتمند و پربهره از مواهب است که از آن در برداشت فوق به «تمدنها» تعبیر شده است.

22- تمدن های قبل از اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 7

7 - ظهور بسیاری از تمدنهای قدرتمند، پیش از ظهور اسلام در پهنه زمین

الم یروا کم أهلكنا من قبلهم من قرن مکنهم فی الأرض

«قرن» به معنی امت و گروهی از مردم است که در یک زمان قرار دارند. و «مکناهم» از «تمکین» و به معنی تمکن دادن است. «قرن متمکن» کنایه از مردمی قدرتمند و پربهره از مواهب است که از آن در برداشت فوق به «تمدنها» تعبیر شده است.

23- تمدن های منقرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 45 - 9

9 - وجود اقوام و تمدنهایی نابود شده در تاریخ که هیچ نسلی از آنان برجای نمانده است.

فقطع دابر القوم الذین ظلموا و الحمد لله رب العلمین

اگر جمله «فقطع...» خبری باشد، از وقوع حادثه مذکور در صحنه تاریخ خبر داده است.

24- زمینه انحطاط تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- فریفته شدن به دنیا و امکانات فناپذیر آن و اصیل پنداشتن آنها، از زمینه های سقوط تمدن ها و نابودی دنیاگرایان است .

أىّ الفریقین خیر مقامًا . . . و کم أهلكنا قبلهم من قرن

ص: 284

25- زمینه انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 10

10 - گناهان ، زمینه ساز عذاب الهی و نابودشدن تمدن ها ، قدرت ها و آثار ملی

فأخذهم الله بذنوبهم

26- ظهور تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7,8

7 - تاریخ پیش از اسلام ، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند .

كانوا أشدّ منهم قوّه . . . و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8 - تاریخ ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است .

أولم يسيروا في الأرض فينظروا.. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و آثاروا الأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءآثارًا في الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7 - تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءآثارًا في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر ، پرجمعیت تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه و اثاراً في الأرض

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

ص: 285

7- تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا أكثر منهم و أشد قوه و آثارا في الأرض

27- عبرت از انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 13، 11

11- مرگ و میر آدمیان و انقراض جوامع و تمدن ها ، مایه عبرت انسان ها است .

أفلا یرون أنا نأتی الأرض ننقصها من أطرافها

13- عبرت نگرفتن کافران از مشاهده مرگ و میر آدمیان و انقراض جوامع و تمدن ها

أفلا یرون أنا نأتی الأرض ننقصها من أطرافها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 8 - 8

8 - توجه به هلاکت و انقراض تمدن های با شکوه گذشته ، مایه عبرت قدرتمندان

فأهلکنا أشدّ منهم بطشاً

یادآوری نابودی جوامع پیشین به مردم مکه، می تواند در راستای تنبه و عبرت آموزی آنان باشد.

28- عوامل انحطاط تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 16

16 - انحطاط و نابودی بسیاری از تمدنها پیش از اسلام به سبب گناه و ستیز با حق

ألم یروا کم أهلکنا من قبلهم . . . فأهلکنهم بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 11 - 7

7 - تکذیب پیامبران و آیات الهی از عوامل سقوط و انحطاط تمدنهای بشری

ثم انظروا كيف كان عقبه المكذبين

ص: 286

29- عوامل انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 16،20

16 - انحطاط و نابودی بسیاری از تمدنها پیش از اسلام به سبب گناه و ستیز با حق

ألم یروا کم أهلكنا من قبلهم... فأهلكنهم بذنوبهم

20 - هلاکت امتهها و نابودی تمدنها بر اثر کفر و گناه، از سنتهای الهی است.

ألم یروا کم أهلكنا من قبلهم من قرن... فأهلكنهم بذنوبهم

جمله «فأهلكناهم»، بیان قاعده و قانونی است که جمله «ألم یروا کم أهلكنا...» جریان آن را در طول تاریخ نشان می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 11 - 7

7 - تکذیب پیامبران و آیات الهی از عوامل سقوط و انحطاط تمدنهای بشری

ثم انظروا کیف کان عقبه المکذبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 45 - 2

2 - ظلم، موجب نابودی ملت‌های ظالم و تمدن آنها

فقطع دابر القوم الذین ظلموا

در آیه شریفه می شد به جای «الذین ظلموا» از ضمیر استفاده شود، ولی توصیف آن قوم هلاک شده به «کسانی که ظلم کردند»، سبب و زمینه نابودی و عذاب آنان را بیان می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 3

3- دشمنی با حق و سرسختی در برابر آن ، مایه هلاکت بسیاری از جوامع و تمدن های پیشین

و تنذر به قومًا لُدًّا . و کم أهلکنا قبلهم من قرن

وصف «لُدًّا» بر شدت سرسختی و خصومت دلالت دارد، بیان هلاکت جوامع به دنبال مطرح ساختن سرسختی مردم عصر بعثت، نشان از تأثیر بسزای این خصلت در نابودی اقوام پیشین دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 11 - 2،6

2- ظلم و ستم ، عامل انحطاط و انهدام کامل جوامع و تمدن ها است .

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه

توصیف «قریه» (مردم شهرها) به «ظالمه» (ستمکار) بیانگر نقش ظلم در نابودی و انهدام است.

6- افول و نابودی بسیاری از تمدن ها ، معلول عملکرد مردم آن جوامع بوده است .

و کم قصمنا من قریه کانت ظلمه

ص: 287

کلمه «کَم» در «کم قصمنا» خبریه و به معنای «کثیر» است. توصیف قریه ها و امت ها به ظالم بودن، بیانگر سبب هلاکت و نابودی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 13 - 6

6- مترفان و ستمگران جامعه ، عامل نابودی تمدن ها و هلاکت افراد جامعه

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه . . . ارجعوا إلی ما أترفتم فیه

مخاطبان این آیات، گروه خاصی از مردم اند؛ زیرا خداوند در توصیف آنان دو صفت ستمگری و تنعم را مطرح ساخته است و این دو صفت نوعاً در قشر خاصی از جامعه وجود دارد و بیشتر مردم نه ظالم اند و نه مترف.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 4

4 - کفر و انکار رسالت پیامبران ، زمینه ساز فروپاشی تمدن ها و نابودی قدرت ها و آثار ملی

کانوا هم أشدّ منهم قوه وءاثارًا فی الأرض . . . فکفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 9, 10

9 - نابودی بسیاری از اقوام نیرومند و دارای تمدن و آثار ملی ، در گذشته تاریخ به خاطر کفر و شرکشان

فما أغنی عنهم ما کانوا یکسبون

جمله «فما أغنی عنهم ما کانوا یکسبون» (ولی آنچه به دست می آورند، به حالشان سودی نبخشید)، به نزول عذاب گریز ناپذیر و سود نبخشیدن تلاش های کافران محکوم به عذاب اشاره دارد. گفتنی است چون این آیه درباره کافران و مشرکان می باشد، می توان استفاده کرد که سبب محکومیت آنان به عذاب، همان کفر و شرک آنان بود.

10 - شرک و کفر ، زمینه ساز عذاب الهی و نابود شدن تمدن ها ، قدرت ها و آثار ملی

فما أغنی عنهم ما کانوا یکسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- کفر و شرک به خدا، مایه خسارت و از کف دادن سرمایه ها، توانمندی ها و تمدن ها است.

كانوا أكثر منهم وأشدّ قوّه وءاثراً في الأرض .. كُتِّبَ به مشركين ... و خسرهنا

30- عوامل بقای تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 6 - 4

ص: 288

4- ایمان ، دارای تأثیر در حفظ و بقای جوامع و تمدن های بشری است .

ماءامنت قبلهم من قریه أهلکنها

31- مطالعه فرجام تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 1

1 - سیر در زمین و توجه به سرنوشت تمدن های پیشین ، مایه عبرت آدمی است .

أولم یسیروا فی الأرض فینظروا کیف کان عقبه الذین من قبلهم کانوا أشدّ منهم قوّه

32- منشأ انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 59 - 11

11- تحولات تاریخ و زوال تمدن ها و جوامع ، مقهور اراده الهی است .

القری أهلکنهم . . . و جعلنا لمهلکهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 5

5- تحولات تاریخ و نابود شدن جوامع و تمدن ها ، وابسته به اراده الهی است .

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 2

2- تحولات تاریخ و نابودی جوامع و تمدن ها ، وابسته به اراده خداوند است .

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- تغییرات و دگرگونی های جوامع و تمدن ها ، تحت مشیت و اراده الهی است .

و کم قصمنا . . . و أنشأنا بعدها قومًا آخرین

ص: 289

33- منشأ انقراض جوامع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 21

21 - پیدایش و انقراض تمدنها، تحت اراده و سیطره الهی

ألم يروا كم أهلكنا من قبلهم من قرن مكنهم فى الأرض... فأنشأنا من بعدهم قرناً آخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 66 - 6

6- خداوند با نابود ساختن جوامع غوطهور در فساد و تباهی، صحنه جوامع بشری و روند آن را دگرگون می سازد.

إننا أرسلنا إلى قوم مجرمين... وقضينا... أن دابر هؤلاء مقطوع

34- منشأ پیدایش تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 11، 18، 21

11 - نقش ریزش فراوان و مداوم باران و جریان رودها در پیدایش تمدنهای قدرتمند

قرن مكنهم فى الأرض... وأرسلنا السماء عليهم مدرارا وجعلنا الأنهر

«مدرارا» یعنی دارای ریزش فراوان، پی در پی و به مقدار نیاز (مجمع البيان، ذیل آیه 52 سوره هود)

18 - خداوند جایگزین کننده ملت‌هایی به جای ملت‌های هلاک شده پیشین

فأهلكنهم بذنوبهم و أنشأنا من بعدهم قرناً آخرین

21 - پیدایش و انقراض تمدنها، تحت اراده و سیطره الهی

ألم يروا كم أهلكنا من قبلهم من قرن مكنهم فى الأرض... فأنشأنا من بعدهم قرناً آخر

35- منشأ تمدن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- اراده الهی ، در دستیابی جوامع و اقوام به تمدن ، نقش دارد .

لم نجعل لهم من دونها ستراً

ص: 290

36- منشأ رشد تمدن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 32 - 7

7 - پیشرفت صنعت و تمدن بشری ، در عین انتساب به بشر ، ناشی از اراده و قدرت الهی است .

و من ءآيته الجوار في البحر كالاعلم

37- نابودی تمدن بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 7 - 14

14- نابودی و تخریب کامل آثار و تمدن بنی اسرائیل ، با دومین هجوم نیرو های توانمند و جنگاور

و لیتبّروا ما علّواً تتبیراً

38- نشانه های تمدن های پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 6

6 - برخورداری از توان رزمی فراوان و توسعه کشاورزی و آبادانی سرزمین ها ، برترین جلوه های تمدن در جوامع پیشین بوده است .

كانوا أشدّ منهم قوّه و آثاروا الأرض و عمروها أكثر ممّا عمروها

«إثارة» (مصدر «أثاروا») به معنای «زیر و رو کردن» است و در این جا، منظور، زیر و رو کردن خاک برای زراعت یا ساختمان سازی و غیر آن است.

تمدن ها

39- انقراض تدریجی تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 12

12- تدریجی بودن انقراض تمدن ها و جوامع بشری

أنا نأتی الأرض ننتقصها من أطرافها

با توجه به کلمه «نقص» (کاستن) و نیز فعل مضارع «نأتی» و «ننتقصها» - که افاده استمرار می کند - می توان برداشت یاد شده را استفاده کرد.

ص: 291

40- انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 19

19 - پابرجایی زندگی انسانها در زمین، در عین انقراض امتهای متمدن کافر

فأهلکنهم بذنوبهم و أنشأنا من بعدهم قرناً اخرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 1

1- تمامی شهرها و تمدن ها و جوامع بشری، قبل از قیامت، توسط خداوند یا به کلی نابود و یا به وسیله غذایی، به ویرانی کشیده خواهد شد.

و إن من قریه إلاّ نحن مهلكوها قبل یوم القیمه

«قریه» در لغت به معنای مجتمع و محل سکونت است و بر اعم از روستا و شهر اطلاق می شود (برگرفته از لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 2

2- جوامع و تمدن های بسیاری در طول تاریخ، با وجود قدرت و امکانات بسیار و موقعیت برتر نسبت به کافران عصر بعثت، به هلاکت رسیده و نابود شدند.

و کم أهلکنا قبلهم من قرن هم أحسن أثـثا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 1

1- جوامع و تمدن های بسیاری در طول تاریخ، به هلاکت رسیده و نابود شده اند.

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

«کَم» در «کم أهلکنا» خبری بوده و دال بر تکثیر است (یعنی بسیار) و «قَرْن»؛ یعنی، مردمی که اهل یک زمان باشند و نزدیک هم زندگی کنند.

17- میراندن انسان ها و نابود کردن جوامع و تمدن ها ، دلیل قدرت بی مانند و شکست ناپذیر خداوند است .

أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفْهَمَ الْغَلْبُونَ

زیر سؤال بردن و نفی کردن پیروزی و چیرگی کافران در برابر قدرت الهی (أفهم الغالبون)، پس از طرح مسأله مرگ و میر انسان ها به وسیله خداوند، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

ص: 292

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7,8

7 - تاریخ پیش از اسلام ، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند .

كانوا أشدّ منهم قوّه . . . و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8 - تاریخ ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است .

أولم يسيروا في الأرض فينظروا. .. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 26 - 11

11 - سقوط ملت ها و تمدن ها ، جلوه ای از آیات (قدرت) الهی است .

أهلكنا من قبلهم . . . إنّ في ذلك لآيت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءاثارًا في الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7 - تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءاثارًا في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر ، پرجمعیت تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا أكثر منهم وأشدّ قوه وءاثراً في الأرض

برداشت یاد شده مبتنی براین احتمال است که آیه شریفه اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبراسلام در میان آنان می زیست.

7- تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا أكثر منهم وأشدّ قوه وءاثراً في الأرض

ص: 293

41- تاریخ تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7,8

7- تاریخ پیش از اسلام، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند.

كانوا أشدّ منهم قوّه .. و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8- تاریخ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است.

أولم يسيروا في الأرض فينظروا.. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأ

42- تمدن ها در تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 7

7- ظهور بسیاری از تمدنهای قدرتمند، پیش از ظهور اسلام در پهنه زمین

ألم يروا كم أهلكتنا من قبلهم من قرن مكنهم في الأرض

«قرن» به معنی امت و گروهی از مردم است که در یک زمان قرار دارند. و «مکناهم» از «تمکین» و به معنی تمکن دادن است. «قرن متمکن» کنایه از مردمی قدرتمند و پربهره از مواهب است که از آن در برداشت فوق به «تمدنها» تعبیر شده است.

43- زمینه انحطاط تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 8

8- فریفته شدن به دنیا و امکانات فناپذیر آن و اصریل پنداشتن آنها، از زمینه های سقوط تمدن ها و نابودی دنیاگرایان است.

أىّ الفريقين خیر مقامًا .. و كم أهلكتنا قبلهم من قرن

44- زمینه انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - گناهان ، زمینه ساز عذاب الهی و نابودشدن تمدن ها ، قدرت ها و آثار ملی

فأخذهم الله بذنوبهم

ص: 294

45- ظهور تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 7,8

7 - تاریخ پیش از اسلام ، عرصه ظهور و افول قدرت هایی چشمگیر و جوامعی متمدن تر از مردمان عصر بعثت بودند .

كانوا أشدّ منهم قوّه . . . و عمروها أكثر ممّا عمروها ... فما كان الله ليظلمهم

8 - تاریخ ، بستر ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها است .

أولم يسيروا في الأرض فينظروا. .. عقبه الذين كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءاثارًا في الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7 - تاریخ بشر ، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا هم أشدّ منهم قوّه و ءاثارًا في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 6,7

6 - تاریخ عرب ، شاهد ظهور و افول تمدن ها و قدرت های بزرگ تر ، پرجمعیت تر و متمدن تر از مردم جزیره العرب عصر ظهور اسلام

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه و ءاثارًا في الأرض

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه اشاره به مردم جزیره العرب و کسانی داشته باشد که پیامبر اسلام در میان آنان می زیست.

7- تاریخ بشر، عرصه ظهور و افول قدرت ها و تمدن ها

كانوا أكثر منهم وأشدّ قوه وءاثراً فى الأرض

46- عبرت از انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 13، 11

11- مرگ و میر آدمیان و انقراض جوامع و تمدن ها، مایه عبرت انسان ها است .

أفلا یرون أنا نأتى الأرض ننقصها من أطرافها

13- عبرت نگرفتن کافران از مشاهده مرگ و میر آدمیان و انقراض جوامع و تمدن ها

ص: 295

أفلايرون أنا نأتى الأرض نتقصها من أطرافها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - زخرف - 43 - 8 - 8

8 - توجه به هلاکت و انقراض تمدن های با شکوه گذشته ، مایه عبرت قدرتمندان

فأهلکنا أشدّ منهم بطشاً

یادآوری نابودی جوامع پیشین به مردم مکه، می تواند در راستای تنبه و عبرت آموزی آنان باشد.

47- عوامل انحطاط تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 6 - 16

16 - انحطاط و نابودی بسیاری از تمدنها پیش از اسلام به سبب گناه و ستیز با حق

ألم یروا کم أهلکنا من قبلهم . . . فأهلکنهم بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 11 - 7

7 - تکذیب پیامبران و آیات الهی از عوامل سقوط و انحطاط تمدنهای بشری

ثم انظروا کیف کان عقبه المکذبین

48- عوامل انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 6 - 16، 20

16 - انحطاط و نابودی بسیاری از تمدنها پیش از اسلام به سبب گناه و ستیز با حق

ألم یروا کم أهلکنا من قبلهم . . . فأهلکنهم بذنوبهم

20 - هلاکت امته و نابودی تمدنها بر اثر کفر و گناه، از سنتهای الهی است.

ألم يروا كم أهلكنا من قبلهم من قرن . . . فأهلكناهم بذنوبهم

جمله «فأهلكناهم»، بیان قاعده و قانونی است که جمله «ألم يروا كم أهلكنا . . .» جریان آن را در طول تاریخ نشان می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 11 - 7

7 - تکذیب پیامبران و آیات الهی از عوامل سقوط و انحطاط تمدنهای بشری

ص: 296

ثم انظروا كيف كان عقبه المكذبين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 45 - 2

2 - ظلم، موجب نابودی ملتهای ظالم و تمدن آنها

فقطع دابر القوم الذين ظلموا

در آیه شریفه می شد به جای «الذين ظلموا» از ضمیر استفاده شود، ولی توصیف آن قوم هلاک شده به «کسانی که ظلم کردند»، سبب و زمینه نابودی و عذاب آنان را بیان می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 98 - 3

3- دشمنی با حق و سرسختی در برابر آن ، مایه هلاکت بسیاری از جوامع و تمدن های پیشین

و تنذر به قومًا لئلا . و کم أهلكنا قبلهم من قرن

وصف «لئلا» بر شدت سرسختی و خصومت دلالت دارد، بیان هلاکت جوامع به دنبال مطرح ساختن سرسختی مردم عصر بعثت، نشان از تأثیر بسزای این خصلت در نابودی اقوام پیشین دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - انبياء - 21 - 11 - 2،6

2- ظلم و ستم ، عامل انحطاط و انهدام کامل جوامع و تمدن ها است .

و کم قصمنا من قرية كانت ظالمة

توصیف «قریه» (مردم شهرها) به «ظالمة» (ستمکار) بیانگر نقش ظلم در نابودی و انهدام است.

6- افول و نابودی بسیاری از تمدن ها ، معلول عملکرد مردم آن جوامع بوده است .

و کم قصمنا من قرية كانت ظالمة

کلمه «کَم» در «کم قصمنا» خبریه و به معنای «کثیر» است. توصیف قریه ها و امت ها به ظالم بودن، بیانگر سبب هلاکت و نابودی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 13 - 6

6- مترفان و ستمگران جامعه ، عامل نابودی تمدن ها و هلاکت افراد جامعه

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه . . . ارجعوا إلی ما أترفتم فیه

مخاطبان این آیات، گروه خاصی از مردم اند؛ زیرا خداوند در توصیف آنان دو صفت ستمگری و تنعم را مطرح ساخته است و این دو صفت نوعاً در قشر خاصی از جامعه وجود دارد و بیشتر مردم نه ظالم اند و نه مترف.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 4

ص: 297

4- کفر و انکار رسالت پیامبران ، زمینه ساز فروپاشی تمدن ها و نابودی قدرت ها و آثار ملی

كانوا هم أشدّ منهم قوّه وءاثارًا فى الأرض . . . فكفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 10، 9

9- نابودی بسیاری از اقوام نیرومند و دارای تمدن و آثار ملی ، در گذشته تاریخ به خاطر کفر و شرکشان

فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون

جمله «فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون» (ولی آنچه به دست می آورند، به حالشان سودی نبخشید)، به نزول عذاب گریز ناپذیر و سود نبخشیدن تلاش های کافران محکوم به عذاب اشاره دارد. گفتنی است چون این آیه درباره کافران و مشرکان می باشد، می توان استفاده کرد که سبب محکومیت آنان به عذاب، همان کفر و شرک آنان بود.

10 - شرک و کفر ، زمینه ساز عذاب الهی و نابود شدن تمدن ها ، قدرت ها و آثار ملی

فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 5

5- کفر و شرک به خدا ، مایه خسارت و از کف دادن سرمایه ها ، توانمندی ها و تمدن ها است .

كانوا أكثر منهم و أشدّ قوّه وءاثارًا فى الأرض . . . كُنا به مشركين ... و خسر هنا

49- عوامل بقای تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 6 - 4

4- ایمان ، دارای تأثیر در حفظ و بقای جوامع و تمدن های بشری است .

ماء امنة قبلهم من قرية أهلکنها

50- مطالعه فرجام تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - سیر در زمین و توجّه به سرنوشت تمدن های پیشین ، مایه عبرت آدمی است .

أولم یسیروا فی الأرض فینظروا کیف کان عقبه الذین من قبلهم کانوا أشدّ منهم قوّه

ص: 298

51- منشأ انقراض تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 59 - 11

11- تحولات تاريخ و زوال تمدن ها و جوامع ، مقهور اراده الهی است .

القرى أهلكنهم . . . و جعلنا لمهلكهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مريم - 19 - 74 - 5

5- تحولات تاريخ و نابود شدن جوامع و تمدن ها ، وابسته به اراده الهی است .

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مريم - 19 - 98 - 2

2- تحولات تاريخ و نابودی جوامع و تمدن ها ، وابسته به اراده خداوند است .

و کم أهلکنا قبلهم من قرن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 11 - 8

8- تغييرات و دگرگونی های جوامع و تمدن ها ، تحت مشیت و اراده الهی است .

و کم قصمنا . . . و أنشأنا بعدها قومًا آخرین

52- منشأ پیدایش تمدن ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 11، 18، 21

11 - نقش ریزش فراوان و مداوم باران و جریان رودها در پیدایش تمدنهای قدرتمند

قرن مكنهم فى الأرض . . . وأرسلنا السماء عليهم مدرارا وجعلنا الأنهر

«مدرارا» يعنى داراى ريزش فراوان، پى در پى و به مقدار نياز (مجمع البيان، ذيل آيه 52 سوره هود)

18 - خداوند جاگزين کننده ملتهاى به جاى ملتهاى هلاک شده پيشين

فأهلکنهم بذنوبهم و أنشأنا من بعدهم قرناء اخرين

21 - پيدایش و انقراض تمدنها، تحت اراده و سيطره الهى

ألم يروا كم أهلکنا من قبلهم من قرن مكنهم فى الأرض . . . فأنشأنا من بعدهم قرناء اخ

ص: 299

9- تملق

1- تملق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 13

13 - عذابی دردناک در انتظار عالمان اهل کتاب به جهت کتمان حقایق و انتظار چاپلوسی و ستایش بیجا

لا تحسبنّ الذّین .. بمفازه من العذاب

2- تملق اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 13

13 - عذابی دردناک در انتظار عالمان اهل کتاب به جهت کتمان حقایق و انتظار چاپلوسی و ستایش بیجا

لا تحسبنّ الذّین .. بمفازه من العذاب

3- سرزنش تملق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 11

11 - عذاب دردناک الهی در انتظار خودپسندان و علاقه مندان به ستایش بیجا و چاپلوسی

لا تحسبنّ الذّین یفرحون .. و یحبّون ... بمفازه ... و لهم عذاب الیم

ص: 300

10- تناقض گویی

1- تناقض گویی فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 34 - 5

5 - تناقض گویی فرعون، در اتهام های خویش علیه موسی (ع)

قال إنّ رسولکم . . . لمجنون ... قال ... إنّ هذا لسحر علیم

فرعون از یک سو موسی(ع) را مجنون و از سوی دیگر ساحر بسیار دانا و کاردان می خواند و این تناقض گویی آشکاری است که در یک مجلس از فرعون به طور ناخواسته سر زده است.

2- تناقض گویی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 8 - 1

1 - کافران، در انکار پیامبر و قرآن، گرفتار آشفته گویی و تناقض بودند.

إنکم لفی قول مختلف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 29 - 8

8 - تناقض آشکار، در موضع گیری کافران علیه پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فما أنت بنعمت ربک بکاهن ولا مجنون

با توجه به این که «کهان» خود شیوه ای پیچیده و در اختیار تعدادی از افراد بوده و با جنون هرگز جمع نمی شود؛ متهم گشتن پیامبر(صلی الله علیه و آله) به کهان و جنون، نشانگر سردرگمی کافران و تناقض گویی آشکار آنان است.

3- تناقض گویی کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 8 - 3

3 - تناقض گویی کافران مکه ، در انکار معاد و کیفر کردار

إنکم لفی قول مختلف

با توجه به این که آیات پیشین در مورد معاد و جزای کردار و آیات بعد در زمینه روز جزا است، ممکن است «قول مختلف» نظر به همین موضوع (معاد) داشته باشد.

4- تناقض گویی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 21 - 4

4 - مشرکان ، گرفتار تناقض در عقاید و باور های خویش

ألكم الذکر وله الأُنثی

مشرکان، از سویی خداوندگاری خدا را پذیرفته بودند و از سوی دیگر - با آن که مرد را بر زن برتر می دانستند - فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند؛ اما برای خویش فقط پسر می خواستند.

5- تناقض گویی مشرکان جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 16 - 2

2 - اعتقاد به دختر داشتن خدا، در عین برتر دانستن پسر ، تناقضی آشکار در باور های جاهلی

أم اتَّخذ ممَّا یخلق بنات و أصفیکم بالبنین

آیه شریفه، در مقام نکوهش از مشرکان، به این نکته اشاره می کند که به پندار شما دختر از مقام پایین تر و پست تری برخوردار است؛ پس چگونه خود را بر خدا ترجیح داده و سهم او را دختر و سهم خود را پسر می دانید؟!

6- تناقض گویی مکذبان حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 5 - 4

4- تکذیب کنندگان حق - قرآن ، پیامبر و معاد - گرفتار سردرگمی و پریشان گویی

بل کذبوا بالحقّ لما جاءهم و هم فی أمر مریج

ص: 302

یکی از نمودهای پریشان‌گویی تکذیب‌گران معاد این است که می‌گویند چون بدن انسان در خاک متلاشی می‌شود پس چگونه می‌تواند از خاک دوباره برآید؛ این در حالی است که خود می‌دانند انسان برای نخستین بار نیز از همین خاک برآمده است.

7- تناقض گویی مکذبان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 5 - 4

4- تکذیب کنندگان حق - قرآن ، پیامبر و معاد - گرفتار سردرگمی و پریشان‌گویی

بل کذبوا بالحقّ لما جاءهم و هم فی أمر مریج

یکی از نمودهای پریشان‌گویی تکذیب‌گران معاد این است که می‌گویند چون بدن انسان در خاک متلاشی می‌شود پس چگونه می‌تواند از خاک دوباره برآید؛ این در حالی است که خود می‌دانند انسان برای نخستین بار نیز از همین خاک برآمده است.

8- تناقض گویی مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 5 - 4

4- تکذیب کنندگان حق - قرآن ، پیامبر و معاد - گرفتار سردرگمی و پریشان‌گویی

بل کذبوا بالحقّ لما جاءهم و هم فی أمر مریج

یکی از نمودهای پریشان‌گویی تکذیب‌گران معاد این است که می‌گویند چون بدن انسان در خاک متلاشی می‌شود پس چگونه می‌تواند از خاک دوباره برآید؛ این در حالی است که خود می‌دانند انسان برای نخستین بار نیز از همین خاک برآمده است.

9- تناقض گویی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 5 - 4

4- تکذیب کنندگان حق - قرآن ، پیامبر و معاد - گرفتار سردرگمی و پریشان‌گویی

بل کذبوا بالحقّ لما جاءهم و هم فی أمر مریج

یکی از نمودهای پریشان‌گویی تکذیب‌گران معاد این است که می‌گویند چون بدن انسان در خاک متلاشی می‌شود پس چگونه می‌تواند

از خاک دوباره برآید؛ این در حالی است که خود می دانند انسان برای نخستین بار نیز از همین خاک برآمده است.

ص: 303

10- عوامل تناقض گویی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 8 - 2

2 - کفر و حق ستیزی ، منتهی به تناقض در گفتار و اندیشه *

إنکم لفی قول مختلف

مخاطب «إنکم»، کافران هستند. از آن جایی که برای آنان وصفی آورده نشده، استفاده می شود که نفس کفر آنان، منتهی به اختلاف در گفتار و پندار آنها شده است.

ص: 304

11- تنبلی

1- تنبلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 1

1 - نباید اهل ایمان در هنگامه های دشوار (رویارویی با دشمنان) ، سستی و اندوهی به خویش راه دهند .

یا ایّها الذّین امنوا .. و لا تهنوا و لا تحزنوا

2- آثار تنبلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 123 - 17

17 - هراس و سستی در رویارویی با دشمنان دین و عدم اتکا و توکل بر خداوند ، نشانه بی تقوایی *

اذ همّت طانفتان منکم ان تفشلا .. فاتّقوا الله لعلکم تشکرون

جمله «فاتّقوا الله»، می تواند تفریح برای تمامی مطالب سابق باشد؛ یعنی از سستی در جنگ و بی اعتقادی به ولایت خداوند و عدم توکل بر او بر حذر باشید که با تقوای الهی سازگار نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 21

21 - بی ایمانی و سستی در رویارویی با دشمنان دین ، ظلم است .

و لا تهنوا .. و لیعلم الله الذّین امنوا ... و الله لایحب الظّالمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 146 - 11

11 - سستی پیکارگران در برابر هجوم حوادث دشوار جنگ ، موجب ناتوانی آنان در برابر دشمن و خوارکننده آنان

قاتل معه .. فما وهنوا لما اصابهم فی سبیل الله و ما ضعفوا و ما استکانوا

ترتیب ذکر «وهن» و «ضعف» و «استکانت»، می تواند اشاره به ترتیب خارجی آن باشد: یعنی اول سستی و آنگاه ضعف و سپس تسلیم و زبونی در برابر دشمن، حاصل خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 7,8

7 - سستی ، اختلاف در کار جنگ و سرپیچی از فرمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از عوامل شکست مسلمانان در پیکار احد

حتّی اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصیتم

8 - سستی ، نزاع و تفرقه و سرپیچی از فرماندهی ، از عوامل شکست جنگجویان

حتّی اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصیتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 160 - 9

9 - سستی پیکارگران احد در اتکال به خداوند ، موجب محرومیت آنان از نصرت الهی و شکست ایشان در آن نبرد .

و ان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده و علی الله فلیتوکل المؤمنون

وقوع این آیه پس از بیان نبرد احد و شکست مؤمنان، اشاره به علت شکست دارد، یعنی چون در آن نبرد توکل نداشتید، از یاری خدا محروم شدید و در نتیجه شکست خوردید.

3- آثار تنبلی در عبادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 143 - 10

10 - پذیرش دوستی و سرپرستی کفار ، خیانت در جنگ ، خدعه با خدا ، سستی در عبادت ، ریاکاری و کم به یاد خدا بودن ، موجب گمراهی و محرومیت دایمی از هدایت الهی است .

و من یضلل الله فلن تجد له سبیلا

از مصادیق مورد نظر برای (من یضلل)، کسانی هستند که در آیات قبل (از 138 تا 143) خصلتهای آنان بر شمرده شد.

4- ایمان و تنبلی

8 - ناسازگاری ایمان آدمی با تن دادن او به سستی و اندوه در هنگامه های دشوار و رویارویی با دشمن

و لا تهنوا و لا تحزنوا و انتم الاعلون ان کنتم مؤمنین

در برآشت فوق، جمله «و لا تهنوا و لا تحزنوا»، به منزله جواب شرط «ان کنتم ...» گرفته شده است.

5- تنبلی در جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 1، 12، 18

1 - تمایل دو گروه از رزمندگان احد به سستی و انصراف از شرکت در جنگ

اذ همت طائفتان منکم ان تفشلا

بیشتر مفسرین برآند که آیه فوق در مورد نبرد احد نازل شده است.

12 - سستی و هراس در هنگامه های دشوار (همانند جنگ) و تصمیم به نافرمانی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به تنهایی ، موجب خروج از ولایت و حمایت الهی نیست .

اذ همت .. و الله ولیهما

جمله «و الله ولیهما»، در عین اعتراض به گروههایی که قصد انحراف از جنگ و نافرمانی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را داشتند، بیانگر این است که این تصمیمشان، باعث نشد که ولایت الهی از آنان منقطع شود.

18 - تمایل بنی حارثه و بنی سلمه به سستی و انصراف از شرکت در جنگ احد

اذ همت طائفتان منکم

امام باقر و امام صادق (ع) درباره «طائفتان» در آیه فوق فرمودند: «و الطائفتان هما بنو سلمه و بنو حارثه حیّان من الانصار.

مجمع البیان، ج 2، ص 824.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 123 - 9

9 - سرزنش خداوند به پیکارگران احد که چرا علی رغم مشاهده یاری الهی در جنگ بدر ، تصمیم به سستی در کارزار احد گرفتند .

و اذ همت طائفتان منکم ان تفشلا .. و لقد نصرکم الله بیدر و انتم اذله

لحن آیه، حکایت از سرزنش مسلمانانی است که در جنگ احد، تصمیم به سستی و نافرمانی گرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 72 - 3

3 - سرزنش خداوند نسبت به کسانی که از شرکت در نبرد سستی می کنند و یا دیگران را از آن بازمی دارند .

وَأَنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لِيَبْطِئَنَّ

6- تنبلی در جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 307

4 - تهدید خداوند نسبت به عناصر سست بنیاد در جبهه پیکار مسلمانان با دشمنان

والله سمیع علیم. اذ همّت طائفتان منکم ان تقشلا

بنابر اینکه کلمه «اذ»، متعلق به دو صفت «سمیع» و «علیم» باشد. یعنی خداوند، سخنان پنهانی آنان را که تصمیم به کوتاهی در نبرد داشتند، می شنید و از اندیشه آنان، آگاه بود. و تذکر شنوایی و دانایی خداوند در موارد تخلف و گناه، دلالت بر تهدید نسبت به متخلفین دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 10، 17، 26

10 - سستی، تفرقه و سرپیچی برخی پیکارگران احد از فرمان پیامبر (صلی الله علیه و آله)، پس از پیروزی ابتدایی بر دشمنان

حتّی اذا فشلتم .. من بعد ما اریکم ما تحبّون

گر چه ظاهر خطاب در «فشلتم و تنازعتم .. و عصیتم» به تمامی مسلمانان در جنگ احد است، ولی به قرینه تقسیم آنان در دنباله آیه به دو گروه دنیاطلب و آخرت طلب، معلوم می شود مراد از مخاطبین «فشلتم ...»، گروهی از مسلمانان بوده اند و نه همه آنان.

17 - دنیاطلبی و دلدادگی به مادّیات، از عوامل سستی در مبارزه و رویارویی با دشمنان دین

حتّی اذا فشلتم و .. منکم من یرید الدّنیاء

26 - سستی در نبرد با دشمن، نزاع و پراکندگی و تخلف از دستورات فرماندهی، گناه و موجب استحقاق عقاب

حتّی اذا فشلتم .. و لقد عفا عنکم

ظاهر کلمه عفو این است که گناهی صورت گرفته باشد و گناه در این مورد همان سستی و نزاع و سرپیچی از دستورات فرماندهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 200 - 13

13 - بی صبری در برابر مشکلات، سستی در مقابل دشمنان و حفاظت نکردن از مرز های کشور اسلامی، بی تقوایی است.

اصبروا و صابروا و رابطوا و اتّقوا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - نباید اهل ایمان در هنگامه های دشوار (رویارویی با دشمنان) ، سستی و اندوهی به خویش راه دهند .

يا ايّها الذين امنوا .. و لا تهنوا و لا تحزنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - کندی و سستی برخی مسلمانان عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از شرکت در جهاد

و انّ منکم لمن لیبطنّ

ص: 308

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 84 - 12

12 - امتناع و کوتاهی مسلمین از شرکت در غزوه بدر صغرا

فقاتل فی سبیل اللّٰه .. و حرّض المؤمنین عسی اللّٰه

قابل ذکر است که مورخین از این غزوه به نامهای مختلفی - بدر الصغراء، بدر الموعد، بدر الآخره و بدر الاخیره - یاد کرده اند.

7- تنبلی در دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 11

11 - پذیرش ولایت خداوند ، از بین برنده هر نوع سستی در انجام وظایف دینی

اذ همّت .. و اللّٰه ولیّهما

«و اللّٰه ولیّهما»، با لحن اعتراض گونه اش (در حالی که خداوند سرپرست و حمایت کننده شماست، سستی چرا؟) به این نکته اشاره دارد که پذیرش ولایت الهی و اعتقاد به آن، مانع از هر گونه سستی در راه انجام وظایف الهی است.

8- تنبلی در مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 72 - 1

1 - کندی و سستی برخی مسلمانان عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از شرکت در جهاد

و انّ منکم لمن لیبطنّ

9- تنبلی مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 84 - 12

12 - امتناع و کوتاهی مسلمین از شرکت در غزوه بدر صغرا

فقاتل في سبيل الله... وحرّض المؤمنين عسى الله

قابل ذکر است که مورخین از این غزوه به نامهای مختلفی - بدر الصغراء، بدر الموعد، بدر الآخره و بدر الاخيره - یاد کرده اند.

ص: 309

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 2،4

2 - سستی و ترس دو گروه از مسلمانان شرکت کننده در جنگ احد ، مورد ملامت خداوند

اذ همت طائفتان منکم ان تفشلا و الله وليهما

«فشل» به معنای ضعف به همراه ترس است. (مفردات راغب).

4 - تهدید خداوند نسبت به عناصر سست بنیاد در جبهه پیکار مسلمانان با دشمنان

و الله سمیع علیم. اذ همت طائفتان منکم ان تفشلا

بنابر اینکه کلمه «اذ»، متعلق به دو صفت «سمیع» و «علیم» باشد. یعنی خداوند، سخنان پنهانی آنان را که تصمیم به کوتاهی در نبرد داشتند، می شنید و از اندیشه آنان، آگاه بود. و تذکر شنوایی و دانایی خداوند در موارد تخلف و گناه، دلالت بر تهدید نسبت به متخلفین دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 123 - 9

9 - سرزنش خداوند به پیکارگران احد که چرا علی رغم مشاهده یاری الهی در جنگ بدر ، تصمیم به سستی در کارزار احد گرفتند .

و اذ همت طائفتان منکم ان تفشلا . . . و لقد نصرکم الله بیدر و انتم اذله

لحن آیه، حکایت از سرزنش مسلمانانی است که در جنگ احد، تصمیم به سستی و نافرمانی گرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 146 - 9

9 - سستی ، کرنش و زبونی اهل ایمان در برابر دشمنان دین ، ناپسند است .

فما وهنوا . . . و ما ضعفوا و ما استکانوا

صفات شمرده شده برای مردان الهی پس از واقعه احد، تعریض به مسلمانانی است که در آن نبرد، سستی و ضعف به خود راه دادند. از این رو صفات یاد شده، زبینه مؤمنان واقعی و مردان الهی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 11

11 - جامعه ایمانی در معرض خطر سستی ، تفرقه و سرپیچی از رهبری صالح خویش ، پس از نیل به پیروزی

حتّی اذا فشتتم .. من بعد ما اریکم ما تحبّون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 72 - 3

3 - سرزنش خداوند نسبت به کسانی که از شرکت در نبرد سستی می کنند و یا دیگران را از آن بازمی دارند .

وانّ منکم لمن لیبطنّ

ص: 310

11- عوامل تنبلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 5

5 - دسیسه منافقان (عبدالله بن ابی سلول) ، برای ایجاد سستی و هراس در مسلمانان ، هنگام روانه شدن آنان به سوی احد

اذ همّت طائفتان منکم ان تفشلا

در مجمع البیان آمده است که عبدالله بن ابی سلول، دو طایفه از مسلمانان (برخی از مهاجر و انصار) را از رویارویی با مشرکان برحذر می داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 3

3 - شکست در جنگ ، نباید موجب سستی و اندوه اهل ایمان شود .

ولا تهنوا ولا تحزنوا و انتم الاعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 2

2 - سختی و جراحت های ناشی از رویارویی با دشمنان دین ، نباید موجب حزن و یا سستی در پیکار با آنان گردد .

ولا تهنوا ولا تحزنوا .. ان یمسسکم قرح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 16,17

16 - دنیاطلبی برخی از پیکارگران احد ، موجب سستی ، اختلاف و سرپیچی از فرمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و شکست در آن کارزار

حتّی اذا فشلتم و .. منکم من یرید الدّنیاء

به نظر می رسد جمله «منکم من یرید الدّنیاء»، دلیل «اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصیتم» باشد.

17 - دنیاطلبی و دلدادگی به مادیات ، از عوامل سستی در مبارزه و رویارویی با دشمنان دین

حتی اذا فشتتم و .. منکم من یرید الدنیا

12- عوامل رفع تنبلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 11

11 - پذیرش ولایت خداوند ، از بین برنده هر نوع سستی در انجام وظایف دینی

ص: 311

اذ همت . . . والله وليهما

«و الله وليهما»، با لحن اعتراض گونه اش (در حالی که خداوند سرپرست و حمایت کننده شماست، سستی چرا؟) به این نکته اشاره دارد که پذیرش ولایت الهی و اعتقاد به آن، مانع از هر گونه سستی در راه انجام وظایف الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 5

5 - توجه به سنت های الهی در فرجام شوم تکذیب کنندگان دین خداوند ، از میان برنده هر گونه حزن و اندوه و سستی از جامعه ایمانی

فسیروا .. فانظروا كيف كان عاقبه المكذبين ... و لاتهنوا و لاتحزنوا

اگر جمله «ولا-تهنوا ..»، عطف بر جمله «فانظروا كيف ...» باشد، معنای این دو آیه چنین می شود: شما محزون نباشید، عاقبت تکذیب کنندگان آیات الهی (دشمن شما مسلمانان)، نابودی است.

ص: 312

1- آثار تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 28 - 9

9 - بیداری و روح‌پندپذیری، زمینه‌ساز تقوایب‌پیشگی است.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ... لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

برداشت یاد شده از تقدم ذکرى تذکر بر تقوایب‌پیشگی به دست می‌آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 54 - 4

4 - بیداری و پندآموزی، نشانه عقل سلیم و خرد ناب است.

وذكرى لأولى الألباب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 32 - 8

8 - بهره‌گیری از معارف و رهنمودهای قرآن، در گرو بیداری و به دور بودن از غفلت

و لقد يسرنا القرآن... فهل من مدكر

این که خداوند انسان‌های متذکر و بیدار را به تأمل در قرآن فراخوانده است؛ معلوم می‌شود که غافلان، شایستگی درک معارف و حقایق آن را ندارند.

2- اهمیت تنبه انسان‌ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 3 - 1

1- هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، هشدار و توجه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است.

ما أنزلنا .. إلا تذکره لمن یخشی

استثنا در «إلا تذکره» منقطع است و «تذکره» مفعول له می باشد؛ یعنی، «لکن أنزلنا للتذکره». «تذکره» معنایی گسترده تر از «راهنمایی» و «نشانه دادن» دارد و هرچه را مایه توجه به چیزی گردد شامل می شود (مفردات راغب و به معنای «وعظ» نیز می آید (مصباح و قاموس).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 70 - 2

2- اهتمام ابراهیم (ع) برای به اندیشه و داشتن مردم شرک پیشه عصر خویش درباره حقیقت معبود های شان

إذ قال .. ما تعبدون

استفهام در «ما تعبدون» استفهام حقیقی نیست؛ زیرا ابراهیم (ع) می دید که آنان بت می پرستند. بنابراین پرسش یاد شده بدان منظور بوده است که افکار آنان را بر آشوبد و به اندیشیدن درباره آنچه می پرستند وادارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 51 - 5

5- تنبه و بیداری مردمان، از هدف های تعالیم قرآن

و لقد وصلنا لهم القول لعلهم یتذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 151 - 1

1- لزوم آگاهی بخشیدن به مردم درباره عقاید خرافی

ألا إنهم من إفکهم ليقولون

از به کار رفتن «ألا» - که برای تنبیه است - برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 8

8- بیدارگری و بینش دهی ، وظیفه مبلغان الهی حتی پس از روی گردانی مردم *

و الذین کفروا عمّا أنذروا معرضون . قل أرءیتم ما تدعون من دون الله

ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل (و الذین کفروا. .. معرضون) ممکن است این نکته را برساند که اعراض کافران، تکلیف مبلغان الهی را ساقط نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 55 - 2

2- بیدارگری و تذکر مردم به ارزش های الهی ، تکلیفی همیشگی برای مبلغان دینی

و ذکّر

ص: 314

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 2

2 - بیداری و آگاهی انسان ها ، در قلمرو رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن

و ما هو إلا ذكر للعلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 1

1 - خداوند ، آگاه ساختن انسان ها را با خوبی و بدی و رساندن خوبان و بدکاران را به فرجام شایسته آنان ، بر خود لازم شمرده است .

إنّ علينا للهدى

«هدی» مصدر و به معنای ارشاد و راهنمایی است (قاموس). مراد از هدایت ممکن است اعم از هدایت فطری و تشریحی و نیز رساندن به مقصد باشد. جملات «سنیّره لیسری» و «سنیّره للعسری» (در آیات پیشین) مؤید تعمیم است.

3- اهمیت تنبه فطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 17

17- موعظه های خداوند ، به منظور بیدار ساختن عقل و فطرت انسانهاست .

إن الله يأمر بالعدل . . . و ينهى عن الفحشاء . . . يعظكم لعلكم تذكرون

«تذکر» (از ماده تذکرون) به معنای یادآوری چیزی است که فراموش شده باشد. بنابراین تذکر به مواعظ الهی، حاکی است که این موعظه ها از اموری است که بشر بدون تعلیم و وحی به آن رسیده است و در واقع امری است فطری و عقلانی؛ ولی انسانها آنها را به فراموشی سپرده اند که توسط وحی به آنان یادآوری می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 25 - 2

2 - محور نبوت پیامبران ، یادآوری ارزش ها به خلق و بیدارسازی فطرت خفته آنان است .

ألقى الذكر عليه من بيننا

از آیه شریفه استفاده می شود که قوم ثمود، واژه «ذکر» را بر محتوای پیام صالح (ع) اطلاق کرده اند و چه بسا این تعبیر را از خود آن حضرت گرفته باشند. به هر حال خداوند این وصف را رد نکرده است.

ص: 315

4- اهمیت تنبه مردم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 25 - 8

8- تنبه یافتن همه مردم دارای اهمیتی ویژه در تعالیم دینی

يضرب الله الأمثال للناس لعلهم يتذكرون

کلمه «الناس» اسم جنس و دال بر همه انسانهاست.

5- اهمیت تنبه مستعدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 10

10 - رهنمود خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در به کار بستن تلاش خویش برای بیداری دل های مستعد و آماده

فذکر بالقرءان من یخاف وعید

6- اهمیت تنبه مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 55 - 3

3- تذکر و بیدار باش به مؤمنان، همواره و در همه شرایط به حال آنان سودمند خواهد بود.

وذكر فإن الذکری تنفع المؤمنین

7- بی تأثیری تنبه در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 24 - 10

10 - تذکر و بیداری انسان در قیامت، حاصلی جز پشیمانی و حسرت ندارد.

وأتى له الذکری . يقول یلینتی قدّمت لحياتی

8- بی تأیری تنبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 316

11- وقوع رستاخیز ، مایه به خود آمدن کافران ؛ اما بی ثمر به حال آنان

فأئی لهم إذا جاءتهم ذکریهم

تعبیر «ذکری» می رساند که قیامت، مایه هشدار و بیدار شدن کافران است؛ اما این بیداری پس از پایان مهلت است و سودی به حال آنان ندارد (فأئی لهم).

9- بی ثمری تنبه در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 23 - 11

11 - برطرف شدن غفلت ها در قیامت ، سودی به حال انسان ندارد .

وَأئی له الذکری

به قرینه «یتذکر الإنسان» - که بر تذکر یافتن انسان دلالت دارد - مراد از نفی تذکر در «أئی له الذکری» نفی سودمند بودن آن است که برای مبالغه در آن، اصل تذکر پذیری منتفی دانسته شده است؛ زیرا تذکری که سودمند نباشد، با نبود آن یکسان است.

10- تنبه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 10

10 - انسان در قیامت ، به خاطرات زندگانی خود در دنیا و ویژگی های جسمی خویش در آن دوران آگاه خواهد بود .

قال ربّ لم حشرتني أعمی وقد كنت بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 16

16 - خداوند ، انسان را در قیامت از تمامی اعمالش با خبر خواهد ساخت .

فینبئکم بما کنتم تعملون

11- تنبه اخروی خطاکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 23 - 6

6 - خطاکاران در قیامت با مشاهده جهنم ، فرصت های از دست رفته را به یاد آورده و متوجّه آثار و پیامد های کردار خویش می

ص: 317

گردند .

یومئذ یتذکر الإنسن

«ال» در الإنسان»، ممکن است عهد ذکری و اشاره به انسانی باشد که در آیات پیشین، فریفته نعمت ها و شکر گزاف تنگدستی ها معرفی شده است. هم چنین می تواند برای استغراق باشد و تذکر یافتن را به همه انسان ها تعمیم دهد. آیات بعد، احتمال نخست را تقویت می کند.

12- تنبه اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 42 - 11

11- کفر پیشگان - در قیامت و یا پس از مرگشان - در خواهند یافت که فرجام نیک از آن پیامبران و پیروان ایشان است .

و سيعلم الکفّر لمن عقبی الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 12

12 - کافران ، به هنگام اطلاع از پوچی اعمالشان در قیامت ، به حقانیت خداوند پی خواهند برد .

و الذین کفروا أعمالهم کسراب بقیعه یحسبه الظمأن ماء حتی إذا جاءه لم یجده شیئاً و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 8 - 4

4 - پی بردن کافران به دشواری شرایط و فرجام خویش ، از نخستین لحظه های رستاخیز

یقول الکفرون هذا یوم عسر

13- تنبه اخروی کافران پیرو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 4

4- کافران پیرو به هنگام حضور در پیشگاه خداوند در قیامت پیشاپیش درمی یابند که گرفتار عذاب الهی خواهند شد .

و برزوا لله جميعاً فقال الضعفوا للذين استكبروا إنا كنا لكم تبعاً فهل أنتم مغن

ذکر «فقال الضعفوا للذين استكبروا» برای درخواست کمک ضعفا - پس از آنکه حضور همه مردم را در قیامت اعلام کرد و هنوز سخنی از عذاب گفته نشده است - حکایت از این می کند که آنان گرفتار شدن خود را به عذاب از قبل خواهند فهمید.

ص: 318

14- تنبه اصحاب الجنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 26 - 4

4- باغداران یمنی، به هنگام مشاهده باغ ویران شده خویش، بی درنگ به اشتباه خود پی برده و از کار محروم ساختن مستمندان پشیمان گشتند و خود را مردمی گمراه یافتند.

فلما رأوها قالوا إنا لضالون

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که مقصود از «ضالون» گمراهی اصطلاحی (گمراهی از راه حق و حقیقت) باشد. گفتنی است کلمه «لما» در اصطلاح بیانگر اقتران جواب به شرط و افاده کننده فور و بداهت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 29 - 2

2- باغداران یمنی، از مشاهده نابودی محصولات خویش از خواب غفلت بیدار شده و به تسبیح و تنزیه خداوند پرداختند.

قالوا سبحن ربنا

15- تنبه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 113 - 10

10 - متذکر و متنبه ساختن آدمیان، از اهداف قرآن و بیانات روشن آن

و صرفنا فيه من الوعيد لعلهم .. أو يحدث لهم ذكراً

«ذکر» نقطه مقابل نسیان است (مقایس اللغه) بنابراین «ذکر»؛ یعنی، فراموش نکردن و در خاطر زنده نگه داشتن.

16- تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 9 - 11

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور بیدار کردن مردمان و توجه دادن آنان به ارزش علم و معرفت و برتری عالمان بر جاهلان

قل هل يستوى الذين يعلمون و الذين لا يعلمون

مأموریت پیامبر(صلی الله علیه و آله) به اعلام این حقیقت روشن که عالمان با جاهلان برابر نیستند، صرفاً برای بیدار کردن مردم و توجه دادن آنان به ارزش والای علم و معرفت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 27 - 5

ص: 319

5- متذکر شدن و بیدار گشتن مردم، هدف و فلسفه آمدن مثل ها در قرآن است .

و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کلّ مثل لعلّهم یتذکّرون

17- تنبه باغدار متکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 42 - 8

8- ثروت مند خودپرست ، پس از نابودی اموال خویش ، به خود آمده و بر مواضع شرک آلود گذشته خویش تأسّف می خورد .

یلیتنی لم أشکر برّی أحدًا

18- تنبه بت پرستان قوم ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 66 - 4

4- حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات توحید و بطلان شرک از شیوه آگاه کردن بت پرستان به ناتوانی بت ها و به اعتراف واداشتن آنان بر این حقیقت استفاده کرد .

فسلوهم إن كانوا ینطقون . . . لقد علمت ما هؤلاء ینطقون . قال أفتعبدون من دون الل

19- تنبه به ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 9

9- هدف از فرمان خدا به فرشتگان (در بیان نام های حقایق) ، یادآوری عالمانه و حکیمانه بودن افعال الهی و آگاه ساختن آنان به برتری علمی آدم (ع) بود .

أنبئونی بأسماء هؤلاء . . . قالوا سبحنک . . . إنک أنت العلیم الحکیم

20- تنبه جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 46 - 1

1 - پی بردن ساحران به حقانیت رسالت موسی (ع)، در پی مشاهده بطلان افسون خود در برابر معجزه موسی

فإذا هي تلقف ما يأفكون . فأتلقى السحرة سجدین

ص: 320

برداشت یاد شده با توجه به تفریح «القی» بر آیه پیش به دست می آید.

21- تنبه دنیا طلبان بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 82 - 6،12،14

6 - فرورفتن شبانه قارون با خانه اش در کام زمین ، رخدادی سخت تکان دهنده ، بیدارگر و درس آموز برای کسانی که روز پیش آرزوی ثروتی چونان ثروت وی را داشتند .

و أصبح الذين تمنوا مكانه بالأمس يقولون ويكان الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباد

کلمه «مکانه»، منصوب به نزع خافض و صفت برای اسم محذوف «مکاناً» است؛ یعنی، «الذين تمنوا مكاناً مثل مكانه؛ آنان که دیروز منزلتی هم چون منزلت قارون را آرزو کرده بودند...».

12 - آگاهی دل باختگان دنیا به عاقبت شوم دنیا طلبی ، پس از مشاهده نگون بختی قارون

لولا أن منّ الله علينا لخسف بنا

14 - آگاهی یافتن آرزومندان مال و ثروت به پی آمد شوم ناسپاسی در برابر نعمت های الهی ، با مشاهده نگون بختی قارون

ويكأته لايفلح الكفرون

«کفر» (مصدر «کافرون») در این جا مقابل «شکر» و به معنای ناسپاسی است. جمله «ويكأته لايفلح الكافرون» اعتراف دنیا طلبان به ناسپاسی خود در مقابل خدا است و اشاره به علت هلاکت قارون دارد.

22- تنبه عابدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 84 - 17

17- پرستشگران خدا ، از تذکرات و بیدارباش های او بهره منداند .

ذكري للعبدين

23- تنبه فطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- یوسف (ع)، با طرح سؤال و برانگیختن وجدان هم‌بندان خویش، حقانیت توحید و یکتاپرستی را برای آنان مطرح ساخت.

أرباب متفرقون خیر أم الله الواحد القهار

ص: 321

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 41 - 4

4- انسان ها ، نیازمند تذکر و بیدار باش ، حتی نسبت به گرایش های فطری خویش

و لقد صرّفنا فی هذا القرآن لیذکروا

در ماده «یذکروا» (متذکر شوند) این نکته نهفته است که موضوعات مورد تذکر، به نحوی در معرض فهم، ادراک و دریافت بشر وجود دارد و غفلت بر آن عارض می شود.

24- تنبه قوم ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 64 - 1,2,3

1- قوم بت پرست ابراهیم ، پس از آگاه شدن از ناتوانی بت ها از سخن گفتن ، به خود آمده و به تفکر و اندیشه در عقیده خویش فرو رفتند .

فرجعوا إلى أنفسهم

برداشت یاد شده مبتنی براین است که مقصود از «فرجعوا إلى أنفسهم» به خود آمدن و رجوع هر یک از بت پرستان به وجدان و ضمیر خود و به فکر فرو رفتن آنان باشد.

2- قوم بت پرست ابراهیم پس از آگاه شدن از ناتوانی بت ها از سخن گفتن ، به یک دیگر مراجعه کرده و به سرزنش هم پرداختند .

فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا إنکم أتم الظلمون

برداشت، براساس این احتمال است که مقصود از «أنفسهم» رجوع هر یک از بت پرستان به یک دیگر باشد که با مخاطب قرار دادن هم دیگر (فقالوا إنکم أتم.. ..) به ملامت هم پرداختند.

3- استدلال ابراهیم (ع) بر بطلان شرک و شگرد او در مبارزه با بت پرستی ، تأثیری کامل بر تمامی قومش داشت .

قال بل فعله کبیرهم .. فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا إنکم أتم الظلمون

از این که تمامی قوم ابراهیم، بلافاصله به گمراهی خود اعتراف کردند، قوت استدلال آن حضرت و تأثیر کامل شیوه دعوت او به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- بت پرستان ، در برابر استدلال محکم ابراهیم (ع) بر بطلان شرک ، سر افکنده و شرمسار شدند .

ثم نکسوا علی رؤوسهم

«نکس» به معنای قلب و برگرداندن قسمت بالای شیء به پایین و برعکس است. جمله «نکسوا علی رؤوسهم» تمثیل (از نوع تشبیه معقول به محسوس) و کنایه از افرادی است که از شدت شرمساری و سر افکنده‌گی، سر آنان به طرف پایین بدنشان قرار می‌گیرد.

ص: 322

25- تنبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 99 - 4

4 - روی آوری کافران به خدا ، در آستانه مرگ

حتّی إذا جاء أحدهم الموت قال ربّ ارجعون

26- تنبه گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 75 - 17

17- گمراهان ، به هنگام عذاب الهی و یا مرگ ، به تیره بختی و موقعیت بد خویش آگاه خواهند شد .

فسیعلمون من هو شرّ مکاناً

به نظر می رسد عبارت «شرّ مکاناً» در برابر «خیر مقاماً» و عبارت «أضعف جنداً» در برابر «أحسن ندیاً» (در دو آیه قبل) باشد؛ یعنی، همان کسانی که خود را دارای موقعیت برتر و امکانات و نفرات بیشتر می دانستند، با رسیدن عذاب و مرگ، خود را در نقطه مقابل آن می یابند.

27- تنبه گناهکاران هنگام عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 58 - 3

3 - برخی از کافران لجوج و گنه کاران سرمست ، تنها به وقت مشاهده عذاب الهی و یقین به نزول آن ، بیدار گشته و در برابر سخن حق (قرآن) تسلیم شده و از آن پیروی می کنند .

أو تقول حين ترى العذاب لو أن لی کره فأکون من المحسنين

28- تنبه مرفهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 23 - 7

7- رفاه زندگان و ذلت پنداران فقر، تنها به هنگام مواجه شدن با حوادث قیامت، به خطای خویش پی برده، حقیقت را در خواهند یافت.

فَأَمَّا الْإِنْسَنُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ .. يَوْمئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَنُ

ص: 323

29- تنبه موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 22, 24

22 - موسی (ع) با مشاهده اثر تجلی خدا (انهدام کوه) تقاضای رؤیت خداوند را ناروا دانست و به درگاه الهی توبه کرد .

فلما أفاق قال سبحنك تبت إليك

24 - موسی (ع) بدون هیچ درنگ پس از دریافت حقیقت (ناشدنی بودن رؤیت خدا) آن را پذیرفت و بدان اعتراف کرد .

قال . . . و أنا أول المؤمنين

متعلق «المؤمنین» به قرینه فزاهای قبل (بانک لاتری) است. کلمه «اول» در جمله «أنا أول المؤمنين» علاوه بر معنای مقدم بودن، معنای تأخیر نکردن را نیز می رساند. زیرا صحت این ادعا که شخص بخواهد اول مؤمن باشد، به این است که بی درنگ حقیقت رخ نموده را باور کند و به آن ایمان آورد، و گرنه این احتمال منتفی نیست که دیگری در این فاصله ایمان آورد و او نتواند اول مؤمن باشد.

30- راههای تنبه رهبران شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 15 - 2

2 - سران کفر و شرک، آن چنان لجوج و حق ستیز بودند که تنها نزول عذاب ناگهانی پایان بخش تکذیب آنان بود .

و ما ينظر هؤلاء إلاّ صيحة وحده

بیشتر مفسران بر این عقیده اند که مقصود از این که کافران تنها در انتظار نزول عذاب سهمگین هستند، بیان این حقیقت است که آنان از سر لجاجت، بر راه نادرست خود تا پایان عمر پای می فشردند و به حقیقت اسلام تن در نمی دهند.

31- راههای تنبه رهبران کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 15 - 2

2 - سران کفر و شرک، آن چنان لجوج و حق ستیز بودند که تنها نزول عذاب ناگهانی پایان بخش تکذیب آنان بود .

و ما ينظر هؤلاء إلاّ صيحة وحده

بیشتر مفسران بر این عقیده اند که مقصود از این که کافران تنها در انتظار نزول عذاب سهمگین هستند، بیان این حقیقت است که آنان از سر لجاجت، بر راه نادرست خود تا پایان عمر پای می فشردند و به حقیقت اسلام تن در نمی دهند.

ص: 324

32- روش تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 70 - 3

3 - ایجاد سؤال در مردم نسبت به باور های آنان ، روش ابراهیم (ع) در یاد کرد بطلان عقاید ایشان

إذ قال لأبيه وقومه ما تعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 72 - 4

4 - ایجاد سؤال در مردم نسبت به باور های آنان ، روش ابراهیم (ع) در تذکر دادن و باطل کردن عقاید ایشان

قال هل يسمعونكم إذ تدعون

33- زمینه تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 46 - 3

3 - مطالعه در سرگذشت جوامع بی دادگر و کفرپیشه تاریخ و مشاهده شهر ها و سرزمین های ویران شده آنها (شهرهایی که با عذاب قهر الهی زیرو رو شدند) بستری مناسب برای عبرت گرفتن و زمینه ای کارساز برای بیداری دل ها

أفلم يسيروا في الأرض فتكون .. و لكن تعمى القلوب التي في الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 21 - 16

16 - مطالعه و نگاه عمیق به طبیعت (جریان نزول باران ، چشمه سار ها و پیدایش کشت ها) ، مایه بیداری و پندگیری صاحبان عقل و خرد است .

ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء .. إن في ذلك لذكرى لأولى الألباب

«ذکری» اسم برای «تذکیر» و «تنبیه» (بیداری و پندگیری) است و «ألباب» (مفرد «ألباب») به معنای عقل و خرد می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - بیداری ، پندپذیری و دستیابی به تقوایشگی ، برای تمامی انسان ها - از همه طیف های فکری و اجتماعی - میسر و ممکن است .

لقد ضربنا للناس فی هذا القرءان من کلّ مثل لعلّهم یتدکّرون .. لعلّهم یتّقون

ص: 325

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 10، 8، 4

4- نزول قرآن به زبان عربی روشن، زمینه ای برای بیداری خلق و پندآموزی آنان

فَاتَّمَا يَسِّرَنَّهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

8- تعلق اراده الهی، به هموار ساختن راه بیداری و هدایت، برای انسان ها و نه اجبار ایشان

فَاتَّمَا يَسِّرَنَّهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

تعبیر «لَعَلَّهُمْ...» از سوی خداوند، نظر به «ترجیحی» حقیقی ندارد. از این رو پیام «لَعَلَّهُمْ...»، حرکت انتخابی و بدون اجبار خلق است.

10- ترسیم های قرآن از بهشت و دوزخ، نمودی از حقایق سهولت یافته وحی برای بیداری خلق

فَاتَّمَا يَسِّرَنَّهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

تعبیر «فَاتَّمَا يَسِّرَنَّهُ...» پس از مجموعه آیاتی آمده است که ترسیم کننده تفصیلی بهشت و دوزخ و فرجام بهشتیان و دوزخیان است، بنابراین آن آیات نمونه ای بارز برای اثبات آسان بودن قرآن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 4 - 1

1 - وعظ و ارشاد دینی، زمینه ساز از میان رفتن غفلت ها است.

أَوْ يَذَّكَّرُ

ذکر و حفظ به یک معنا است؛ با این تفاوت که به اصل ذخیره سازی اطلاعات «حفظ» و به حاضر ساختن آن در قلب یا زبان - چه پس از فراموشی و چه بدون آن - «ذکر» می گویند (مفردات راغب). «ذکر» اسم مصدر «تذکیر» (تذکر دادن) است و به معنای «ذکر» و «تذکر» و نقیض نسیان نیز آمده است (لسان العرب). این کلمه در آیه - به قرینه «یذکر» - به معنای اثرپذیری از ذکر و برطرف شدن غفلت است که در مورد آیه شریفه، حضور ابن ام مکتوم در مجلس وعظ و ارشاد پیامبر (صلی الله علیه و آله)، می توانست آن را به دنبال داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 11 - 2

2 - آیات قرآن، راهنما و مایه غفلت زدایی و زمینه پندگیری و عبرت

مراد از ضمیر در «اینها»، آیات قرآن است که با توجه به بیان اوصاف آنها در آیات بعد، تصریح به مرجع ضمیر لزومی نداشته است. «تذکره» اعم از «دلالت» (راهنمایی) و «اماره» (نشانه) است و به هر چیزی که با آن تذکر حاصل شود، اطلاق می گردد (مفردات راغب). «تذکیر» (مرادف تذکره) به معنای موعظه کردن و «ذکری» (اسم مصدر آن) به معنای عبرت است (قاموس); بنابراین مراد از «تذکره» بودن قرآن، راهنمایی، موعظه کردن و مایه عبرت بودن آن است.

34- زمینه تنبه امت های پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 3

3 - خداوند ، به هر جامعه بی دادگری ، پیش از نزول عذاب ، فرصت می داد تا شاید متنبه شوند و دست از مخالفت و مبارزه با پیامبرشان بردارند .

و کأین من قریه أملیت لها و هی ظالمه ثم أخذتها

35- زمینه تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 6 - 8

8 - غفلت زدایی از مردم غافل و بیدار کردن آنان ، از اهداف رسالت و فلسفه بعثت رسولان الهی

لتندر قومًا ما أنذرءاباؤهم فهم غفلون

36- زمینه تنبه حق طلبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 9 - 3

3- قطره های برکت آفرین باران ، پیامدار بصیرت و بیداری برای حق جویان

تبصره و ذکری لکلّ عبد منیب . و نزلنا من السماء ماء مبرگًا

از ارتباط این آیه با آیه قبل ، مطلب بالا قابل برداشت است .

37- زمینه تنبه فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 34 - 1

1 - مؤمن آل فرعون برای بیدار کردن مردم و انصراف آنان از قتل موسی (ع) ، سرگذشت یوسف پیامبر را یادآور شد .

أَتَقْتَلُونَ رَجُلًا .. إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ ... وَ لَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ

ص: 327

38- زمینه تنبه فطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 8

8 - شداید و سختیها زمینه ای برای بیداری فطرت توحیدی انسان و توجه او به خداوند

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعا و خفیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 2,3

2- تنگنا های زندگی و لحظه های خطرآفرین که هیچ امیدی به رهایی از آنها نیست ، بیدارگر فطرت خداجویی در نهاد انسان

و إذا مسکم الضرّ .. ضلّ من تدعون إلاّ إیّاه

ذکر گرفتاری در دریا در میان ابتلاهای فراوانی که ممکن است انسانها را گرفتار کند، به این جهت است که در تلاطم دریا امیدی برای نجات و رهایی نیست.

3- انسان ها در گرداب های خطرآفرین ، نه تنها متوجه خداوند می شوند ؛ بلکه او را یگانه قدرتی می دانند که توان نجات آنان را از مرگ حتمی دارد .

و إذا مسکم الضرّ فی البحر ضلّ من تدعون إلاّ إیّاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 65 - 4

4 - احساس خطر ، زمینه بیدار شدن فطرت خداجوی آدمی است .

فإذا رکبوا فی الفلک دعوا اللّٰه مخلصین له الدّین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 2

2- شدید شدن مشکلات و گرفتاری ها ، زمینه بروز فطرت گرایش به خدا در انسان ها است .

وإذا غشيهم موج كالظلل دعوا الله مخلصين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 3

3 - گرفتاری ها و مصیبت ها ، مایه بیداری و تجلی فطرت توحیدی انسان

وإذا مسّ الإنسان ضرّ دعا ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 3

3 - گرفتاری ها و مصیبت ها ، مایه بیداری و تجلی فطرت توحیدی انسان

فإذا مسّ الإنسان ضرّ دعانا

ص: 328

39- زمینه تنبه قوم ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 63 - 2

2- نسبت شکستن بت ها به بت بزرگ از سوی ابراهیم (ع) ، زمینه تنبه بت پرستان به بطلان عقیده بت پرستی بود ؛ نه نسبتی دروغ از جانب آن حضرت .

قال بل فعله کبیرهم

ابراهیم(ع) با نسبت دادن شکستن بت ها به بت بزرگ، نه تنها دروغ نگفت؛ بلکه با اشاره ای بلیغ، حقیقت ماجرا را بیان کرد؛ زیرا ابراهیم(ع) با جمله «فستلوهم..» خواست به بت پرستان بفهماند که بت ها از سخن گفتن عاجزند، تا چه رسد به شکستن. پس باید پذیرفت که معبود عاجز، شایسته پرستش نیست. گفتنی است که آیه بعد (این که بت پرستان با شنیدن پاسخ ابراهیم(ع) به خود آمدند و متنبه شدند) مؤید برداشت یاد شده است.

40- زمینه تنبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 44 - 4

4- خداوند ، به همه اقوام کافر و تکذیب گر ، فرصت می داد تا شاید متنبه شوند و دست از مخالفت بردارند .

فأملیت للكفرین ثم أخذتهم

«إملاء» (مصدر «أملیت») از «ملو» و به معنای فرصت دادن است؛ یعنی، آن اقوام تکذیب گر و کافر را فرصت دادم تا به خود بیایند و دست از مخالفت بردارند. آن گاه چون آنان از فرصت داده شده استفاده نکردند و هم چنان بر کفر و تکذیب خود اصرار ورزیدند، آنان را از میان برداشتم و نابودشان ساختم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 64 - 1

1 - عذاب قهر الهی ، نقطه پایان غفلت زدگی و بی خبری کافران

بل قلوبهم فی غمره .. حتی إذا أخذنا مترفهم بالعذاب إذا هم یجئرون

«حتی» ابتدائیه بوده و برای بیان غایت غفلت زدگی کافران و پایان اشتغال آنها به کارهای ناپسند است. «مترفین» (جمع «مترف») به

معنای مرفهان، خوشگذرانان و ناز پروردگان است. «جوار» در اصل به زوزه وحوش (آوای سگ، شغال و گرگ وقتی که صدمه ببیند) گفته می شود و در این جا کنایه از فریاد استغاثه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 26 - 2

ص: 329

2- یادآوری آخرین لحظات زندگی انسان (هنگام احتضار و حالات تکان دهنده مختصر) ، از سوی خداوند به کافران و منکران معاد ، برای بیدار کردن آنان از غفلت و مستی

كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ

41- زمینه تنبه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 41 - 1

1- خداوند ، آیات خویش را در قرآن به گونه های متنوع و فراوان تبیین کرد تا مشرکان تنبه یابند .

و لقد صرفنا فی هذا القرآن لیذکروا

«صرف» در لغت به معنای تحول و دگرگونی است و باب تفعیل آن، دلالت بر کثرت می کند. بنابراین مراد از آن، تبیین با بیانات گوناگون است.

42- زمینه تنبه مشرکان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 4

4- تأخیر در عذابِ شرک پیشگان عصر بعثت ، فرصتی بود تا شاید آنان بیدار شوند و به اسلام بگردند .

و يستعجلونك بالعذاب . . . و کأین من قریه أملیت لها

43- زمینه تنبه مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 44 - 4

4- خداوند ، به همه اقوام کافر و تکذیب گر ، فرصت می داد تا شاید متنبه شوند و دست از مخالفت بردارند .

فأملیت للكفرین ثم أخذتهم

«إملاء» (مصدر «أملیت») از «مَلَو» و به معنای فرصت دادن است؛ یعنی، آن اقوام تکذیب گر و کافر را فرصت دادم تا به خود بیایند و دست از مخالفت بردارند. آن گاه چون آنان از فرصت داده شده استفاده نکردند و هم چنان بر کفر و تکذیب خود اصرار ورزیدند، آنان را

از میان برداشتم و نابودشان ساختم.

ص: 330

44- زمینه تنبه منحرفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 5 - 8

8 - وجود زمینه بیداری و هدایت در تمامی انسان ها ، حتی منحرفان ستیزه گر

أفنزرب عنکم الذکر صفحاً أن کنتم قومًا مسرفین

از این گفته که مخالفت شدید مشرکان، مانع از ادامه نزول وحی بر آنان نخواهد شد، استفاده می شود که در تمامی انسان ها، زمینه هدایت و تأثیر پذیری از وحی وجود دارد.

45- عوامل تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 94 - 4

4 - شداید و سختی ها زمینه ساز توجه آدمی به وابستگی عوامل طبیعی به اراده و مشیت خداوند است .

أخذنا أهلها بالبأساء و الضراء لعلهم یضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 8, 10, 11

7 - منکران رسالت انبیا با استناد به وجود سختی ها و آسایش ها در تاریخ نیاکان خویش ، دشواری های بیدارکننده زندگی خود را پدیده ای عادی و خالی از هر گونه هدف و پیام می پنداشتند .

ثم بدلنا .. قالوا قد مس ءاباءنا الضراء و السراء

8 - تحلیل سختی های بیدارکننده و هدفدار به حوادثی برخاسته از عوامل طبیعی و بدون هدف ، تحلیل نادرست منکران رسالت پس از رسیدن به رفاه و آسایش

قالوا قد مس ءاباءنا الضراء و السراء

10 - کفرپیشگانی که با بی هدف خواندن سختی های بیدارکننده از تمامی عوامل هدایت بی بهره ماندند ، با عذابی غافلگیرانه از جانب خدا نابود شدند .

فأخذنهم بغته وهم لا يشعرون

11 - انکار رسالت انبیا با توجیه پیدایش سختی های بیدارکننده به عواملی بی هدف ، موجب گرفتار شدن به عذاب الهی است .

قالوا قد مسءاباءنا الضراء و السراء فأخذنهم بغته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 41 - 3

3- آیه های قرآن ، عامل بیداری ، تنبه و پندگیری انسانهاست .

ولقد صرفنا فی هذا القرآن لیذکروا

ص: 331

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 6

6- رخداد های طبیعی مرگ آفرین ، وسیله ای برای تنبه انسان ها و عاملی در جهت تربیت آنان

أفأنتم أن یخسف بکم جانب البرّ أو یرسل علیکم حاصبًا

از اینکه خداوند به کسانی که پس از رهیدن از خطر، از خدا اعراض می کنند، هشدار می دهد که هیچ گاه نباید احساس ایمنی کنند، استفاده می شود که توجه به آن رخدادها، می تواند عاملی باشد برای تنبه و تربیت انسانها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 14 - 3

3- توجه انسان به حقایق و پشیمانی از عملکرد خویش ، به هنگام گرفتاری مهلک و مشاهده عذاب الهی

فلما أحسّوا بأسنا .. قالوا یویلنا إنّنا کنا ظلمین

برداشت یاد شده مبتنی براین است که جمله «قالوا یا ویلنا ..» استثنافیه و بیان برای جمله «فلما أحسّوا بأسنا...» باشد؛ یعنی، وقتی عذاب ما را احساس کنند، به گناه خویش اذعان و بر حقیقت امر اعتراف می کنند. بنابراین احساس عذاب و مشاهده گرفتاری مهلک، موجب توجه آدمی به حقایق و اعتراف به آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 46 - 3

3- گرفتاری ها و شداید ، عامل تنبّه و اعتراف انسان ها به حق

و لئن مسّتهم نفعه من عذاب ربّک لیقولنّ یویلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 29 - 4

4- قرآن کریم مایه بیداری و هشپاری انسان

لقد أضلّنی عن الذکر

تعبیر از قرآن به «ذکر» - که به معنای یاد و یادآوری است - مشعر به نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 46 - 12

12 - انس با قرآن و تعلیمات آسمانی آن ، مایه بیداری و دور ماندن از غفلت و بی خبری

لتنذر قومًا .. لعلهم یتذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 71 - 12، 2

2 - طرح پرسش های تنبه بخش و بیدار کننده ، شیوه ای ارائه شده از سوی خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مواجهه با مشرکان

قل أرءیتم إن جعل اللّٰه .. أفلا تسمعون

ص: 332

12 - سپردن گوش جان به رهنمود های قرآن ، مایه بیدار شدن انسان ها است .

من إله غير الله يأتیکم بضیاء أفلاتسمعون

مفاد «أفلاتسمعون» این است که اگر خوب به رهنمودهای قرآن گوش فرا دهید، از خواب غفلت بیدار شده و به راه توحید رهنمون خواهید شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 72 - 2

2 - طرح پرسش های تنبه آفرین و بیدارگر ، از شیوه های ارائه شده از سوی خدا به پیامبر در احتجاج با اهل شرک

قل أرءیتم إن جعل الله .. أفلاتبصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 41 - 9،10،12،13

9 - بهره برداری از حوادث ناگوار طبیعی ، برای تنبه انسان ها ، امری شایسته است .

ظهر الفساد .. لیذیقهم ... لعلهم یرجعون

10 - خداوند ، به منظور تنبه انسان ها ، تنها بخشی از گناهان را کیفر می هد .

ظهر الفساد فی البرّ .. لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلهم یرجعون

12 - در تنبیهی که برای تنبه است ، شایسته است که تنها ، به مجازات بخشی از خطا ها اکتفا شود .

ظهر الفساد فی البرّ .. لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلهم یرجعون

13 - فلسفه از دست رفتن امکانات دنیوی ، در پی گناه ، تنبیه گناهکاران جهت بازگشت از خطا به صراط مستقیم است .

ظهر الفساد فی البرّ .. لیذیقهم بعض الذی عملوا

«لام» در «لیذیقهم» لام عاقبت است و «لعل» معنای تعلیل دارد و مراد از «فساد» براساس ریشه لغوی آن، یعنی خروج شیء از اعتدال (تباه شدن)، قابل بهره برداری نبودن امکانات و یا از دست دادن آنها است. بنابراین، خداوند، در پی آلوده شدن انسان ها، به گناه، آنان را مبتلا می کند تا به این صورت، بیدارشان سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- هدف اصلی عذاب های دنیوی خداوند ، تنبّه و بازدارندگی است و نه تنبیه تنها .

ولنذيقنهم من العذاب الأدنى . . . لعلهم يرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 13 - 4

4- قرآن ، مایه پند انسان ها و بیداری از غفلت ها

وإذا ذكروا لا يذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 333

10 - قرآن ، برای بیداری و پندگیری صاحبان خرد ناب است .

کتب أنزلنه ... ليتذکر أولوا الألب

«لب» به معنای عقل خالص و خرد ناب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 8

8 - تنها کسانی که با توبه و اخلاص به سوی خدا روی می آورند ، شایسته درس آموختن و هوشیار شدن از آیات الهی اند .

هو الذی یریکم ءایته ... و ما یتذکر إلا من ینیب

«إنابه» (مصدر «ینیب») به معنای رجوع است و انابه به درگاه خداوند، به معنای بازگشت به او با توبه و اخلاص است (بر گرفته از مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 44 - 5

5 - بیدار شدن انسان های غافل ، پس از گرفتار شدن به سرنوشت شوم رفتار خویش

فستذکرون ما أقول لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 54 - 2

2 - هدایت ، بیدار سازی ، پند آموزی و احیای خردناب ، قلمرو رسالت موسی (ع) و کتاب آسمانی او (تورات)

هدی و ذکری لأولی الألب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 5 - 4

4 - قرآن ، بیدارکننده آدمیان از غفلت و بی توجهی

أفنزرب عنكم الذكر

به کارگیری «ذکر» به جای «قرآن»، حاکی از این است که قرآن، بیدارگر خفتگان و یادآور غافلان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 17 - 2

2 - بیدارگری و غفلت زدایی ، رسالت اصلی قرآن

و لقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 22 - 2

ص: 334

2- بیدارگری و غفلت زدایی ، رسالت اصلی قرآن

و لقد یسرنا القرآن للذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 32 - 2

2- بیدارگری و غفلت زدایی ، رسالت اصلی قرآن

و لقد یسرنا القرآن للذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 40 - 2

2- بیدارگری و غفلت زدایی ، رسالت اصلی قرآن

و لقد یسرنا القرآن للذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 51 - 4

4- قرآن ، مایه تذکر و بیداری انسان ها است .

الذکر

مقصود از «ذکر»، قرآن است و نام گذاری قرآن به آن، مفید مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 48 - 1

1 - قرآن ، کتابی است بیداربخش و پندآموز .

و اِنَّهٗ لَتَذِکْرَهٗ لِّلْمُتَّقِیْنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 22

22 - یادآوری دوزخ و مسائل آن ، مایه پند و بیداری

و ما هی إلاّ ذکری للبشر

مفسران، درباره مرجع ضمیر «هی» چند احتمال مطرح کرده اند که مهم ترین آنها، «سقر» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 1

1 - قرآن ، زداینده غفلت ها و وسیله یادآوری و بیداری انسان ها است .

إنّ هذه تذکره

«هذه»، به مجموع آیاتی اشاره دارد که تا کنون یاد شده است.

ص: 335

46- عوامل تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 4

4- قرآن ، کتاب آسمانی جن و انس و مایه یاد و بیداری آنان

إن هو إلا ذكر للعلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه ودسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. بنابر دیدگاه بسیاری از مفسران، مقصود از آن می تواند علاوه بر انسان ها جن هم باشد، چنان که در آیه نخست سوره «جن» آمده است (فقالوا إنا سمعنا قرآناً عجیباً . یهدی إلى الرشد فأمنا به...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 1

1 - قرآن ، مایه تذکر و بیداری جهانیان است .

و ما هو إلا ذکر للعلمین

47- عوامل تنبه جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 4

4- قرآن ، کتاب آسمانی جن و انس و مایه یاد و بیداری آنان

إن هو إلا ذكر للعلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه ودسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. بنابر دیدگاه بسیاری از مفسران، مقصود از آن می تواند علاوه بر انسان ها جن هم باشد، چنان که در آیه نخست سوره «جن» آمده است (فقالوا إنا سمعنا قرآناً عجیباً . یهدی إلى الرشد فأمنا به...).

48- عوامل تنبه حق ستیزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- کافران و حق ستیزان ، تنها به هنگام گرفتار شدن به عذاب الهی متنبه شده و به ارزش تعالیم پیامبران پی می برند .

أن تصيبهم مصيبة .. فيقولوا ربنا لولا أرسلت إلينا رسولاً

ص: 336

49- عوامل تنبه دنیا طلبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 26 - 3

3 - یادآوری حالات محتر در هنگام احتضار ، تأثیرگذار در بیدارگری و غفلت زدایی نسبت به دلپستگان دنیا

بل تحبون العاجله .. کلاً إذا بلغت التراقي

50- عوامل تنبه عابدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 84 - 14

14- استجابت دعای ایوب (ع) و برطرف نمودن رنج و گرفتاری از آن حضرت ، مایه تذکر و بیداری خداپرستان

فاستجبنا له .. وءاتینه ... رحمه من عندنا و ذکرى للعبدین

51- عوامل تنبه غافلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 42 - 10

10- کیفر های دنیوی ، بیدارباشی برای غافلان است .

و أحيط بثمره .. يقول يلىتنى لم أشرك برى أحداً

52- عوامل تنبه فطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 90 - 16

16 - هدایت پیامبران و کتب آسمانی ، یادآوری و بیدار ساختن فطرت آدمی است.

إن هو إلا ذكرى للعلمین

«ذکر» به معنای یادآوری است و معمولاً در مواردی به کار می رود که موضوع مورد نظر قبلاً فراگرفته شده، ولی از یاد رفته باشد. بنابراین

هدایت‌های انبیا یادآوری آموخته‌های فطری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 337

7- گرفتار شدن به مشکلات و ناگواری ها ، بیدار کننده فطرت توحیدی انسانهاست .

ثم إذا مسكم الضرّ فإليه تجئرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 3 - 7

7- پیام قرآن ، هماهنگ با فطرت آدمی و بیدارگر آن است .

إلا تذكرة لمن يخشى

«تذکره» - آن گونه که از «لسان العرب» برمی آید - به معنای به یادانداختن فراموش شده ها است. یادآور بودن قرآن به این است که انسان را به آنچه در فطرت او نهفته است و از آن غفلت دارد متوجه سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 2 - 3

3- وحی الهی (قرآن و . . .) ، در راستای غفلت زدایی و احیای فطرت خفته انسان و یادآوری دانستنی های فراموش شده او است .

و هم فی غفله معرضون . ما یأتیهم من ذکر من ربهم

«ذکر» از نظر معنا مانند «حفظ» است، با این تفاوت که «حفظ شیء» به اعتبار احراز و به دست آوردن آن و «ذکر شیء» به اعتبار استحضار و یاد آوردن آن است (مفردات راغب). بنابراین توصیف قرآن و وحی الهی به «ذکر» به این اعتبار است که قرآن، یادآور دانستنی های فراموش شده آدمی و بیدارگر فطرت انسان غافل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 24 - 10

10- قرآن و کتاب های آسمانی (تورات ، زبور و انجیل) ، مایه احیای فطرت خفته و یادآور دانستنی های فراموش شده انسان ها

هذا ذکر من معی و ذکر من قبلی

«ذکر» از نظر معنا، مانند «حفظ» است؛ با این تفاوت که حفظ شیء به اعتبار احراز و به دست آوردن آن و ذکر شیء به اعتبار استحضار و یاد آوردن آن است (مفردات راغب). بنابراین توصیف قرآن و دیگر کتاب های آسمانی به «ذکر»، ممکن است به این اعتبار باشد. که یادآور دانستنی های فراموش شده آدمی و بیدارگر فطرت انسان غافل است.

2- قرآن، عامل بیداری و یادآوری دانستنی های فراموش شده انسان ها و احیاگر فطرت خفته آنان

و هذا ذکر

«ذکر» از نظر معنا مانند «حفظ» است، با این تفاوت که حفظ شیء به اعتبار احراز و به دست آوردن آن است و ذکر شیء به اعتبار استحضار و یادآوردن آن (مفردات راغب). بنابراین توصیف قرآن به «ذکر» به این اعتبار است که قرآن یادآور دانستنی های فراموش شده آدمی و بیدارگر فطرت انسان غافلی است که از امور فطری و دانستنی های خدادادی خویش، غافل شده است.

ص: 338

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 6

6 - سختی ها و نامالایمات ، بروزدهنده هویت اصلی نهاد انسان است .

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 11 - 5

5 - قرآن ، عامل یادآوری دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها است .

إنّما تنذر من أتبع الذکر

«ذکر» به معنای استحضار و یادآوری اندوخته ها و دانستنی ها است. توصیف قرآن به «ذکر» می تواند بدین جهت باشد که این کتاب، یادآور دانستنی های فراموش شده است و یا بیدارگر فطرت خفته انسان هایی است که از دانسته های فطری خود غافل اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 1 - 4

4 - قرآن ، یادآور دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها

و القرءان ذی الذکر

«ذکر» به معنای استحضار و یادآوری اندوخته ها و دانستنی ها است. توصیف قرآن به «ذکر» می تواند به این خاطر باشد که این کتاب، یادآور دانستنی هایی است که فراموش شده و یا بیدارگر فطرت خفته انسانی است که از دانستنی های فطری خود غفلت ورزیده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 8 - 7

7 - قرآن ، یادآور دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي

برداشت یاد شده از نام گذاری قرآن به «ذکر» استفاده می شود.

2- قرآن ، عامل یادآوری دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها

هذا ذکر

«ذکر» به معنای استحضار و یادآوری اندوخته ها و دانستنی ها است. توصیف قرآن به «ذکر»، می تواند به این خاطر باشد که این کتاب یادآور دانستنی هایی است که فراموش شده است. و یا بیدارگر فطرت خفته انسان هایی است که از دانستنی های فطری خود، غفلت ورزیده اند.

ص: 339

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 1

1 - قرآن ، عامل یادآوری دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها است .

إن هو إلا ذكر

ضمیر «هو» به قرآن بازمی گردد و «ذکر» به معنای استحضار و یادآوری اندوخته ها و دانستنی ها است. توصیف قرآن به «ذکر» می تواند به این خاطر باشد که این کتاب، یادآور دانستنی هایی است که فراموش شده است و یا بیدارگر فطرت خفته انسانی می باشد که از دانستنی های فطری خود غفلت ورزیده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 41 - 4

4 - قرآن ، یادآور فطریات فراموش شده انسان به او

إنّ الذین کفروا بالذکر

انتخاب واژه «ذکر» (یادآوری) در نام گذاری قرآن، مفید برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 44 - 3

3 - قرآن ، بیدارگر فطرت و یادآور باور ها و شناخت های فطری انسان ها است .

وإنّه لذکر

53- عوامل تنبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 46 - 7

7- کافران و انسان های لجوج ، از قدرت و عذاب الهی تأثیر پذیرفته و متنبّه می شوند ؛ نه از منطق و برهان .

و لئن مستهم نفعه من عذاب ربک ليقولنّ یویلنا إنا کنا ظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 47 - 7

7 - کافران و حق ستیزان ، تنها به هنگام گرفتار شدن به عذاب الهی متنبه شده و به ارزش تعالیم پیامبران پی می برند .

أَن تَصِيبَهُمْ مَّصِيبَةٌ... فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 58 - 3

3 - برخی از کافران لجوج و گنه کاران سرمست ، تنها به وقت مشاهده عذاب الهی و یقین به نزول آن ، بیدار گشته و در برابر

ص: 340

سخن حق (قرآن) تسلیم شده و از آن پیروی می کنند .

أو تقول حين ترى العذاب لو أن لي كره فأكون من المحسنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 18 - 11، 2

2- تنها برپایی ناگهانی قیامت ، به هوش آورنده کافران لجوج هواپرست

اتَّبِعُوا أهواءهم .. فهل ينظرون إلا الساعة أن تأتيهم بغتة

از مضمون آیه شریفه استفاده می شود که خداوند، همه دلایل لازم را به کافران نمایانده و حتی نشانه های قیامت را نیز برای آنان محقق ساخته است. تنها چیزی که باقی مانده برپایی خود قیامت است. اما آنان با مشاهده همه دلایل، ایمان نیاورده و منتظراند تا آخرین مهلت نیز سپری شود.

11- وقوع رستاخیز ، مایه به خود آمدن کافران ؛ اما بی ثمر به حال آنان

فأتى لهم إذا جاءتهم ذكريهم

تعبیر «ذکری» می رساند که قیامت، مایه هشدار و بیدار شدن کافران است؛ اما این بیداری پس از پایان مهلت است و سودی به حال آنان ندارد (فأتى لهم).

54- عوامل تنبه گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 75 - 18

18- گمراهان ، هنگام نزول عذاب دنیوی و یا لحظه فرارسیدن مرگ ، ضعف و ناتوانی یاران خود را خواهند دید .

فسيعلمون من هو .. أضعف جنداً

55- عوامل تنبه گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 203 - 2

2 - کیفر دردناک الهی ، زداينده غفلت و سرمستی مجرمان

فِيأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ . فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 58 - 3

3- برخی از کافران لجوج و گنه کاران سرمست ، تنها به وقت مشاهده عذاب الهی و یقین به نزول آن ، بیدار گشته و در برابر سخن حق (قرآن) تسلیم شده و از آن پیروی می کنند .

ص: 341

أو تقول حين ترى العذاب لو أن لي كره فأكون من المحسنين

56- مراتب تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 48 - 5

5 - بیداری در پرتو تعالیم قرآن و پندآموزی از آن ، دارای مراتب و مراحل است .

وإنه لتذکره للمتقين

تردیدی نیست که تقوایندگان، از رهنمودهای قرآن بهره منداند؛ چون بدون این بهره مندی «تقوا» حاصل نخواهد شد. بنابراین مراد از «لتذکره للمتقين»، تذکره ای است والاتر از آنچه که تقوایندگان حایز آن هستند.

57- موانع تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 131 - 5

5 - تحلیل غلط و جاهلانه فرعونیان از ریشه یابی رخداد های خوشایند و ناخوشایند ، موجب بی تأثیری بلا ها و مصیبت ها در هدایت شدن و تذکر یافتن آنان شد .

و لقد أخذنا .. یطیروا بموسی و من معه

جمله «إذا جاءتهم ..» با توجه به ترتب آن بر آیه قبل، در حقیقت پاسخ به این سؤال است که چرا ایجاد زمینه های هدایت (لقد أخذنا ... لعلهم یدّکرون) در فرعونیان تأثیر نداشت. آیه مورد بحث - در مقام پاسخ - ، تحلیل غلط آنان را از موانع هدایت و تذکریابی، بیان می کند.

58- موجبات تنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 5

5 - توجه به همراه بودن زندگانی با سختی ها ، مایه پی بردن انسان به ضعف خویش در برابر خداوند

فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

1- تنبیه در تربیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 32،41

32 - استفاده از تنبیه بدنی در تربیت، مشروط به کارآمد نبودن راه های مسالمت آمیز *

والتی تخافون نشوزهنّ فعظوهنّ و اهجروهنّ فی المضاجع و اضربوهنّ

چون دستور زدن در آخرین مرحله آمده است، بنابراین با احتمال تأثیر راههای دیگر، نباید از تنبیه بدنی استفاده شود.

41 - لزوم پرهیز از به کارگیری شدت در تنبیه بدنی زن، جهت جلوگیری از ناسازگاری وی

والتی تخافون نشوزهنّ... و اضربوهنّ

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره آیه فوق فرمود: ... و اضربوهنّ ضرباً غیر مبرّح.

تفسیر طبری، جزء 5، ص 67، 68؛ الدر المنثور، ج 2، ص 522.

2- تنبیه زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 26،27،30،35،41

26 - زدن، آخرین اقدام برای جلوگیری از نشوز زن

والتی تخافون نشوزهنّ... و اضربوهنّ

27 - بروز علائم نشوز زن، مجوز تدابیر لازم (ترک همخوابگی، زدن و...) برای جلوگیری از آن

والتی تخافون نشوزهنّ... و اضربوهنّ

چون موضوع حکم را خوفِ نشوز (تخافون) قرار داده است و نه تحقق نشوز. و خوف نشوز، همان بروز علائم آن است.

30 - لزوم مراعات ترتیب در کاربرد موعظه، ترک همخوابگی و تنبیه بدنی در مورد زنان ناشزه

والتى تخافون نشوزهنّ فعظوهنّ واهجروهنّ فى المضاجع واضربوهنّ

ص: 343

35 - امید به اصلاح نشوز زن ، شرط ترک همخوابگی و تنبیه بدنی او *

والتی تخافون نشوزهنّ .. فان اطعنکم فلا تبغوا علیهنّ سییلاً

چون جمله «فان اطعنکم» بر جمله های گذشته تفریع شده، بیانگر این است که هدف از روشهای پیشنهاد شده، وادار کردن زن به اطاعت است، نه اینکه تنبیه موضوعیت داشته باشد.

41 - لزوم پرهیز از به کارگیری شدت در تنبیه بدنی زن ، جهت جلوگیری از ناسازگاری وی

والتی تخافون نشوزهنّ .. و اضربوهنّ

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره آیه فوق فرمود: .. و اضربوهنّ ضرباً غیر مبرّح.

تفسیر طبری، جزء 5، ص 67، 68؛ الدر المنثور، ج 2، ص 522.

3- تنبیه گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 21 - 10

10 - بازگشت انسان های گناهکار از گناه خویش ، در صورت تنبیه شدن ، باز هم حتمی و قطعی نیست .

و لنذیقنهم من العذاب الأذنی .. لعلهم یرجعون

«لعل» حرف ترجی است و در جایی استعمال می شود که انجام شدن فعل، قطعی نیست، بلکه صرفاً امید به انجام آن وجود دارد.

4- تنبیه همسر ایوب(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 44 - 5

5- ایوب (ع) ، در ادای سوگند خود (تنبیه همسرش) دچار تردید و پشیمانی شده بود .

و خذ بیدک ضغناً فاضرب به و لاتحنث

توصیه خداوند به ایوب(ع) به نشکستن سوگندش، بیانگر این حقیقت است که ایوب(ع) در ادای سوگندش دچار تردید شده و حالت پشیمانی به او دست داده بود؛ به گونه ای که در جست و جوی راهی برای حل این مشکل برآمده بود.

5- روش فنییه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 41 - 12

12 - در تنبیهی که برای تنبّه است ، شایسته است که تنها ، به مجازات بخشی از خطاها اکتفا شود .

ظهر الفساد فی البرّ . . . لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلّهم یرجعون

ص: 344

6- نقش تنبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 31، 30

30 - لزوم مراعات ترتیب در کاربرد موعظه، ترک همخوابگی و تنبیه بدنی در مورد زنان ناشزه

والتی تخافون نشوزهنّ فعظوهنّ واهجروهنّ فی المضاجع واضربوهنّ

31 - پند و اندرز، بی‌اعتنایی و تنبیه بدنی، از روش‌های اصلاح رفتارهای ناهنجار

والتی تخافون نشوزهنّ فعظوهنّ واهجروهنّ فی المضاجع واضربوهنّ

ص: 345

14- تندخویی

1- آثار تندخویی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 159 - 7

7 - سنگدلی و خشونت رهبران ، موجب پراکندگی مردم از پیرامون آنان

و لو كنت فظًا غليظ القلب لانفضوا من حولك

«انفضوا» از «فض» به معنای تفرق و پراکندگی است.

2- سرزنش تندخویی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 159 - 8

8 - ترغیب به خوش خلقی و مدارا و نکوهش از سنگدلی و خشونت ، در برخورد های اجتماعی

و لو كنت فظًا غليظ القلب لانفضوا من حولك

ص: 346

1- شمارش تعداد تنفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 84 - 9

9 - « عن عبدالأعلى قال : قلت لأبي عبدالله (ع) قول الله عزوجل « إنا نعدّ لهم عدداً » قال : ما هو عندك قلت : عدد الأيام قال : . . . لا و لكنّه عدد الأنفاس ;

از عبدالأعلى روایت شده که گفت: به امام صادق(ع) عرض کردم: [معنای] قول خدای عزوجل «إنا نعدّ لهم عدداً» [چیست؟] فرمود: نزد تو معنایش چیست؟ گفتم: مقصود عدد روزها است، فرمود:.. چنین نیست؛ بلکه مراد عدد نفّس ها است».

2- عظمت تنفس اسب مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 1 - 2

2 - ابزار جهاد ، حتی مرکب رزمندگان و تاختن و صدای نفس نفس آن ، دارای عظمت در پیشگاه خداوند

والعدیت ضیحاً

ص: 347

1- تنهایی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت ، یکه و تنها و بدون یاور و همراه ، حاضر خواهند شد .

ءاتیه یوم القیمه فردًا

«فردًا» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

2- تنهایی اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 3,4

3- معبود های باطل (فرزند پنداشته شدگان خداوند) و پرستندگان آنها ، همه یکه و تنها در صحنه قیامت حضور خواهند یافت .

دعوا للرحمن ولدًا .. و کلّهم ءاتیه یوم القیمه فردًا

«کلّهم» شامل تمامی موجودات ذی شعور آفرینش (من فی السموات والأرض) می گردد و از جمله آنها کسانی اند که برخی از مردم؛ آنان را فرزند خدا می پنداشتند (مانند: ملائکه، حضرت عیسی و عزیر(ع)).

4- تنهایی و بی کسی موجودات شعورمند آفرینش (معبود های پنداری و عبادت کنندگان آنها) در صحنه قیامت ، تجلی مملوکیت همه آنها در برابر خداوند است .

إلّا ءاتی الرحمن عبدًا.. و کلّهم ءاتیه یوم القیمه فردًا

3- تنهایی اخروی معبودان باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 348

3- معبود های باطل (فرزند پنداشته شدگان خداوند) و پرستندگان آنها ، همه یکه و تنها در صحنه قیامت حضور خواهند یافت .

دعوا للرحمن ولداً .. و کلهم آتیه یوم القیمه فرداً

«کلهم» شامل تمامی موجودات ذی شعور آفرینش (من فی السموات والأرض) می گردد و از جمله آنها کسانی اند که برخی از مردم: آنان را فرزند خدا می پنداشتند (مانند: ملائکه، حضرت عیسی و عزیر(ع)).

4- تنهایی و بی کسی موجودات شعورمند آفرینش (معبود های پنداری و عبادت کنندگان آنها) در صحنه قیامت ، تجلی مملوکیت همه آنها در برابر خداوند است .

إلا آتی الرحمن عبداً .. و کلهم آتیه یوم القیمه فرداً

4- تنهایی اخروی موجودات باشعور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 4

4- تنهایی و بی کسی موجودات شعورمند آفرینش (معبود های پنداری و عبادت کنندگان آنها) در صحنه قیامت ، تجلی مملوکیت همه آنها در برابر خداوند است .

إلا آتی الرحمن عبداً .. و کلهم آتیه یوم القیمه فرداً

5- تنهایی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 80 - 3

3- کافران در صحنه قیامت ، بدون سازویرگ و تنها و بی کس ، حاضر خواهند شد .

نرثه ما یقول و یأتینا فرداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2,3

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت ، یکه و تنها و بدون یاور و همراه ، حاضر خواهند شد .

«فردًا» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

3- معبود های باطل (فرزند پنداشته شدگان خداوند) و پرستندگان آنها ، همه یکه و تنها در صحنه قیامت حضور خواهند یافت .

دعوا للرحمن ولدًا .. و کلّهم ءاتیه یوم القیمه فردًا

«کلّهم» شامل تمامی موجودات ذی شعور آفرینش (من فی السموات والأرض) می گردد و از جمله آنها کسانی اند که برخی از مردم؛ آنان را فرزند خدا می پنداشتند (مانند: ملائکه، حضرت عیسی و عزیر(ع)).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 101 - 5

5- بی پناهی و تنهایی شدید انسان ها در عرصه قیامت ، علی رغم حضور در جمع

فلا أنساب بینهم یومئذ و لا یتساءلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 41 - 4,5

4- تنهایی انسان در قیامت و جدایی او از یاران خویش ، نمودی از « یوم الفصل » بودن قیامت *

إنّ یوم الفصل . . . یوم لایغنی مولی عن مولی شیءاً

5- انسان ها ، در اوج ازدحام و تجمع در قیامت ، تنها و بی یاور خواهند بود . *

میقتهم أجمعین . . . یوم لایغنی مولی عن مولی شیءاً

از ارتباط « لایغنی . . . » - که تنهایی را می رساند - با « میقاتهم أجمعین » - که تجمع را می فهماند - مطلب یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 8

8 - تنهایی و بی پناهی در قیامت ، هشدار به مال اندوزان و قدرت مداران

و لایغنی عنهم ما کسبوا شیءاً و لا ما اتّخذوا من دون اللّٰه أولیاء

6- تنهایی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 3

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زکریّا إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنی فرداً و أنت خیر الورثین

زکریا (ع) به جای تصریح به فرزند خواهی خود، تنهایی خویش را مطرح کرد و در پایان درخواست خود مسأله بهترین وارث بودن خدا را

یاد نمود. ذکر این دو مطلب، در حقیقت بیانگر انگیزه زکریا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

7- تنهایی لوط(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 30 - 5

ص: 350

5- لوط (ع) در مبارزه اش با کردار های زشت قوم خود، تنها بود.

قال رب انصرني على القوم المفسدين

ضمير مفعولى «نى» در دعای لوط(ع)، حکایت از تنهایی آن حضرت در مبارزه با فحشا می کند.

8- تنهایی مریم(س)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 23 - 2

2- مریم (س) هنگام زایمان، تنها و بدون پرستار و در مکانی دور از مناطق مسکونی، به سر می برد.

مکاناً قصیاً . فأجاءها المخاض إلى جذع النخلة

در جمله «أجاءها المخاض»، آوردن مریم کنار درخت، به درد زایمان نسبت داده شده و آیات بعد، نوزاد او را راهنمای وی به آب معرفی کرده است، علاوه بر آن، مریم(س) برای تهیه خرما، خود مجبور به حرکت دادن نخله شد، مجموعه این امور می تواند قرائن تنهایی مریم به هنگام زایمان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 9

9- حضرت مریم (س) در هنگام وضع حمل و پس از آن، تا زمان بازگشت به قوم خویش تنها بود.*

فحملته فانتبذت به مكان قصياً.. فإما ترین من البشر أحداً

جمله شرطیه «فإما ترین..» ممکن است براین دلالت کند که در هنگام وضع حمل و بعد از آن بشری در آنجا نبوده است، گرچه - به قرینه سیاق کلام - می توان گفت: مراد عموم انسان ها نیستند، بلکه افرادی مورد نظر هستند که فرزند داشتن مریم برای آنان سؤال انگیز باشد. برخی «ال» در «البشر» را برای عهد و اشاره به قوم مریم دانسته اند.

9- نجات از تنهایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 3

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زكريّا اذ نادى ربه ربّ لا تذرنى فرداً و انت خير الورثين

زكريا(ع) به جاي تصريح به فرزند خواهى خود، تنهائى خویش را مطرح كرد و در پايان در خواست خود مسأله بهترين وارث بودن خدا را ياد نمود. ذكر اين دو مطلب، در حقيقت بيانگر انگيزه زكريا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

ص: 351

10- نجات از تنهایی صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 96 - 5

5- خداوند ، مؤمنان نیک کردار را در صحنه قیامت از رنج تنهایی نجات خواهد داد .

و کلّهم آتیه یوم القیمه فرداً . إنّ الذین ءامنوا و عملوا الصلحت سیجعل

چنان که برخی از مفسران گفته اند، این آیه می تواند در ارتباط با مضمون آیه قبل و مربوط به صحنه قیامت باشد؛ زیرا همگان در صحنه قیامت تنها و بی یاورند (و کلّهم آتیه یوم القیامه فرداً). این آیه بشارتی است برای مؤمنان که خداوند آنان را در آن روز، تنها نخواهد گذاشت و به زودی آنان را از انس و محبت دیگران برخوردار خواهد ساخت.

11- نجات از تنهایی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 96 - 5

5- خداوند ، مؤمنان نیک کردار را در صحنه قیامت از رنج تنهایی نجات خواهد داد .

و کلّهم آتیه یوم القیمه فرداً . إنّ الذین ءامنوا و عملوا الصلحت سیجعل

چنان که برخی از مفسران گفته اند، این آیه می تواند در ارتباط با مضمون آیه قبل و مربوط به صحنه قیامت باشد؛ زیرا همگان در صحنه قیامت تنها و بی یاورند (و کلّهم آتیه یوم القیامه فرداً). این آیه بشارتی است برای مؤمنان که خداوند آنان را در آن روز، تنها نخواهد گذاشت و به زودی آنان را از انس و محبت دیگران برخوردار خواهد ساخت.

ص: 352

17- توابین

1- توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 66 - 5

5- رویگردانی مردم - جز گروهی اندک - از توبه در صورت مشروط بودن آن به خودکشی و یا ترک خانه و کاشانه

ولو اثمهم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله . . . ولو انا کتبنا ... ما فعلو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 16

16- صالحان ، برخوردار از روحیه توبه اند .

إن تكونوا صالحین فإنه کان للأوابین غفورًا

در جواب شرط به جای گفتن «إنه کان للصلحین» آمده است: «إنه کان للأوابین»؛ یعنی، «الأوابین» به جای «الصلحین» آمده و در بردارنده معنای آن است.

2- آثار ذکر توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 11

11 - به یاد آوردن بندگان خالص ، شکبیا ، نیرومند و پرمراجعه به خداوند ، سازنده و درس آموز است .

اصبر . . . و اذکر عبدنا داود ذا الأید إنه أواب

3- آموزش توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 353

2 - آل عمران - 3 - 89 - 9

9- توبه کنندگان ، مشمول مغفرت و رحمت الهی

الا الذین تابوا .. فان الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 6

6 - بخشایش و آمرزش توبه کنندگان و عذاب گناهکاران ، برخاسته از مشیت خداوند

او یتوب علیهم او یعدّبهم .. یغفر لمن یشاء و یعدّب من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 9

9 - خداوند ، آمرزنده گناه تائبان و رحیم و مهربان نسبت به آنان

فمن تاب .. إنّ الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 10

10 - عذاب گناهکاران ، مظهر عزت و حکمت خداوند و آمرزش توبه کاران ، جلوه غفران و رحمت او

یعدّب من یشاء و یغفر لمن یشاء

چنانچه «یعدّب .. و یغفر» اشاره به آیات پیشین داشته باشد. بیان عزت و حکمت خداوند پس از «فاقطعوا» و ذکر غفران و رحمت او پس از «فان الله یتوب علیه» در آن آیات، حاکی از برداشت مذکور خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 3

3 - خداوند ، آمرزنده بندگان توبه کار خویش و مهربان با ایشان است .

إن ربک من بعدها لغفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 167 - 16

16 - خداوند با گسترش رحمت خویش بر گنهکاران تائب، آنان را می بخشاید و به عذاب برزخی گرفتار نمی سازد.

وإنه لغفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 18، 15، 11

11 - تائبان و کسانی که از لغزش ها بازگشته و به سوی خداوند روی آورند، از آمرزش و غفران او برخوردارند.

فإنه كان للأولين غفورًا

ص: 354

15- غفران خطاکاران تائب از سوی خداوند ، در جهت تربیت و رشد آنان است .

رَبِّكُمْ .. . کان للآوَابینِ غفورًا

در برداشت فوق «رب» به معنای تربیت کننده گرفته شده است که معنای اصلی آن است (مفردات راغب)؛ یعنی، بخشایش خطاکاران در راستای ربوبیت و مقام مربی بودن خداوند است.

18- «عن أبي بصير قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : في قوله تعالى : «إِنَّهَ كَانَ لِلْآوَابِينَ غُفُورًا» قال : هم التوابون المتعبدون ؛

ابی بصیر گوید: از امام صادق(ع) شنیدم که درباره سخن خدای متعال «إِنَّهَ كَانَ لِلْآوَابِينَ غُفُورًا» فرمود: مقصود، توبه کنندگان متعبد است».

4- برخورد با توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 9

9 - لزوم نادیده انگاشتن گناه کسانی که توبه کرده و صالح می شوند .

فأذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

چون «ایذاء» می تواند شامل هر نوع اذیت و آزاری باشد، اعراض نیز باید از هر نوع اذیت و آزاری باشد ؛ حتی از اینکه آنان را با چنین عملی یاد کنند و بشناسند.

5- پاداش توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 10

10 - منافقان تائب ، بهره مند از پاداش بزرگ خدا خواهند بود .

فأولئك مع المؤمنين و سوف يؤت الله المؤمنين أجراً عظيماً

6- توابین صادق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 147 - 11

11 - آگاهی همه جانبه خداوند به توبه کنندگان راستین و سپاسگزاران مؤمن و مراتب ایمان و شکر آنان

إن شکرتم وءامنتم وکان اللہ شاکراً علیماً

توصیف خداوند به «علیم»، پس از جمله «ان شکرتم وءامنتم» و «الذین تابوا»، می رساند که متعلق علم، همان ایمان، شکر و توبه بندگان و مقدار و خصوصیات آن است.

ص: 355

7- تهجد توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 17 - 10، 11

10 - کسی که یک سال در نماز وتر، هفتاد بار «استغفر الله ربی و اتوب الیه» بگوید، از مستغفرین در سحرگاهان است.

والمستغفرین بالاسحار

امام صادق (ع): ... من قال فی وتره اذا وتر «استغفر الله ربی و اتوب الیه» سبعین مره و واطب علی ذلک حتی تمضی له سنه، کتبه الله عنده من المستغفرین بالاسحار.

من لا یحضره الفقیه، ج 1، ص 309، ح 4؛ نور الثقلین، ج 1، ص 321، ح 62؛ خصال صدوق، ج 2، ص 581، ح 3، باب السبعین.

11 - کسی که چهل شب در آخر قنوت نماز وتر صد بار «استغفر الله و اتوب الیه» بگوید، از مستغفرین در سحر است.

والمستغفرین بالاسحار

امام صادق (ع): من قال اخر قنوته فی الوتر «استغفر الله و اتوب الیه» مائه مره اربعین ليله کتبه الله من المستغفرین بالاسحار.

بحار الانوار، ج 87، ص 224، ح 35؛ از جنّه الامان.

8- رحمت بر توابین اهل مدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 90 - 11

11- شعيب (ع)، واسطه شمول رحمت خداوند بر توبه کنندگان قومش

واستغفروا ربکم ثم توبوا الیه إن ربی رحیم ودود

چون خطاب در «استغفروا ربکم» متوجه مردم است، ظاهر آن بود که به جای «إن ربی» گفته می شد «إن ربکم...». این جابه جایی می تواند اشاره به این نکته داشته باشد که: خداوند به واسطه پیامبرانش، مردمان را مشمول رحمت و محبت خویش قرار می دهد و آنان، مجرای فیض الهی بر بندگانشند.

9- زمینه آموزش توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 119 - 9

9- ربوبیت خداوند ، مقتضی غفران و رحمت گسترده نسبت به گناهکاران توبه کننده است .

إن ربك للذین . . . إن ربك من بعدها لغفور رحیم

ص: 356

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 8

8- صلاح پیشگان و توبه کنندگان از لغزش ها ، دارای زمینه برخورداری از غفران و آمرزش

إن تكونوا صلحین فإنه کان للأوبین غفورًا

10- فضایل توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 222 - 21، 16

16 - خداوند ، توبه کنندگان و پاکیزگان را دوست دارد .

ان الله يحب التوابين ويحب المتطهرين

21 - خداوند کسانی را که از گناه آمیزش در حال حیض توبه کنند ، دوست دارد

فاعتزلوا النساء فی المحیض . . ان الله يحب التوابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 17 - 6

6 - تائبان ، دارای مقامی ارجمند در پیشگاه خداوند

فاولئك یتوب الله علیهم

کلمه «اولئك» - که برای اشاره به دور است - بیانگر عظمت و ارجمندی توبه کنندگان می باشد.

11- محبت به توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 222 - 19

19 - لزوم ابراز محبت به توبه کنندگان و پاکان

ان الله يحب التوابين ويحب المتطهرين

12- منشأ تبدیل گناه توابع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 10

ص: 357

10 - تبدیل بدی های مردم توبه کار ، مؤمن و نیکوکار به خوبی ها و جایگزین کردن ثواب به جای عقاب آنان ، برخاسته از غفران و مهربانی خداوند

إِلَّا مِنْ تَابٍ .. فَأُولَئِكَ يَبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

یادآوری دو صفت غفران و رحمت خداوند، پس از وعده تبدیل بدی های مؤمنان به خوبی ها، می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

ص: 358

1- آثار تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 31 - 20

20 - تبعیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در نیکوکاری، تقوا، تواضع و خضوع، موجب جلب محبت خداوند

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره آیه فوق فرمود: علی البرّ و التقوی و التواضع و ذلّه النفس.

الدرّ المنثور، ج 2، ص 178.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 27

27 - تواضع در برابر اهل ایمان، سرافرازی در قبال کافران، جهاد در راه خدا و بی اعتنائی به ملامت دشمنان، مایه جلب محبت الهی

یحبههم و یحبونه اذله علی المؤمنین . . . و لایخافون لومه لائم

به نظر می رسد صفات یاد شده پس از «یحبههم و یحبونه» در ارتباط با «یحبههم» بیانگر علت است؛ یعنی چون دارای این صفات هستید، خداوند آنها را دوست دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 82 - 10

10 - نبود روحیه سلطه گری و گردن فرازی در بین نصارا زمینه مودت و دوستی آنان با مسلمانان

اقربهم موده للذین ءامنوا الذین قالوا انا نصری . . . و انهم لایستکبرون

بدان احتمال که فعل «لایستکبرون» دارای متعلقی محذوف نباشد در این صورت لایستکبرون به این معنا است که آنان خواهان سلطه گری و گردن فرازی نیستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 15 - 13، 1

1 - برخورداران از روحیه تواضع و حق پذیری ، تنها گروندگان به آیات الهی اند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

13 - واجدان روحیه تواضع ، با موعظه و یادآوری به خداوند و قیامت ایمان می آورند .

نَسْتِمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا . . . إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 8 - 2

2- انسان ، با روحیه تواضع و حق جویی ، بهره مند از درس های توحیدی و رهنمود های نهفته در هستی

تبصره و ذکر لکل عبد منیب

واژه «عبد»، اشاره به روحیه تواضع و «منیب» اشاره به حق جویی دارد.

2- آثار تواضع بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 3

3 - صبر و شکیبایی بندگان خالص خدا ، در انجام تکالیف الهی چون فروتنی ، و شب زنده داری ، حلم ، ترس از قیامت ، توبه ، عفو کریمانه ، پذیرش حق و دعا و نیایش ، سبب برخوردار شدن آنان از نعمت ها و درجات عالی بهشت

الذین یمشون علی الأرض هوناً . . . و الذین یقولون ربنا... أولئک یجزون الغرفه بم

متعلق و موارد صبر هر چند در آیه شریفه ذکر نشده است، ولی مقصود از آن - به قرینه آیات گذشته که در بیان تکالیف بندگان خالص و محرماتی است که آنان می بایست ترک می کردند - مجموعه مسائلی است که خداوند به انجام آنها امر کرده و یا از انجام آنها باز داشته است؛ زیرا انجام چنین تکالیفی و یا ترک محرمات الهی، صبر و شکیبایی در برابر هوای نفس را نیازمند است.

3- آثار تواضع بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - برخورد کریمانه و بزرگووارانه بندگان خالص خدا در برابر گفتار جاهلانه افراد نادان ، برخاسته از روح فروتنی و نرم خوئی آنان است .

وإذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلماً

عطف جمله «وإذا خاطبهم الجاهلون..» بر جمله قبل بدون تکرار شدن اسم موصول (الذین)، نشانگر وجود وحدت و ارتباط نزدیک میان این دو صفت است. از سوی دیگر تقدم بیان صفت تواضع بر صفت برخورد کریمانه با افراد جاهل، حاکی از آن است که

ص: 360

این صفت، سبب چنین برخورد پسندیده ای است.

4- اجتناب از تواضع برای قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 21 - 6

6 - امتناع برخی از مردم، از فروتنی و تواضع هنگام شنیدن و دریافت آیات قرآن، شگفت آور و توجیه ناپذیر است.

فما لهم... و إذا قرء عليهم القرآن لا يسجدون

5- ارزش تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 55 - 16

16 - ارزشمندی تواضع و فروتنی به هنگام انفاق و دستگیری از مستمندان

و يؤتون الزكوة وهم ركعون

بنابر اینکه رکوع به معنای لغوی خود (خضوع) باشد.

6- ارزش تواضع برای والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 24 - 4

4- تواضع دلسوزانه و از سر مهربانی برای پدر و مادر، دارای ارزش است نه تواضع به انگیزه های دیگر.

واخفض لهما جناح الذل من الرحمه

7- امتناع از تواضع بر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 48 - 1

1 - سرپیچی تکذیب گران روز جزا، از فرمان رکوع و فروتنی در مقابل خداوند

وإذا قيل لهم اركعوا لا يركعون

ص: 361

8- اهمیت تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 9

9- عشق به خدا و محبوب وی شدن ، فروتنی در برابر اهل ایمان و سرفرازی در مقابل کافران ، از صفات مؤمنان واقعی

فسوف یأتی الله بقوم .. اعزه علی الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 63 - 8

8 - جایگاه ویژه صفت تواضع و فروتنی و رفق و مدارا ، در مقایسه با دیگر اوصاف پسندیده و ارزشمند ، در نگاه وحی

و عباد الرحمن الذین یمشون علی الأرض هوناً

آمدن صفت تواضع و فروتنی به عنوان نخستین صفت از سلسله اوصاف «عباد الرحمن» - که در چند آیه از آنها یاد شده است - می تواند گویای برداشت فوق باشد.

9- اهمیت تواضع با مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 215 - 6

6- اهمیت روحیه تواضع و فروتنی برای رهبران الهی ، در قبال مؤمنان

و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین

10- اهمیت تواضع رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 215 - 6

6- اهمیت روحیه تواضع و فروتنی برای رهبران الهی ، در قبال مؤمنان

و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین

11- پاداش تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 76 - 2

2- فروتنی، شب زنده داری، حلم، ترس از قیامت، توبه، عفو کریمانه، پذیرش حق، دعا، دوری از اسراف، تنگ گیری، شرک

ص: 362

، زنا ، آدم کشی و سخن باطل ، موجب ورود به بهشت جاودان و برخورداری از قرارگاه و اقامت نیکوی آن

الذین یمشون علی الأرض هوناً. .. و الذین لایشهدون الزور ... أولئک یجزون الغرفه

12- تواضع انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 11 - 8

8- انبیا دارای تواضع خاص و ادبی ویژه در اعلام برخورداری خویش از موهبت بزرگ الهی

إن نحن إلا بشر مثلکم و لکنّ اللہ یمنّ علی من یشاء من عباده

از اینکه انبیا برای بیان برخورداری خود از نعمت خداوند به جای اینکه بگویند: ما دارای چنین مقام و نعمتی هستیم، می گفتند: خداوند چنین تفضلی کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19- نوح - 71 - 28 - 9

9- تواضع و فروتنی پیامبران و دوری آنان از خودپسندی و عجب ، در قبال عبادت و تلاش مستمر خویش در راه خدا و اصلاح جامعه

إتی دعوت قومی لیلاً و نهاراً .. ربّ اغفر لی

13- تواضع با جاهلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- فرقان - 25 - 63 - 13

13 - تشویق خداوند به فروتنی و مدارا با مردم و برخورد کریمانه و شایسته با افراد جاهل و ناسزاگو

و إذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلماً

از سیاق و آهنگ آیه شریفه، چنین بر می آید که خداوند در صدد تشویق و تحریص انسان ها به آراسته شدن به چنین اوصاف و خصلت هایی است.

14- تواضع با مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به فروتنی و گسترانیدن بال های لطف و محبت برای پیروان مؤمن خویش

ص: 363

و اخفض جناحك لمن اتبعك من المؤمنين

15- تواضع بر رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 2 - 3

3- ایمان ، مستلزم فروتنی در برابر رهبر الهی و پرهیز از گستاخی

لا ترفعوا أصواتكم فوق صوت النبيّ

با الغای خصوصیت از مورد آیه، مطلب بالا قابل برداشت است.

16- تواضع بر علمای دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 66 - 12

12- فروتنی و ادب در برابر عالمان الهی ، لازم است .

هل أتبعك على أن تعلمن مما علمت رشداً

17- تواضع بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 15، 14

14 - ایمان ، ناسازگار با فروتنی در برابر کافران

يأیها الذین ءامنوا من یرتد .. اعزه علی الکفرین

15 - دوستی با کافران (یهود ، نصارا و ...) ، موجب فروتنی در مقابل آنان و گردنفریزی در مقابل اهل ایمان

من یرتد منکم عن دینه .. اذله علی المؤمنین اعزه علی الکفرین

18- تواضع بر مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- عشق به خدا و محبوب وی شدن ، فروتنی در برابر اهل ایمان و سرفرازی در مقابل کافران ، از صفات مؤمنان واقعی

فسوف يأتي الله بقوم .. اعزه على الكافرين

ص: 364

12 - ضرورت تواضع و افتادگی در برابر مؤمنان و صلابت و سرفرازی در برابر کافران

اذله علی المؤمنین اعزه علی الکفرین

27 - تواضع در برابر اهل ایمان ، سرفرازی در قبال کافران ، جهاد در راه خدا و بی اعتنائی به ملامت دشمنان ، مایه جلب محبت الهی

یحبههم و یحبونه اذله علی المؤمنین . . . و لایخافون لومه لائم

به نظر می رسد صفات یاد شده پس از «یحبههم و یحبونه» در ارتباط با «یحبههم» بیانگر علت است ؛ یعنی چون دارای این صفات هستند، خداوند آنها را دوست دارد.

28 - دلباختگان خداوند ، فروتن در برابر مؤمنان ، سرفراز در قبال کافران و مجاهدانی بی پروا از ملامت دشمنان دین

یحبونه اذله علی المؤمنین . . . یجهدون فی سبیل الله و لایخافون لومه لائم

30 - حالت فروتنی در برابر مؤمنان و سرفرازی در قبال کافران ، عطیه و فضلی خدادای است .

اذله علی المؤمنین اعزه علی الکفرین . . . ذلک فضل الله

19- تواضع برای حاکمان بر حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 11

11- لزوم احترام به حاکمان برحق و تواضع و خشوع در برابر آنان

و خرّوا له سجّداً

20- تواضع برای قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 21 - 7

7 - سجود و به خاک افتادن هنگام شنیدن آیات قرآن ، رفتاری شایسته و مطلوب است . *

و إذا قرء علیهم القرآن لایسجدون

کلمه «سجود» در برداشت یاد شده، به معنای اصطلاحی آن گرفته شده است. این آیه هر چند از آیاتی نیست که سجده واجب دارند؛ ولی مفاد آن مندوب بودن سجده به هنگام شنیدن هر یک از آیات قرآن و یا خصوص آیاتی است که در آن فرمان سجود آمده است.

21- تواضع برای مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 365

12- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار برخورد فروتنانه (خفض جناح) با مؤمنان

واخفض جناحك للمؤمنين

«خفض جناح» (بال گشودن) کنایه از فروتنی و تواضع است.

22- تواضع برای والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 24 - 1

1- فرزندان در برابر والدین خویش باید از سر مهربانی و ترحم، تواضع و فروتنی کامل بکنند.

واخفض لهما جناح الذل من الرحمه

«من» در «من الرحمه» نشویه است؛ یعنی، خفض جناح و تواضع، باید ناشی از رحمت و مهربانی به آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 7

7- خداوند خواهان تواضع و رحمت قلبی فرزندان به پدر و مادر است و نه صرفاً خدمات ظاهری به آنان

واخفض لهما جناح الذل من الرحمه .. ربکم أعلم بما فی نفوسکم

خداوند در آیات قبل دستور به احسان به والدین و فروتنی از سر رحمت در برابر آنها را داده است و در این آیه می فرماید: «به نیات درونی شما آگاهی دارد». ذکر آگاهی به نیات پس از دستور یاد شده، می تواند به این منظور باشد که: فروتنی باید خالصانه و قلبی باشد و نه ظاهری.

23- تواضع بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 63 - 14، 1

1 - بندگان خالص خدا، مظهر تواضع و فروتنی و به دور از تکبر و خود بزرگ بینی

وعباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هوناً

برداشت یاد شده با توجه به چند نکته است: 1- «عباد» (جمع «عبد») به معنای بندگان است و اوصافی که خداوند برای آنان در ضمن چند آیه بیان می فرماید، حاکی است که آنان از بندگان خالص او هستند. 2- «هون» به دو معنا آمده است: الف) سکینه و وقار (قاموس المحيط); که در این صورت این واژه در آیه شریفه یا در همان معنای لغوی استعمال شده است و یا در معنای کنایی آن; یعنی، تواضع و فروتنی. برداشت فوق مبتنی بر همین معنای کنایی است. ب) رفق و لین (مدارا و نرمی)، در مقابل خشونت و درشتی (نهایه ابن اثیر). 3- «هوناً» مصدر و صفت برای «مشی» بوده و آمدن مصدر به جای صفت، بیانگر مبالغه است.

14 - « فی مجمع البیان فی قوله تعالی : « الذین یمشون علی الأرض هوناً » . . . و قال أبو عبد الله (ع) هو الرجال یمشی بسجیته

ص: 366

التي جبل عليها لا يتكلف ولا يتبختر؛

در مجمع البیان درباره قول خدای تعالی «الذین یمشون علی الأرض هوناً».. آمده است که امام صادق(ع) فرمود: آن کسی است که بر خلق و خوی فطری خود - که خدا او را به آن گونه آفریده است - بدون تکلف و تکبر راه می‌رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 65 - 6

6 - بندگان خالص خدا، مردمی فروتن و خود کم بین در برابر خدا

ربنا اصرف عنا عذاب جهنم إن عذابهاکان غراماً

برداشت فوق، با توجه به این نکته است که بندگان خالص خدا، با آن که مردمی شب زنده دار و عابداند، اما باز از عذاب دوزخ در هراس و اضطراب اند.

24- تواضع به مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 2،4

2 - پیامبر(صلی الله علیه و آله) موظف به فروتنی در برابر مؤمنان و ابراز مهر و محبت به آنان

و إذا جاءک الذین یؤمنون بأیتنا فقل سلم علیکم

پیشی گرفتن در سلام از جانب پیامبر(صلی الله علیه و آله) تنها به عنوان یک وظیفه خاص و محدود مطرح نشده است، بلکه این موضوع به عنوان جلوه ای از تواضع و اخلاق متعالی مطرح شده است.

4 - تواضع در برابر مؤمنان و هم نشینی با آنان، از صفات لازم برای رهبران دینی جامعه است.

و إذا جاءک الذین یؤمنون بأیتنا فقل سلم علیکم

گر چه خطاب آیه به پیامبر(صلی الله علیه و آله) است، ولی چون آن حضرت نمونه ای برای همه است، این ویژگی برای همه رهبران دینی ضروری است.

25- تواضع جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - ساحران ، با مشاهده معجزه موسی ، آن را قدرتی الهی دانسته و در برابر عظمت خداوند اظهار فروتنی کردند .

فَأَلْقَى السِّحْرَ سَجْدًا قَالُوا ءَامَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى

ص: 367

26- تواضع در انفاق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 55 - 16

16 - ارزشمندی تواضع و فروتنی به هنگام انفاق و دستگیری از مستمندان

و یؤتون الزکوه و هم رکعون

بنابر اینکه رکوع به معنای لغوی خود (خضوع) باشد.

27- تواضع مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 8،28

8 - خداوند نوید بخش ظهور مجاهدانی نستوه، محبوب خدا و دوستدار وی، متواضع در برابر مؤمنان و سرافراز بر کافران

فسوف یأتی الله بقوم... و لایخافون لومه لائم

28 - دلباختگان خداوند، فروتن در برابر مؤمنان، سرفراز در قبال کافران و مجاهدانی بی پروا از ملامت دشمنان دین

یحبونه اذله علی المؤمنین... یجهدون فی سبیل الله و لایخافون لومه لائم

28- تواضع محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به فروتنی در برابر مؤمنان و ابراز مهر و محبت به آنان

و إذا جاءک الذین یؤمنون بأیتنا فقل سلم علیکم

پیشی گرفتن در سلام از جانب پیامبر (صلی الله علیه و آله) تنها به عنوان یک وظیفه خاص و محدود مطرح نشده است، بلکه این موضوع به عنوان جلوه ای از تواضع و اخلاق متعالی مطرح شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار برخورد فروتنانه (خفض جناح) با مؤمنان

واخفض جناحک للمؤمنین

«خفض جناح» (بال گشودن) کنایه از فروتنی و تواضع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 215 - 1

ص: 368

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به فروتنی و گسترانیدن بال های لطف و محبت برای پیروان مؤمن خویش

و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین

29- تواضع مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 82 - 10

10 - نبود روحیه سلطه گری و گردن فرازی در بین نصارا زمینه مودت و دوستی آنان با مسلمانان

اقربهم موده للذین ءامنوا الذین قالوا انا نصری . . . و انهم لایستکبرون

بدان احتمال که فعل «لایستکبرون» دارای متعلقی محذوف نباشد در این صورت لایستکبرون به این معنا است که آنان خواهان سلطه گری و گردن فرازی نیستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 83 - 7

7 - ایمان مسیحیان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تأثر شدید آنان به هنگام شنیدن قرآن ، نشانه تواضع آنان در برابر حق

و انهم لایستکبرون. و اذا سمعوا ما أنزل إلى الرسول ... مما عرفوا من الحق

جمله «و اذا سمعوا . . .» که حکایت از اعتراف آنان به حقانیت قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) دارد می تواند به عنوان دلیل و شاهی بر جمله «انهم لایستکبرون» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 84 - 11

11 - سخن و دعای فروتنانه مسیحیان مؤمن گواه دوری آنان از استکبار

انهم لایستکبرون . . . نطمع ان یدخلنا ربنا مع القوم الصلحین

مطالب یاد شده از زبان مسیحیان در این آیه و آیه پیشین می تواند به منزله دلیل برای «انهم لایستکبرون» - در آیه 82 - باشد.

30- تواضع مسمولان نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 11 - 10

10- شایسته است برخورداران از نعمت های خداوند ، فروتنی پیشه کنند و برخورداری خویش را تفضل الهی بدانند .

و لکنّ الله یمنّ علی من یشاء من عباده

ص: 369

31- تواضع مقربان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 206 - 1

1 - مقربان درگاه خدا هیچگاه در برابر او خود را بزرگ نمی شمردند و از پرستش او روگردان نمی شوند .

إن الذین عند ربک لایستکبرون عن عبادته

«استکبار» به معنای خودبزرگ بینی است و چون به حرف «عن» متعدی شده، معنای اعراض و رویگردانی در آن اشراب شده است. یعنی «لایعرضون عن عبادته مستکبرین».

32- تواضع ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 206 - 9

9 - فرشتگان همواره با تواضع در برابر خدا وی را عبادت می کنند و او را منزّه می دانند و تنها بر درگاه او سجده می برند .

إن الذین عند ربک . . . و له یسجدون

بسیاری از مفسران بر آنند که مراد از «الذین عند ربک» فرشتگان هستند.

33- تواضع موحدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 98 - 15

15- موحّدان معتقد به معاد ، هیچ گاه به دستاورد های فنی و آثار تمدن بشری ، مغرور نشده و فرجام جهان را ویرانی و انهدام می بینند .

هذا رحمہ ربّی فإذا جاء وعد ربّی جعله دڭاء

34- تواضع موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 66 - 4

4- موسی (ع)، به محرومیت خود از علومی که نزد خضر بود، اعتراف داشت و در برابر مقام علمی و عملی او، متواضع و فروتن بود.

هل أتبعك علي أن تعلمن مما علمت

اظهار آمادگی برای تبعیت، نشانِ خضوعِ موسی(ع) در برابر کردار خضر(ع)، و اظهار اشتیاق به آموختن، حاکی از تواضع موسی در

ص: 370

برابر علم او است.

35- تواضع مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 24

24 - مؤمنان واقعی هرگز به خاطر ملامت دشمنان ، از عشق به خدا دست بردار نیستند و از فروتنی در قبال مؤمنان و سرافرازی در برابر کافران ، باز نمی مانند .

يحبهم و يحبونه . . . و لا يخافون لومه لائم

بنابر اینکه جمله «و لا يخافون . . .» در ارتباط با تمامی صفاتی باشد که در فرازهای پیشین بر شمرده شده نه خصوص «يجهدون».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 15 - 15، 1، 11

1 - برخورداران از روحیه تواضع و حق پذیری ، تنها گروندگان به آیات الهی اند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

11 - مؤمنان ، در پیشگاه آیات الهی ، هیچ استکباری از خود بروز نمی دهند و تسلیم اند .

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا . . . وَ هُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

متعلق «یستکبرون» در آیه، بیان نشده است. به قرینه سیاق، احتمال دارد که واژه «آیات» باشد.

15 - مؤمنان ، برای تسبیح و حمد خداوند ، استکباری از خود بروز نمی دهند .

و سَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ هُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

برداشت بالا، بنابراین احتمال است که متعلق «لا یستکبرون» تسبیح و حمد باشد.

36- تواضع یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 53 - 8

8- یوسف (ع) به دلیل باور به ربوبیت و تدبیر الهی، رحمت او را مایه ترک گناهان و بدی ها دانست و خود را ستایش نکرد.

و ما أُبْرءُ نفسی إن النفس لأَمَّارَه بالسوء إلا ما رحم ربی

37- زمینه نواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 371

5- تواضع و فروتنی و رفق و مدارا، از آثار بندگی خدای رحمان و ایمان به او

و عباد الرحمن الذین یمشون علی الأرض هوناً

آغاز شدن آیه شریفه با عنوان «عباد» (بندگان) و سپس طرح مسأله فروتنی و مدارا، می تواند گویای این نکته باشد که فروتنی و مدارای بندگان خدا، ناشی از ناتوانی و یا ترس آنان نیست؛ بلکه برخاسته از ایمان آنان به خدای رحمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 15 - 12

12 - توجه به مقام ربوبی پروردگار، مایه تواضع و ستایش به درگاه وی و تنزیه او از هر کاستی و نقص است.

خَرُّوا سَجْدًا وَ سَبِّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

38- زمینه تواضع با رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 3 - 2

2- تقوا، مستلزم تواضع و احترام نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبری الهی

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ... أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى

39- زمینه تواضع با محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 3 - 2

2- تقوا، مستلزم تواضع و احترام نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبری الهی

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ... أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى

40- سختی تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- فروتنی، شب زنده داری، حلم، توبه، عفو کریمانه، پذیرش حق، دوری از اسراف، تنگ گیری، شرک، زنا، آدم کشی و سخن باطل، امری دشوار و مقتضی صبر و شکیبایی

و عباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هوناً .. والذين لا يشهدون الزور ... أول-

ص: 372

41- صبر در تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 8

8 - فروتنی ، شب زنده داری ، حلم ، توبه ، عفو کریمانه ، پذیرش حق ، دوری از اسراف ، تنگ گیری ، شرک ، زنا ، آدم کشی و سخن باطل ، امری دشوار و مقتضی صبر و شکیبایی

و عباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هوناً . . . و الذين لا يشهدون الزور ... أول-

42- عوامل تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 2 - 3

3 - ایمان ، مستلزم فروتنی در برابر رهبر الهی و پرهیز از گستاخی

لا ترفعوا أصوتكم فوق صوت النبي

با الغای خصوصیت از مورد آیه، مطلب بالا قابل برداشت است.

43- عوامل تواضع حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 35 - 7

7 - به تواضع نشستن حاکمان مستبد و زورمدار ، هنگام احساس خطر و اضطرار

فماذا تأمرون

مشورت خواهی از شخصی چون فرعون که می گوید «لئن اتخذت إلهًا غيري. . .»، نشانگر حالت اضطرار و ناگزیری او است.

44- عوامل تواضع مستبدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 35 - 7

7- به توابع نشستن حاکمان مستبد و زورمدار، هنگام احساس خطر و اضطرار

فماذا تأمرون

مشورت خواهی از شخصی چون فرعون که می گوید «لئن اتَّخَذتِ إِلَهًا غَيْرِي..»، نشانگر حالت اضطرار و ناگزیری او است.

ص: 373

45- ملاک تواضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 88 - 13

13- ایمان، از معیار های ارزشمندی انسان ها و از ملاک های شایستگی برای فروتنی در برابر آنان است .

واخفض جناحك للمؤمنين

برداشت فوق از وصف «مؤمنین» - که مشعر به علیت است - استفاده شده است؛ یعنی، چون آنان دارای ایمان هستند، پس تو ای رسول! نسبت به آنان فروتن باش.

ص: 374

1- توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 89 - 5, 6, 8, 1, 3

1 - مرتدانِ تائب، مورد پذیرش و توجه خداوند، ملائکه و مردم

كفروا بعد ايمانهم .. انّ عليهم لعنه الله و الملائكة و الناس ... الاّ الذين تاب

3 - همراهی توبه مرتدان با اصلاح (جبران گذشته)، شرط آمرزش گناهشان

الاّ الذين تابوا .. و اصلحوا فانّ الله غفور رحيم

5 - دعوت از اهل کتاب و مرتدان به توبه و گرایش به اسلام و بازگشت از انحراف

قوماً كفروا .. الاّ الذين تابوا

بنابراینکه مراد از «قوماً كفروا ..»، اهل کتاب نیز باشد که به حقیقت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کفر ورزیدند.

6 - باز گذاشتن راه توبه و اصلاح برای منحرفان، روشی برای هدایت آنان

و الله لا يهدى القوم الظالمين .. الاّ الذين تابوا من بعد ذلك و اصلحوا

8 - غفران و رحمت الهی، دلیل پذیرش توبه مرتد و آمرزش گناه او

الاّ الذين تابوا .. فانّ الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 90 - 4, 1, 3

1 - ازدیاد کفر مرتد (اصرار بر کفر)، موجب محرومیت او از پذیرش توبه

انّ الذين كفروا من بعد ايمانهم ثمّ ازدادوا كفراً لن نقبل توبتهم

3 - مرتدانی که پس از توبه به کفر بازگردند، توبه مجددشان پذیرفته نخواهد شد . *

الاّ الذين تابوا .. ان الذين كفروا ... لن نقبل توبتهم

به نظر می‌رسد منظور از «ان الذین» پس از «الا الذین تابوا»، آن گروه مرتدانی باشند که توبه کردند و مجدداً کافر شدند.

4- مرتدانی که بر کفر اصرار ورزند، هرگز موفق به توبه نخواهند شد.*

انّ الذین کفروا... لن تقبل توبتهم

بنابراینکه جمله «لن تقبل»، کنایه از عدم توبه آنها باشد؛ یعنی توبه نخواهند کرد تا پذیرفته شود.

ص: 375

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 1

1 - یاد خدا و طلب آمرزش (توبه) شیوه پارسایان، در صورت ارتکاب کاری ناشایست (زنا یا مطلق گناه کبیره) و یا ستم بر خویش

اعدت للمتقين .. و الذین اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذکروا الله فاستغفر

برخی گفته اند مراد از «فاحشه»، زنا و مقصود از ظلم در این آیه، سایر گناهان - چه صغیره و چه کبیره - است. برخی دیگر گفته اند که مراد از «فاحشه»، گناهان کبیره و مقصود از ظلم، گناهان صغیره است.

2- آثار اجتناب از توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 9

9 - گنه کاران توبه ناپذیر، در معرض عذاب الهی در دنیا (عذاب استیصال)

و أنیبوا إلى ربکم و أسلموا له من قبل أن یأتیکم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 21

21 - توبه نکردن از استهزا، طعن و نسبت دادن القاب زشت به مؤمنان، باعث ورود حتمی فرد در زمره ظالمان

لا یسخر قوم من قوم ... و من لم یتب فأولئک هم الظلمون

3- آثار اخروی توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 67 - 2

2 - رستگاری و سعادت اخروی، در گرو توبه، ایمان و عمل صالح

فأما من تاب و ءامن و عمل صالحاً فعسی أن یکون من المفلحین

4- آثار اصرار بر توبه

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 14

ص: 376

14- اصرار بر توبه و بازگشت مستمر از گناه ، از عوامل جلب غفران الهی است .

فَإِنَّ كَانَ لِلْأَوْبِينَ غَفُورًا

«اوب» صیغه مبالغه و به معنای شخص بسیار توبه کننده است. استعمال این صیغه به جای «تائب» (توبه کننده) می تواند بیانگر برداشت فوق باشد.

5- آثار مداوم توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 7

7- حفظ روحیه توبه و خداجویی تا پایان عمر ، شرط ره جویی به بهشت *

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةَ . . . و جاء بقلب منیب

تعبیر «جاء» می تواند اشاره به این نکته باشد که اگر کسی، برهه ای از عمر را با قلب منیب بگذراند؛ ولی آن را در نهایت از دست داده و نتواند آن را در صحنه قیامت به همراه آورد، برخوردار از بهشت نخواهد بود.

6- آثار ترک توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 24 - 9

9- در صورت اقدام نکردن منافقان به توبه ، خداوند آنان را کیفر خواهد داد .

و يعذب المنفقين إن شاء أو يتوب عليهم

آوردن عبارت «إن شاء» به خاطر قطعی نبودن عذاب آنان به احتمال توبه شان است، اما در صورتی که آنان توبه نکنند، عذاب شان قطعی خواهد شد.

7- آثار نوبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 38 - 8

8- بقای آثار وضعی گناه ، حتی پس از توبه و قبول آن از سوی خداوند

فتاب علیه . . . قلنا اهبطوا منها جميعاً فإما يأتينكم منى هدى

تأکید به هیوط آدم(ع) بعد از بیان توبه وی و پذیرش آن از سوی خداوند، دلالت بر این دارد که: علی رغم پذیرش توبه آدم(ع)، وی به جایگاهش در بهشت بازگردانده نشد و این حاکی است که میان آمرزش گناه و برطرف شدن آثار وضعی آن تلازم نیست.

ص: 377

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 1,2,8

1 - کتمان کنندگان حقایق دینی در صورت توبه ، از لعنت خدا نجات یافته و از رحمت او برخوردار خواهند شد .

أولئك يلعنهم الله... إلا الذين تابوا

2 - توبه از گناهان و اصلاح مفاسد آنها ، موجب برقراری مجدد رحمت قطع شده است .

أولئك يلعنهم الله... إلا الذين تابوا وأصلحوا... فأولئك أتوب عليهم

8 - نباید کتمان کنندگان حقایق دینی را در صورتی که توبه کنند و گذشته را جبران نمایند ، نفرین کرده و خواهان دوری آنان از رحمت خدا شد .

و يلعنهم اللعنون. إلا الذين تابوا وأصلحوا و بينوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 162 - 2,3

2 - کتمان کنندگان حقایق دینی ، در صورتی که بدون توبه بمیرند ، همواره مورد لعنت خدا خواهند بود .

إن الذين يکتمون... أولئك عليهم لعنة الله... خلدین فیها

3 - کفرپیشگانی که بدون توبه می میرند ، برای همیشه به عذاب اخروی گرفتار می شوند .

خلدین فیها لا یخفف عنهم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 222 - 17

17 - توبه و طهارت ، زمینه جلب محبت الهی

ان الله یحب التوابین و یحب المتطهرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 1,2

1 - مرتدانِ تائب، مورد پذیرش و توجه خداوند، ملائکه و مردم

كفروا بعد ايمانهم .. انّ عليهم لعنه الله و الملائكة و الناس ... الاّ الذين تاب

2 - توبه، اصلاح و جبران گذشته، راه دستیابی مجدد به هدایت خداوند

كيف يهدى الله .. الاّ الذين تابوا من بعد ذلك و اصلحوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 5,6,8,9,11

5 - لزوم تداوم ایذای مرتکبین فحشا (لواط و زنا) تا احراز توبه و اصلاح آنان *

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

در برداشت فوق، جمله «فان تابا .. فاعرضوا» عطف بر «فاذوهما» و متفرع بر آن شده است و می رساند که پایان آزار، توبه آنان است. بنابراین آزار آنان باید همچنان ادامه داشته باشد تا توبه کنند.

ص: 378

6 - زنان و مردان مرتکب فحشا (زنا و لواط) ، در صورت توبه و اصلاح نباید کیفر داده شوند . *

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

بنابر اینکه جمله «فان تابا . . .» عطف بر جمله ای محذوف باشد ؛ یعنی «فاذوهما ان لم يتوبا فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما» .

8 - توبه از گناه همراه با اصلاح ، موجب برداشته شدن کیفر آن

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما إنّ الله كان تواباً رحيماً

چون جمله «ان الله . . .» دلیل و علت پذیرش توبه و برداشتن کیفر فحشا قرار گرفته است، می توان چنین نتیجه گرفت که هر گناهی با توبه و اصلاح بخشوده می شود و کیفر آن ساقط می گردد.

9 - لزوم نادیده انگاشتن گناه کسانی که توبه کرده و صالح می شوند .

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

چون «ایذاء» می تواند شامل هر نوع اذیت و آزاری باشد، اعراض نیز باید از هر نوع اذیت و آزاری باشد ؛ حتی از اینکه آنان را با چنین عملی یاد کنند و بشناسند.

11 - خداوند ، آمرزنده گناه زناکار و لواط کننده ، به شرط توبه و اصلاح

و اللذان یأتیانها منکم . . . فان تابا و اصلحا . . . إنّ الله کان تواباً رحيماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 20، 9

9 - گذشت از گناه نقض کنندگان حاکمیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در گرو توبه آنان به درگاه خدا و قبول آنان از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

یریدون ان یتحاکموا . . . و لو أنّهم اذ ظلموا . . . لوجدوا الله تواباً

جمله «و استغفر لهم الرسول» می تواند کنایه از این باشد که قبول توبه آنان «لوجدوا الله تواباً» در صورتی است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) بازگشت آنان را بپذیرد.

20 - توبه و استغفار ، زمینه درک و احساس توابیت و رحیمیت خداوند

فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحيماً

جمله «لوجدوا الله» به این معناست که آدمی پس از توبه خود، متوجه می شود که خداوند گناھانش را آمرزیده و گویا در خود احساس سبک شدن از گناه را می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 110 - 1,2,3,4,7,8,10

1 - توبه و استغفار ، راهی برای آمرزش همه گناھان ، اعم از صغیره و کبیره

و من يعمل سوءاً او یظلم نفسه ثم یتستغفر الله یجد الله غفوراً رحیماً

برخی بر آنند که مراد از «سوءاً»، گناه صغیره است و مراد از ظلم در «یظلم نفسه»، گناھان کبیره است.

2 - خداوند ، آمرزنده گناه شرک و غیر شرک ، در صورت استغفار و توبه

و من يعمل سوءاً او یظلم نفسه ثم یتستغفر الله یجد الله غفوراً رحیماً

گفته شده مقصود از ظلم در «یظلم نفسه»، شرک است و مقصود از «سوءاً»، گناھانی غیر از شرک.

3 - توبه و استغفار از ستم و تجاوز به خود و یا دیگران ، موجب آمرزش است .

ص: 379

و من يعمل سوءاً او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

برخی از مفسران بر آنند که مراد از «سوءاً»، تجاوز و تعدی به دیگران است و مراد از «یظلم نفسه» ستم نمودن به خویشان.

4 - خداوند آمرزنده گناه خیانتکاران و حامیان آنان ، در صورت استغفار و توبه

هأنتم هؤلاء .. او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

با توجه به آیات قبل می توان گفت از مصادیق مورد نظر برای «من يعمل سوءاً» خیانتکاران هستند و حامیان آنان از مصادیق «یظلم نفسه» می باشند.

7 - نوید خداوند به آمرزش حتمی گنهکاران در صورت توبه و استغفار

و من يعمل سوءاً او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

8 - گناهکار ، با توبه و استغفار ، آمرزش و رحمت الهی را درک و احساس می کند .

و من يعمل سوءاً .. ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

کلمه «يجد»، از مصدر وجدان به معنای دریافتن و احساس کردن است؛ یعنی در وجود خود رحمت و مغفرت الهی را درک می کند.

10 - توبه و استغفار ، افزون بر آمرزش گناهان ، موجب جلب رحمت الهی خواهد شد .

ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 5، 2، 1

1 - منافقان در صورت توبه ، اصلاح گذشته ، تمسک به خدا و اطاعت خالصانه ، به آتش دوزخ گرفتار نخواهند شد .

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ .. الا الذين تابوا وأصلحوا واعتصموا بالله وأخلصوا دينهم

2 - منافقان در صورت توبه ، اصلاح گذشته ، تمسک به خدا و اطاعت خالصانه از او ، در زمره مؤمنان واقعی قرار می گیرند .

الا الذين تابوا .. فأولئك مع المؤمنين

5 - اصلاح گذشته ، مشروط به توبه و پشیمانی از اعمال نارواست و اطاعت خالصانه از خداوند در گرو اعتصام به اوست .

الا الذين تابوا وأصلحوا واعتصموا بالله وأخلصوا دينهم

ظاهراً جمله «اصلحوا» و «اعتصموا» و «اخلصوا»، هر یک مترتب بر دیگری است. یعنی بدون بازگشت از نفاق، اصلاح ممکن نیست، و بدون اصلاح، اعتصام به خدا امکان ندارد، و بدون اعتصام به خدا، رهایی از ریا غیر ممکن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 15، 8، 2، 1

1 - سقوط حدود چهارگانه (قتل، به دار آویختن، قطع دست و پا و تبعید) از محاربان و فسادانگیزی که پیش از دستگیری توبه کنند.

انما جزؤا الذین یحاربون .. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

2 - محاربان مفسد در صورتی که پیش از دستگیری توبه کنند، به عذاب آخرت گرفتار نخواهند شد.

و لهم فی الاخره عذاب عظیم. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

8 - معافیت قانونی مجرمان از کیفرهای دنیوی، در موارد کارایی توبه، در گرو توبه ایشان پیش از دستگیری است.

الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

ص: 380

جمله «تابوا من قبل ان تقدروا عليهم» می تواند اشاره به ملاک ثمربخشی توبه در کیفرهای اجتماعی داشته باشد. یعنی باید احراز شود که قصد توبه کننده از اظهار پشیمانی، فرار از مجازات نیست، که نشانه آن توبه، اظهار ندامت قبل از دستگیری است.

15 - سقوط حد از محاربان مفسد در صورت توبه، پرتویی از رحمت و مغفرت الهی است.

الا الذین تابوا .. فاعلموا ان الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 5، 13

5 - معافیت قانونی سارق از حد سرقت در صورت توبه و اصلاح (خودسازی) *

فمن تاب .. و اصلح فإن الله يتوب عليه

یادآوری پذیرش توبه سارق پس از بیان حد سرقت، می تواند اشاره به سقوط حد از وی باشد.

13 - سقوط حد سرقت، در صورت توبه دزد قبل از اطلاع از سرقت وی و دستگیری

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح

از امام باقر یا امام صادق(ع) درباره دزدی که پیش از اطلاع از سرقت وی و دستگیری، توبه کند و اصلاح شود نقل شده: اذا صلح و عرف منه امر جمیل لم یقم علیه الحد.

کافی، ج 7، ص 250، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 11

11 - عقوبت سارقان و آمرزش آنان به صورت توبه و اصلاح خویش، از جمله مشیت های الهی

یعذب من یشاء ویغفر لمن یشاء

مصدق مورد نظر برای «من یشاء»، با توجه به آیات پیشین، زن و یا مردی است که مرتکب سرقت شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - اصلاح بینش و بصیرت بنی اسرائیل پس از پذیرش توبه آنان

ثم تاب الله عليهم ثم عموا و صموا

کلمه «ثم» در جمله «ثم عموا و صموا» می‌رساند که بنی اسرائیل - پس از شمول رحمت الهی بر آنان و توبه به درگاه خداوند - بصیرت از دست رفته خویش را بازیافتند، اگر چه در مرحله و زمان دیگر بصیرت خویش را از دست داده و به اعمال ناروا گرایش پیدا کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه و استغفار، شرط برخورداری از مغفرت خداوند و رحمت خاص او

افلا يتوبون... و الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 20,26

20 - توبه و اصلاح رفتارها شرط آمرزش است.

ثم تاب من بعده و أصلح

26 - مؤمنی که از سر جهل گناه کند، در صورت توبه و اصلاح حتماً مشمول مغفرت و رحمت خداوند قرار خواهد گرفت.

کتب ربکم علی نفسه الرحمه أنه من عمل منکم سوءاً بجهله ثم تاب من بعده و أصلح فأنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 1,4,5,9

1 - در صورتی که گناهکاران توبه کنند، خداوند گناهشان را خواهد بخشید.

و الذین عملوا السيئات ثم تابوا .. إن ربك من بعدها لغفور

4 - خداوند گناه آن گروه از بنی اسرائیل را که پس از گوساله پرستی توبه کرده و با ایمان به یکتایی خدا به پرستش او بازگشتند، آمرزید و آنان را مشمول رحمت خویش قرار داد.

و الذین عملوا السيئات ثم تابوا من بعدها و ءامنوا

مصدق مورد نظر برای «الذین عملوا السيئات»، به دلیل آیات پیشین، گوساله پرستان بنی اسرائیل است. این آیه در حقیقت استثنایی برای آیه پیشین است.

5 - خداوند حتی گناه کسانی را که تصمیم بر کشتن انبیا داشته باشند، به شرط توبه و ایمان، خواهد بخشید.

و الذین عملوا السيئات .. إن ربك من بعدها لغفور رحيم

از مصادیق مورد نظر برای «السیئات» به دلیل جمله «و کادوا یقتلوننی»، تصمیم بر کشتن هارون - که از پیامبران است - می باشد.

9 - خداوند ---د، آمرزنده گناهکاران است؛ هر چند پس از مدتی طولانی توبه کرده باشند.

و الذین عملوا السيئات ثم تابوا

برداشت فوق با توجه به کلمه «ثم» - که برای تراخی است - استفاده شده است.

4 - موسی (ع) به دلیل بازگشت خود و همراهانش به سوی خدا، همگان را شایسته برخوردار شدن از حیات نیکوی دنیا و سعادت آخرت دانست.

و اکتب لنا فی هذه الدنيا حسنه و فی الاخره انا هدنا إلیک

جمله «اِنا هدنا إلیک» تعلیل برای «و اکتب لنا ..» است. یعنی چون به سوی تو بازگشتیم، این تقاضا و انتظار - که زمینه و مقدمه آن را فراهم کرده ایم - گزاف نیست.

5 - بازگشت به خدا و توبه به درگاه او، زمینه ساز نایل شدن به خیر و سعادت دنیا و برخوردار شدن از حیات نیکوی آخرت است.

و اکتب لنا فی هذه الدنيا حسنه و فی الاخره انا هدنا إلیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 167 - 15، 9

9 - توبه و بازگشت به خدا، راه نجات یهودیان از ذلت و بیرون آمدن از سلطه عذاب کنندگان ایشان است .

و إذ تأذن ربك ليعثن . . . و إنه لغفور رحيم

هدف از تذکر بخشایشگری و مهربانی خداوند پس از بیان گرفتاری یهودیان به شکنجه و سلطه دیگران، این است که آنچه بر یهود از جانب خداوند مقدر شده است، تا زمانی است که از فرمانهای الهی سرپیچی کنند.

15 - راه نجات از عذاب برزخ، توبه به درگاه خدا و جلب رحمت اوست .

من يسومهم سوء العذاب . . . إنه لغفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 33 - 4، 9

4 - توبه و استغفار امت ها، مایه مصونیت آنان از عذاب های استیصال

و ما كان الله معذبهم وهم يستغفرون

9 - توبه و استغفار دارای اهمیتی ویژه در نزد خداوند و دارای تأثیری بسزا در سرنوشت امتها

و ما كان الله معذبهم وهم يستغفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 12

12 - آزاد کردن اسیر در صورت توبه و پذیرفتن اسلام، واجب است .

و خذوهم . . . فإن تابوا . . . فخلّوا سبيلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 4، 7

4 - توبه، هموارکننده راه عبادت و عبودیت انسان برای خدا *

تقدیم «التائبون» بر «العابدون» می تواند اشاره به مطلب فوق داشته باشد.

7- توبه ، نخستین گام انسان در طریق خودسازی

صفاتى كه در آیه ذكر شده به دو دسته فردى و اجتماعى قابل تقسیم است كه نخست صفات فردى ذكر شده و داراى جنبه خودسازى است. مقدم شدن صفت توبه بر سایر صفات، مى تواند بدان جهت باشد كه توبه نقش نخستین را داراست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 118 - 15

15 - توبه انسان به درگاه الهی ، محفوف به دو رحمت از سوی خداوند

ثم تاب عليهم ليتوبوا إن الله هو التواب

ص: 383

توبه خداوند بر خطاکاران، (لطف و رحمت خدا به آنان) زمینه آن شد که آنان به سوی خدا توبه کنند و سپس خداوند هم رحمت خویش را بر آنان نازل کرده و خطایشان را ببخشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 92 - 8

8- عقوبت و سرزنش کسانی که در حق آدمی ستم کرده اند پس از اعترافشان به گناه و توبه از آن ، به دور از شأن نیکوکاران است .

لا تثریب علیکم الیوم

«الیوم» ظرف و متعلق به «تثریب» است و مراد از آن زمانی است که برادران یوسف به خطای خویش اعتراف نموده و از گناه خود توبه کردند (و این کتا لخاطئین).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 110 - 18، 15

15- مردان ، در صورت توبه ، هجرت و جهاد در راه خدا و صبر و مقاومت در برابر کافران ، مورد غفران و رحمت الهی قرار می گیرند .

من کفر بالله من بعد ایمنه . . . ثم ... إن ربک من بعدها لغفور رحیم

18- برخورداری گناهکاران از رحمت و بخشش خداوند ، مشروط به توبه عملی و تدارک گذشته هاست .

ثم إن ربک للذین هاجروا من بعد ما فتنوا ثم جهدوا و صبروا إن ربک من بعدها لغف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 119 - 2، 7

1- وعده قطعی خداوند به بخشش گناه بدکاران ، در صورت روی آوردن آنان به توبه و صلاح

ثم إن ربک للذین عملوا السوء بجهله ثم تابوا من بعد ذلک و أصلحوا إن ربک من بع

2- هر نوع گناه و بدکاری به وسیله توبه ، قابل آمرزش است .

ثم إن ربک للذین عملوا السوء . . . ثم تابوا من بعد ذلک ... لغفور رحیم

گفتنی است که برداشت فوق با توجه به اطلاق «السوء» است.

7- گناه حلال و حرام شمردن امور (بدعت گذاری)، اگر از سر جهل و نقصان علم باشد - در صورت توبه و اصلاح گذشته ها - مورد غفران و بخشش الهی است .

لا تقولوا .. هذا حلال و هذا حرام ... و علی الذین هادوا حرمنا ... و لکن کانو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 18، 17

17- وعده خداوند به آمرزش مشرکان، در صورت بازگشت از شرک

تعلی عمّا یقولون .. إنه کان حلیماً غفوراً

ذکر تعلیل «غفور» در پایان جمله، می تواند نویدی باشد بر مشرکان که علی رغم گناه بزرگ و سخنان ناروا درباره خداوند، امکان

ص: 384

آمزش آنان، وجود دارد.

18- خداوند، در برخورد با گناه نیندیشیدن درباره حقایق هستی - چون تسیح و حمد موجودات - بردبارانه برخورد کرده و در صورت توبه، از آن درمی گذرد.

لا تفتقهن تسیحهم إنه کان حلیماً غفوراً

تعلیل «إنه کان حلیماً غفوراً» دلالت می کند بر اینکه «لا تفتقهن تسیحهم» (تفقه نمی کنید در تسیح آنان) گناه داشته و شایسته برخورد و مجازات است اما چون خداوند حلیم و غفور است، بردبارانه برخورد می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 2، 1

1- توبه، ایمان واقعی و عمل صالح، تنها راه رهایی ضایع کنندگان نماز و پیروان شهوها از عذاب الهی است.

فسوف یلقون غیباً. إلا من تاب و ءامن و عمل صالحاً

استثنا در «إلا من تاب..» متصل است و مراد از توبه، پشیمانی از ضایع کردن نماز و پیروی از تمایلات نفسانی است. در مورد ایمان بدان جهت قید «واقعی» ذکر شده است که بر حسب ظاهر افراد یاد شده در آیه قبل، در زمره مؤمنان بودند؛ ولی نماز را ضایع می کردند؛ یعنی، ایمان ظاهری و اسمی را دارا بودند، ولی ایمان واقعی را نداشتند.

2- توبه کنندگان مؤمن و دارای عمل صالح، به بهشت وارد می شوند.

إلا من تاب و ءامن و عمل صالحاً فأولئك یدخلون الجنة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 74 - 4

4- ایمان و توبه، موجب بخشش گناهان، قبل از حضور در پیشگاه خداوند است.

إنا ءامنا برّنا لیغفر .. إنه من یأت ربّه مجرماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 11

11 - هدایت افزون تر و روبه رشد، ره آورد توبه، ایمان و عمل صالح

لمن تاب وءامن و عمل صلحاً ثم اهتدى

ممکن است «ثم اهتدى» به مرتبه های بالای هدایت و درجات عالی آن نظر داشته باشد که در پی توبه، ایمان و عمل صالح، به دست می آید. این نکته با توجه به معنای باب افتعال - که مطاوعه است - بیشتر آشکار می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 32

32 - توبه و بازگشت از گناه و خطا، زمینه ساز فلاح و رستگاری مؤمنان

و توبوا إلى الله جميعاً أيه المؤمنون لعلکم تفلحون

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که «لعلّ» برای تعلیل و جمله «لعلکم تفلحون» استثنایه تعلیلیه است؛ یعنی به این سبب توبه کنید که به سعادت و رستگاری برسید.

ص: 385

10 - گناه ، هر چند بزرگ باشد (مانند افترا و دروغ بر خدا و رسول او) در صورت توبه و استغفار از آن ، قابل بخشش و غفران الهی است .

وقال الذین کفروا إن هذا إلا فیک افتریه .. . إنه کان غفوراً رحیمًا

تذکر به غفران و رحمت الهی، پس از ردّ تهمت ها و افتراهای کافران بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن، می تواند به منظور تشویق به توبه و استغفار و نوید به غفران و بخشش باشد.

1 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، از عذاب و کیفر دوچندان و خوار کننده آن گناهان در امان خواهند بود .

و من یفعل ذلک .. یضعف له العذاب ... إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صالحًا

جمله «إلا من تاب..» استثنا از عموم مستفاد از «من» در «من یفعل...» است.

2 - توبه ، ایمان و عمل صالح ، موجب مصونیت انسان گناه کار از عذاب و کیفر الهی است .

یضعف له العذاب .. إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صالحًا

4 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، خداوند کردار بد آنان را از نامه عملشان محو کرده و به جای آنها کردار نیک قرار می دهد .

و من یفعل ذلک .. یضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئک یدلّ الله سیئ

در این که مقصود از تبدیل «سیئات» به «حسنات» چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه عمده وجود دارد: 1- تبدیل خود اعمال بد به اعمال نیک؛ به گونه ای که در پرونده اعمال مؤمنان به جای «سیئه»، «حسنة» نوشته شود. 2- تبدیل آثار و پیامدهای «سیئات» - که عقاب است - به آثار و پیامدهای «حسنات» - که ثواب است - . گفتنی است برداشت فوق مبتنی بر دیدگاه نخست است.

5 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، خداوند آثار بدی های آنان (عقاب) را محو و به جای آنها ، آثار خوبی ها (ثواب) قرار می دهد .

و من يفعل ذلك .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

6- توبه، ایمان و عمل صالح، موجب محو شدن گناهان و آثار آنها (عقاب) و جایگزین شدن نیکی ها و آثار آنها (ثواب) به جای آن گناهان

إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صلحاً فأولئك يبذل الله سيئاتهم حسنت

7- توبه، ایمان و عمل صالح، موجب غفران رحمت و فضل خداوند است.

إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صلحاً فأولئك يبذل الله سيئاتهم حسنت و كان ا

تبدیل «حسنت» افرادی که دارای سه خصوصیت توبه، ایمان و عمل صالح باشند، حاکی از تفضل و رحمت خدا به چنین افرادی است و نیز گویای این حقیقت است که آنچه موجب این تفضل و رحمت شده است، سه خصوصیت یاد شده می باشد.

ص: 386

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 71 - 2، 1

1 - هرکس که توبه کند و کار نیک انجام دهد، در حقیقت رو به خدا کرده و به سوی او بازگشته است.

و من تاب و عمل صلحاً فإنه يتوب إلى الله متاباً

«متاباً» (مصدر میمی) به معنای توبه و بازگشت و مفعول مطلق برای «یتوب» است؛ که در آیه شریفه، برای تأکید آمده است؛ یعنی، توبه و بازگشت کامل و حقیقی.

2 - توبه و انجام عمل صالح، وسیله تقرب به خدا و نشان روی کرد حقیقی به او است.

و من تاب و عمل صلحاً فإنه يتوب إلى الله متاباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 51 - 4

4 - توبه و رویکرد به دین و تحمل سختی های آن، زمینه ساز جلب غفران و آمرزش الهی

قالوا ءامنا برب العلمین... قالوا لاضیر انا إلى ربنا منقلبون. انا نطمع أ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که ساحران پس از ایمان به خدا و پذیرش شکنجه های فرعون، نسبت به غفران و آمرزش الهی اظهار امیدواری کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 11 - 7، 2

2 - توبه و انجام عمل صالح، از میان برنده آثار سوء ظلم و گناه

إلا من ظلم ثم بدل حسناً بعد سوء

«تبدیل» (مصدر «بدل») به معنای جایگزین کردن است. جایگزینی وقتی تحقق می یابد که یکی برود و دیگری جای آن را بگیرد. گفتنی است که مراد از «ظلم» در آیه شریفه، مطلق معصیت است و مراد از «حُسن» هم می تواند توبه باشد و هم عمل صالح؛ یعنی، «لکن آنان که با ارتکاب گناه مرتکب ظلم شدند ولی بعداً توبه [یا عمل صالح] را جایگزین آن نمودند بدانند که من غفور و رحیم هستم و آنان را می بخشم و مورد رحمت خویش قرار می دهم. بنابراین آنان نیز بعد از این از چیزی نترسند.

7 - توبه و نیکی پس از گناه و ظلم، موجب بهره مندی از رحمت و غفران الهی

إلّا من ظلم ثمّ بدّل حسنا بعد سوء فإتي غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

13 - نمل - 27 - 46 - 6

6 - نقش مؤثر توبه و استغفار در جلب رحمت الهی

لولا تستغفرون الله لعلکم ترحمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

13 - نمل - 27 - 72 - 5

5 - باز بودن راه توبه برای کافران و امکان تغییر سرنوشت آنان و رفع عذاب از آنها

ص: 387

قل عسی أن یكون ردف لکم بعض الذی تستعجلون

واژه «عسی» - که برای ترجی و به معنای شاید است - می رساند که عذاب تقدیر شده، قضای حتمی الهی نیست و امکان دارد که در نتیجه تحول فکری و عملی (ایمان) کافران، این برنامه تغییر کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 45 - 4,5,6

4 - پرهیز از گناه و توبه از خطاهای گذشته ، موجب جلب رحمت و لطف خداوند است .

و إذا قیل لهم اتّقوا ما بین یدیکم و ما خلفکم لعلّکم ترحمون

5 - تنها در سایه پرهیز از گناه و توبه از خطاهای گذشته ، می توان به رحمت و لطف خدا امیدوار بود .

و إذا قیل لهم اتّقوا .. لعلّکم ترحمون

به کار رفتن کلمه «لعلّ» که برای ترجی و امیدواری است، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

6 - لزوم پرهیز از گناهان و توبه از خطاهای گذشته ، به منظور جلب رحمت و لطف خداوند

و إذا قیل لهم اتّقوا ما بین یدیکم و ما خلفکم لعلّکم ترحمون

لزوم پرهیز از گناهان و توبه .. از فعل امر «اتّقوا» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 25 - 3

3 - استغفار ، سجده ، توبه و انابه ، از زمینه های آمرزش الهی

فاستغفر ربّه و خرّ راکعاً و أناب . فغفرنا له ذلک

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که نوید خداوند به آمرزش داوود(ع) پس از استغفار، سجده، انابه و توبه او بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 17 - 6

6 - سعادت و نیک بختی انسان در عرصه دنیا و آخرت ، در گرو اجتناب از عبادت طاغوت و اطاعت سردمداران ضلالت و توبه و روی

کرد به خداوند است .

و الذين اجتنبوا الطغوت . . . لهم البشري

مقصود از بشارت در آیه شریفه، بشارت به بهشت و سعادت بشری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 6, 5, 4

4 - توبه و تسلیم در برابر پروردگار ، شرط بهره مند شدن بندگان گنه کار از آمرزش الهی

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذَّنُوبَ جَمِيعًا . . . وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ

توصیه خداوند به انابه و تسلیم شدن بندگان گنه کار، پس از وعده به آمرزش گناهان آنان، می تواند بیانگر شرایط این آمرزش باشد.

5 - توبه از گناهان و بازگشت به سوی خداوند ، نخستین گام برای جلب غفران الهی

ص: 388

و أنیبوا إلی ربکم و أسلموا له

از تقدم «أنیبوا» بر «أسلموا..» می توان برداشت بالا را به دست آورد.

6- راه توبه و بازگشت برای رهایی از پیامد های هلاکت بار برای همه گنه کاران باز است .

و أنیبوا إلی ربکم و أسلموا له من قبل أن یأتیکم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 20

20 - توبه و پیمودن راه خدا (عمل به تعالیم الهی) ، دو عنصر لازم برای نجات انسان از دوزخ است .

فاغفر للذین تابوا و اتبعوا سیلک و قهم عذاب الجحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 8 - 10

10 - ایمان ، توبه و پیروی از دین ، از شرایط ورود به بهشت

و یتستغفرون للذین ءامنوا .. فاغفر للذین تابوا و اتبعوا سیلک ... و أدخلهم جنّ

برداشت یاد شده از آن جا است که فرشتگان پیش از درخواست بهشت برای مؤمنان، آنان را به وصف ایمان، توبه و پیروی از راه دین توصیف کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 8

8 - تنها کسانی که با توبه و اخلاص به سوی خدا روی می آورند ، شایسته درس آموختن و هوشیار شدن از آیات الهی اند .

هو الذی یریکم ءایته .. و ما یتذکر إلاّ من ینیب

«إنابه» (مصدر «ینیب») به معنای رجوع است و انابه به درگاه خداوند، به معنای بازگشت به او با توبه و اخلاص است (بر گرفته از مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- توبه ، زمینه ساز آموزش و بخشایش تمامی گناهان انسان از سوی خداوند

يقبل التوبه عن عباده و يعفو عن السيئات

عطف «يعفو» بر «يقبل التوبه» گویای زمینه ساز بودن توبه برای بخشایش گناهان است و «السيئات» - که جمع با الف و لام است - بیانگر این می باشد که خداوند با توبه بندگان، تمامی گناهان آنان را می بخشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 34,35

34- توبه و تسلیم به درگاه پروردگار ، زمینه و شرط استجاب دعا

قال ربّ أوزعني . . . إني تبت إليك وإني من المسلمين

ص: 389

«اِئْتِي» بیانگر نوعی تعلیل است؛ یعنی، پروردگارا! مرا در راستای شکر و صلاح یاری ده؛ زیرا من تائب و تسلیم درگاه توأم. این تعبیر می نمایاند که توبه و تسلیم، دارای تأثیر ویژه در استجاب دعا است.

35- توبه راستین، در پی دارنده تسلیم انسان در برابر پروردگار *

اِئْتِي تَبْتَ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

برداشت بالا بدان احتمال است که آمدن «اِئْتِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» در پی «اِئْتِي تَبْتَ إِلَيْكَ»، بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 16 - 6، 1

1- احسان به والدین، روحیه شکر، توبه، صلاح جویی و تسلیم، شرط پذیرش تمام اعمال نیک انسان به درگاه خدا

أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا

مراد از «أَحْسَنَ..» می تواند اعمال واجب و مستحب - در قبال اعمال مباح - باشد. که در این صورت از ارتباط دو آیه استفاده می شود که اگر کسی از روحيات یاد شده برخوردار بود اعمال نیک او (واجب و مستحب) پذیرفته می شود.

6- خردمندان روی آورده به خدا، با روحیه شکر، توبه و تسلیم، در زمره بهشتیان

و بلغ أربعين سنة قال ربّ أوزعني .. إئْتِي تَبْتَ ... نتجاوز عن سيئاتهم في أصحاب ال

مرجع ضمير «سيئاتهم» کسانی است که به سن رشد و کمال رسیده و به نیایش پرداخته و بر توبه و تسلیم خویش تأکید میورزند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 24

24 - بدگمانی، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان، قابل جبران با توبه به درگاه خداوند *

اجتنبوا كثيراً من الظنّ .. ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً ... إِنَّ اللَّهَ تَوَّ

با توجه به این که در آیه شریفه، از مؤمنان خواسته شده تا به جبران خطاها اقدام کنند و به توبه رو آورند. (إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ)، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 4 - 8

8- توبه ، موجب زدایش زنگار از قلب و روح می شود .

إن تتوبا إلى الله فقد صغت قلوبكما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 5 - 10

10 - نقش مثبت و سازنده اسلام ، ایمان ، فرمانبری ، توبه و روزه داری در زندگی مشترک میان زنان و مردان

أن يبدله أزوجًا خيرا منكنّ مسلمات . . . سئحت

یادآوری اوصاف یاد شده برای زنان شایسته، در خلال نقل ماجرای نزاع میان پیامبر(صلی الله علیه و آله) و همسرانش، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

ص: 390

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 5

5 - توبه خالصانه ، عامل ورود به بهشت

توبوا إلى الله توبه نصوحًا .. ویدخلکم جنّات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 32 - 6

6 - ظلم و طغیان و نپرداختن سهم بینوایان از اموال خویش ، سبب زوال نعمت ها و توبه و امید به خداوند ، زمینه ساز بازگشت آنها است

أن لا يدخلنّها اليوم عليكم مسكين .. إنا كنا ظلمين ... إنا كنا طغين . عسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 14، 18

14 - توبه ، مانع عذاب جهنم است .

ثمّ لم يتوبوا فلهم عذاب جهنّم

18 - رهایی اصحاب اخدود از آتش جهنم ، تنها در صورتی امکان پذیر است که از کفر خویش توبه کرده باشند .

ثمّ لم يتوبوا

سیاق آیه شریفه، گرچه قرینه است بر این که متعلق «لم يتوبوا» فتنه گری و سوزاندن مؤمنان است؛ ولی آیه بعد، می تواند قرینه باشد که مراد از توبه، روی آوردن به ایمان و عمل صالح است و نیز توبه از شکنجه مؤمنان، زمانی توبه به درگاه خداوند است که شخص منکر او نباشد.

8- آثار توبه بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 3

3 - صبر و شکیبایی بندگان خالص خدا ، در انجام تکالیف الهی چون فروتنی ، و شب زنده داری ، حلم ، ترس از قیامت ، توبه ، عفو کریمانه ، پذیرش حق و دعا و نیایش ، سبب برخوردار شدن آنان از نعمت ها و درجات عالی بهشت

الذین یمشون علی الأرض هوئاً . . و الذین یقولون ربّنا... أولئک یجزون الغرفه بم

متعلق و موارد صبر هر چند در آیه شریفه ذکر نشده است، ولی مقصود از آن - به قرینه آیات گذشته که در بیان تکالیف بندگان خالص و محرماتی است که آنان می بایست ترک می کردند - مجموعه مسائلی است که خداوند به انجام آنها امر کرده و یا از انجام آنها باز داشته است؛ زیرا انجام چنین تکالیفی و یا ترک محرمات الهی، صبر و شکیبایی در برابر هوای نفس را نیازمند است.

ص: 391

9- آثار توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 10 - 5

5- رحمت، فضل، توبه پذیری و حکمت خداوند، جلوگیری مؤمنان از سقوط بر اثر لغزش ها و نادانی هایشان

و لولا فضل الله عليكم و رحمته و ان الله تواب حكيم

جواب «لولا» محذوف است و آنچه می تواند محذوف باشد - به قرینه آیات پیشین و نیز آیه 21 همان مضمونی است که در برداشت یاد شده آمده است.

10- آثار توبه حق ستیزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 34 - 2

2- امکان شمول عفو الهی، نسبت به کافران حق ستیز، به شرط توبه و پشیمانی قبل از مرگ

إنّ الذین کفروا و .. ثمّ ماتوا و هم کفّار فلن یغفر الله لهم

از مفهوم آیه شریفه، استفاده می شود که اگر کافر معاند در حال کفر نمیرد و قبل از مرگ توبه کند، مشمول «لن یغفر الله» نخواهد بود.

11- آثار توبه داود(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 12

12 - رجوع و توجه همواره داوود (ع) به خداوند در زندگی، موجب قدرت و توانمندی او شد.

داود ذاللاّید إنّّه اوّاب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إنّّه اوّاب» در مقام تعلیل برای «ذاللاّید» است؛ یعنی، چون داوود(ع) بسیار متوجه خدا و پرمراجعه به او بود، صاحب قدرت و توانمند بود.

12- آثار توبه فاسقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه فاسقان و اصلاح رفتارشان ، از بین برنده آثار سوء فسق گذشته آنان است .

أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ . إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ص: 392

جمله «فإنَّ اللهَ غفورٌ رحيمٌ» در مقام تعلیل برای رفع مجازات های فاسقان است و علت هر حکمی، موجب تعمیم و سرایت آن حکم خواهد شد. بنابراین فاسقان توبه کار، مشمول رحمت الهی اند؛ چه فسق آنان مربوط به تهمت زدن ها باشد و چه غیر آن.

13- آثار توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 2

2 - قذف کنندگان (کسانی که به زنان پاکدامن بدون دلیل نسبت زنا دهند)، در صورت توبه و اصلاح رفتار خویش و جبران زیان وارده بر شخص متهم ، مشمول بخشش و آمرزش خدا خواهند شد .

والذین یرمون المحصنت . . . أولئك هم الفسقون . إلا الذین تابوا من بعد ذلك و ا

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که اصلاح، پس از توبه و پشیمانی در هر موردی، متناسب با همان مورد است. بنابراین اصلاح گناه تهمت زدن، به این خواهد بود که ضرر و زیان مادی، معنوی، فردی و اجتماعی وارده بر متهم جبران شود.

14- آثار توبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 34 - 2

2- امکان شمول عفو الهی ، نسبت به کافران حق ستیز ، به شرط توبه و پشیمانی قبل از مرگ

إنَّ الذین کفروا و . . . ثمَّ ماتوا و هم کفّار فلن یغفر الله لهم

از مفهوم آیه شریفه، استفاده می شود که اگر کافر معاند در حال کفر نمیرد و قبل از مرگ توبه کند، مشمول «لن یغفر الله» نخواهد بود.

15- آثار توبه مخالفان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 14

14 - امکان برخورداری مخالفان پیامبران ، از مغفرت و آمرزش الهی (در صورت بازگشت و توبه)

إنَّ رَبَّکَ لَذُو مغفره

سیاق آیه با این معنا سازگار است که نوید به مغفرت، نظر به کسانی دارد که در برابر آیات الهی، الحاد ورزیده و با پیامبر مخالفت کرده اند؛

ولی راه بازگشت بر آنان باز است.

ص: 393

16- آثار توبه مرتد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 24

24 - توبه مرتد و اهانت کننده به ارزش های الهی ، مایه رفع عذاب الهی از اوست .

فإن يتوبوا یک خيراً لهم وإن يتولوا يعذبهم الله

17- آثار توبه مسرفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 4

4 - رهبانیت گرایان و اسراف کنندگان ، در صورت توبه ، مشمول مغفرت الهی قرار خواهند بود .

كلوا... ولا تطغوا... وإني لغفار لمن تاب

18- آثار توبه منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 14 - 12

12 - بازگشت از مواضع منافقانه به ایمان و عمل خالصانه ، پیش از فرا رسیدن مرگ ، مورد قبول خداوند و جبران کننده گناه دورویی و نفاق

ولكنكم فتنتم أنفسكم... حتى جاء أمر الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 5 - 3

3 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در صورت توبه کردن منافقان ، برای آنان از پیشگاه خداوند درخواست مغفرت می نمود .

وإذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله

«یستغفر لكم...» جواب برای شرط مقدر است؛ یعنی، «إن تعالوا یستغفر لكم رسول الله»، (اگر از خطاهای گذشته خود توبه کنید، رسول خدا برای شما طلب مغفرت خواهد کرد).

19- آثار توبه نصوح

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 3.6

ص: 394

3 - توبه خالصانه ، عامل زدایش بدی ها و کفاره گناهان

توبوا إلى الله .. عسی ربکم أن یکفر عنکم سیئاتکم

6 - توبه خالصانه ، موجب امیدواری بندگان به لطف و عنایت خداوند است .

توبوا إلى الله توبه نصوحًا عسی ربکم

مطلب یاد شده، از تعبیر «عسی ربکم» استفاده می شود.

20- آثار توبه یونس(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 50 - 2

2 - انقطاع وحی به یونس (ع) از زمان ارتکاب « ترک اولی » (ترک مردم و نفرین علیه آنان) و وحی مجدد به ایشان ، پس از توبه او و عنایت خداوند به وی

فاجتبیہ ربّہ

مطلب یاد شده با توجه به این نکته است که یونس(ع) پیش از ماجرای ارتکاب «ترک اولی» از پیامبران بود. بنابراین مقصود از «فاجتباه» به رسالت رساندن او نیست؛ بلکه به معنای تداوم رسالت او پس از انقطاع موقت وحی است.

21- آثار حنث توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 19

19 - شکستن توبه ، مانع پذیرش توبه مجدد نیست .

إنّہ کان توّابًا

22- آثار ذکر توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 18

18 - توجّه بندگان به توبه پذیر بودن خداوند ، مایه ترغیب آنان به توبه و استغفار

و استغفره إله كان تَوَابًا

ص: 395

23- آثار صداقت در توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 5

5 - پذیرش توبه گنهکاران از سوی خداوند ، در گرو اقدام های عملی آنان برای نشان دادن صداقت خود است .

أن الله هو يقبل التوبة عن عباده و يأخذ الصدقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 3

3 - پذیرش توبه گنهکاران از سوی خدا ، در گرو اقدام های عملی ایشان برای نشان دادن صداقت خود است .

و ءآخرون اعترفوا بذنوبهم .. و قل اعملوا فسیری الله عملکم

24- آثار قبول توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 3

3 - توبه نسبت دهندگان بی دلیل زنا به زنان پاکدامن - در صورت اصلاح رفتار خویش و جبران ضرر و زیان وارده بر متهمان - موجب رفع مجازات فسق و عدم پذیرش شهادت از آنان می شود .

والذین یرمون المحصنت .. أولئک هم الفسقون . إلا الذین تابوا من بعد ذلک و أ

برداشت فوق، مبتنی براین نکته است که پذیرش توبه، شامل تمامی مجازات های مطرح شده در آیه قبل برای تهمت زندگان شود؛ ولی حدّ قذف (صد تازیانه) را به خاطر وجود دلیل خاص قطعی شامل نخواهد شد.

25- آثار مرگ بی توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 162 - 2,3

2 - کتمان کنندگان حقایق دینی ، در صورتی که بدون توبه بمیرند ، همواره مورد لعنت خدا خواهند بود .

إن الذین یکتُمون .. أولئک علیهم لعنه الله ... خلدین فیها

3 - کفرپیشگانی که بدون توبه می میرند ، برای همیشه به عذاب اخروی گرفتار می شوند .

خلدین فیها لایخفف عنهم العذاب

ص: 396

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 2،7،9

2 - خداوند کلمات پر ارزشی را به آدم (ع) تلقین کرد تا با توسل به آنها، در پیشگاه خداوند توبه کند.

فتلقى ءادم من ربه کلمت

«تلقى» (مصدر تلقى) به معنای: گرفتن و دریافت کردن است و معنای جمله «فتلقى...» چنین می شود: آدم(ع) از جانب خداوند کلماتی را دریافت کرد. نکره آوردن «کلمات» دلالت بر عظمت و ارجمندی آن کلمات دارد.

7 - تلقین کلمات به آدم (ع) (تعلیم چگونه توبه کردن و به درگاه خدا نیاز بردن) جلوه ای از رحمت خداوند بر او بود.

فتلقى ءادم من ربه کلمت... إنه هو التواب الرحيم

در برداشت فوق، «الرحيم» در ارتباط با جمله «فتلقى...» معنا شده است و مقتضای آن این است که: رحیمیت خداوند موجب شد که کلمات رابه آدم(ع) آموزش دهد.

9 - چگونگی توبه و واسطه های لازم برای آن را، باید از دین فرا گرفت.

فتلقى ءادم من ربه کلمت فتاب عليه

تفریع پذیرش توبه آدم(ع) (تاب عليه) به وسیله حرف «فاء» بر فراگیری کلماتی از جانب خدا، حاکی از برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 58 - 14

14 - برای استغفار از گناهان و توبه به درگاه خدا، باید به دستور ها و آداب تعیین شده از جانب خدا عمل کرد.

وقولوا حطه نغفر لكم خطيكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 29 - 6

6 - تسبیح خداوند و اعتراف به گناهکاری خویش، از آداب توبه

قالوا سبحن ربنا إنا كنا ظلمين

برداشت یاد شده، از آن جا است که این آیه، درصدد بیان چگونگی توبه و پشیمانی صاحبان باغ است که با تسبیح خدا و اعتراف به ستم کاری خویش، انجام پذیرفت.

27- آداب قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 23

23 - پذیرش توبه خطاکاران، باید همراه مهر و محبت به آنان باشد.

و لو اثمهم اذ ظلموا انفسهم .. لوجدوا الله تواباً رحيماً

توصیف خداوند به «رحیم»، پس از «تواباً»، می رساند که انسان نباید آنگاه که فردی را پذیرفت و از خطایش درگذشت، مهر و

ص: 397

لطف خویش را از او دریغ دارد.

28- آموزش قبل از توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 7

7- امکان بخشودگی برخی از گناهان ، حتی بدون توبه *

يقبل التوبه . . . و يعفو عن السيئات

برداشت یاد شده، بدین احتمال است که «يعفو..» جمله ای مستقل از جمله پیشین باشد و دو فراز آیه، اشاره به دو مطلب جداگانه داشته باشد: 1- خداوند توبه گنه کاران را می پذیرد؛ 2- برخی از گناهان بدون توبه نیز مورد بخشش قرار می گیرد.

29- ارزش توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 3

3 - توبه و اظهار پشیمانی تبهکاران محارب پس از به چنگ افتادن ، فاقد ارزش و اعتبار برای سقوط حد و رهایی از عذاب دوزخ

انما جزؤا الذین . . . الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 20

20 - برخورداری گروهی از بنی اسرائیل بر اثر پابندی به توبه خویش ، از بيش ها و نعمت های صحیح دینی

ثم عموا و صموا کثیر منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 36

36- نیایش به درگاه خداوند و تأکید در توبه و اظهار بندگی ، دارای ارزشی والا

قال ربّ أوزعنی . . . إني تبت إليك وإني من المسلمین

بیان گزارش گونه آیه شریفه، در حقیقت ترسیمی از انسان ایده آل و کامل است و تعبیر «إِنِّي تَبْتُ إِلَيْكَ» و «إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» بیانگر تأکید و الحاح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 5 - 11، 9

9- اسلام، ایمان، فرمانبری، توبه، عبادت، روزه داری [و هجرت] از ارزش های والا و ملاک های برتری در دیدگاه وحی

ص: 398

خَيْرًا مِنْكَ مَسْلَمَتٌ .. سَعْت

برداشت یاد شده، از آن جا است که اوصاف پسندیده یاد شده، اختصاص به زنان ندارد؛ زیرا چنین اوصافی و مشابه آنها، در قرآن برای مردان نیز یاد شده است (مانند سوره احزاب، آیه 35).

11 - دوشیزگی در مقایسه با ارزش های والای زنان (همچون اسلام ، ایمان ، فرمانبری ، توبه و روزه داری زنان) دارای نقش درجه دوم در زندگی مشترک میان زنان و مردان

ثَبَّتْ وَأُبْكَارًا

یادآوری دو وصف «دوشیزگی» و «بیوه بودن زنان»، می تواند اشاره به نکته یاد شده باشد؛ زیرا مفاد آیه شریفه این است که زنان بهتری با چنین اوصافی، جایگزین شما خواهند شد؛ چه بیوه باشند و چه دوشیزه.

30- ارکان توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 102 - 2

2 - اعتراف به گناه و انتقاد از خویش ، وسیله جلبِ غفران و رحمت الهی و از ارکان توبه است .

و ءآخرون اعترفوا .. عسى الله يتوب عليهم إن الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 71 - 3

3 - عمل صالح ، مظهر توبه راستین و رکن اصلی آن

و من تاب و عمل صلحًا فإنه يتوب إلى الله متابًا

یادآوری عمل صالح پس از توبه - که به معنای بازگشت از گناه و روی آوردن به خدا است - می تواند گویای این نکته باشد که عمل صالح در معنای توبه نهفته و رکن اصلی آن است.

31- اهمیت توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 8

8- ضرورت توبه به درگاه خدا و طلب آمرزش گناهان از او

فتلقى ءادم من ربه كلمت .. . إنه هو التواب الرحيم

گویا هدف از طرح توبه آدم(ع) - به عنوان اولین انسان - نشان دادن وظیفه آدمیان هنگام مبتلا شدن به لغزش و گناه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 6،14

ص: 399

6 - بازگشت به خدا با توبه به درگاه او، وظیفه ای ضروری بر عهده گنهکاران

إنکم ظلمتم أنفسکم باتخاذکم العجل فتوبوا إلی بارئکم

14 - موسی (ع) خیر و سعادت مردان قومش را در توبه و کشتن یکدیگر دانست .

فاقتلوا أنفسکم ذلکم خیر لکم عند بارئکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 279 - 9

9 - الغای مالکیت رباخواران حتی نسبت به اصل سرمایه در صورتی که از عمل ناپسند خود (رباخواری) توبه نکنند . *

و ان تبتم فلکم رؤس اموالکم

از مفهوم جمله «و ان تبتم ..» برداشت شده است؛ یعنی اگر توبه نکردند، با اعلام جنگ و برخورد نظامی، محارب قلمداد شده، و در این صورت اصل سرمایه آنان نیز مصادره خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 9

9 - لزوم نادیده انگاشتن گناه کسانی که توبه کرده و صالح می شوند .

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

چون «ایذاء» می تواند شامل هر نوع اذیت و آزاری باشد، اعراض نیز باید از هر نوع اذیت و آزاری باشد؛ حتی از اینکه آنان را با چنین عملی یاد کنند و بشناسند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 17 - 5

5 - تشویق گناهکاران به توبه و تأخیر نینداختن آن

إنما التوبة علی الله للذین یعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب

خداوند با اعلام پذیرش حتمی توبه به شرط تأخیر نینداختن آن، گنهکاران را به چنین توبه ای تشویق کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 14

14 - لزوم استغفار ، توبه و تدارک گذشته ، در صورت ارتکاب گناه

و لو اثم اذ ظلموا انفسهم جاؤک

گناه مورد بحث در آیه، اعراض از پیامبر (صلی الله علیه و آله) است و پذیرش توبه این گناه را مشروط به روی آوردن (جاؤک) به پیامبر (صلی الله علیه و آله) کرده که همان جبران گذشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 74 - 3

3 - لزوم بازگشت به خدا به همراه طلب آمرزش از خطاهای گذشته

ص: 400

افلا يتوبون إلى الله ويستغفرونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 23

23 - ضرورت توبه به درگاه خدا پس از آگاه شدن به ارتکاب امری ناروا

قال رب أرني .. قال سبحانه تبت إليك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 8

8 - انسان ها نباید علی رغم ارتکاب گناهان بسیار و یا گرفتار شدن به ارتداد ، از پذیرش توبه خویش و مغفرت و رحمت الهی مأیوس باشند .

و الذين عملوا السيئات .. إن ربك من بعدها لغفور رحيم

کلمه «السيئات» جمع «سيئه» است و «ال» در آن مفید استغراق و شمول می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 33 - 9

9 - توبه و استغفار دارای اهمیتی ویژه در نزد خداوند و دارای تأثیری بسزا در سرنوشت امتهای

و ما كان الله معذبهم وهم يستغفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 5

5 - ایجاد انگیزه و امید از جانب خداوند در مؤمنان خطاکار و نیز کافران ، برای توبه و بازگشت به حق

ثم يتوب الله .. و الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 126 - 6,7

6- خداوند ، خواهان هدایت و توبه همه انسان ها حتی منافقان

أولا يرون أنهم يفتنون .. ثم لا يتوبون ولا هم يدّكرون

7- به خود آمدن و توبه و بازگشت از مسیر غلط ، فلسفه آزمون های الهی

أولا يرون أنهم يفتنون .. ثم لا يتوبون ولا هم يدّكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 7

7- لزوم توبه از گناه و داشتن صداقت در ایمان ، از تعالیم مشترک ادیان آسمانی

فخلف من بعدهم .. إلا من تاب وءامن

ص: 401

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 12

12 - بازگشت به خداوند ، همراه با توبه و عمل ناب و خالص ، امری پسندیده و شایسته است .

و اتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ

سفارش به پیروی از منیبان، نشان دهنده اهمیت انابه است. گفتنی است که «الإنابة إلى الله» رجوع به خداوند با توبه و اخلاص عمل معنا شده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 1

1 - لزوم توبه و بازگشت همه گنه کاران به سوی پروردگار

الذین أسرفوا علی أنفسهم . . . و أنیبوا إلی ربکم

«إنابه» (مصدر «أنابوا») به معنای رجوع است و «أنیبوا إلی ربکم»؛ یعنی، بازگشت به خدا با توبه و اخلاص (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 3

3 ترغیب و تشویق خداوند به توبه و دست برداشتن گنه کاران از گناه

غافر الذنب وقابل التوب

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام ترغیب و تشویق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 15

15 - توبه و پیمودن راه خداوند (اسلام) ، دو شرط لازم برای جلب غفران و آمرزش الهی

فاغفر للذین تابوا و اتَّبَعُوا سَبِيلَكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هشدار خداوند به کافران دین ستیز ، نسبت به از دست دادن فرصت توبه

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

لحن آیه شریفه از یک سو تهدید و از سوی دیگر دربردارنده هشدار به کافران است که کار خویش را به جایی نرسانند که راه توبه بر رویشان بسته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 4 - 7

7- لزوم توبه و بازگشت ، از هر عملی که موجب انحراف قلب آدمی از مسیر حق می گردد .

ص: 402

إن تتوبا إلى الله فقد صغت قلوبكما

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «فقد صغت قلوبكما»، در مقام بیان سبب توبه است؛ یعنی، توبه کنید، چون قلب شما - به سبب خطاکاری - از مسیر حق منحرف شده است.

32- بسمله در سوره توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 1 - 9

9 - از علی (ع) روایت شده است: «انه لم ينزل بسم الله الرحمن الرحيم على رأس سوره برائه لأن بسم الله للأمان والرحمه و نزلت برائه لرفع الأمان بالسيف»؛

«بسم الله الرحمن الرحيم» در اول سوره براءت نازل نشده؛ زیرا بسم الله برای امان و رحمت است و سوره براءت برای برداشتن امان به وسیله شمشیر نازل شده است».

33- پاداش توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 76 - 2

2 - فروتنی، شب زنده داری، حلم، ترس از قیامت، توبه، عفو کریمانه، پذیرش حق، دعا، دوری از اسراف، تنگ گیری، شرک، زنا، آدم کشی و سخن باطل، موجب ورود به بهشت جاودان و برخورداری از قرارگاه و اقامت نیکوی آن

الذین یمشون علی الأرض هوناً.. و الذین لایشهدون الزور... أولئک یجزون الغرفه

34- پذیرش توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 8، 1

1 - مرتدانِ تائب، مورد پذیرش و توجه خداوند، ملائکه و مردم

كفروا بعد ایمانهم.. انّ علیهم لعنه الله و الملائکه و الناس... الاّ الذین تاب

8 - غفران و رحمت الهی، دلیل پذیرش توبه مرتدّ و آمرزش گناه او

الا الذين تابوا .. فان الله غفور رحيم

جلد - نام سورہ - سورہ - آيہ - فيش

3 - آل عمران - 3 - 128 - 8

ص: 403

8 - کيفر و مجازات و يا پذيرش توبه مشرکان ، در اختيار خداوند است ، نه پيامبر (صلى الله عليه و آله)

ليس لك من الامر شيء او يتوب عليهم او يعذبهم

پذيرش توبه و عذاب مشرکان ، مى تواند از مصاديق جمله «ليس لك من الامر شيء» باشد.

35- تأخير توبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - بروج - 85 - 10 - 15

15 - توبه ، هر چند با تأخير باشد ، پذيرفته مى شود .

ثم لم يتوبوا

حرف «ثم» - براى تراخى است - دلالت دارد كه توبه با تأخير نيز مؤثر است.

36- تشويق به توبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - بقره - 2 - 222 - 18

18 - ترغيب و تشويق الهى ، به توبه و پاكيژگى

ان الله يحب التوابين و يحب المتطهرين

از اهداف اشاره به محبت الهى نسبت به پاكيژگان و توبه كنندگان ، تشويق انسانها به توبه و پاكيژگى است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 7

7 - ترغيب گناهكاران به توبه و استغفار از پيشگاه خداوند

و الذين اذا فعلوا فاحشه .. فاستغفروا لذنوبهم و من يغفر الذنوب الا الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - نساء - 4 - 17 - 5

5 - تشویق گناهکاران به توبه و تأخیر نینداختن آن

أَمَّا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ

خداوند با اعلام پذیرش حتمی توبه به شرط تأخیر نینداختن آن، گناهکاران را به چنین توبه ای تشویق کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 39 - 12

ص: 404

12 - خداوند ، ترغیب کننده ستمکاران و گنهکاران به توبه و اصلاح خویش (خودسازی)

فمن تاب .. . فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

توجه دادن ستمکاران به مغفرت، رحمت و توبه پذیری خداوند می تواند به منظور ترغیب آنان به توبه و اصلاح باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 74 - 8

8 - لزوم توجه دادن خطاکاران به رحمت و آمرزش گسترده الهی برای ترغیب آنان به توبه و استغفار

أفلا يتوبون .. . وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

هدف از یادآوری صفت آمرزندگی خداوند و رحمت گسترده او پس از فراخوانی خطاکاران به بازگشت و توبه، ترغیب آنان به استغفار می باشد و این درسی است برای همه کسانی که خواهان توبه و بازگشت انسانها بسوی خداوند هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 3 - 9 - 7

7 - توصیه و تشویق الهی به عموم مشرکان عهدشکن ، مبنی بر توبه و بازگشت به اسلام در ظرف چهار ماه مهلت داده شده به آنان

فسيحوا في الأرض أربعه أشهر .. . وَأذن من الله ... فَإِنْ تَبْتُمْ فَهوَ خَيْرٌ لَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 5

5 - ایجاد انگیزه و امید از جانب خداوند در مؤمنان خطاکار و نیز کافران ، برای توبه و بازگشت به حق

ثم يتوب الله .. . وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 8

8 - ترغیب گنهکاران از سوی خدا به توبه کردن از خطاهایشان و نیز دادن صدقه (زکات) در راه خدا و امیدوار بودن به پذیرفته شدن آن

أَنْ اللَّهُ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 53 - 16

16 - ترغیب گنه کاران ، به توبه و استغفار از سوی خداوند

یعبادی الذین أسرفوا .. لا تقنطوا من رحمه الله... إنه هو الغفور الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 3

3 ترغیب و تشویق خداوند به توبه و دست برداشتن گنه کاران از گناه

ص: 405

غافر الذنب وقابل التوب

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام ترغیب و تشویق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 21

21 - تشویق خطاکاران به توبه و پیمودن راه درست از سوی خداوند

فاغفر للذین تابوا و اتبعوا سبیلک و قهم عذاب الجحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 4

4 - خداوند ، تشویق کننده کافران و مشرکان به رها کردن شرک و بازگشت به توحید و یکتاپرستی

و هو الذی یقبل التوبه عن عباده

با توجه به آیات پیشین، می توان گفت که جمله «و هو الذی یقبل التوبه» دعوتی است از سوی خدا به عموم کافران و مشرکان مبنی بر دست برداشتن از عبادت غیر خدا و بازگشتن به یکتاپرستی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 17

17- ترغیب کافران از سوی خداوند ، برای روی آوری به توبه و بازگشت به سوی او

أم یقولون افتریه . . . و هو الغفور الرحیم

تذکر خداوند به غفران و رحمت بی کران خویش، در حقیقت فراخوانی و دعوت مردم و حتی کافران، به توبه و استغفار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 5 - 5

5 - تشویق و ترغیب همسران خطاکار پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از سوی خداوند ، به توبه و هماهنگ کردن خود با شرایط و برنامه های زندگی آن حضرت

إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ .. عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُمَ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُمْ

هشدار به طلاق و جایگزینی همسران دیگر - پس از توصیه به توبه - در حقیقت نوعی تشویق و ترغیب همسران خطاکار پیامبر(صلی الله علیه و آله) به توبه و اصلاح رفتار خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 10 - 2

2- نوح پیامبر ، مردم را به رغم مخالفت طولانی آنان ، به سوی توبه و بازگشت از راه باطل و روی آوردن به خدای غفار تشویق و ترغیب می کرد .

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبِّيَ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

فراخواندن به استغفار، در حقیقت دعوت به توبه و بازگشت از راه باطل گذشته است.

ص: 406

37- تظاهر به توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 9

9 - تظاهر به توبه ، از دید خدا مخفی نخواهد ماند .

هو الذی یقبل التوبه . . . و یعلم ما تفعلون

38- تعلیم توبه به آدم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 3,7,2

2 - خداوند کلمات پر ارزشی را به آدم (ع) تلقین کرد تا با توسل به آنها ، در پیشگاه خداوند توبه کند .

فتلقى ءادم من ربه کلمت

«تلقى» (مصدر تلقی) به معنای: گرفتن و دریافت کردن است و معنای جمله «فتلقى . . .» چنین می شود: آدم(ع) از جانب خداوند کلماتی را دریافت کرد. نکره آوردن «کلمات» دلالت بر عظمت و ارجمندی آن کلمات دارد.

3 - توبه آدم (ع) و دریافت کلمات از ناحیه خداوند ، پس از استقرارش در زمین بود . *

ولکم فی الأرض مستقر . . . فتلقى ءادم من ربه کلمت

برداشت فوق با عنایت به حرف «فاء» در «فتلقى . . .» - که برای ترتیب است - استفاده می شود.

7 - تلقین کلمات به آدم (ع) (تعلیم چگونه توبه کردن و به درگاه خدا نیاز بردن) جلوه ای از رحمت خداوند بر او بود .

فتلقى ءادم من ربه کلمت . . . إنه هو التواب الرحیم

در برداشت فوق، «الرحیم» در ارتباط با جمله «فتلقى . . .» معنا شده است و مقتضای آن این است که: رحیمیت خداوند موجب شد که کلمات را به آدم(ع) آموزش دهد.

39- تناسب توبه با گناه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 8

8 - طریقه توبه از گناهان بسته به نوع آن گناه ، متفاوت است .

إنکم ظلمتم أنفسکم باتخاذکم العجل فتوبوا إلى بارئکم فاقتلوا أنفسکم

ص: 407

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 11، 12، 1

1 - آدم (ع) ، از کرده خویش (نافرمانی خدا) پشیمان شد و در صدد توبه به درگاه خداوند برآمد .

فتلقى ءادم من ربّه كلمت

2 - خداوند کلمات پر ارزشی را به آدم (ع) تلقین کرد تا با توسل به آنها ، در پیشگاه خداوند توبه کند .

فتلقى ءادم من ربه كلمت

«تلقى» (مصدر تلقى) به معنای: گرفتن و دریافت کردن است و معنای جمله «فتلقى . . .» چنین می شود: آدم(ع) از جانب خداوند کلماتی را دریافت کرد. نکره آوردن «کلمات» دلالت بر عظمت و ارجمندی آن کلمات دارد.

11 - ابن عباس می گوید : « سألت رسول الله عن الكلمات التي تلقى ها آدم من ربه فتاب عليه قال : سأل بحق محمد و علي و فاطمه و الحسن و الحسين الا تبت علي فتاب عليه ;

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از کلماتی که آدم(ع) از طرف خدا دریافت داشت و توبه او را پذیرفت. سؤال کردم حضرت فرمود: خداوند را به حق محمد، علی، فاطمه، حسن و حسین - علیهم السلام - خواند و گفت: توبه مرا بپذیر، پس خداوند توبه او را پذیرفت».

12 - از امام باقر (ع) روایت شده که فرمود : « الكلمات التي تلقين آدم من ربه فتاب عليه و هدى قال : سبحانك اللهم و بحمدك انى عملت سوءاً و ظلمت نفسى فاغفرلى انك خير الغافرين . . . انك أنت الغفور الرحيم ;

کلماتی که آدم(ع) از خداوند دریافت کرد پس خداوند توبه او را پذیرفت و هدایتش نمود [عبارت بود از اینکه [گفت: خدایا! تو را منزّه می دانم و به همراه آن تو را سپاس می گویم. من کار بدی انجام دادم و به خود ظلم کردم پس مرا بیامرزد که توبه بهترین آمرزنده ای ... به تحقیق توببخشنده گناه و رحیم هستی».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 122 - 1

1 - آدم (ع) در پی عصیان و تناول از درخت ممنوع ، از کرده خویش پشیمان شد و به درگاه خداوند توبه کرد .

ثم اجتبه ربّه فتاب عليه

«جبايه» (ریشه اصلی «اجتبی»); به معنای جمع آوری کردن و به دست آوردن است. و «اجتباء» به معنای اصطفاء (خالص چیزی را

برگزیدن) و اختیار است (لسان العرب). بنابراین «إجتباه ربّه» یعنی، خداوند علاقه های آدم به این سو و آن سو را قطع کرد و همه را بای خود جمع کرد و وی را برای خود خالص گردانید. این تعبیر حاکی از انقطاع کامل آدم(ع) از غیر خدا و توبه حقیقی او است.

41- توبه اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 7 - 3

3 - توبه کافران در قیامت پذیرفته نمی شود .

لا تعذروا الیوم

ص: 408

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که اعتذار کافران، در حقیقت برای اظهار پشیمانی و توبه است که پذیرفتنی نیست.

42- توبه از ارتداد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 90 - 5

5- هارون، با یادآوری رحمت گسترده خداوند به بنی اسرائیل، باز بودن راه بازگشت از شرک و ارتداد را به آنان یادآوری کرد.

إِنَّمَا فَتَنَّاهُمْ بِهَذَا وَإِنَّ رَبَّكُمْ الرَّحْمَنُ

توصیف خداوند در کلام هارون(ع)، با عنوان «الرحمان» و با توجه به گوساله پرستی و عصیان بنی اسرائیل، متضمن وعده رحمت الهی به آنان، در صورت توبه و بازگشت از شرک است.

43- توبه از استهزا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 21

21 - توبه نکردن از استهزا، طعن و نسبت دادن القاب زشت به مؤمنان، باعث ورود حتمی فرد در زمره ظالمان

لَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ... وَمَنْ لَمْ يَتَّبِعْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

44- توبه از استهزای مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 20

20 - استهزا، طعن و نسبت دادن القاب زشت به مؤمنان، گناه و نیازمند توبه است.

لَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ... وَلَا تَلْمِزُوا... وَلَا تَنَابَزُوا... وَمَنْ لَمْ يَتَّبِعْ

بنابراین که «و من لم يتب» نظر داشته باشد به تمام محتوای آیه و نه صرف کسانی که لقب بد بر مؤمنان می نهند، برداشت بالا استفاده می شود.

45- توبه از انحراف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- لزوم توبه و بازگشت ، از هر عملی که موجب انحراف قلب آدمی از مسیر حق می گردد .

ص: 409

إن تتوبا إلى الله فقد صغت قلوبكما

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «فقد صغت قلوبكما»، در مقام بیان سبب توبه است؛ یعنی، توبه کنید، چون قلب شما - به سبب خطاکاری - از مسیر حق منحرف شده است.

46- توبه از بی احترامی با محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 5 - 9

9- نوید خداوند به باز بودن راه توبه ، برای آنان که ناآگاهانه حرمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را آن گونه که بایسته بود ، رعایت نکرده اند .

والله غفور رحيم

47- توبه از بی احترامی به والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 13

13- بی حرمتی به پدر و مادر و کوتاهی در رعایت حقوق آنان ، گناه و نیازمند توبه است .

واخفض لهما .. فإنه كان للأولين غفورًا

48- توبه از تجسس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 24، 21

21- بدگمانی ، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان ، بی تقوایی ، گناه و نیازمند توبه است .

اجتنبوا كثيراً من الظنّ ... ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً ... واتقوا الله

24- بدگمانی ، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان ، قابل جبران با توبه به درگاه خداوند *

اجتنبوا كثيراً من الظنّ ... ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً ... إن الله تَوَّابٌ

با توجه به این که در آیه شریفه، از مؤمنان خواسته شده تا به جبران خطاها اقدام کنند و به توبه رو آورند. (إنّ الله تَوَّابٌ رحيم)، برداشت بالا

استفاده می شود.

49- توبه از تعقل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 410

13 - خداوند پذیرای توبه بنی اسرائیل پس از پشیمانی آنان از رفتار ناپسند و وا گذاشتن اندیشه های ناصحیح دینی

ثم تاب الله عليهم

موفق ساختن بندگان بر توبه، مستلزم قبول توبه آنان است.

50- توبه از جادو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 73 - 8

8 - سحر و ساحری، گناهی نیازمند توبه و مغفرت خداوند

ليغفر لنا .. و ما اكرهتنا عليه من السحر

نیازمندی سحر و ساحری به غفران الهی، نشان از گناه بودن آن دارد، اشاره ساحران به اکراهی بودن آن، نوعی اعتذار از صدور آن گناه، برای جلب مغفرت الهی است.

51- توبه از زنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 3 - 10

10 - « عن أبي جعفر (ع) . . . و أنزل بالمدينة « الزانی لاینکح إلاّ زانیه أو مشرکه الزانیه لاینکحها إلاّ زان أو مشرک و حرّم ذالک علی المؤمنین » فلم یسم الله الزانی مؤمناً و لا الزانیه مؤمنه . . . »

از امام باقر(ع) روایت شده که این آیه در مدینه نازل شده است: «الزانی لاینکح إلاّ زانیه أو مشرکه و الزانیه لاینکحها إلاّ زان أو مشرک و حرّم ذالک علی المؤمنین». پس خدا مرد زناکار و زن زناکار را مؤمن نامیده است».

52- توبه از سوء ظن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 24، 21

21 - بدگمانی، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان، بی تقوایی، گناه و نیازمند توبه است.

اجتنبوا كثيراً من الظنّ . . . ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً ... و اتقوا الله

24 - بدگمانی ، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان ، قابل جبران با توبه به درگاه خداوند *

اجتنبوا كثيراً من الظنّ . . . ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً ... إنّ الله توّا

با توجه به این که در آیه شریفه، از مؤمنان خواسته شده تا به جبران خطاها اقدام کنند و به توبه رو آورند. (إنّ الله توّاب رحيم)،

ص: 411

برداشت بالا استفاده می شود.

53- توبه از سوزاندن مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 17

17 - اصحاب اخدود ، چنانچه از گناه سوزاندن مؤمنان توبه می کردند ، از عذاب جهنم رهایی می یافتند .

ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم

54- توبه از شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 74 - 1

1 - دعوت خداوند از معتقدان به تثلیث و الوهیت مسیح (ع) ، برای استغفار و بازگشت به خدا

افلا يتوبون إلى الله ويستغفرونه

به قرینه آیات پیشین (قالوا ان الله هو المسيح .. قالوا ان الله ثالث ثلثة) فاعل «یتوبون...» مسیحیان هستند و متعلق توبه و استغفار، عقیده به الوهیت مسیح(ع) و تثلیث می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 95 - 4

4- بازگشت از شرک و کفر (توبه) برای کافران و مشرکانی که هلاکتشان مقدر شده ممکن نیست .

و حرم علی قریه أهلکنها انهم لا يرجعون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «لا» در «لایرجعون» زایده و مقصود از رجوع، بازگشت از کفر و شرک باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 17

17- وعده خداوند به آمرزش مشرکان ، در صورت بازگشت از شرک

تعلی عمّا یقولون . . . إنه کان حلیمًا غفورًا

ذکر تعلیل «غفور» در پایان جمله، می تواند نویدی باشد بر مشرکان که علی رغم گناه بزرگ و سخنان ناروا درباره خداوند، امکان آمرزش آنان، وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 90 - 5

ص: 412

5- هارون ، با یادآوری رحمت گسترده خداوند به بنی اسرائیل ، باز بودن راه بازگشت از شرک و ارتداد را به آنان یادآوری کرد .

إِنَّمَا فَتَنَّتُمْ بِهِ وَ إِنَّ رَبَّكُمْ الرَّحْمَنُ

توصیف خداوند در کلام هارون(ع)، با عنوان «الرحمان» و با توجه به گوساله پرستی و عصیان بنی اسرائیل، متضمن وعده رحمت الهی به آنان، در صورت توبه و بازگشت از شرک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 67 - 1

1- توبه از کفر و شرک و گرایش به ایمان ، توصیه خداوند به مشرکان

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَ ءَامَنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 42 - 15

15- توبه و بازگشت از گناه کفر و شرک ، مورد پذیرش خداوند

وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّـرِ

55- توبه از ظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نساء - 4 - 110 - 3

3- توبه و استغفار از ستم و تجاوز به خود و یا دیگران ، موجب آمرزش است .

وَ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

برخی از مفسران بر آنند که مراد از «سوءاً»، تجاوز و تعدی به دیگران است و مراد از «یظلم نفسه» ستم نمودن به خویشتن.

56- توبه از عمل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 71 - 13

13 - خداوند پذیرای توبه بنی اسرائیل پس از پشیمانی آنان از رفتار ناپسند و وا گذاشتن اندیشه های ناصحیح دینی

ثم تاب الله عليهم

موفق ساختن بندگان بر توبه، مستلزم قبول توبه آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 23

ص: 413

23 - ضرورت توبه به درگاه خدا پس از آگاه شدن به ارتکاب امری ناروا

قال رب أرني . . . قال سبحانه تبت إليك

57- توبه از غیبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 24، 21

21 - بدگمانی ، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان ، بی تقوایی ، گناه و نیازمند توبه است .

اجتنبوا كثيراً من الظنّ . . . ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضاً . . . واتقوا الله

24 - بدگمانی ، تجسس و غیبت نسبت به مؤمنان ، قابل جبران با توبه به درگاه خداوند *

اجتنبوا كثيراً من الظنّ . . . ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضاً . . . إنّ الله توّ

با توجه به این که در آیه شریفه، از مؤمنان خواسته شده تا به جبران خطاها اقدام کنند و به توبه رو آورند. (إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ)، برداشت بالا استفاده می شود.

58- توبه از قضاوت خطا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 24 - 24

24 - لزوم توبه و بازگشت سریع از خطا هنگام رخ دادن کمترین اشتباه در داوری

فاستغفر ربّه و خرّ راكعًا و أناب

59- توبه از کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 95 - 4

4- بازگشت از شرک و کفر (توبه) برای کافران و مشرکانی که هلاکتشان مقدر شده ممکن نیست .

و حرم علی قریه أهلکنها أنّهم لا یرجعون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «لا» در «لایرجعون» زایده و مقصود از رجوع، بازگشت از کفر و شرک باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 67 - 1

1 - توبه از کفر و شرک و گرایش به ایمان ، توصیه خداوند به مشرکان

ص: 414

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَءَامَنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 42 - 15

15 - توبه و بازگشت از گناه کفر و شرک ، مورد پذیرش خداوند

و أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفِّرِ -

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 10 - 6

6 - توبه و استغفار از کفر و گناه - هر چند بسیار و پیوسته باشد - مورد پذیرش خداوند است .

اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که قوم نوح، به مدت طولانی کافر و گناه پیشه بودند؛ اما نوح(ع) آنان را پیوسته به استغفار فرامی خواند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 18

18 - رهایی اصحاب اخدود از آتش جهنم ، تنها در صورتی امکان پذیر است که از کفر خویش توبه کرده باشند .

ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا

سیاق آیه شریفه، گرچه قرینه است بر این که متعلق «لم يتوبوا» فتنه گری و سوزاندن مؤمنان است؛ ولی آیه بعد، می تواند قرینه باشد که مراد از توبه، روی آوردن به ایمان و عمل صالح است و نیز توبه از شکنجه مؤمنان، زمانی توبه به درگاه خداوند است که شخص منکر او نباشد.

60- توبه از گناه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 6

6 - بازگشت به خدا با توبه به درگاه او ، وظیفه ای ضروری بر عهده گنهکاران

إنكم ظلمتم أنفسكم باتخاذكم العجل فتوبوا إلى بارئكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 235 - 17

17 - فرصت الهی به بندگان، برای توبه از گناهان خویش

و اعلموا انّ الله غفور حلیم

ذکر صفت «حلیم» (بُردبار)، حکایت از عدم تعجیل الهی در عقوبت دارد، تا شاید مردم در این فرصت، توبه کنند و مشمول غفران

ص: 415

الهی شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 13، 12

12 - پشیمان نشدن و توبه نکردن از گناهان گذشته خود، به منزله اصرار بر آن گناهان است.

الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً... فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ... وَلَمْ يَصِرُوا عَلٰی مَا فَعَلُوا

بنابر اینکه جمله «و لم یصرّوا...»، عطف تفسیری برای جمله «فاستغفروا» باشد یعنی اگر بعد از گناه، یاد خدا نکنند و استغفار ننمایند، در واقع اصرارکنندگان بر گناه هستند.

13 - طلب آمرزش نکردن و به فکر توبه نبودن، در عین توجّه به گناه، اصرار بر آن است.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً... لَمْ يَصِرُوا عَلٰی مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمودند: الاصرار هو ان یذنب الذنب فلا یستغفر الله و لا یحدّث نفسه بتوبه فذلک الاصرار.

کافی، ج 2، ص 288، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 394، ح 366.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 7

7 - توبه باید متناسب با گناه باشد.

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا... وَأَخْلَصُوا

با توجه به ویژگیهای منافقان، که در آیات گذشته شمرده شد و تناسب آنها با شرایطی که برای قبولی توبه آنان بیان گردید، معلوم می شود هر گناه، توبه ای ویژه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 14

14 - لزوم استغفار، توبه و تدارک گذشته، در صورت ارتکاب گناه

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤك

گناه مورد بحث در آیه، اعراض از پیامبر (صلی الله علیه و آله) است و پذیرش توبه این گناه را مشروط به روی آوردن (جاؤك) به پیامبر (صلی الله علیه و آله) کرده که همان جبران گذشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 73 - 6

6 - گناه هر چند بدون تمایل و با اکراه صورت بگیرد، نیازمند بخشش الهی و توبه است.

إِنَّمَا آمَنَّا لِيَغْفِرَ... و ما أكرهتنا عليه من السحر

در کلام ساحران مؤمن هم «خطایا» نیازمند غفران دانسته شده و هم «ما أكرهتنا»؛ بنابراین گناه اگر چه از روی اجبار و عدم تمایل نیز باشد، نیازمند مغفرت الهی است.

ص: 416

61- توبه از گناهان کبیره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 20

20 - توبه از گناهان بزرگ نیز به درگاه خداوند پذیرفته است .

إِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا

«تَوَّاب» بر مبالغه دلالت دارد (مصباح). مبالغه در توبه پذیری، یا به این معنا است که هر چه توبه تکرار شود، توبه پذیری هم تکرار خواهد شد و یا این که گناه هر چه بزرگ باشد، خداوند توبه از آن را خواهد پذیرفت.

62- توبه از گوساله پرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 4

4 - خداوند گناه آن گروه از بنی اسرائیل را که پس از گوساله پرستی توبه کرده و با ایمان به یکتایی خدا به پرستش او بازگشتند، آمرزید و آنان را مشمول رحمت خویش قرار داد .

و الذین عملوا السيئات ثم تابوا من بعدها وءامنوا

مصدق مورد نظر برای «الذین عملوا السيئات»، به دلیل آیات پیشین، گوساله پرستان بنی اسرائیل است. این آیه در حقیقت استثنایی برای آیه پیشین است.

63- توبه از لواط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 6

6 - زنان و مردان مرتکب فحشا (زنا و لواط) ، در صورت توبه و اصلاح نباید کیفر داده شوند . *

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

بنابر اینکه جمله «فان تابا . . .» عطف بر جمله ای محذوف باشد ؛ یعنی «فاذوهما ان لم يتوبا فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما».

64- توبه از منابزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 20,21

20 - استهزا، طعن و نسبت دادن القاب زشت به مؤمنان، گناه و نیازمند توبه است .

ص: 417

لایسخر قوم . . . و لا تلمزوا . . . و لا تنازوا . . . و من لم یتب

بنابراین که «و من لم یتب» نظر داشته باشد به تمام محتوای آیه و نه صرف کسانی که لقب بد بر مؤمنان می نهند، برداشت بالا استفاده می شود.

21 - توبه نکردن از استهزا، طعن و نسبت دادن القاب زشت به مؤمنان، باعث ورود حتمی فرد در زمره ظالمان

لایسخر قوم من قوم . . . و من لم یتب فأولئك هم الظلمون

65- توبه اسیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 12

12 - آزاد کردن اسیر در صورت توبه و پذیرفتن اسلام، واجب است .

و خذوهم . . . فإن تابوا . . . فخلّوا سبيلهم

66- توبه اصحاب الجنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 29 - 1

1 - توبه و پشیمانی باغداران یمنی، پس از مشاهده نابودی محصولات از بخلورزی و محروم ساختن بینوایان

قالوا سبحن ربنا إنا كنا ظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 32 - 1, 2

1 - امیدواری باغداران یمنی - پس از توبه و پشیمانی - به جایگزین شدن بوستانی بهتر از بوستان ویران شده خویش، در پرتو لطف پروردگار

عسى ربنا أن يبدلنا خيرا منها

مفسران در توضیح آیه شریفه نوشته اند: آنان با خلوص نیت توبه کردند و خداوند چون این خلوص را دید، بوستانی به جای آن بوستان نابود شده به آنان عطا فرمود که نام آن «حیوان» بود. در این بوستان انگور فراوان و پرباری وجود داشت که هر خوشه از آن، بار یک قاطر می شد.

(مجمع البيان و روح المعانی)

2- اشتیاق و امیدواری باغداران یمنی به پروردگار، پس از مشاهده ویرانی باغ خویش و توبه و پشیمانی از کردار خود

إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَغِبُونَ

ص: 418

67- توبه امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 33 - 4

4- توبه و استغفار امت ها ، مایه مصونیت آنان از عذاب های استیصال

و ما كان الله معذبهم وهم يستغفرون

68- توبه امت های هلاک شده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 95 - 4

4- بازگشت از شرک و کفر (توبه) برای کافران و مشرکانی که هلاکتشان مقدر شده ممکن نیست .

و حرم علی قریه أهلکنها انهم لایرجعون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «لا» در «لایرجعون» زایده و مقصود از رجوع، بازگشت از کفر و شرک باشد.

69- توبه اهانت کنندگان به دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 24

24 - توبه مرتد و اهانت کننده به ارزش های الهی ، مایه رفع عذاب الهی از اوست .

فإن یتوبوا یک خیراً لهم وإن یتولوا یعذبهم الله

70- توبه اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 5

5- دعوت از اهل کتاب و مرتدان به توبه و گرایش به اسلام و بازگشت از انحراف

قوماً کفروا .. الا الذین تابوا

بنابراینکه مراد از «قوماً کفروا . . .»، اهل کتاب نیز باشد که به حقیقت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کفر ورزیدند.

ص: 419

71- توبه با تبعید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 66 - 5

5- رویگردانی مردم - جز گروهی اندک - از توبه در صورت مشروط بودن آن به خودکشی و یا ترک خانه و کاشانه

و لو اثم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله . . . و لو انا کتبنا ... ما فعلو

72- توبه با خودکشی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 66 - 5

5- رویگردانی مردم - جز گروهی اندک - از توبه در صورت مشروط بودن آن به خودکشی و یا ترک خانه و کاشانه

و لو اثم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله . . . و لو انا کتبنا ... ما فعلو

73- توبه برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 9 - 11، 9

9- برادران یوسف ، بر آن بودند که پس از کشتن یا تبعید او ، توبه کرده و درستکار شوند . *

اقتلوا یوسف . . . و تکنونوا من بعده قوماً صالحین

در برداشت فوق، صلاح در «قوماً صالحین» صلاح دینی و اخلاقی گرفته شده است. این احتمال مبتنی بر این است که «واو» در «و تکنونوا» به معنای مع و «تکنونوا» منصوب به «أن» مقدر باشد. بر این اساس «اقتلوا یوسف ... و تکنونوا من بعده قوماً صالحین» چنین معنا می شود: یوسف را بکشید، ولی با این قید و شرط که پس از آن با توبه به درگاه خدا، مردمی صالح و درستکار باشید.

11- «عن علی بن الحسین (ع) فی قوله تعالی : « و تکنونوا من بعده قوماً صالحین » ای تتوبون ؛

از امام سجاد(ع) روایت شده که درباره سخن خدا که می فرماید: [برادران یوسف گفتند:] «و تکنونوا من بعده قوماً صالحین» فرمود: یعنی بعد از آن توبه می کنید».

74- توبه برگزیدگان موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 156 - 3,4

3 - موسی (ع) خود و همراهانش را مردمی بازگشته به سوی خدا و توبه کار به درگاه او دانست .

إنا هدنا إلیک

ص: 420

«هُود» (مصدر هدنا) به معنای بازگشتن و توبه کردن است.

4 - موسی (ع) به دلیل بازگشت خود و همراهانش به سوی خدا، همگان را شایسته برخوردار شدن از حیات نیکوی دنیا و سعادت آخرت دانست.

و اکتب لنا فی هذه الدنيا حسنه و فی الاخره انا هدنا إلیک

جمله «إنا هدنا إلیک» تعلیل برای «و اکتب لنا ..» است. یعنی چون به سوی توبه بازگشتیم، این تقاضا و انتظار - که زمینه و مقدمه آن را فراهم کرده ایم - گزاف نیست.

75- توبه بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 14، 7، 2

2 - موسی (ع) با بیان ستمکاری قومش، به آنان فرمان داد تا روی به درگاه خدا آورده، توبه کنند.

و إذ قال موسی لقومه .. فتوبوا إلی بارئکم

7 - کشتن یکدیگر، توبه تعیین شده ای برای گوساله پرستان بنی اسرائیل

فتوبوا إلی بارئکم فاقتلوا أنفسکم

حرف «فاء» در «فاقتلوا» تفسیریه است؛ یعنی، بیانگر این است که جمله «أقتلوا أنفسکم» تفسیر و توضیح جمله قبل (توبوا ..) می باشد. در معنای جمله «فاقتلوا أنفسکم» دو نظر ایراد شده است. 1- فاقتلوا بعضکم بعضاً (یکدیگر را بکشید)؛ 2- هر کسی خود را بکشد.

14 - موسی (ع) خیر و سعادت مردان قومش را در توبه و کشتن یکدیگر دانست.

فاقتلوا أنفسکم ذلکم خیر لکم عند بارئکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 21 - 14

14 - ورود بنی اسرائیل به شام، پس از توبه و رضایت خداوند از ایشان، در پایان چهل سال سرگردانی

يقوم ادخلوا الارض المقدسه

از امام باقر (ع) روایت شده که بعد از تلاوت آیه فوق فرمود: .. ثم دخلوها بعد اربعین سنه ... و ما کان خروجهم من مصر و دخولهم

الشام الا من بعد توبتهم ورضاء الله عنهم ...

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 306، ح 75؛ نورالثقلین، ج 1، ص 607، ح 114.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 71 - 12، 13، 14

12 - توبه و بازگشت بنی اسرائیل به سوی خداوند در برهه ای تاریخ

ثم تاب الله عليهم

ص: 421

اهل لغت «توبه خدا بر بنده» را به توفیق بر توبه معنا کرده اند.

13 - خداوند پذیرای توبه بنی اسرائیل پس از پشیمانی آنان از رفتار ناپسند و وا گذاشتن اندیشه های ناصحیح دینی

ثم تاب الله عليهم

موفق ساختن بندگان بر توبه، مستلزم قبول توبه آنان است.

14 - اصلاح بینش و بصیرت بنی اسرائیل پس از پذیرش توبه آنان

ثم تاب الله عليهم ثم عموا و صموا

کلمه «ثم» در جمله «ثم عموا و صموا» می رساند که بنی اسرائیل - پس از شمول رحمت الهی بر آنان و توبه به درگاه خداوند - بصیرت از دست رفته خویش را بازیافتند، اگر چه در مرحله و زمان دیگر بصیرت خویش را از دست داده و به اعمال ناروا گرایش پیدا کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 149 - 2

2 - بنی اسرائیل پس از آگاهی به گمراهی خویش، از گوساله پرستی توبه کردند و به گناه خویش معترف شدند.

قالوا لئن لم يرحمنا ربنا و يغفر لنا لئنكونن من الخسرين

76- توبه بی اثر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 4

4 - توبه و پشیمانی از گناه، پس از مرگ پذیرفته نخواهد شد و اثری بر آن مترتب نخواهد بود.

إلا الذين تابوا... إن الذين كفروا و ماتوا و هم كفار أولئك عليهم لعنة الله

تقیید «کفروا» با جمله (و ماتوا و هم كفار) بیان پایان مهلت زمان پذیرش توبه است؛ یعنی، پس از مرگ پشیمانی سودبخش نیست.

77- توبه بی ثمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 51 - 4

4- توبه و اظهار ایمان ، به هنگام وقوع عذاب استیصال ، سودی نداشته و مورد قبول خداوند نیست .

أثم إذا ما وقع ءامنتم به ءالن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 44 - 11

ص: 422

11- توبه و پشیمانی ستمگران هنگام قطعی شدن عذاب دنیوی آنان ، بی ثمر و غیر قابل قبول است .

یوم یأتیهم العذاب فیقول الذین ظلموا ربّنا آخّرنا .. أو لم تکنوا أقسمتم من قبل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 1,2

1 - ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

فلّمّا رأوا بأسنا قالوا ءامنا باللّٰه وحده .. فلم یک ینفعهم إیمنهم لمّا رأوا ب

2 - توبه و بازگشت از گناه شرک و کفر ، هنگام مشاهده آثار فرود عذاب الهی در دنیا ، بی اثر بوده و نجات بخش نیست .

فلّمّا رأوا بأسنا قالوا ءامنا باللّٰه وحده .. فلم یک ینفعهم إیمنهم لمّا رأوا ب

78- توبه پذیری اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 102 - 7

7 - باز بودن آغوش اسلام ، بر روی خطاکاران نادم و معترف

عسی اللّٰه یتوب علیهم إن اللّٰه غفور رحیم

79- توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 163 - 7

7 - رحمانیت و رحیمیت خداوند ، ضامن پذیرش توبه گناهکاران است . *

لا إله إلا هو هو الرحمن الرحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 12

12 - توبه پذیری خداوند ، جلوه ای از رحمت گسترده اوست .

يقبل التوبه . . . وأن الله هو التواب الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 118 - 14,16,17

14 - خداوند ، خواهان توبه انسان های خطاکار و فراهم کننده زمینه توبه برای آنان

ص: 423

ثم تاب عليهم ليتوبوا

16 - توبه پذیری آمیخته به رحمت گسترده ، تنها از آن خداست .

إن الله هو التواب الرحيم

خبر محلی به الف و لام جنس (التواب الرحيم) مفید حصر است.

17 - فراهم آوردن زمینه توبه برای خطاکاران و پذیرش توبه آنان ، تبلور رحمت گسترده خداوند

ثم تاب عليهم ليتوبوا إن الله هو التواب الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 10 - 3

3 - پذیرش توبه بندگان از سوی خداوند ، توأم با حکمت او است .

أن الله تواب حكيم

برداشت یاد شده، از آمدن وصف «حکیم» پس از وصف «تواب» و ارتباط میان آن دو استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 8, 2

2 - خداوند ، قبول کننده توبه گناه کاران است .

وقابل التوب

8 - تضمین خداوند ، به آمرزش گناهان و پذیرش توبه بندگان

غافر الذنب وقابل التوب

یاد شدن دو مسأله آمرزش گناهان و پذیرش توبه در قالب صفت، گویای این نکته است که این دو، کاری است مستمر از خداوند و نیز تضمینی از سوی او بر انجام این دو کار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 42 - 15

15 - توبه و بازگشت از گناه کفر و شرک ، مورد پذیرش خداوند

و أنا أدعوكم إلى العزيز الغفّـر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 1

1 - خداوند ، پذیرای توبه بندگان خویش

و هو الذی یقبل التوبه عن عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 3

3 - خداوند ، باز گذارنده راه توبه و آزمون عملی ، برای اعراب متخلف از سفر حدیبیه

ص: 424

قل للمخلفين من الأعراب استدعون إلى قوم أولى بأس شديد

از جمله «فإن تطيعوا» - که در ذیل آیه آمده است - استفاده می شود که دعوت متخلفان برای جنگ، در حقیقت ایجاد فرصتی برای بازگشت آنان به سوی خدا و اطاعت از رسول او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 25

25 - پذیرش توبه مؤمنان ، جلوه رحمت خاص الهی ، نسبت به ایشان *

إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

از ارتباط «تَوَّابٌ» با «رحیم»، مطلب بالا به دست می آید با توجه به این که گفته شده است: «رحیم» رحمت الهی در خصوص مؤمنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 10 - 6

6 - توبه و استغفار از کفر و گناه - هر چند بسیار و پیوسته باشد - مورد پذیرش خداوند است .

استغفروا ربکم إنه کان غَفَّارًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که قوم نوح، به مدت طولانی کافر و گناه پیشه بودند؛ اما نوح(ع) آنان را پیوسته به استغفار فرامی خواند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 16

16 - خداوند ، بسیار توبه پذیر است .

إِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا

از آن جهت به خداوند «تَوَّابٌ» گفته می شود که توبه بندگان را فراوان و پیاپی می پذیرد. (مفردات)

80- توبه پذیری معبود راستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - عزت ، علم ، گناه آمیزی ، توبه پذیری ، سخت عقوبت دادن ، صاحب فضل و عطا داشتن ، از اوصاف معبود حقیقی

غافر الذنب . . . لا إله إلا هو

ص: 425

81- توبه پس از مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 4

4- توبه و پشیمانی از گناه، پس از مرگ پذیرفته نخواهد شد و اثری بر آن مترتب نخواهد بود.

إلا الذين تابوا... إن الذين كفروا و ماتوا و هم كفار أولئك عليهم لعنة الله

تقیید «کفروا» با جمله (و ماتوا و هم کفار) بیان پایان مهلت زمان پذیرش توبه است؛ یعنی، پس از مرگ پشیمانی سودبخش نیست.

82- توبه توبه شکنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 11

11 - خداوند، توبه کسانی را که بارها توبه خویش را شکسته اند، خواهد پذیرفت.

و أنا التواب الرحيم

بیان توبه پذیری خدا با صیغه مبالغه (تَوَّابٌ = بسیار توبه پذیر) اشاره به این دارد که: گناهان هر چند بزرگ باشند خداوند همه آنها را خواهد بخشید و یا اشاره به این است که: شکستن توبه، مانع نمی شود که توبه مجدد پذیرفته نشود. برداشت فوق ناظر به احتمال دوم است.

83- توبه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 10

10 - باور به توبه پذیری و رحیمیت خدا، ترغیب کننده شخص گنهکار به توبه و طلب آمرزش از اوست.

فتاب علیه إنه هو التواب الرحيم

هدف از تأکید بر توبه پذیری خداوند - که از حرف تأکید «انّ» و ضمیر فصل «هو» و به کارگیری صیغه مبالغه «تواب» به دست می آید - ترغیب گنهکاران به توبه و طلب آمرزش از خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 10,11

10 - توبه پذیری خداوند ، جلوه ای از رحمت اوست .

فأولئك أتوب عليهم و أنا التواب الرحيم

11 - خداوند ، توبه کسانی را که بارها توبه خویش را شکسته اند ، خواهد پذیرفت .

و أنا التواب الرحيم

ص: 426

بیان توبه پذیری خدا با صیغه مبالغه (تَوَاب = بسیار توبه پذیر) اشاره به این دارد که: گناهان هر چند بزرگ باشند خداوند همه آنها را خواهد بخشید و یا اشاره به این است که: شکستن توبه، مانع نمی شود که توبه مجدد پذیرفته نشود. برداشت فوق ناظر به احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 26 - 7، 8، 12

7 - خداوند ، خواهان بازگشت به بندگان خود ، با رحمت خویش

و یرید الله لیبئن لکم . . . و یتوب علیکم

ظاهراً مراد از بازگشت خداوند به بندگان، افاضه رحمت و مغفرت بر آنان است.

8 - بیان احکام و معارف دین ، بازگشت خداوند به بندگان خویش است .

و یرید الله لیبئن لکم . . . و یتوب علیکم

چنانچه عطف جمله «یتوب علیکم» بر «لیبئن»، عطف تفسیری باشد، بیانگر این است که بیان احکام از جانب خداوند، همان بازگشت او به بندگان است.

12 - بازگشت خداوند به بندگان خویش ، برخاسته از علم و حکمت اوست .

و یتوب علیکم و الله علیم حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 27 - 1

1 - خداوند خواهان بازگشت بندگان خود با رحمت خویش

و الله یرید ان یتوب علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 17، 20

17 - خداوند ، تَوَاب (توبه پذیر) و رحیم (مهربان) است .

لوجدوا الله تَوَاباً رحیماً

20 - توبه و استغفار، زمینه درک و احساس توبیت و رحیمیت خداوند

فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحيماً

جمله «لوجدوا الله» به این معناست که آدمی پس از توبه خود، متوجه می شود که خداوند گناهانش را آمرزیده و گویا در خود احساس سبک شدن از گناه را می یابد.

84- توبه داود(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 24 - 22,26

ص: 427

22 - انابه و توبه داوود (ع) به درگاه خداوند ، پس از گمان خطا کردنش در داوری میان برادران متخصصم

و أناب

26 - « عن أبي جعفر (ع) في قوله : « و ظنّ داود » أي علم و « أناب » أي تاب . . . » ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خدا روایت شده [که فرمود:] « و ظنّ داود»؛ یعنی، دانست و «أناب»؛ یعنی، توبه کرد. . .».

85- توبه در ادیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 7

7- لزوم توبه از گناه و داشتن صداقت در ایمان ، از تعالیم مشترک ادیان آسمانی

فخلف من بعدهم .. إلا من تاب وءامن

86- توبه در ادیان آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 6

6- لزوم توبه از گناه ، از تعالیم مشترک ادیان آسمانی است .

وإني لعقّار لمن تاب

87- توبه دزد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 13، 11، 1

1 - پذیرش حتمی توبه سارق از جانب خداوند در صورت اصلاح خویش

فمن تاب . . . و اصلح فإنّ الله يتوب عليه

تأکید بر پذیرش توبه با حرف «انّ»، حاکی از حتمیت پذیرش توبه است.

11 - توبه و اصلاح (خودسازی) سارقان برای آمرزش و سقوط حد از ایشان ، مورد ترغیب خداوند

و السارق و السارقه . . . فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فإنّ الله يتوب عليه

یادآوری توبه پس از بیان حد سرقت و وعده به عفو سارق، گشودن راهی است برای او تا به این وسیله راه اصلاح در پیش گیرد و از حد رهایی یابد.

13 - سقوط حد سرقت ، در صورت توبه دزد قبل از اطلاع از سرقت وی و دستگیری

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح

ص: 428

از امام باقر یا امام صادق (ع) درباره دزدی که پیش از اطلاع از سرقت وی و دستگیری، توبه کند و اصلاح شود نقل شده: اذا صلح و عرف منه امر جمیل لم یقم علیه الحد.

کافی، ج 7، ص 250، ح 1.

88- توبه رباخوار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 275 - 14، 12

12 - عاقبت کار رباخواران توبه کننده از عمل خویش، به خداوند واگذار شده است.

فمن جاء... فانتهی... و امره الی الله

14 - خداوند، پذیرنده توبه رباخواران، از عمل ناپسند آنان

فمن جاء موعظه من ربّه فانتهی فله ما سلف و امره الی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 279 - 11، 6، 7

6 - راه توبه برای رباخواران از کردار ناشایست خویش باز است.

و ان تبتم

7 - اصل سرمایه رباخوارانی که از عمل ناپسند خویش توبه می کنند، متعلق به خود آنان است.

و ان تبتم فلکم رؤس اموالکم

11 - باز پس ندادن اصل سرمایه رباخوارانی که توبه کردند، ستمی بر آنان است.

فلکم رؤس اموالکم لا تظلمون و لا تُظلمون

ولی اگر اصل سرمایه هم به شما باز پس داده نشود، مورد ستم واقع شده اید.

89- توبه زن

6 - تسلیم در برابر خداوند ، ایمان به او ، فرمانبری از او ، توبه ، عبادت و روزه داری ، از اوصاف زنان شایسته در نگاه وحی

أزوجًا خیرًا منکنّ مسلمت مؤمنت قنتت تبت عبت سئحت

«قنوت» (مصدر «قانتات») به معنای اطاعت همراه با خضوع است (مفردات راغب). «سیاحت» (ماده «سائحات») به معنای سیر در زمین به منظور عبادت است. اهل لغت و مفسران گفته اند: از آن جا که روزه داران، تمام روز را بدون غذا سپری می کنند، به آنان «سائح» می گویند (برگرفته از لسان العرب).

90- توبه زناکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 6

6 - زنان و مردان مرتکب فحشا (زنا و لواط) ، در صورت توبه و اصلاح نباید کیفر داده شوند . *

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما

بنابر اینکه جمله «فان تابا . . .» عطف بر جمله ای محذوف باشد؛ یعنی «فاذوهما ان لم يتوبا فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 1,4,5

1 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، از عذاب و کیفر دوچندان و خوار کننده آن گناهان در امان خواهند بود .

و من يفعل ذلک .. یضعف له العذاب ... إلا من تاب و آمن و عمل عملاً صالحاً

جمله «إلا من تاب..» استثنا از عموم مستفاد از «من» در «من يفعل...» است.

4 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، خداوند کردار بد آنان را از نامه عملشان محو کرده و به جای آنها کردار نیک قرار می دهد .

و من يفعل ذلک .. یضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

در این که مقصود از تبدیل «سیئات» به «حسنات» چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه عمده وجود دارد: 1- تبدیل خود اعمال بد به اعمال نیک؛ به گونه ای که در پرونده اعمال مؤمنان به جای «سیئه»، «حسنة» نوشته شود. 2- تبدیل آثار و پیامدهای «سیئات» - که عقاب است - به آثار و پیامدهای «حسنات» - که ثواب است - . گفتنی است برداشت فوق مبتنی بر دیدگاه نخست است.

5 - کسانی که مرتکب گناه شرک ، آدم کشی و زنا شده اند ، در صورتی که به توبه ، ایمان و عمل صالح روی آورند ، خداوند آثار بدی های آنان (عقاب) را محو و به جای آنها ، آثار خوبی ها (ثواب) قرار می دهد .

و من يفعل ذلک .. یضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

91- توبه سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- توبه و انابه سليمان (ع) به درگاه خدا پس از آزمایش الهی

ولقد فتّنا سليمان . . . ثمّ أناب

ص: 430

92- توبه سوزانندگان مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 11 - 5

5- توبه سوزانندگان مردان و زنان مؤمن، به ایمان آوردن و انجام دادن اعمال صالح است.

ثم لم يتوبوا .. إن الذين آمنوا وعملوا الصلحت لهم جنّات

تقابل «اصحاب اخدود»، با «الذين آمنوا وعملوا الصالحات»، بیانگر این است که مراد از «لم يتوبوا» (در آیه قبل)، ترک توبه از کفر است.

93- توبه شکنی بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 18، 17

17 - بسیاری از بنی اسرائیل با شکستن توبه بینش بازیافته خویش را از دست داده و به اعمال ناروا گراییدند.

فعموا و صموا ثم تاب الله عليهم ثم عموا و صموا .. و الله بصير بما تعملون

18 - توبه شکنی بسیاری از بنی اسرائیل

ثم تاب الله عليهم ثم عموا و صموا كثير منهم

94- توبه صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 16

16- صالحان، برخوردار از روحیه توبه اند.

إن تكونوا صلحين فإنه كان للأوابين غفورًا

در جواب شرط به جای گفتن «إنه كان للصلحين» آمده است: «إنه كان للأوابين»؛ یعنی، «الأوابين» به جای «الصلحين» آمده و در بردارنده معنای آن است.

95- توبه صحابه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 7

7- صحابه پیامبر پیش از ایمانشان به آن حضرت ، مردمی مشرک بودند و با گرایش به توحید از شرک توبه کردند .

و من تاب معک

ص: 431

96- توبه ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 3،12

3 - اصلاح ، شرط پذیرش توبه ستمکار و بازگشت رحمت الهی به او

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلاح فإنّ الله يتوب عليه

12 - خداوند ، ترغیب کننده ستمکاران و گنهکاران به توبه و اصلاح خویش (خودسازی)

فمن تاب .. فإنّ الله يتوب عليه إنّ الله غفور رحيم

توجه دادن ستمکاران به مغفرت، رحمت و توبه پذیری خداوند می تواند به منظور ترغیب آنان به توبه و اصلاح باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 92 - 8

8- عقوبت و سرزنش کسانی که در حق آدمی ستم کرده اند پس از اعترافشان به گناه و توبه از آن ، به دور از شأن نیکوکاران است .

لا تثریب علیکم الیوم

«الیوم» ظرف و متعلق به «تثریب» است و مراد از آن زمانی است که برادران یوسف به خطای خویش اعتراف نموده و از گناه خود توبه کردند (وإن کنا لخاطئین).

97- توبه غیر مقبول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 7 - 3

3 - توبه کافران در قیامت پذیرفته نمی شود .

لا تعذروا الیوم

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که اعتذار کافران، در حقیقت برای اظهار پشیمانی و توبه است که پذیرفتنی نیست.

98- توبه فاسدان اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 4

4- برخی از پیشینیان فاسد، از نادیده گرفتن تعالیم پیامبران، توبه کردند و با ایمانی راسخ به کارهای شایسته روی آوردند.

ص: 432

خلف أضاعوا الصلوه .. إلا من تاب وءامن و عمل صلحاً

ماضی بودن فعل ها در هر دو آیه، به وقوع آن در زمان گذشته دلالت دارد.

99- توبه فرار از جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 2

2- فرار از میدان جنگ ، گناه بوده و نیازمند توبه و استغفار به درگاه خداست .

ثم وليتم مدبرين .. ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء

100- توبه فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 90 - 6

6- فرعون ، به هنگام غرق شدن در دریا ، از استکبار دست برداشت و با توبه ، اظهار ایمان و تسلیم کرد .

حتى إذا أدركه الغرق قال ءامنت .. وأنا من المسلمين

101- توبه قاتل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 93 - 7

7- توبه کشتن مؤمن ، از روی خشم و غضب و یا به انگیزه های دنیایی ، قصاص است .

و من يقتل مؤمناً متعمداً

امام صادق (ع) درباره توبه در قتل عمدی مؤمن از روی غضب یا به انگیزه های دنیایی فرمود: .. و ان كان قتله لغضب او لسبب شيء من امر الدنيا فان توبته ان يقاد منه ...

1 - کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، از عذاب و کیفر دوچندان و خوار کننده آن گناهان در امان خواهند بود.

و من يفعل ذلك .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب و آمن و عمل عملاً صالحاً

جمله «إلا من تاب..» استثنا از عموم مستفاد از «من» در «من يفعل...» است.

4- کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، خداوند کردار بد آنان را از نامه عملشان محو کرده و به جای آنها کردار نیک قرار می دهد.

و من يفعل ذلك .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

در این که مقصود از تبدیل «سیئات» به «حسنات» چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه عمده وجود دارد: 1- تبدیل خود اعمال بد به اعمال نیک؛ به گونه ای که در پرونده اعمال مؤمنان به جای «سیئه»، «حسنه» نوشته شود. 2- تبدیل آثار و پیامدهای «سیئات» - که عقاب است - به آثار و پیامدهای «حسنات» - که ثواب است - . گفتنی است برداشت فوق مبتنی بر دیدگاه نخست است.

5- کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، خداوند آثار بدی های آنان (عقاب) را محو و به جای آنها، آثار خوبی ها (ثواب) قرار می دهد.

و من يفعل ذلك .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

102- توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 9

9- « في مجمع البيان [أحد القولين في هذه الآية] ان الإستثناء يرجع إلى الأمرين فإذا تاب قبلت شهادته حدّ أو لم يحد و قول أبي جعفر (ع) و أبي عبد الله (ع) ;

در مجمع البيان آمد است که [یکی از دو قول در آیه یاد شده] این است که استثنا به هر دو امر بازمی گردد. پس هرگاه قذف کننده توبه کند، شهادت او قبول می شود؛ چه حد بر او جاری شده باشد و چه نشده باشد... و ان قول امام باقر و امام صادق - علیهما السلام - است.»

103- توبه قبل از عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 65 - 3

3- امکان مؤثر بودن توبه و بهرهوری از نصرت خدا تا قبل از فرا رسیدن عذاب اخروی

لاتجثروا اليوم إنكم منّا لاتصرون

قید «الیوم» بیانگر این است که اگر کافران، پیش از فرا رسیدن روز عذاب، توبه می کردند امکان داشت خداوند آنان را بپذیرد و از نصرت خود بهره مند سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 11، 7

ص: 434

7 - توصیه خداوند به توبه و تسلیم شدن پیش از دچار کشتن به پیامد های هلاکت بار گناهان (عذاب)

و أنیبوا إلى ربكم و أسلموا له من قبل أن يأتيكم العذاب

مقصود از «عذاب» در این آیه، هم می تواند عذاب دنیوی (عذاب استیصال) باشد و هم عذاب اخروی.

11 - توبه، تنها پیش از آمدن عذاب الهی پذیرفتنی است و رهایی از عذاب پس از نزول آن - حتی با توبه و تسلیم - ممکن نیست.

و أنیبوا إلى ربكم و أسلموا له من قبل أن يأتيكم العذاب ثم لاتتصرون

104- توبه قبل از مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 14 - 12

12 - بازگشت از مواضع منافقانه به ایمان و عمل خالصانه، پیش از فرارسیدن مرگ، مورد قبول خداوند و جبران کننده گناه دورویی و نفاق

و لکنکم فتنتم أنفسکم .. حتی جاء أمر الله

105- توبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 18 - 3,8

3 - عدم پذیرش توبه (ایمان) کافر، در آستانه مرگ

و لیست التوبه للذین .. و لا الذین یموتون و هم کفار

در برداشت فوق «یموتون»، به قرینه «حتی اذا حضر»، به معنای اشراف بر مرگ گرفته شده است.

8 - توبه گناهکاران و ایمان آوردن کافران تا قبل از یقین به مرگ، پذیرفته است.

أما التوبه علی الله للذین یعملون السوء بجهاله ثم یتوبون من قریب .. و لیس

مفهوم جمله «حتی اذا حضر» در برداشت فوق، بیان و توضیح «من قریب» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- گستردگی رحمت و آمرزش خداوند ، زمینه پذیرش توبه و استغفار کافران و مشرکان

افلا یتوبون . . . و الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 27 - 3

ص: 435

3 - اعلام خداوند به باز بودن راه توبه برای کافران باقی مانده از جنگ حنین

و ذلك جزاء الكافرين. ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء

برداشت فوق بر این اساس است که «من» در «علی من یشاء» نظر به کافران مذکور در آیه قبل نیز داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 72 - 5

5 - باز بودن راه توبه برای کافران و امکان تغییر سرنوشت آنان و رفع عذاب از آنها

قل عسى أن يكون ردف لكم بعض الذى تستعجلون

واژه «عسى» - که برای ترجیح و به معنای شاید است - می رساند که عذاب تقدیر شده، قضای حتمی الهی نیست و امکان دارد که در نتیجه تحول فکری و عملی (ایمان) کافران، این برنامه تغییر کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 18 - 9

9- وقوع ناگهانی قیامت، مجال هر گونه بازنگری و توبه را برای کافران لجوج از میان می برد.

فقد جاء أشراتها فأتى لهم إذا جاءتهم ذكريهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 10

10 - نوید خداوند به باز بودن راه توبه و بازگشت برای انسان ها، حتی کافران

فإننا أعتدنا للكافرين سعيراً .. و كان الله غفوراً رحيمًا

بیان غفران و رحمت الهی - در پی تهدید شدن کافران به شعله های برافروخته - می رساند که خداوند، راه توبه را به آنان نشان داده و ایشان را به بازگشت تشویق کرده است.

106- توبه کتمان کنندگان حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - کتمان کنندگان حقایق دینی در صورت توبه ، از لعنت خدا نجات یافته و از رحمت او برخوردار خواهند شد .

أولئك يلعنهم الله .. إلا الذين تابوا

3 - اصلاح مفاسدی که بر اثر کتمان حقایق دین پدیدار شده و نیز بیان آن حقایق ، از شرایط پذیرش توبه کتمان کنندگان است .

إلا الذين تابوا و أصلحوا و بینوا فأولئك أتوب عليهم

8 - نباید کتمان کنندگان حقایق دینی را در صورتی که توبه کنند و گذشته را جبران نمایند ، نفرین کرده و خواهان دوری آنان از رحمت خدا شد .

و يلعنهم اللعنون. إلا الذين تابوا و أصلحوا و بینوا

ص: 436

107- توبه گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 6

6 - باز گذاشتن راه توبه و اصلاح برای منحرفان ، روشی برای هدایت آنان

و الله لا يهدى القوم الظالمين . . . الا الذين تابوا من بعد ذلك و اصلحوا

108- توبه گناهکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 12

12 - سقوط کيفر و پذيرش توبه گناهکاران و مرتکبين فحشا از سوی خداوند ، جلوه توبه پذيری و رحمت او

و الذان يأتينها منكم . . . ان الله كان تواباً رحيماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 17 - 5، 2، 1

1 - وعده الهی به پذيرش توبه گنهکاران

انما التوبه على الله للذين يعملون السوء بجهالة ثم يتوبون

2 - پذيرش حتمی توبه ، مشروط به تأخير نینداختن آن از سوی گنهکاران است .

انما التوبه على الله للذين يعملون السوء بجهالة ثم يتوبون من قريب فاولئك يت

5 - تشويق گناهکاران به توبه و تأخير نینداختن آن

انما التوبه على الله للذين يعملون السوء بجهالة ثم يتوبون من قريب

خداوند با اعلام پذيرش حتمی توبه به شرط تأخير نینداختن آن ، گنهکاران را به چنین توبه ای تشويق کرده است.

9 - علم و حکمت الهی ، اساس پذيرش توبه گنهکاران

انما التوبه على الله . . . و كان الله عليماً حكيماً

8 - توبه گناهکاران و ایمان آوردن کافران تا قبل از یقین به مرگ ، پذیرفته است .

أَتِمَّا التَّوْبَةَ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ . . . وَ لَيْسَ

مفهوم جمله «حتی اذا حضر» در برداشت فوق، بیان و توضیح «من قریب» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 15،23

15 - راه بازگشت و توبه برای خطاکاران و حتی منافقان، باز و گشوده است .

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤك .. لوجدوا الله تواباً رحيماً

23 - پذیرش توبه خطاکاران، باید همراه مهر و محبت به آنان باشد .

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم .. لوجدوا الله تواباً رحيماً

توصیف خداوند به «رحیم»، پس از «تواباً»، می رساند که انسان نباید آنگاه که فردی را پذیرفت و از خطایش درگذشت، مهر و لطف خویش را از او دریغ دارد.

109- توبه گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 163 - 7

7 - رحمانیت و رحیمیت خداوند، ضامن پذیرش توبه گناهکاران است . *

لا إله إلا هو هو الرحمن الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 12

12 - خداوند، ترغیب کننده ستمکاران و گناهکاران به توبه و اصلاح خویش (خودسازی)

فمن تاب .. فإن الله يتوب عليه إن الله غفور رحيم

توجه دادن ستمکاران به مغفرت، رحمت و توبه پذیری خداوند می تواند به منظور ترغیب آنان به توبه و اصلاح باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 5

5 - راه توبه و بازگشت به سوی خداوند، برای گناه کاران و غضب شدگان باز است .

یحلل غضبی . . . وائی لغفار لمن تاب

تأکید بر مغفرت گسترده خداوند در پی وعید به طغیان گران، به جهت بیان باز بودن راه توبه و امیدوار ساختن گناه گاران به مغفرت الهی است.

110- توبه گوساله پرستان بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 7،20

ص: 438

7 - کشتن یکدیگر ، توبه تعیین شده ای برای گوساله پرستان بنی اسرائیل

فتوبوا إلی بارئکم فاقتلوا أنفسکم

حرف «فاء» در «فاقتلوا» تفسیریه است؛ یعنی، بیانگر این است که جمله «أقتلوا أنفسکم» تفسیر و توضیح جمله قبل (توبوا ..) می باشد. در معنای جمله «فاقتلوا أنفسکم» دو نظر ایراد شده است. 1- فاقتلوا بعضکم بعضاً (یکدیگر را بکشید); 2- هر کسی خود را بکشد.

20 - پذیرش توبه گوساله پرستان بنی اسرائیل ، از نعمت های خداوند به آنان

و إذ قال موسی .. فتاب علیکم

آیه های این بخش از سوره چنانچه از مطلع آن (یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی ..) به دست می آید، در صدد بیان نعمتهایی است که خداوند به بنی اسرائیل ارزانی داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 12

12 - گذشت از گناه گوساله پرستان تائب و نادیده انگاشتن خطای آنان پس از بازگشت به توحید و پرستش خدای یکتا ، توصیه خداوند به موسی (ع) *

إن ربک من بعدها لغفور رحیم

برداشت فوق با توجه به دومین احتمالی است که در توجیه خطاب به موسی (ع) ذکر شد. یعنی «ربک» اشاره به این معنا باشد که ای موسی تو نیز متخلق به اخلاق الهی باش و از خطاها و لغزشها درگذر.

111- توبه متخلفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 66 - 13

13 - سعادت متخلفان از فرمان خدا و رسول و ثبات آنان در ایمان ، در گرو حضورشان نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) و درخواست وساطت آن حضرت برای غفران الهی

و لو آثم اذ ظلموا أنفسهم .. و لو آثم فعلوا ما یوعظون به لکان خیراً لهم و ا

112- توبه متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند ، باز گذارنده راه توبه و آزمون عملی ، برای اعراب متخلف از سفر حدیبیه

قل للمخلفين من الاعراب ستدعون إلى قوم أولى بأس شديد

از جمله «فإن تطيعوا» - که در ذیل آیه آمده است - استفاده می شود که دعوت متخلفان برای جنگ، در حقیقت ایجاد فرصتی

ص: 439

برای بازگشت آنان به سوی خدا و اطاعت از رسول او است.

113- توبه متخلفان غزوه تبوک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 103 - 21

21 - تأیید خداوند نسبت به واقعی بودن توبه تائبان متخلف از جنگ تبوک *

خذ من أموالهم .. و صل علیهم ... و الله سمیع علیم

برداشت فوق بر این اساس است که آیه را با توجه به شأن نزول معنا کنیم که مورد آن توبه متخلفان از جنگ تبوک است. از این رو احتمال می رود صفت «علیم» به این نکته اشاره داشته باشد که خداوند صداقت آنان را در توبه دانسته و بر اساس آن فرمان به اخذ زکات و دعا داده است.

114- توبه متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 135 - 1

1 - یاد خدا و طلب آمرزش (توبه) شیوه پارسایان ، در صورت ارتکاب کاری ناشایست (زنا یا مطلق گناه کبیره) و یا ستم بر خویش

اعدت للمتقين .. و الذين اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذكروا الله فاستغفر

برخی گفته اند مراد از «فاحشه»، زنا و مقصود از ظلم در این آیه، سایر گناهان - چه صغیره و چه کبیره - است. برخی دیگر گفته اند که مراد از «فاحشه»، گناهان کبیره و مقصود از ظلم، گناهان صغیره است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 20 - 1

1 - عبادت خالصانه خدا ، اجتناب از عبادت طاغوت ، توبه ، پیروی از بهترین سخن و خردورزی ، از اوصاف تقوایندگان

و الذين اجتنبوا الطغوت أن يعبدوها و أنابوا إلى الله .. الذين يستمعون القول .

«الذين اتقوا ربهم» بیان تفصیلی برای آن دسته از افراد مؤمنی است که در آیات قبل توصیف شده اند؛ یعنی، «الذين اجتنبوا الطغوت.. .. الذين يستمعون القول...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 440

2 - توبه ، عبادت ، حمد ، تلاش در راه بندگی ، رکوع ، سجود ، امر به معروف و نهی از منکر و حفظ حدود الهی ، از صفات مجاهدان راه خدا

إن الله اشترى من المؤمنين .. التَّابُونَ ... و الحفظون لحدود الله

116- توبه مجرمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 8

8 - معافیت قانونی مجرمان از کیفر های دنیوی ، در موارد کارایی توبه ، در گرو توبه ایشان پیش از دستگیری است .

الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

جمله «تابوا من قبل ان تقدروا علیهم» می تواند اشاره به ملاک ثمربخشی توبه در کیفرهای اجتماعی داشته باشد. یعنی باید احراز شود که قصد توبه کننده از اظهار پشیمانی، فرار از مجازات نیست، که نشانه آن توبه، اظهار ندامت قبل از دستگیری است.

117- توبه محارب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 1،2،3،7

1 - سقوط حدود چهارگانه (قتل ، به دار آویختن ، قطع دست و پا و تبعید) از محاربان و فسادانگیزی که پیش از دستگیری توبه کنند .

انما جزؤا الذین یحاربون .. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

2 - محاربان مفسد در صورتی که پیش از دستگیری توبه کنند ، به عذاب آخرت گرفتار نخواهند شد .

و لهم فی الاخره عذاب عظیم. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

3 - توبه و اظهار پشیمانی تبهکاران محارب پس از به چنگ افتادن ، فاقد ارزش و اعتبار برای سقوط حد و رهایی از عذاب دوزخ

انما جزؤا الذین .. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

7 - راه توبه برای همه بندگان ، حتی محاربان و مفسدان ، باز است .

الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

118- نوبه محتضر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 18 - 3، 2، 1

ص: 441

1 - توبه از گناهان ، به هنگام فرارسیدن مرگ ، پذیرفته نخواهد شد .

و ليست التوبه للذين يعملون السيئات حتى اذا حضر احدهم الموت

2 - اصرار بر گناه تا لحظه فرارسیدن مرگ ، مانع پذیرش توبه

و ليست التوبه للذين يعملون السيئات حتى اذا حضر احدهم الموت

جمع آوردن «السيئات» و نیز بکارگیری فعل مضارع «يعملون»، دلالت بر استمرار گناه و اصرار بر آن دارد.

3 - عدم پذیرش توبه (ایمان) کافر ، در آستانه مرگ

و ليست التوبه للذين .. و لا الذين يموتون و هم كفّار

در برداشت فوق «يموتون»، به قرینه «حتى اذا حضر»، به معنای اشراف بر مرگ گرفته شده است.

119- توبه مرتد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 217 - 28

28 - امکان قبولی توبه مُرتدّ ، در پیشگاه خداوند

و من یرتد منکم عن دینه فیمت و هو کافر فاولئک حبطت اعمالهم

جمله «و هو کافر»، حَبَطَ عمل را منحصر به موردی می کند که شخص مُرتدّ در حال کفر بمیرد؛ نه آنگاه که توبه کند. بنابراین توبه مرتدّ نمی تواند بی اثر باشد و مورد قبول واقع نشود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 5، 8، 3، 1

1 - مرتدانِ تائب ، مورد پذیرش و توجه خداوند ، ملائکه و مردم

کفروا بعد ایمانهم .. انّ علیهم لعنه الله و الملائکه و الناس ... الا الذین تاب

3 - همراهی توبه مرتدان با اصلاح (جبران گذشته) ، شرط آمرزش گناهشان

الا الذین تابوا .. و اصلحوا فانّ الله غفور رحیم

5 - دعوت از اهل کتاب و مرتدان به توبه و گرایش به اسلام و بازگشت از انحراف

قوماً کفروا... الا الذین تابوا

بنابراینکه مراد از «قوماً کفروا...»، اهل کتاب نیز باشد که به حقانیت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کفر ورزیدند.

8 - غفران و رحمت الهی، دلیل پذیرش توبه مرتد و آمرزش گناه او

الا الذین تابوا... فان الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 90 - 4، 3، 1

1 - ازدیاد کفر مرتد (اصرار بر کفر)، موجب محرومیت او از پذیرش توبه

ان الذین کفروا من بعد ایمانهم ثم ازدادوا کفراً لن نقبل توبتهم

ص: 442

3 - مرتدانی که پس از توبه به کفر بازگردند ، توبه مجددشان پذیرفته نخواهد شد . *

الا الذین تابوا .. ان الذین کفروا ... لن تقبل توبتهم

به نظر می رسد منظور از «ان الذین» پس از «الا الذین تابوا»، آن گروه مرتدانی باشند که توبه کردند و مجدداً کافر شدند.

4 - مرتدانی که بر کفر اصرار ورزند ، هرگز موفق به توبه نخواهند شد . *

انّ الذین کفروا .. لن تقبل توبتهم

بنابراینکه جمله «لن تقبل»، کنایه از عدم توبه آنها باشد؛ یعنی توبه نخواهند کرد تا پذیرفته شود.

120- توبه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 128 - 7,8,9

7 - توبه مشرکان و پذیرش آن از سوی خداوند و یا عذاب و مجازات آنان ، هدفی برای نصرت الهی به رزمندگان بدر

ولقد نصرکم اللّٰه بیدر .. ليقطع طرفاً ... او یتوب علیهم

جمله «یتوب علیهم» و نیز «یعدّبهم»، عطف است بر «یقطع طرفاً»؛ و این جمله متعلق به «نصرکم اللّٰه بیدر» است. و لذا عذاب مشرکان و پذیرش توبه آنان نیز از اهداف پیروزی جنگ بدر خواهد بود.

8 - کیفر و مجازات و یا پذیرش توبه مشرکان ، در اختیار خداوند است ، نه پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لیس لک من الامر شیء او یتوب علیهم او یعدّبهم

پذیرش توبه و عذاب مشرکان، می تواند از مصادیق جمله «لیس لک من الامر شیء» باشد.

9 - باز بودن راه توبه ، حتی برای مشرکان محارب

او یتوب علیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 74 - 6

6 - گستردگی رحمت و آمرزش خداوند ، زمینه پذیرش توبه و استغفار کافران و مشرکان

افلا یتوبون . . . و اللّٰه غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 21

21 - « عن ابی جعفر (ع) فی قول اللّٰه عز وجل : «... فإِن تابوا...» یعنی آمنوا...» ;

از امام باقر (ع) روایت شده است: مراد از توبه مشرکان در آیه شریفه، این است که ایمان بیاورند . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 3

3 - تذکر خداوند به باز بودن راه بازگشت به اسلام ، برای مشرکان پیمان شکن

ص: 443

أَلَا تَقْتُلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ... ویتوب اللّٰه علی من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 1,4,5

1 - کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، از عذاب و کیفر دوچندان و خوار کننده آن گناهان در امان خواهند بود.

و من یفعل ذلک... یضعف له العذاب... إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صلیحاً

جمله «إلا من تاب...» استثنا از عموم مستفاد از «من» در «من یفعل...» است.

4 - کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، خداوند کردار بد آنان را از نامه عملشان محو کرده و به جای آنها کردار نیک قرار می دهد.

و من یفعل ذلک... یضعف له العذاب... إلا من تاب... فأولئک یدلّ اللّٰه سیئ

در این که مقصود از تبدیل «سیئات» به «حسنات» چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه عمده وجود دارد: 1- تبدیل خود اعمال بد به اعمال نیک؛ به گونه ای که در پرونده اعمال مؤمنان به جای «سیئه»، «حسنه» نوشته شود. 2- تبدیل آثار و پیامدهای «سیئات» - که عقاب است - به آثار و پیامدهای «حسنات» - که ثواب است - . گفتنی است برداشت فوق مبتنی بر دیدگاه نخست است.

5 - کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، خداوند آثار بدی های آنان (عقاب) را محو و به جای آنها، آثار خوبی ها (ثواب) قرار می دهد.

و من یفعل ذلک... یضعف له العذاب... إلا من تاب... فأولئک یدلّ اللّٰه سیئ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 28 - 7

7 - استمرار کلمه «توحید» در نسل ابراهیم (ع) و در پهنه قرن ها، تدبیری خداوندی و به منظور بازگشت مشرکان هر نسل به توحید

و جعلها کلمه باقیه فی عقبه لعلّهم یرجعون

121- توبه مغضوبان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 5

5 - راه توبه و بازگشت به سوی خداوند ، برای گنه کاران و غضب شدگان باز است .

یحلل غضبى . . . و ائى لغفار لمن تاب

تأکید بر مغفرت گسترده خداوند در پی وعید به طغیان گران، به جهت بیان باز بودن راه توبه و امیدوار ساختن گنه گاران به مغفرت الهی است.

ص: 444

122- توبه مفسدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 2,7,1

1 - سقوط حدود چهارگانه (قتل، به دار آویختن، قطع دست و پا و تبعید) از محاربان و فسادانگیزانی که پیش از دستگیری توبه کنند.

انما جزؤا الذین یحاربون .. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

2 - محاربان مفسد در صورتی که پیش از دستگیری توبه کنند، به عذاب آخرت گرفتار نخواهند شد.

و لهم فی الاخره عذاب عظیم. الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

7 - راه توبه برای همه بندگان، حتی محاربان و مفسدان، باز است.

الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

123- توبه منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 64 - 15,18

15 - راه بازگشت و توبه برای خطاکاران و حتی منافقان، باز و گشوده است.

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤک .. لوجدوا الله تواباً رحیماً

18 - امید پذیرش توبه و نزول رحمت الهی برای همگان، حتی منافقان

رایت المنافقین یصدون .. فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 1,2,3,4,10

1 - منافقان در صورت توبه، اصلاح گذشته، تمسک به خدا و اطاعت خالصانه، به آتش دوزخ گرفتار نخواهند شد.

انّ المنافقین .. الا الذین تابوا و اصلحوا و اعتصموا بالله و اخلصوا دینهم

2 - منافقان در صورت توبه، اصلاح گذشته، تمسک به خدا و اطاعت خالصانه از او، در زمره مؤمنان واقعی قرار می گیرند.

الا الذين تابوا .. فأولئك مع المؤمنين

3 - باز بودن راه توبه و بازگشت ، حتی برای منافقان

الا الذين تابوا و أصلحوا و اعتصموا بالله

4 - اصلاح و جبران گذشته ، پیروی از فرامین الهی و پرهیز از ریا ، شرط پذیرش و ثمربخش بودن توبه منافقان

الا الذين تابوا و أصلحوا و اعتصموا بالله و أخلصوا دينهم الله

چنانچه جمله های «اصلحوا» و «اعتصموا» و «اخلصوا»، بیانگر شرایط قبولی توبه منافقان باشد، مراد از «اعتصموا» - با توجه به صفات شمرده شده برای آنان - پیروی از اوامر خداوند و مراد از «اخلصوا» پرهیز از ریا که از ویژگیهای منافقین شمرده شده است،

ص: 445

می باشد.

10 - منافقان تائب ، بهره مند از پاداش بزرگ خدا خواهند بود .

فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أُجْرًا عَظِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 18

18 - باز بودن راه توبه و بازگشت حتی برای منافقان توطئه گر

فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَّهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 24 - 5,7

5 - برای توبه منافقان ، راه باز است .

وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ .. أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ

7 - توبه کردن منافقان ، بستگی به اراده خداوند دارد .

أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ

احتمال دارد که مراد از «توبه خدا بر آنان»، توفیق توبه باشد و احتمال دارد که مراد پذیرش توبه باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

124- توبه موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 22

22 - موسی (ع) با مشاهده اثر تجلی خدا (انهدام کوه) تقاضای رؤیت خداوند را ناروا دانست و به درگاه الهی توبه کرد .

فلما أفاق قال سبحنك تبت إليك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - موسی (ع) خود و همراهانش را مردمی بازگشته به سوی خدا و توبه کار به درگاه او دانست .

إنا هدنا إليك

«هُود» (مصدر هدنا) به معنای بازگشتن و توبه کردن است.

4 - موسی (ع) به دلیل بازگشت خود و همراهانش به سوی خدا ، همگان را شایسته برخوردار شدن از حیات نیکوی دنیا و سعادت آخرت دانست .

و اکتب لنا فی هذه الدنيا حسنه و فی الاخره إنا هدنا إليك

جمله «إنا هدنا إليك» تعلیل برای «و اکتب لنا ..» است. یعنی چون به سوی تو بازگشتیم، این تقاضا و انتظار - که زمینه و

ص: 446

مقدمه آن را فراهم کرده ایم - گزاف نیست.

125- توبه مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 102 - 11

11 - راوی گوید امام باقر (ع) فرمود: «الذین خلطوا عملاً صالحاً و آخر سئياً»: فأولئك قوم مؤمنون یحدثون فی ایمانهم من الذنوب التي یعیبها المؤمنون و یکرهونها فأولئك عسی الله أن یتوب علیهم؛

«آنان که عمل خوب و بد را در هم آمیختند» گروهی از مؤمنانند که در عین داشتن ایمان، مرتکب بعضی گناهان می شوند که مؤمنان آنها را عیب می دانند و ناخوش دارند اینانند که امید می رود خداوند توبه آنان را بپذیرد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 17 - 4

4 - توبه و بازگشت به خدا، از اوصاف مؤمنان و بندگان خالص خداوند است .

و أنابوا إلى الله

«إنا به» (مصدر «أنابوا») به معنای رجوع است و «أنابوا إلى الله»؛ یعنی، بازگشت به خدا با توبه و اخلاص (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 16 - 3

3- احسان به والدین، شکر، صلاح جویی، توبه و تسلیم، از جمله برترین اعمال مؤمنان

و وصینا الإنسن بولدیه إحسنًا .. نتقبّل عنهم أحسن ما عملوا

ارتباط این آیه با آیه پیشین، گویای برداشت یاد شده است.

126- توبه نصوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 4، 2، 1

1 - توصیه خداوند به مؤمنان، مبنی بر توبه خالص و صادقانه (توبه نصوح) به درگاه الهی

4 - خالصانه و صادقانه بودن توبه ، شرط پذیرش آن از سوی خداوند است .

توبوا إلى الله توبه نصوحًا

127- توبه و اصلاح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 3،5

3 - همراهی توبه مرتدان با اصلاح (جبران گذشته) ، شرط آمرزش گناهشان

الَّذِينَ تَابُوا... وَاصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

5 - دعوت از اهل کتاب و مرتدان به توبه و گرایش به اسلام و بازگشت از انحراف

قَوْمًا كَفَرُوا... إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا

بنابراینکه مراد از «قوماً کفروا...»، اهل کتاب نیز باشد که به حقانیت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کفر ورزیدند.

128- توبه و رحمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 118 - 15

15 - توبه انسان به درگاه الهی ، محفوف به دور رحمت از سوی خداوند

ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ

توبه خداوند بر خطاکاران، (لطف و رحمت خدا به آنان) زمینه آن شد که آنان به سوی خدا توبه کنند و سپس خداوند هم رحمت خویش را بر آنان نازل کرده و خطایشان را ببخشید.

129- توبه هنگام عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 51 - 4

4 - توبه و اظهار ایمان ، به هنگام وقوع عذاب استیصال ، سودی نداشته و مورد قبول خداوند نیست .

أثم إذا ما وقع ءامنتم به ءالن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 84 - 2

2- اقوام قدرتمند محکوم شده به عذاب استیصال ، هنگام مشاهده آثار فرود آن ، توبه کنان به خدای یکتا ایمان آورده و به انکار

ص: 448

معبود های ادعایی خویش می پرداختند .

فلما رأوا بأسنا قالوا ءامنا بالله وحده و كفرنا بما كنا به مشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 2

2- توبه و بازگشت از گناه شرک و کفر ، هنگام مشاهده آثار فرود عذاب الهی در دنیا ، بی اثر بوده و نجات بخش نیست .

فلما رأوا بأسنا قالوا ءامنا بالله وحده .. فلم یک ینفعهم ایمنهم لما رأوا ب

130- توبه هنگام عذاب استیصال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 1

1- ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

فلما رأوا بأسنا قالوا ءامنا بالله وحده .. فلم یک ینفعهم ایمنهم لما رأوا ب

131- توبه هنگام مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 91 - 2,7

2- توبه فرعون در لحظه مرگ ، مورد پذیرش خداوند واقع نشد .

حتى إذا أدركه الغرق قال ءامنت .. ءالتن وقد عصیت قبل

7- عصیان و فسادانگیزی مستمر تا لحظه مرگ ، مانع پذیرش توبه از سوی خداوند است .

ءالتن وقد عصیت قبل و كنت من المفسدین

132- نوسل در توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - خداوند کلمات پر ارزشی را به آدم (ع) تلقین کرد تا با توسل به آنها، در پیشگاه خداوند توبه کند.

فتلقىء آدم من ربه کلمت

«تلقى» (مصدر تلقى) به معنای: گرفتن و دریافت کردن است و معنای جمله «فتلقى...» چنین می شود: آدم(ع) از جانب

ص: 449

خداوند کلماتی را دریافت کرد. نکره آوردن «کلمات» دلالت بر عظمت و ارجمندی آن کلمات دارد.

133- توصیه به توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 20

20- طلب بخشایش گناهان از خدا، حرکت به سوی او و استغفار از شرک، توصیه ها و پیام های صالح (ع) به قوم ثمود

قال يقوم... فاستغفروه ثم توبوا إليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 67 - 1

1 - توبه از کفر و شرک و گرایش به ایمان، توصیه خداوند به مشرکان

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَءَامَنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 7

7 - توصیه خداوند به توبه و تسلیم شدن پیش از دچار کشتن به پیامد های هلاکت بار گناهان (عذاب)

وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

مقصود از «عذاب» در این آیه، هم می تواند عذاب دنیوی (عذاب استیصال) باشد و هم عذاب اخروی.

134- توصیه توبه به حفصه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 4 - 1

1 - توصیه خداوند به دو همسر خطاکار پیامبر (صلی الله علیه و آله) (حفصه و عایشه)، به توبه و دست برداشتن از خطاکاری

إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ

جواب شرط «إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ»، محذوف و تقدیر آن چنین است: «فهو خير لكما». این جمله در حقیقت، تشویق و توصیه به توبه و تکرار

نکردن اشتباهات گذشته است.

135- توصیه توبه به عایشه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 450

1 - توصیه خداوند به دو همسر خطاکار پیامبر (صلی الله علیه و آله) (حفصه و عایشه)، به توبه و دست برداشتن از خطاکاری

إن تتوبا إلى الله

جواب شرط «إن تتوبا إلى الله»، محذوف و تقدیر آن چنین است: «فهو خير لكما». این جمله در حقیقت، تشویق و توصیه به توبه و تکرار نکردن اشتباهات گذشته است.

136- توفیق توبه منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 24 - 12

12 - توفیق دادن خداوند به منافقان، برای توبه، از آمرزگاری و رحمت او است.

المنفقين... أو يتوب عليهم إن الله كان غفوراً رحيمًا

137- درخواست توبه از قوم نُمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 65 - 7

7- «عن أبي عبد الله (ع) (في حديث قوم صالح) ... قالوا: اعقروا هذه الناقة ... ثم قالوا: من الذي يلي قتلها ونجعل له جعلاً ما أحب، فجاءهم رجل ... شقى من الأشقياء ... فجعلوا له جعلاً ... فقعد لها في طريقها فضربها بالسيف ضربه فلم تعمل شيئاً فضربها ضربه أخرى فقتلها ... وأقبل قوم صالح فلم يبق أحد منهم إلا شركه في ضربته ... فأوحى الله تبارك وتعالى إلى صالح (ع) ... قل لهم: إني مرسل عليكم عذابي إلى ثلاثة أيام فإنهم تابوا ورجعوا قبلت توبتهم وصددت عنهم ... فأتاهم صالح (ع) فقال لهم: ... يا قوم إنكم تصبحون غداً ووجهكم مصفره واليوم الثاني ووجهكم محمره واليوم الثالث ووجهكم مسوده ...»

از امام صادق (ع) [در داستان قوم صالح] روایت شده که [قوم او] گفتند: این شتر را از پای در آورید ... سپس گفتند: چه کسی داوطلب کشتن آن می شود ما برای او دستمزدی که دلخواهش باشد قرار می دهیم. پس مردی که از اشقیاء بود، نزد آنان آمد ... و دستمزدی برای او قرار دادند. پس آن مرد در راه شتر کمین کرد و ضربتی بر آن وارد کرد که کارساز نبود و با ضربتی دیگر او را کشت ... و قوم صالح آمدند و تمامی آنها [با پرداخت اجرت] در ضربه ای که آن مرد زده بود، خود را سهیم کردند ... پس خدا به صالح وحی کرد که به آنان بگو من تا سه روز عذاب خود را بر شما خواهم فرستاد. پس اگر [در این سه روز] آنان توبه کردند و برگشتند، توبه آنها را می پذیرم و از [عذاب] آنان منصرف می شوم ... پس صالح نزد قومش آمد و گفت... ای قوم! فردا صبح صورتهای شما زرد می شود و روز دوم سرخ و روز سوم سیاه می گردد...».

138- درخواست قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 128 - 10

10 - ابراهیم و اسماعیل (ع) ، از خداوند خواستند تا توبه خود و فرزندانشان را بپذیرد .

و تب علینا

139- دعوت به توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 5

5 - دعوت از اهل کتاب و مرتدان به توبه و گرایش به اسلام و بازگشت از انحراف

قوماً کفروا .. الا الذین تابوا

بنابراینکه مراد از «قوماً کفروا ..» ، اهل کتاب نیز باشد که به حقانیت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کفر ورزیدند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 74 - 1

1 - دعوت خداوند از معتقدان به تثلیث و الوهیت مسیح (ع) ، برای استغفار و بازگشت به خدا

افلا یتوبون إلی الله و یتستغفرونه

به قرینه آیات پیشین (قالوا ان الله هو المسيح .. قالوا ان الله ثالث ثلثه) فاعل «یتوبون...» مسیحیان هستند و متعلق توبه و استغفار، عقیده به الوهیت مسیح(ع) و تثلیث می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 4,7

4 - خداوند ، فراخوان کفار و مشرکان به توبه (ترک آیین شرک و پذیرش اسلام)

ألا تقتلون قوماً نكثوا أیمانهم .. و یتوب الله علی من یشاء

7 - جنگ با دشمنان پیمان شکن و دعوت آنان به توبه و بازگشت به دامن اسلام، دستوری برخاسته از علم و حکمت خداوند

قتلوهم .. و يتوب الله على من يشاء و الله علیم حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 1

1 - خداوند، گریختگان از میدان کارزار حنین را به توبه و استغفار فراخواند.

ثم وليتم مدبرين .. ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء

کلمه «ذلک» در «من بعد ذلک» اشاره به فرار مسلمانان از میدان نبرد حنین دارد. اعلام اینکه خدا توبه فراریان را می پذیرد، فراخوانی آنان به توبه و استغفار از آن خطاست.

ص: 452

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 19

19 - خداوند ، فراخوان منافقان مرتد و توطئه گر ، به توبه و بازگشت به دامن اسلام

فَإِن يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَّهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 30

30 - خداوند ، فراخوان تمامی مؤمنان به توبه و بازگشت به درگاه خویش

و توبوا إلى الله جميعاً أيه المؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 10 - 2

2 - نوح پیامبر ، مردم را به رغم مخالفت طولانی آنان ، به سوی توبه و بازگشت از راه باطل و روی آوری به خدای غفار تشویق و ترغیب می کرد .

فقل استغفروا ربکم إنه کان غفّارًا

فراخواندن به استغفار، در حقیقت دعوت به توبه و بازگشت از راه باطل گذشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 12

12 - خداوند ، گنه کاران - حتی قاتلان مردم مؤمن - را به توبه دعوت کرده است .

ثمّ لم يتوبوا

بیان اختصاص عذاب به کسانی که توبه نکرده اند، ترغیب به توبه است.

140- ذکر توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - لزوم توجه انسان به توبه پذیری و رحمت گسترده خداوند

ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبه . . . وأن الله هو التواب الرحيم

ص: 453

141- رد توبه اهل عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 1

1 - ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

فلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ .. فلم يك ينفعهم إيمانهم لَمَّا رَأَوْا ب

142- رد توبه ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 44 - 11

11- توبه و پشیمانی ستمگران هنگام قطعی شدن عذاب دنیوی آنان ، بی ثمر و غیر قابل قبول است .

يوم يأتیهم العذاب فيقول الذين ظلموا ربَّنَا أَخْرْنَا .. أو لم تكونوا أفسمتم من قبل

143- رد توبه فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 91 - 2

2 - توبه فرعون در لحظه مرگ ، مورد پذیرش خداوند واقع نشد .

حتى إذا أدركه الغرق قال ءامنت .. ءالئن وقد عصيت قبل

144- رد توبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 1

1 - ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

فلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ .. فلم يك ينفعهم إيمانهم لَمَّا رَأَوْا ب

145- رد توبه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 1

1 - ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

فلما رأوا بأسنا قالوا ءامنّا باللّٰه وحده .. فلم يك ينفعهم إيمانهم لما رأوا ب

146- رد توبه هنگام عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 3

3 - پذیرفته نشدن ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک و کفر ، هنگام مشاهده آثار آمدن عذاب الهی در دنیا ، سنت و حکم تغییرناپذیر خداوند در میان بندگان

فلم يك ينفعهم إيمانهم لما رأوا بأسنا سنّت اللّٰه الّٰتی قد خلت فی عباده

147- روحیه توبه در مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 1

1 - مؤمنان راستین ، دارای روحیه توبه ، عبادت و ستایش خدا

التّٰبون العبدون الحمدون

148- زمینه توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 10

10 - باور به توبه پذیری و رحیمیت خدا ، ترغیب کننده شخص گنهکار به توبه و طلب آمرزش از اوست .

فتاب علیه إنه هو التواب الرحيم

هدف از تأکید بر توبه پذیری خداوند - که از حرف تأکید «انّ» و ضمیر فصل «هو» و به کارگیری صیغه مبالغه «تواب» به دست می آید - ترغیب گنهکاران به توبه و طلب آمرزش از خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 455

8 - توجه به علم گسترده خداوند ، بازدارنده آدمی از توبه های غیر واقعی

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ... ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ... وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

یادآوری علم گسترده خداوند پس از بیان توبه و شرایط آن، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - توجه به غفران و رحمت الهی ، زمینه و انگیزه ای برای توبه و بازگشت گناهکاران به سوی خدا

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - توجه آدمی به بازگشت آثار زیانبار گناه به خود ، زمینه گرایش به توبه و استغفار

ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ... وَ مَنْ يَكْسِبِ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ

خداوند پس از ارائه راه آمزش، این حقیقت را بیان کرده که آثار گناه و خیانت، دامنگیر خود گناهکار خواهد شد، تا او را از خیانت و گناه باز دارد و در صورت ارتکاب، به توبه و استغفار روی آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - بلاها و سختی ها (شرور) زمینه ساز بازگشت انسان ها به خداوند و تضرع به درگاه اوست .

أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ

6 - گرفتار ساختن جوامع کفرپیشه و بی تقوا به سختی ها و محنت ها برای روی آوردن آنان به خداوند از سنت های الهی است .

وَمَا أَرْسَلْنَا... أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- لزوم دادن فرصت مناسب به دشمنان پیمان شکن ، برای توبه و بازگشت به دامن اسلام ، پیش از جنگ با آنان

براءه من الله ورسوله . . . فسيحوا في الارض اربعة اشهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9- 118 - 13،14،17،18

13 - التجا به خداوند و پناه بردن به درگاه او ، زمینه جلب رحمت او و توفیق یافتن برای توبه

و ظنوا أن لا ملجأ من الله إلا إليه ثم تاب عليهم ليتوبوا

14 - خداوند ، خواهان توبه انسان های خطاکار و فراهم کننده زمینه توبه برای آنان

ثم تاب عليهم ليتوبوا

ص: 456

17 - فراهم آوردن زمینه توبه برای خطاکاران و پذیرش توبه آنان ، تبلور رحمت گسترده خداوند

ثم تاب عليهم ليتوبوا إن الله هو التواب الرحيم

18 - فراهم آوردن زمینه و شرایط مناسب توبه برای خطاکاران - پس از یک دوره مبارزه منفی - از روش های مؤثر و سازنده در اصلاح آنان

و على الثلثة الذين خلقوا حتى إذا ضاقت عليهم الأرض . . . ثم تاب عليهم ليتوبوا إن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 126 - 3,4

3 - وجود یک یا دو آزمایش و ابتلای عمده برای هر انسان در هر سال ، جهت به خود آمدن و بازگشت از انحراف

أولا يرون أنهم يفتنون في كل عام مره أو مرتين

برداشت فوق مبتنی بر این است که اصل امتحان عمومی باشد، نه مخصوص به افرادی معین و ذکر منافقان به جهت عبرت نگرفتن از این برنامه عمومی می باشد.

4 - ابتلائات و آزمون های الهی ، زمینه به خود آمدن انسان ها و توبه کردن به درگاه الهی

أولا يرون أنهم يفتنون . . . ثم لا يتوبون ولا هم يذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 63 - 6

6- توبه ، ایمان و عمل صالح ، از جلوه های تقوا

تاب و ءامن و عمل صلحاً فأولئك يدخلون الجنة . . . تلك الجنة التي ... من كان تقى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 76 - 3

3 - روی آوری به درگاه خداوند و تضرع و زاری در پیشگاه او ، از اهداف الهی در مبتلا کردن مردم به بلا ها و مصیبت ها

و لقد أخذناهم بالعذاب . . . و ما يتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 4

4 - حرمت خیره شدن و چشم دوختن به عورت و شرمگاه دیگران

و قل للمؤمنت یغضضن من أبصرهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 3

3 - ربوبیت خداوند ، مقتضی توبه و بازگشت گنه کاران به سوی او و تسلیم شدنشان در برابر او است .

و أنیبوا إلی ربکم و أسلموا له

ص: 457

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 16

16 - توجه به رحمت گسترده و عقاب شدید خداوند ، زمینه ساز بازگشت انسان از مخالفت با حق

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ

چنانچه جمله «إِنَّ رَبَّكَ...» مربوط به مخالفان پیامبران باشد، از توجه دادن خداوند به مغفرت و عقاب خویش، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 10

10 - توجه به آگاهی خدا از افعال بندگان ، زمینه ساز توبه و روی آوری ایشان به درگاه او

هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ... وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 11

11 - ابتلا به مصائب و سختی ها ، زمینه ساز توبه و بازگشت انسان ها به سوی حق

وَأَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 33

33- سن چهل سالگی ، مقتضی گرایش انسان به توبه و تسلیم در برابر پروردگار

وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ... إِنِّي تبت إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

از این که خداوند، در مرحله رسیدن انسان به چهل سالگی، مسأله توبه و تسلیم را مطرح ساخته؛ استفاده می شود که در رسیدن به این سن، خصوصیتی وجود دارد که انسان صالح با انگیزه فزون تری به سوی خداوند رو می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- خداوند، فراهم آورنده زمینه های توبه و بازگشت انسان، با نمایاندن آیات گوناگون به او

و صرّفنا الأیت لعلمهم یرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 10

10 - نوید خداوند به باز بودن راه توبه و بازگشت برای انسان ها، حتی کافران

فإنّا أعتدنا للكفرین سعیرًا .. و كان اللّٰه غفورًا رحیمًا

بیان غفران و رحمت الهی - در پی تهدید شدن کافران به شعله های برافروخته - می رساند که خداوند، راه توبه را به آنان نشان داده و ایشان را به بازگشت تشویق کرده است.

ص: 458

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 5 - 9

9 - نوید خداوند به باز بودن راه توبه ، برای آنان که ناآگاهانه حرمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را آن گونه که بایسته بود ، رعایت نکرده اند .

والله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 23

23 - تقوا و بیم از خداوند ، سوق دهنده انسان به توبه از لغزش ها *

و اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ

تعلیل «إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ» از وجود فرمان توبه در جمله های قبل خبر می دهد؛ در حالی که به جای «توبوا. . .» تعبیر «اتَّقُوا اللَّهَ» آمده است. این می تواند از آن جهت باشد که میان تقوا و توبه، نوعی ارتباط و پیوستگی وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 9

9 - دستیابی به «قلب منیب» در پرتو خشیت از خداوند ، در آشکار و نهان

من خشى الرحمن بالغيب و جاء بقلب منيب

بنابر این که تقدم لفظی «خشى الرحمن. . .» بر «جاء بقلب منیب» حکایت از تقدم رتبی داشته باشد، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 7

7 - نقش سازنده امید ، در انگیزش انسان به توبه و رجوع به درگاه الهی

توبوا إلى الله توبه نصوحاً عسى ربكم أن يكفر عنكم سيئاتكم و يدخلكم جنّات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- گرفتاری و از دست دادن نعمت ها ، بر اثر کیفر گناهان و خطا ها ، سبب توبه و روی آوری انسان ها به سوی خدا

بل نحن محرومون . . . إنا إلی ربنا رغبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 21

21- فرمان خداوند به تسبیح ، حمد و استغفار ، زمینه ساز توفیق یافتن انسان برای توبه به درگاه او است .

فسبِّح بحمد ربِّک و استغفره إنَّه کان تَوَّاباً

عبارت «تاب الله علیه»؛ یعنی، او را به توبه موفق ساخت (قاموس). جمله «إنَّه کان تَوَّاباً»، تعلیل است و بیان می کند که

ص: 459

دستورهای سه گانه خداوند در این آیه، به دلیل «تَوَاب» بودن خداوند صادر شده است.

149- زمینه توبه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 27 - 3

2 - حفظ حریم احکام الهی در ازدواج و مسائل جنسی، زمینه روی آوردن خداوند به بندگان

حرمت ... و المحصنات ... و الله یرید ان یتوب علیکم

به نظر می رسد جمله «یرید الله ل... یتوب» در آیه قبل اشاره به انشاء و جعل احکام باشد. و جمله «و الله یرید ان یتوب»، ناظر به مرحله عمل به آن احکام است. یعنی در صورت عمل به این احکام، خداوند عنایتش را نسبت به انسانها تمام خواهد کرد و به ثمر خواهد نشاند.

3 - عمل به احکام و مقررات الهی، زمینه بازگشت خداوند به بندگان

و لا تنکحوا... حرمت... و المحصنات... و الله یرید ان یتوب علیکم

150- زمینه توبه سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 34 - 6

6 - افکنده شدن جسدی بی جان بر تخت سلیمان (ع)، زمینه توجه ایشان به خدا و توبه و انابه به درگاه الهی شد.

و ألقینا علی کرسیه جسدًا ثم أناب

از ارتباط میان افکنده شدن جسد بر تخت سلیمان و توبه و انابه او پس از آن، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

151- زمینه قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 25

25 - پرداخت خونبها، آزاد کردن برده مؤمن و یا گرفتن روزه، در قتل خطائی، زمینه پذیرش توبه قاتل از جانب خداوند

و من قتل مؤمناً خطاً... توبه من الله

«توبه»، مفعول له است و بیانگر فلسفه احکام بیان شده در قتل خطائی. یعنی بنده ای را آزاد کنید یا روزه بگیرید و خونبها هم بدهید، تا خداوند رحمتش را شامل حال شما کند و توبه شما را بپذیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 460

6- گستردگی رحمت و آمرزش خداوند ، زمینه پذیرش توبه و استغفار کافران و مشرکان

افلا یتوبون . . . و الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 102 - 3

3- وجود عمل صالح در میان اعمال انسان ، زمینه ساز توبه وی از خطاها *

اعترفوا بذنوبهم خلطوا عملاً صالحاً

ممکن است بیان «خلطوا عملاً صالحاً . . .» بدین منظور باشد که وجود عمل صالح در روی آوردن آنان به توبه تأثیر داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 104 - 6

6- پذیرش توبه گنهکار ، در پرتو اعتراف و نیز خشکاندن ریشه های گناه است ; نه صرف ندامت .

و ءآخرون اعترفوا بذنوبهم . . . هو یقبل التوبه عن عباده و یأخذ الصدقت

برداشت فوق با توجه به شأن نزول است که در آن چنین آمده: متخلفان از جنگ تبوک به خاطر دل‌بستگی به مال مرتکب گناه شدند و پس از ندامت و اعتراف، پیشنهاد کردند که همان اموال را صدقه دهند تا ریشه گناهشان بخشکد، خداوند نیز بر پیشنهاد آنان صحنه نهاد و تنها بخشی از مالشان را پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 22

22- نقش مؤثر دعا و مناجات ، در پذیرش توبه و آمرزش گناهان و مصونیت از عذاب دوزخ

فاغفر للذین تابوا . . . و قهم عذاب الجحیم

152- زمینه قبول توبه اصحاب احدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - اصحاب اخدود ، چنانچه از گناه سوزاندن مؤمنان توبه می کردند ، از عذاب جهنم رهایی می یافتند .

ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم

153- زمینه های توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 461

3 - آل عمران - 3 - 135 - 4

4 - یاد خدا ، وادارکننده انسان به توبه و استغفار

ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم

عطف شدن استغفار بر ذکر خدا با کلمه «فاء»، که در آن معنای ترتب نهفته است، می تواند اشاره به رابطه علیت بین ذکر خدا و استغفار باشد.

154- سختی توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 8

8 - فروتنی ، شب زنده داری ، حلم ، توبه ، عفو کریمانه ، پذیرش حق ، دوری از اسراف ، تنگ گیری ، شرک ، زنا ، آدم کشی و سخن باطل ، امری دشوار و مقتضی صبر و شکیبایی

و عباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هوناً .. و الذين لا يشهدون الزور ... أول-

155- سلب توفیق توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 6

6 - شمول لعنت الهی بر گنهکاران ، موجب سلب توفیق توبه از آنان نخواهد شد .

أولئك يلعنهم الله .. إلا الذين تابوا و أصلحوا و بینوا

156- شرایط توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 4

4 - بی اثر بودن توبه بدون اصلاح (جبران گذشته)

الذین تابوا .. و أصلحوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توبه از گناه همراه با اصلاح ، موجب برداشته شدن کیفر آن

فاذوهما فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما إنّ الله كان تواباً رحيماً

ص: 462

چون جمله «ان الله...» دلیل و علت پذیرش توبه و برداشتن کیفر فحشا قرار گرفته است، می توان چنین نتیجه گرفت که هر گناهی با توبه و اصلاح بخشوده می شود و کیفر آن ساقط می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 7

7 - توبه باید متناسب با گناه باشد .

الا الذين تابوا و أصلحوا .. و أخلصوا

با توجه به ویژگیهای منافقان، که در آیات گذشته شمرده شد و تناسب آنها با شرایطی که برای قبولی توبه آنان بیان گردید، معلوم می شود هر گناه، توبه ای ویژه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 17 - 7

7 - اجتناب از عبادت طاغوت و اطاعت از سران ضلالت، شرط توبه و رویکرد به خداوند است .

و الذين اجتنبوا الطغوت أن يعبدوها و أنابوا إلى الله

تقدم طرح مسأله اجتناب از طاغوت، بر موضوع توبه و رویکرد به خداوند، می تواند گویای برداشت بالا باشد.

157- شرایط توبه نصوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 22

22 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجل: «توبوا إلى الله توبه نصوحاً» قال: هو صوم «يوم الأربعاء» و «يوم الخميس» و «يوم الجمعة» ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خدای عزوجل «توبوا إلى الله توبه نصوحاً» روایت شده که توبه نصوح، روزه گرفتن در روزهای چهارشنبه، پنج شنبه و جمعه است». شاید مراد این باشد که روزه در این ایام، مانند توبه نصوح موجب آمرزش گناهان است و شاید مقصود این باشد که از شرایط توبه نصوح، روزه گرفتن در این ایام است.

158- شرایط قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - اصلاح مفاسدی که بر اثر کتمان حقایق دین پدیدار شده و نیز بیان آن حقایق ، از شرایط پذیرش توبه کتمان کنندگان است .

إلا الذین تابوا و أصلحوا و بینوا فأولئک أتوب علیهم

7 - خداوند ، توبه گنهکاران را در صورتی که مفاسد گذشته را جبران کنند ، خواهد پذیرفت .

ص: 463

إلا الذين تابوا و أصلحوا و بينوا فأولئك أتوب عليهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - نساء - 4 - 66 - 4

4 - خداوند هرگز خودکشی و یا ترک خانه و کاشانه را ، شرط قبول توبه مسلمان قرار نداده است .

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم .. و لو اننا كتبنا عليهم ان يقتلوا انفسكم او اخرجوا

با توجه به آیات قبل که شرط قبولی توبه را حضور در پیشگاه رسول خدا دانست، می توان گفت این آیه در صدد نفی اشتراط توبه مسلمانان به خودکشی و خروج از دیار است ؛ به خلاف برخی از امتهای گذشته که در برخی موارد این دو امر شرط قبولی توبه آنان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 34 - 8

8 - معافیت قانونی مجرمان از کیفر های دنیوی ، در موارد کارایی توبه ، در گرو توبه ایشان پیش از دستگیری است .

الا الذين تابوا من قبل ان تقدروا عليهم

جمله «تابوا من قبل ان تقدروا عليهم» می تواند اشاره به ملاک ثمربخشی توبه در کیفرهای اجتماعی داشته باشد. یعنی باید احراز شود که قصد توبه کننده از اظهار پشیمانی، فرار از مجازات نیست، که نشانه آن توبه، اظهار ندامت قبل از دستگیری است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 39 - 1,3,4

1 - پذیرش حتمی توبه سارق از جانب خداوند در صورت اصلاح خویش

فمن تاب .. و اصلح فإن الله يتوب عليه

تأکید بر پذیرش توبه با حرف «ان»، حاکی از حتمیت پذیرش توبه است.

3 - اصلاح ، شرط پذیرش توبه ستمکار و بازگشت رحمت الهی به او

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فإن الله يتوب عليه

4 - تأمین خسارت های ناشی از دزدی ، شرط پذیرش توبه سارق *

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فإنّ الله يتوب عليه

مصدق مورد نظر از اصلاح و درستکاری، به مناسبت مورد، تأمین خسارتهایی است که دزد به صاحبان کالا وارد ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 24

24 - ایمان شرط پذیرش توبه گنهکاران است.

إذا جاءك الذين يؤمنون . . . من عمل منكم سوءاً بجهلهم ثم تاب من بعده

مرجع ضمیر در «من بعده»، «ایمان» می تواند باشد، که مرجعی معنوی است و از صدر آیه استفاده می شود. یعنی کسانی که در شرف ایمان هستند و از گناهان و تخلفات گذشته خود بیمنانند، در صورت توبه مسبوق به ایمان مورد عفو قرار خواهند گرفت.

ص: 464

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 153 - 10

10 - ایمان به یکتایی خدا و باور به توحید عبادی ، از شرایط پذیرش توبه

و الذین عملوا السيئات ثم تابوا من بعدها وءامنوا

مصدق بارز «السيئات»، به دلیل آیات قبل، شرکوری و پرستش غیر خداست. بنابراین متعلق «ءامنوا» یکتایی خدا و توحید در عبادت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 5

5 - پذیرش توبه از سوی خدا ، منوط به مشیت اوست نه استحقاق توبه کنندگان .

و يتوب الله على من يشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 4

4 - پذیرش توبه منوط به مشیت الهی است نه استحقاق توبه کنندگان .

ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 5

5 - پذیرش توبه گنهکاران از سوی خداوند ، در گرو اقدام های عملی آنان برای نشان دادن صداقت خود است .

أن الله هو يقبل التوبة عن عباده و يأخذ الصدقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 3

3 - پذیرش توبه گنهکاران از سوی خدا ، در گرو اقدام های عملی ایشان برای نشان دادن صداقت خود است .

وآخرون اعترفوا بذنوبهم . . . وقل اعملوا فسیری اللہ عملکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 98 - 11

11- فاصله میان گناه و استغفار هر چند طولانی باشد مانع پذیرش توبه نیست .

إنا كنا خطئين . . . سوف أستغفر لکم ربی

فاصله ستم فرزندان یعقوب در حق یوسف(ع) تا زمان استغفار و توبه آنان بیش از بیست سال بود و این موجب نشد که یعقوب(ع) بگوید: توبه و استغفار درباره شما بی فایده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 465

6- اصلاح خطا های گذشته و گرایش به صلاح عملی، نشانگر توبه واقعی و شرط پذیرش آن است.

ثم تابوا من بعد ذلك و أصلحوا إن ربك من بعدها لغفور رحيم

برداشت فوق به خاطر این است که متعلق و مفعول «أصلحوا» ذکر نشده است، ولی به قرینه جمله پیشین (للذين عملوا السوء ..) - که سخن از خطا و زشت کاری به میان آورده است - مقصود از آن، اصلاح وضع گذشته و رویکرد به صلاح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 82 - 13

13 - پذیرش توبه و بخشش گناهان، مشروط به مداومت بر ترک آنها و پرهیز از گناه مجدد است.

وإني لغفار لمن تاب .. ثم اهتدى

«ثم اهتدى» که به مرحله بعد از توبه نظر دارد، گویای این نکته است که اگر پس از توبه، راه هدایت ترک شود و آنچه از آن توبه شده، دوباره انجام گیرد، انسان مشمول مغفرت الهی نخواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 65 - 3

3 - امکان مؤثر بودن توبه و بهره‌وری از نصرت خدا تا قبل از فرارسیدن عذاب اخروی

لا تجنروا اليوم إنكم منّا لاتصرون

قید «اليوم» بیانگر این است که اگر کافران، پیش از فرارسیدن روز عذاب، توبه می‌کردند امکان داشت خداوند آنان را بپذیرد و از نصرت خود بهره‌مند سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 4

4 - اصلاح رفتار فاسد و جبران ضرر و زیان آثار اجتماعی گناه، از شرایط توبه حقیقی است.

إلا الذين تابوا من بعد ذلك و أصلحوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - توبه ، تنها پیش از آمدن عذاب الهی پذیرفتنی است و رهایی از عذاب پس از نزول آن - حتی با توبه و تسلیم - ممکن نیست .

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 85 - 3، 2، 1

1 - ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک ، از سوی مشرکان و کافران محکوم به عذاب استیصال به وقت نزول آن ، مورد پذیرش خداوند قرار نگرفت .

ص: 466

فلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ . . . فلم يك ينفعهم إيمانهم لَمَّا رَأَوْا ب

2 - توبه و بازگشت از گناه شرک و کفر ، هنگام مشاهده آثار فرود عذاب الهی در دنیا ، بی اثر بوده و نجات بخش نیست .

فلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ . . . فلم يك ينفعهم إيمانهم لَمَّا رَأَوْا ب

3 - پذیرفته نشدن ایمان به خداوند یکتا و توبه و بازگشت از شرک و کفر ، هنگام مشاهده آثار آمدن عذاب الهی در دنیا ، سنت و حکم تغییرناپذیر خداوند در میان بندگان

فلم يك ينفعهم إيمانهم لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سَتَّ اللَّهُ الَّتِي قَد خَلَّت فِي عِبَادِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 4

4 - خالصانه و صادقانه بودن توبه ، شرط پذیرش آن از سوی خداوند است .

توبوا إلى الله توبه نصحاً

159- شرایط قبول توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 3

3 - توبه نسبت دهندگان بی دلیل زنا به زنان پاکدامن - در صورت اصلاح رفتار خویش و جبران ضرر و زیان وارده بر متهمان - موجب رفع مجازات فسق و عدم پذیرش شهادت از آنان می شود .

والذين يرمون المحصنات . . . أولئك هم الفسقون . إلا الذين تابوا من بعد ذلك و أ

برداشت فوق ، مبتنی براین نکته است که پذیرش توبه ، شامل تمامی مجازات های مطرح شده در آیه قبل برای تهمت زندگان شود؛ ولی حدّ قذف (صد تازیانه) را به خاطر وجود دلیل خاص قطعی شامل نخواهد شد.

160- شرایط قبولی توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 7

7 - اصلاح ، شرط پذیرش توبه بندگان از سوی خداوند

فان تابا و اصلحا فاعرضوا عنهما إنّ الله كان تواباً رحيماً

جمله « إنّ الله . . . » تواب بودن خداوند را پس از توبه بنده و اصلاح او مطرح ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 17 - 2

2 - پذیرش حتمی توبه ، مشروط به تأخیر نینداختن آن از سوی گنهکاران است .

ص: 467

أَمَّا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَبُّهُمُ الرَّحِيمُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 18 - 8، 3، 1

1 - توبه از گناهان ، به هنگام فرارسیدن مرگ ، پذیرفته نخواهد شد .

و ليست التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ

3 - عدم پذیرش توبه (ایمان) کافر ، در آستانه مرگ

و ليست التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ .. و لا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كَفَّارٌ

در برداشت فوق «یموتون»، به قرینه «حتیٰ اذا حضر»، به معنای اشراف بر مرگ گرفته شده است.

8 - توبه گناهکاران و ایمان آوردن کافران تا قبل از یقین به مرگ ، پذیرفته است .

أَمَّا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ ... و ليس

مفهوم جمله «حتیٰ اذا حضر» در برداشت فوق، بیان و توضیح «من قریب» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 4

4 - اصلاح و جبران گذشته ، پیروی از فرامین الهی و پرهیز از ریا ، شرط پذیرش و ثمربخش بودن توبه منافقان

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمُ اللَّهُ

چنانچه جمله های «اصلحوا» و «اعتصموا» و «اخلصوا»، بیانگر شرایط قبولی توبه منافقان باشد، مراد از «اعتصموا» - با توجه به صفات

شمرده شده برای آنان - پیروی از اوامر خداوند و مراد از «اخلصوا» پرهیز از ریا که از ویژگیهای منافقین شمرده شده است، می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 3

3 - ایمان و عمل صالح ، مظهر توبه راستین و شرط پذیرش آن از سوی خدا

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا

ذکر ایمان و عمل صالح پس از توبه، می تواند گویای این حقیقت باشد که خداوند توبه را - که به معنای بازگشت از گناه است - در دفع عذاب کافی ندانسته است؛ بلکه ایمان و عمل صالح را از شرایط پذیرش توبه و مظهر آن دانسته است.

161- صبر در توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 75 - 8

8- فروتنی ، شب زنده داری ، حلم ، توبه ، عفو کریمانه ، پذیرش حق ، دوری از اسراف ، تنگ گیری ، شرک ، زنا ، آدم کشی و سخن باطل ، امری دشوار و مقتضی صبر و شکیبایی

ص: 468

و عباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هونًا . . . والذين لا يشهدون الزور ... أول-

162- عوامل توبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 118 - 19

19 - دست نيافتن انسان به توبه بدون توفيق الهی *

تاب عليهم ليتوبوا

از اينکه خداوند فرموده است: «تاب عليهم ليتوبوا» ممکن است استفاده شود که اگر توبه و رحمت الهی نبود، آنان هرگز به توبه و استغفار راه نمی یافتند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - نصر - 3 - 110 - 18

18 - توجّه بندگان به توبه پذير بودن خداوند ، مايه ترغيب آنان به توبه و استغفار

و استغفره إنه كان توابًا

163- عوامل قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 117 - 12

12 - رأفت و رحمت گسترده الهی ، عامل پذيرش توبه مؤمنان

ثم تاب عليهم إنه بهم رءوف رحيم

164- فراگیری توبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 34 - 7

7 - راه توبه برای همه بندگان ، حتی محاربان و مفسدان ، باز است .

الا الذين تابوا من قبل ان تقدروا عليهم

ص: 469

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 4

4- توبه و پشیمانی از گناه، پس از مرگ پذیرفته نخواهد شد و اثری بر آن مترتب نخواهد بود.

إلا الذين تابوا... إن الذين كفروا و ماتوا و هم كفار أولئك عليهم لعنة الله

تقیید «کفروا» با جمله (و ماتوا و هم کفار) بیان پایان مهلت زمان پذیرش توبه است؛ یعنی، پس از مرگ پشیمانی سودبخش نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 217 - 31

31 - مرگ، پایان مهلت توبه

و من یرتد منکم عن دینه فیمت و هو کافر فاولئک حبطت اعمالهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 91 - 3

3 - مرگ، پایان فرصت برای توبه

إنّ الذین کفروا و ماتوا و هم کفار فلن یقبل من احدهم ملء الارض ذهباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 27 - 5

5 - دنیا، جایگاه توبه و ایمان ثمربخش است، نه آخرت.

فقالوا یلیتنا نرد و لا نکذب بآیت ربنا و نکون من المؤمنین

زیرا اگر در قیامت توبه و ایمان ممکن بود، کافران آرزوی مراجعت به دنیا نمی کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 57 - 8

8- فرصت توبه، محدود به عالم دنیا است و در قیامت، جایگاهی ندارد.

فیومئذ لا ینفع الذین ظلموا معذرتهم ولا هم یتعتبون

«یستعتبون» به معنای «طلب رضایت و انجام کاری جهت رفع سرزنش» است. طبق این معنا، «یستعتبون»، می تواند کنایه از توبه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 11، 7

7- توصیه خداوند به توبه و تسلیم شدن پیش از دچار کشتن به پیامد های هلاکت بار گناهان (عذاب)

و أنیبوا إلی ربکم و أسلموا له من قبل أن یأتیکم العذاب

ص: 470

مقصود از «عذاب» در این آیه، هم می تواند عذاب دنیوی (عذاب استیصال) باشد و هم عذاب اخروی.

11 - توبه ، تنها پیش از آمدن عذاب الهی پذیرفتنی است و رهایی از عذاب پس از نزول آن - حتی با توبه و تسلیم - ممکن نیست .

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 39 - 2

2 - توبه و اقرار به خطا ها ، تنها در فرصت زندگی دنیا دارای تأثیر است ؛ و نه در آخرت .

وَلَن يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَلَمْتُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 18 - 9

9- وقوع ناگهانی قیامت ، مجال هر گونه بازنگری و توبه را برای کافران لجوج از میان می برد .

فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمُ الذِّكْرُ يَهْمُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 34 - 7

7- لحظه مرگ ، لحظه بسته شدن راه توبه و پایان یافتن فرصت بازگشت به سوی خدا

ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 16

16 - فرصت دهی خداوند به متخلفان و گنه کاران ، برای توبه و بازگشت و عدم تعجیل او در کیفر ایشان

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ... فَإِنْ تَطِيعُوا... وَإِنْ تَوَلَّوْا... يَعْذَّبِكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 14 - 12

12 - بازگشت از مواضع منافقانه به ایمان و عمل خالصانه ، پیش از فرارسیدن مرگ ، مورد قبول خداوند و جبران کننده گناه دورویی و نفاق

و لکنکم فتنتم أنفسکم . . . حتی جاء أمر اللّٰه

166- فلسفه توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 471

22 - دعوت به توبه و رهنمود های خداوند به انسان ها ، در جهت مصالح و منافع خود آنان است .

فإن يتوبوا يك خيراً لهم

167- فوریت توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 133 - 11

11 - وجوب فوری توبه ، پس از ارتکاب گناه *

وسارعوا لی مغفره من ربکم

برخی برآنند که توبه، همان عملی است که موجب مغفرت الهی خواهد شد؛ بنابراین این نظر، امر «سارعوا . . .»، لزوم فوری توبه را ایجاب می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 54 - 19

19 - لزوم تعجیل در توبه و اصلاح رفتار و کردار در پی آن *

أنه من عمل منکم سوءاً بجهله ثم تاب من بعده وأصلح

صورت پذیرفتن توبه پس از گناه امری روشن است. لذا قید «من بعده» باید پیامی غیر از «ثم تاب» داشته باشد. و چون «من» ابتدائیه است، گویا خداوند می فرماید که توبه ای مطلوبتر است که بلافاصله پس از گناه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 24 - 24

24 - لزوم توبه و بازگشت سریع از خطا هنگام رخ دادن کمترین اشتباه در داوری

فاستغفر ربّه و خرّ راکعاً و أناب

168- قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- پذیرش توبه گنهکاران از سوی خداوند ، پرتوی از رحمت اوست .

فتاب علیه إنه هو التواب الرحيم

بیان رحیمیت خداوند را می توان در ارتباط با تواب بودن خداوند ملاحظه کرد؛ یعنی، توبه پذیری خداوند ریشه در رحیمیت او دارد و می توان آن را با تلقین کلمات به آدم(ع) لحاظ کرد. برداشت فوق بر اساس لحاظ اول است.

ص: 472

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 128 - 13

13 - توفیق برای تسلیم شدن در برابر خدا ، تبیین چگونگی عبادت کردن او و پذیرش توبه ، پرتوهای رحمت الهی به بندگان است .

ربنا واجعلنا مسلمین .. و أرنا مناسکنا و تب علینا إنک أنت التواب الرحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 10،11

10 - توبه پذیری خداوند ، جلوه ای از رحمت اوست .

فأولئک أتوب علیهم و أنا التواب الرحیم

11 - خداوند ، توبه کسانی را که بارها توبه خویش را شکسته اند ، خواهد پذیرفت .

و أنا التواب الرحیم

بیان توبه پذیری خدا با صیغه مبالغه (تَوَاب = بسیار توبه پذیر) اشاره به این دارد که: گناهان هر چند بزرگ باشند خداوند همه آنها را خواهد بخشید و یا اشاره به این است که: شکستن توبه، مانع نمی شود که توبه مجدد پذیرفته نشود. برداشت فوق ناظر به احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 163 - 7

7 - رحمانیت و رحیمیت خداوند ، ضامن پذیرش توبه گناهکاران است . *

لا إله إلا هو هو الرحمن الرحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 146 - 3،6

3 - باز بودن راه توبه و بازگشت ، حتی برای منافقان

الا الذین تابوا و أصلحوا و اعتصموا بالله

6 - جامعه ایمانی ، موظف به پذیرش توبه کنندگان واقعی

الا الذين تابوا وأصلحوا... فأولئك مع المؤمنين

از جمله «فأولئك مع المؤمنين»، استفاده می شود که جامعه اسلامی باید پذیرای منافقین تائب باشد و آنان را به عنوان عضوی از جامعه اسلامی بپذیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 14

14 - توبه انسان ها و پذیرش آن از سوی خداوند ، جلوه ای از مغفرت و رحمت اوست .

الا الذين تابوا من قبل ان تقدروا عليهم فاعلموا انّ الله غفور رحيم

ص: 473

جمله «فاعلموا ان الله غفور رحيم» پس از «الذين تابوا» می تواند به دو معنا اشاره داشته باشد: اول اینکه موفق شدن انسانها به توبه با توفیق خداوند و برخاسته از مغفرت و رحمت اوست. دوم اینکه پذیرش توبه نیز برخاسته از مغفرت و رحمت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 13

13 - خداوند پذیرای توبه بنی اسرائیل پس از پشیمانی آنان از رفتار ناپسند و وا گذاشتن اندیشه های ناصحیح دینی

ثم تاب الله عليهم

موفق ساختن بندگان بر توبه، مستلزم قبول توبه آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 33 - 5

5 - سنت الهی بر پذیرش توبه و استغفار است .

و ما كان الله معذبهم وهم يستغفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 102 - 8

8 - پذیرش توبه ، تفضلی از جانب خدا بر بندگان است نه امری لازم و ضروری بر او .

عسى الله يتوب عليهم

احتمال می رود که به کار رفتن واژه «عسى» به منظور افاده نکته فوق باشد؛ یعنی، توبه کننده هیچ گونه حقی بر خدا ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 1

1 - پذیرش توبه ، تنها از سوی خداوند و مربوط به اوست .

صل عليهم .. أن الله هو يقبل التوبه

برداشت فوق با توجه به آمدن ضمیر فصل در «أن الله هو يقبل التوبه» است؛ زیرا ضمیر فصل در جایی که خبر مبتدا دارای الف و لام

جنس نباشد، مفید حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 98 - 14

14- پذیرش توبه بندگان جلوه ای از « غفور » و « رحیم » بودن خداوند است .

سوف أستغفر لكم ربی إنه هو الغفور الرحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 10 - 3

3 - پذیرش توبه بندگان از سوی خداوند ، توأم با حکمت او است .

ص: 474

أَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ

برداشت یاد شده، از آمدن وصف «حکیم» پس از وصف «تَوَّاب» و ارتباط میان آن دو استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 2,8

2 - خداوند ، قبول کننده توبه گنه کاران است .

و قابل التوب

8 - تضمین خداوند ، به آمرزش گناهان و پذیرش توبه بندگان

غافر الذنب وقابل التوب

یاد شدن دو مسأله آمرزش گناهان و پذیرش توبه در قالب صفت، گویای این نکته است که این دو، کاری است مستمر از خداوند و نیز تضمینی از سوی او بر انجام این دو کار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 42 - 15

15 - توبه و بازگشت از گناه کفر و شرک ، مورد پذیرش خداوند

و أنا أدعوكم إلى العزيز الغفّر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 1

1 - خداوند ، پذیرای توبه بندگان خویش

و هو الذی یقبل التوبه عن عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 10 - 6

6 - توبه و استغفار از کفر و گناه - هر چند بسیار و پیوسته باشد - مورد پذیرش خداوند است .

استغفروا ربکم إنه کان غفّارًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که قوم نوح، به مدت طولانی کافر و گناه پیشه بودند؛ اما نوح (ع) آنان را پیوسته به استغفار فرامی خواند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 15

15 - توبه ، هر چند با تأخیر باشد ، پذیرفته می شود .

ثمّ لم يتوبوا

حرف «ثمّ» - برای تراخی است - دلالت دارد که توبه با تأخیر نیز مؤثر است.

ص: 475

20 - توبه از گناهان بزرگ نیز به درگاه خداوند پذیرفته است .

إِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا

«تَوَّابٌ» بر مبالغه دلالت دارد (مصباح). مبالغه در توبه پذیری، یا به این معنا است که هر چه توبه تکرار شود، توبه پذیری هم تکرار خواهد شد و یا این که گناه هر چه بزرگ باشد، خداوند توبه از آن را خواهد پذیرفت.

169- قبول توبه آدم(ع)

4 - خداوند توبه آدم (ع) را پذیرفت ، گناهِش را آمرزید و او را مشمول رحمت خویش قرار داد .

فتاب علیه إنه هو التواب الرحيم

13 - از امام صادق (ع) روایت شده که : « ان الله تبارک و تعالی لما اراد ان يتوب علی آدم (ع) أرسل إليه جبرئیل فقال له : . . . ان الله تبارک و تعالی بعثنی إلیک لأعلمک المناسک التي یرید ان يتوب علیک بها . . . ففعل ذلك آدم (ع) . . . فقال له جبرئیل ان الله تبارک و تعالی قد غفر لک و قبل توبتک . . . » ;

هنگامی که خداوند تبارک و تعالی اراده نمود توبه آدم(ع) را بپذیرد، جبرئیل را به سوی او فرستاد. پس جبرئیل به او گفت: ... خداوند مرا به سوی تو فرستاده است تا مناسک [حج] را به تو بیاموزم تا به وسیله مناسک، خدا توبه تو را بپذیرد ... پس آدم(ع) آن مناسک را انجام داد ... جبرئیل به او گفت: خداوند تو را بخشید و توبه تو را پذیرفت (...).

3 - پذیرش دوباره آدم (ع) و برگزیدن او از سوی خداوند ، پس از گذشت مدتی از خطای تناول از درخت ممنوع صورت گرفت .

ثم اجتبه ربّه فتاب علیه

«ثم» برای تراخی است و می رساند که اجتناب الهی - که همان موفق ساختن آدم(ع) به توبه و انقطاع از غیر خدا بود - با تأخیر انجام پذیرفت.

5 - خداوند با عطف و مهربانی توبه آدم را پذیرفت و گناه او را بخشید .

ثم اجتبه ربّه فتاب عليه

«تاب»؛ یعنی، رجوع کرد و به دلیل حرف «علی» در آن معنای عطف و ترحم تضمین شده است؛ یعنی، خداوند در حالی به آدم توجه و عنایت کرد، که بر او عطف و مهربان بود.

10 - پذیرش توبه آدم و راهنمایی او برای حرکت به سوی خدا، پرورشی الهی برای آدم و جلوه ای از ربوبیت خداوند بود .

ثم اجتبه ربّه فتاب عليه و هدی

ارتباط واژه «ربّه» به فعل های «تاب» و «هدی»، گویای برداشت یاد شده است و مراد از هدایت - به قرینه «اجتبه ربّه» - هدایت به سوی خداوند است.

ص: 476

170- قبول توبه بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 20

20 - پذیرش توبه گوساله پرستان بنی اسرائیل ، از نعمت های خداوند به آنان

و إذ قال موسی . . . فتاب علیکم

آیه های این بخش از سوره چنانچه از مطلع آن (یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی . . .) به دست می آید، در صدد بیان نعمتهایی است که خداوند به بنی اسرائیل ارزانی داشته است.

171- قبول توبه تزییع کنندگان نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 3

3- توبه ضایع کنندگان نماز و پیروان هوای نفس پذیرفته می شود .

أضاعوا الصلوه و اتبعوا الشهوت . . . إلا من تاب

172- قبول توبه سوزانندگان مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 13

13 - توبه گنه کاران ، حتی شکنجه گران و سوزانندگان مردم با ایمان ، پذیرفته می شود .

ثمّ لم یتوبوا فلهم عذاب جهنّم

173- قبول توبه شکنجه گران مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 13

13 - توبه گنه کاران ، حتی شکنجه گران و سوزانندگان مردم با ایمان ، پذیرفته می شود .

ثمّ لم يتوبوا فلهم عذاب جهنّم

ص: 477

174- قبول توبه ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 39 - 10

10 - پذیرش توبه ستمکاران ، جلوه ای از غفران و رحمت الهی

فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فإنّ الله يتوب عليه إنّ الله غفور رحيم

175- قبول توبه قوم یونس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 98 - 10

10 - خداوند ، توبه و ایمان قوم یونس را پذیرفت و عذاب استیصال را از آنان برداشت .

إلا قوم یونس لما ءامنوا كشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیوه الدنیا

176- قبول توبه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 6

6 - پذیرش توبه مشرکان و کفار و قبول اسلام آنان از سوی خداوند ، برخاسته از علم و حکمت اوست .

و يتوب الله على من یشاء و الله علیم حکیم

177- قبول توبه گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 27 - 6

6 - پذیرش توبه گناهکاران ، جلوه خطاپوشی و مهربانی خداوند

ثم يتوب الله . . . و الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - پذیرفته شدن توبه گنهکاران معترف و نادم ، جلوه ای از غفران و رحمت الهی

عسى الله أن يتوب عليهم إن الله غفور رحيم

ص: 478

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 10 - 13

13 - توبه گنه کاران ، حتی شکنجه گران و سوزاندگان مردم با ایمان ، پذیرفته می شود .

ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم

178- قبول توبه متخلفان از جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 7

7 - باز بودن راه توبه برای متخلفان از جهاد ، با وجود مأموریت مؤمنان به نپذیرفتن عذرتراشی آنان *

لن تؤمن لكم .. و سیری الله عملکم ورسوله

جمله «سیری الله ..» می تواند بیانگر این جهت باشد که اگر چه مؤمنان نباید برای عذرخواهی متخلفان از جهاد وقعی بنهند، ولی این بدان معنا نیست که آنان راهی به سوی توبه نداشته باشند ؛ بلکه توبه آنان منوط به عملکرد آینده شان است که خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله) بر آن ناظر خواهند بود.

179- قبول توبه متخلفان غزوه تبوک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 118 - 12

12 - پذیرش توبه سه مسلمان متخلف جنگ تبوک ، از سوی خداوند

و علی الثلثة الذین خلفوا .. ثم تاب علیهم لیتوبوا إن الله هو التواب

180- قبول توبه محارب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 13،15

13 - خداوند پذیرای توبه بندگان ، حتی محاربان و فسادگران

الا الذین تابوا .. فاعلموا ان الله غفور رحیم

15 - سقوط حد از محاربان مفسد در صورت توبه ، پرتویی از رحمت و مغفرت الهی است .

الا الذین تابوا .. فاعلموا انّ الله غفور رحيم

ص: 479

181- قبول توبه مرتد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 21

21 - توبه مرتدان ، مورد پذیرش خداوند

و كفروا بعد إسلامهم . . . فإن يتوبوا یک خيراً لهم

182- قبول توبه مرتدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 110 - 14

14- امکان پذیرش توبه مرتد ، از سوی خداوند

من كفر بالله من بعد إيمنه . . . ثم إن ربك من بعدها لغفور رحيم

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که عبارت «ثم إن ربك . . .» در بیان حال «من أكره» نباشد؛ بلکه مربوط به کسانی باشد که بدون تقیه به كفر گرویدند و چنان چه «فتنوا» به معنای فریب خوردگی باشد، مؤید برداشت فوق خواهد بود.

183- قبول توبه مستغفران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 3 - 110 - 17

17 - توبه استغفارکنندگانی که خداوند را تسبیح و حمد کنند ، در پیشگاه خداوند پذیرفته است .

فسبِّح بحمد ربك و استغفره إنه كان تواباً

184- قبول توبه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 6

6 - پذیرش توبه مشرکان و كفار و قبول اسلام آنان از سوی خداوند ، برخاسته از علم و حکمت اوست .

و يتوب الله على من يشاء والله عليم حكيم

ص: 480

185- قبول توبه مفسدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 13، 15

13 - خداوند پذیرای توبه بندگان ، حتی محاربان و فسادگران

الا الذین تابوا .. فاعلموا انّ الله غفور رحیم

15 - سقوط حد از محاربان مفسد در صورت توبه ، پرتویی از رحمت و مغفرت الهی است .

الا الذین تابوا .. فاعلموا انّ الله غفور رحیم

186- قبول توبه منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 24 - 8

8 - خداوند ، توبه منافقان را ، در صورت اقدام به توبه ، می پذیرد .

أو یتوب علیهم

احتمال دارد که مراد از «توبه خدا بر منافقان»، توفیق توبه باشد و احتمال دارد که پذیرش توبه باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 14 - 12

12 - بازگشت از مواضع منافقانه به ایمان و عمل خالصانه ، پیش از فرارسیدن مرگ ، مورد قبول خداوند و جبران کننده گناه دورویی و نفاق

ولکنکم فتنتم أنفسکم .. حتی جاء أمر الله

187- قبول توبه مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 25

25 - پذیرش توبه مؤمنان ، جلوه رحمت خاص الهی ، نسبت به ایشان *

إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

از ارتباط «تَوَّاب» با «رحیم»، مطلب بالا به دست می آید با توجه به این که گفته شده است: «رحیم» رحمت الهی در خصوص مؤمنان است.

ص: 481

188- قبول توبه هواپرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 60 - 3

3- توبه ضایع کنندگان نماز و پیروان هوای نفس پذیرفته می شود .

أضاعوا الصلوه واتبعوا الشهوت . . . إلا من تاب

189- قبولی توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 275 - 14

14 - خداوند ، پذیرنده توبه رباخواران ، از عمل ناپسند آنان

فمن جاءه موعظه من ربه فانتهی فله ما سلف و امره الی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 279 - 6

6- راه توبه برای رباخواران از کردار ناشایست خویش باز است .

و ان تبتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 13، 12

12 - سقوط کیفر و پذیرش توبه گناهکاران و مرتکبین فحشا از سوی خداوند ، جلوه توبه پذیری و رحمت او

و الذان یأتینها منکم . . . إن الله کان تواباً رحیماً

13 - توبه پذیری خداوند ، پرتوی از رحمت او

إن الله کان تواباً رحیماً

وصف «رحیماً» می تواند تعلیل برای «تواباً» باشد ؛ یعنی چون رحیم است، توبه پذیر می باشد.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

3 - نساء - 4 - 17 - 9

1 - وعدہ الہی بہ پذیرش توبہ گنہکاران

انّما التّوبہ علی اللّٰہ للذّٰین یعملون السّوء بجهالہ ثمّ یتوبون

9 - علم و حکمت الہی ، اساس پذیرش توبہ گنہکاران

انّما التّوبہ علی اللّٰہ . . . و کان اللّٰہ علیماً حکیماً

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 482

11 - پذیرش توبه نقض کنندگان حاکمیت اسلامی ، در صلاحیت رهبری است .

و لو أنّهم ... جاؤک فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول

12 - پذیرش توبه نقض کنندگان حاکمیت اسلامی ، در گرو بیعت مجدد با رهبری است .

و لو أنّهم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول

13 - نقش استغفار پیامبر (صلی الله علیه و آله) در پذیرش توبه خطاکاران از سوی خداوند

فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحیماً

16 - استغفار (طلب آمرزش گناه) ، موجب جلب رحمت الهی و پذیرش توبه و بخشش گناه

فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحیماً

18 - امید پذیرش توبه و نزول رحمت الهی برای همگان ، حتی منافقان

رایت المنافقین یصدّون ... فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تو

190- کیفر ترک توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 23

23 - تهدید اکید خداوند بر کیفر سخت دنیوی و اخروی منافقان صدر اسلام ، در صورت امتناع آنان از توبه و پافشاری بر مواضع کفر آمیز توطئه گرانه خود

فإن یتوبوا ... و إن یتولوا یعذبهم الله عذاباً ألیماً فی الدنيا و الآخره

191- کیفر توبه شکنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 15

15 - بازگشت به گناه ، پس از اظهار توبه ، دارای عقوبتی سنگین *

وإن تتولّوا كما تولّيتم من قبل يعدّبكم عذاباً أليماً

برداشت یاد شده بدان احتمال است که سنگینی کیفر متخلفان از آن جهت باشد که اینان پس از تخلف نخست، اظهار پشیمانی کردند و این بار بر آنان اتمام حجت شده است.

192- کیفیت توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 483

8 - طریقه توبه از گناهان بسته به نوع آن گناه ، متفاوت است .

إنکم ظلمتم أنفسکم باتخاذکم العجل فتوبوا إلی بارئکم فاقتلوا أنفسکم

193- کیفیت توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 8

8 - « عن سماعه عنه فی قول اللّٰه عزّوجلّ » و لا تقبلوا لهم شهادة أبداً . . . إلاّ الذین تابوا « . . . قال یکذب نفسه علی رؤوس الناس حتی یضرب و یتستغفر ربّه و إذا فعل ذالک فقد ظهرت توبته ;

سماعه روایت می کند که امام(ع) در باره قول خدای - عزّوجل - «و لا تقبلوا لهم شهادة أبداً . . . إلاّ الذین تابوا» فرمود: قذف کننده باید خود را در اجتماع مردم تکذیب کند تا حد بر او جاری گردد و از خدا طلب آمرزش کند و اگر این کار را کرد، توبه او آشکار شده است.

194- محدوده قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 54 - 11

11 - توبه ، تنها پیش از آمدن عذاب الهی پذیرفتنی است و رهایی از عذاب پس از نزول آن - حتی با توبه و تسلیم - ممکن نیست .

و أنیبوا إلی ربّکم و أسلموا له من قبل أن یأتیکم العذاب ثم لا تنصرون

195- محرومیت از توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 168 - 3

3 - کافران ستم پیشه و مانعان راه خدا ، موفق به ایمان و توبه نخواهند شد .

إنّ الذین کفروا و ظلموا لم یکن اللّٰه لیغفر لهم

بدیهی است که کفرپیشگان در هر مرتبه ای از کفر باشند چنانچه اهل ایمان گردند سزاوار آمرزش و هدایت الهی هستند ; بنابراین مراد از جمله «لم یکن . . .» این است که آنان موفق به ایمان نخواهند شد و در نتیجه آنان را نخواهد آمرزید.

196- مراد از توبه نصوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 20, 21, 22

20 - « عن أبي الصباح الكناني، قال: سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل: « يا أيها الذين آمنوا توبوا إلى الله توبه نصوحاً » قال: يتوب العبد من الذنب ثم لا يعود فيه؛

ابوالصباح کنانی گوید: از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند عزوجل: «... توبوا إلى الله توبه نصوحاً» سؤال کردم، فرمود: [توبه نصوح [آن است که بنده از گناه توبه کند و به آن بازنگردد].

21 - « عن أبي عبد الله (ع) قال: التوبه النصوح أن يكون باطن الرجل كظاهرة وأفضل؛

امام صادق (ع) فرمود: توبه نصوح آن است که باطن و نهان شخص مثل ظاهرش و [بلکه] بهتر باشد.

22 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجل: « توبوا إلى الله توبه نصوحاً » قال: هو صوم « يوم الأربعاء » و « يوم الخميس » و « يوم الجمعة »؛

از امام صادق (ع) درباره سخن خدای عزوجل «توبوا إلى الله توبه نصوحاً» روایت شده که توبه نصوح، روزه گرفتن در روزهای چهارشنبه، پنجشنبه و جمعه است. شاید مراد این باشد که روزه در این ایام، مانند توبه نصوح موجب آمرزش گناهان است و شاید مقصود این باشد که از شرایط توبه نصوح، روزه گرفتن در این ایام است.

197- معرضان از توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 5 - 2

2 - امتناع منافقان، از قبول پیشنهاد توبه از خطاهای گذشته خویش و بازگشت خالصانه به دامن اسلام

و إذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله لوّوا رءوسهم

198- مکان توبه آدم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 37 - 3

3 - توبه آدم (ع) و دریافت کلمات از ناحیه خداوند، پس از استقرارش در زمین بود. *

ولکم فی الأرض مستقر . . . فتلقى ءادم من ربه کلمت

برداشت فوق با عنایت به حرف «فاء» در «فتلقى . . .» - که برای ترتیب است - استفاده می شود.

ص: 485

199- منافقان و توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 66 - 16

16 - مسدود نبودن راه بازگشت به خداوند ، برای منافقان

إن نَعَفَ عَن طَائِفَةٍ

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «عفو» بخشش گناهان منافقان باشد - اعم از بخشش دنیوی و اخروی - که در این صورت، آیه با بیان امکان «عفو»، راه را برای بازگشت آنان باز گذارده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 5 - 2

2 - امتناع منافقان ، از قبول پیشنهاد توبه از خطاهای گذشته خویش و بازگشت خالصانه به دامن اسلام

و إذا قیل لهم تعالوا یتستغفروا لکم رسول اللّٰه لوّا رءوسهم

200- منشأ توفیق توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 24 - 7

7 - توبه کردن منافقان ، بستگی به اراده خداوند دارد .

أُویتوب علیهم

احتمال دارد که مراد از «توبه خدا بر آنان»، توفیق توبه باشد و احتمال دارد که مراد پذیرش توبه باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

201- منشأ قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 2

2 - پذیرش توبه گنه کاران و بخشش اعمال ناشایست آنان ، تنها در اختیار خداوند است .

و هو الذی یقبل التوبه عن عباده

«هو» مبتدا و «الذی یقبل» خبر است. موصول آمدن خبر، حکایت از این حقیقت دارد که مضمون صله (یقبل التوبه) از صفات تغییرناپذیر مبتدا و از شؤون ثابت او است.

ص: 486

202- منشأ قبول توبه قاذف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 5 - 6

6 - پذیرش توبه قذف کنندگان و پاک شدن آنان از آثار فسق ، ناشی از غفران و رحمت خداوند است .

والذین یرمون المحصنت .. أولئک هم الفسقون 0 إلا الذین تابوا من بعد ذلک و أ

203- منشأ قبول توبه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 17

17 - پذیرش توبه مشرکان ، برخاسته از غفران و رحمت گسترده الهی است .

فإن تابوا .. فخلّوا سبیلهم إن الله غفور رحیم

204- موارد توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 23

23 - ضرورت توبه به درگاه خدا پس از آگاه شدن به ارتکاب امری ناروا

قال رب أرنی .. قال سبحنک تبت إلیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 102 - 5

5 - توجه گنهکار به زشتی عمل خویش و اعتراف به آن و نیز ندامت از آن ، به منزله توبه و زمینه بخشش گناه از سوی خدا

اعترفوا بذنوبهم .. عسی الله أن یتوب علیهم

از اینکه خداوند در مقابل «اعترفوا» وعده «عسی الله أن یتوب» را داده است و بعد از اعتراف، مسأله دیگری را به عنوان توبه مطرح نکرده است، می توان مطلب فوق را استفاده کرد.

205- موارد عدم پذیرش توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 89 - 4

4 - بی اثر بودن توبه بدون اصلاح (جبران گذشته)

ص: 487

الَّذِينَ تَابُوا .. واصلحوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 90 - 1,3

1 - ازدیاد کفر مرتد (اصرار بر کفر) ، موجب محرومیت او از پذیرش توبه

انّ الذین کفروا من بعد ایمانهم ثمّ ازدادوا کفراً لن تقبل توبتهم

3 - مرتدانی که پس از توبه به کفر بازگردند ، توبه مجددشان پذیرفته نخواهد شد . *

الا الذین تابوا .. ان الذین کفروا ... لن تقبل توبتهم

به نظر می رسد منظور از «ان الذین» پس از «الا الذین تابوا»، آن گروه مرتدانی باشند که توبه کردند و مجدداً کافر شدند.

206- موانع توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 160 - 6

6 - شمول لعنت الهی بر گنهکاران ، موجب سلب توفیق توبه از آنان نخواهد شد .

اولئک یلعنهم اللّٰه .. إلا الذین تابوا واصلحوا وینبوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 90 - 4

4 - مرتدانی که بر کفر اصرار ورزند ، هرگز موفق به توبه نخواهند شد . *

انّ الذین کفروا .. لن تقبل توبتهم

بنابراینکه جمله «لن تقبل»، کنایه از عدم توبه آنها باشد؛ یعنی توبه نخواهند کرد تا پذیرفته شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 18 - 2

2 - اصرار بر گناه تا لحظه فرارسیدن مرگ ، مانع پذیرش توبه

و ليست التّوبه للذين يعملون السيّئات حتّى اذا حضر احدهم الموت

جمع آوردن «السيّئات» و نیز بکارگیری فعل مضارع «يعملون»، دلالت بر استمرار گناه و اصرار بر آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 66 - 5

5- رویگردانی مردم - جز گروهی اندک - از توبه در صورت مشروط بودن آن به خودکشی و یا ترک خانه و کاشانه

و لو أنّهم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله . . . و لو أنّا کتبنا ... ما فعلو

ص: 488

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 9

9 - گرفتاری به کیفر های گناه ، موجب از دست رفتن فرصت توبه و بازگشت به خدا

الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا علیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 17 - 8

8 - عبادت طاغوت و اطاعت از سران ضلالت ، مانع توبه و باریافتن به درگاه الهی است .

والذین اجتنبوا الطغوت ان یعبدوها و انابوا الی الله

207- موانع قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 66 - 11

11 - استمرار و مداومت بر جرم ، مانع پذیرفته شدن توبه و عذرخواهی انسان از درگاه الهی

لا تعتذروا .. نعذب طائفه بأنهم كانوا مجرمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 91 - 7

7 - عصیان و فسادانگیزی مستمر تا لحظه مرگ ، مانع پذیرش توبه از سوی خداوند است .

ءالئن و قد عصیت قبل و كنت من المفسدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 19

19 - شکستن توبه ، مانع پذیرش توبه مجدد نیست .

إِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا

208- موانع قبول توبه فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 91 - 6

6 - عصیانگری و فسادانگیزی پیوسته فرعون ، مانع پذیرفته شدن توبه وی از سوی خداوند شد .

ءالئن و قد عصیت قبل و کنت من المفسدین

ص: 489

209- موانع نقض توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 13

13 - توجه به علم همه جانبه خداوند به نهان و آشکار ، و غیب و شهود ، بازدارنده آدمی از گناه و توبه شکنی و برانگیزنده وی به خیر و صلاح

وقل اعلّموا فسیری اللّٰه عملکم . . . فینبئکم بما کنتم تعملون

بیان علم همه جانبه خداوند - پس از تشویق و توصیه به توبه و عمل - می تواند به منظور مطلب یاد شده باشد.

210- مؤمنان و توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 117 - 11

11 - قرار گرفتن مؤمن در ورطه تزلزل نسبت به انجام وظیفه ، نیازمند توبه است .

کاد یزیغ قلوب فریق منهم ثم تاب علیهم

211- نشانه های توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 3

3 - ایمان و عمل صالح ، مظهر توبه راستین و شرط پذیرش آن از سوی خدا

إلا من تاب وءامن و عمل عملاً صلحاً

ذکر ایمان و عمل صالح پس از توبه، می تواند گویای این حقیقت باشد که خداوند توبه را - که به معنای بازگشت از گناه است - در دفع عذاب کافی ندانسته است؛ بلکه ایمان و عمل صالح را از شرایط پذیرش توبه و مظهر آن دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 37

37- روحیه شکر و صلاح جویی ، نمود توبه و تسلیم در برابر پروردگار *

قال ربّ أوزعني أن أشكر . . . إني تبت إليك وإني من المسلمين

بیان تعلیل گونه «إني تبت. . .» - آن هم به صورت فعل ماضی - نشان می دهد که اساس گرایش فرد به شکر و صلاح، داشتن پیش زمینه توبه و تسلیم است.

ص: 490

212- نشانه های توبه واقعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 9

9 - اتفاق و پرداخت صدقات از نشانه های اصلی و جلوه توبه راستین است .

أن الله هو يقبل التوبه عن عباده و يأخذ الصدقت

213- نیاز به توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 31

31 - همه مؤمنان ، دارای نوعی لغزش و خطا و نیازمند به توبه اند .

و توبوا إلى الله جميعاً أيه المؤمنون

برداشت یاد شده، از خطاب عمومی «توبوا» و «ایه المؤمنون» همراه با واژه مخصوص تأکید (جمعاً) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 2

2 - مؤمنان ، هرگز از خطا و گناه مصون نبوده و نیازمند به توبه خالصانه به درگاه الهی اند .

يأيها الذين ءامنوا توبوا إلى الله توبه نصوحاً عسى ربكم أن يكفر عنكم سيئاتك

214- وعده قبول توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 2

2 - پذیرش توبه بندگان ، وعده حتمی خدا به آنان

ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبه عن عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- پذیرش توبه گنه کاران ، وعده اکید خدا به آنان

إلّا من ظلم ثمّ بدّل حسنًا .. فإتی غفور رحیم

ص: 491

215- وقت توبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 34 - 2

2- امکان شمول عفو الهی، نسبت به کافران حق ستیز، به شرط توبه و پشیمانی قبل از مرگ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا... ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

از مفهوم آیه شریفه، استفاده می شود که اگر کافر معاند در حال کفر نمیرد و قبل از مرگ توبه کند، مشمول «لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ» نخواهد بود.

توبه شکنی

216- توبه شکنی بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 17، 18

17 - بسیاری از بنی اسرائیل با شکستن توبه بینش بازیافته خویش را از دست داده و به اعمال ناروا گراییدند .

فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا... وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

18 - توبه شکنی بسیاری از بنی اسرائیل

ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ

217- کیفر توبه شکنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 15

15 - بازگشت به گناه، پس از اظهار توبه، دارای عقوبتی سنگین *

وَأِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلِ يَعْذِبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

برداشت یاد شده بدان احتمال است که سنگینی کیفر متخلفان از آن جهت باشد که اینان پس از تخلف نخست، اظهار پشیمانی کردند و این بار بر آنان اتمام حجت شده است.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

